

КОЛОМИЙСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИПУСК 22

ІВАН МОНОЛАТІЙ

КОЛОМИЄЗНАВСТВО

Нариси з історії Коломиї

Видання друге,
виправлене та доповнене

*З НАГОДИ 25-ЛІТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ,
775-ЛІТТЯ ПЕРШОЇ ЛІТОПИСНОЇ ЗГАДКИ ПРО КОЛОМІЮ*

*Моїй доньці Яні-Анні – коломиянці й школярці,
а також усім коломийським школярам –
будівничим незалежної України і рідного міста
ПРИСВЯЧУЮ*

Видавничо-поліграфічне товариство «Вік»
Коломия 2016

ББК 66.5(4УКР)
М 77

У цьому випуску «Коломийської бібліотеки» представлені нариси з історії міста над Прутом з найдавніших часів до закінчення Другої світової війни уродженця Коломиї та випускника Коломийської гімназії ім. М. Грушевського Івана Монолатія. Нині автор – знаний український вчений, а тому його текст, що з'явився вперше 1996 р. і став підґрунтям нового напрямку в українському краєзнавстві під назвою «коломиєзнавство», дозволить краще зрозуміти особливості не лише коломийської історії, а й специфіку праці в робітні історичної науки.

Для коломиїців та усіх, хто цікавиться українським краєзнавством.

**Засновник серії
«Коломийська бібліотека»
Валерій Ковтун**

Рецензенти:
дослідники історії Коломиї
Степан Андрійшин та Мирослава Кочержук

© Іван МОНОЛАТІЙ, 2016.

ISBN 966-550-020-1

З ВІДГУКІВ ПРО ВИДАННЯ 1996 РОКУ

[...] 19-річний студент Прикарпатського університету Іван Монолатій [...] написав солідну працю. [...] Книжка має вісім розділів, що охоплюють історію [Коломиї] з найдавніших часів до першої третини ХХ ст. [...] історія Коломиї в цій книжці розглядається в контексті всієї історії України. [...] будь-яка історична праця не є вичерпна, хоча І. Монолатій опрацював усі доступні джерела з історії міста...

Василь Нагірний. Презентація дослідження «Коломиєзнавство» молодого науковця Івана Монолатія відбулася в музеї історії нашого міста // **Всевідо [Коломия]. – 1996. – 13 липня. – Ч. 6 (627). – С. 1.**

[...] Іван Монолатій закінчив другий курс Прикарпатського університету, а його ім'я в неповних двадцять років уже знає в наукових колах Івано-Франківщини. І перш за все як дослідника Коломиї, який має власний погляд на історію міста, по-своєму інтерпретує певні аспекти минулого. [...] новою є головна ідея праці: показати розвиток Коломиї в усіх аспектах людських стосунків не відірвано від загальноєвропейського контексту, а в найтіснішому зв'язку з ним. [...] праця Івана Монолатія – цікава і потрібна, бо, власне, є першим дослідженням такого типу.

Василь Грицишин. Привітали народження книги // **Вільний голос [Коломия]. – 1996. – 13 липня. – № 54 (578). – С. 4.**

[...] Великий спалах зацікавлення викликали відомості про минуле рідного краю. Ми повернулися до напрацювань попередників, які зуміли зберегти, впорядкувати, передати наступникам матеріяли краєзнавчого характеру. [...] Але відчувалася потреба нових праць і нових публікацій.

[...] Розголошу набула праця доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького «Історія Коломиї: З найдавніших часів до початку ХХ століття. – Частина І». [...] У той самий час було оприлюднено працю Івана Монолатія [...] Книга засвідчила великий потенціал молодого на той час дослідника. Порівнюючи книги Грабовецького і Монолатія, очевидними є такі моменти. Праця Володимира Грабовецького присвячена передусім українцям Коломиї, тоді як у Монолатія в українському контексті висвітлено широке поле контактів. Книга Грабовецького має скоріше науково-популярний виклад, призначений для широких читачьких кіл, тоді як Монолатій, можливо, інколи навіть на шкоду чіткості викладу, дає цитати і покликання, дбаючи передусім про первісне освоєння матеріалу, про якомога точніше відображення фактів, про їхню інтерпретацію.

Микола Васильчук. Є що передати нащадкам (З потоку новітніх видань про Коломию) // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 59, 60.

Наука краєзнавства – становить один з найважливіших предметів шкільного навчання, [...] це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму.

Іван ФРАНКО

КОЛОМИЄЗНАВСТВО: ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ПОТОМУ

З погляду окремо взятої людини двадцять років минає досить поволі, натомість для історичного процесу – це взагалі не дата, яка вартує пильного погляду, коли можна говорити і писати про десятки століть, ба тисячоліть, у людській історії. Правда про те, що, де і коли відбулося два десятки років тому, нині майже забулася. І не лише через таку коротку історичну дистанцію, відносність людської пам'яті чи поступовий відхід очевидців тих подій, а й через обмеженість історичного матеріалу. А та обставина, що кожна доба мусить виробити власну інтерпретацію минувшини, таке *собі-самій-пояснення* найважливіших подій, котрі були перед нею – і не важливо чи одним роком, чи сотнею, чи тисячоліттям раніше, – стверджує прописану істину, що кожен автор та його твір є дітьми свого часу. Власне такою «дитиною» часу і стало моє «Коломиєзнавство», яке, на щастя, заклало підвалини окремого напрямку в історичному краєзнавстві, що від 1996-го почали охоче називати *коломиєзнавством*, а дослідників історії Коломиї – *коломиєзнавцями*.

Нині ж перед Тобою, шановний читачу, виправлене і доповнене перевидання цих текстів. Читаючи «Коломиєзнавство» пам'ятаймо, що ці нариси писалися далекого нині 1996-го як студентська наукова розвідка, були надруковані 300-сторінковим виданням невеликим тиражем у музеї історії міста, а їх редактором був засновник і незмінний директор цієї історико-краєзнавчої інституції Михайло Арсак.

Саме тому видання 1996 року ще довго залишатиметься своєрідною пам'яткою нашого краєзнавства, звісно, з його перевагами і недоліками. До того ж деякі нариси, представлені у цьому, оновленому, виданні, потребують ґрунтовнішого вивчення, як з огляду на виявлені за ці роки історичні джерела, так і сучасні тенденції дослідження історії України. Поза цим незаперечним залишається факт, що «Коломиєзнавство» двадцять років тому, поряд з «Історією Коломиї» професора Володимира Грабовецького, дало могутній

поштовх розвитку сучасного написання літопису нашого міста саме українськими авторами, а в багатьох випадках – й на віднайдених українських джерелах.

А маючи за плечима який-не-який досвід освітянина, нині розумію як важливо для вчителя та учня мати під руками добрий шкільний посібник, доповнений завданнями для самоосвіти. Саме тому у цьому виданні після кожного тематичного нарису я вмістив окремий блок, основу якого склали сучасні публікації з тієї чи тієї теми, окремі історичні джерела, доповнивши його доступною у наших книгозбірнях літературою, опанування якою дозволить повноцінно зрозуміти феномен коломийської історії. А що ця частина «Коломиезнавства» має дидактичний характер, її зміст спрямований на поглиблене вивчення історії нашого міста, вироблення критичного погляду як на окремі джерела, так і погляди дослідників. Ця особливість, мабуть, і підштовхуватиме шкільну молодь та їхніх наставників до зацікавлення історією Коломиї. А вже за якийсь час, таким чином, у нас виросте нова генерація знавців Коломиї – історичної, політичної, економічної, екологічної, духовної, видавничої, літературної, культурно-мистецької чи спортивної – котрі, або підтверджуватимуть відомі натепер факти, або ж їх спростовуватимуть.

Відтак нехай і видання «Коломиезнавства», здійснене з нагоди кількох важливих коломийських історичних дат 2016 року, виправлене і доповнене моїми і моїх колег здобутками в царині міської історії, займе своє належне місце на книжкових полицях усіх, котрі не збайдужіли до минулого рідного міста та пам'ятають одвічну істину про те, що сучасність є тільки віддзеркаленням життя наших попередників.

Отож, у рік 25-ліття незалежності нашої держави і 775-ліття нашого літописного міста щиро запрошую до нової мандрівки історією Коломиї та коломийців!

Іван МОНОЛАТІЙ,
*доктор політичних наук, професор,
академік Академії наук вищої школи України.*

Навчені тільки описувати, а не вдосконалювати об'єкти свого дослідження, історики, природно, перебувають у полоні ідей, які панують у спільнотах, де їм випало жити та працювати, і розвиток за кілька останніх сторіч, а надто за життя останніх генерацій, національних суверенних держав, що претендують на самодостатність, спонукав їх обирати за нормальне поле свого наукового пошуку націю.

Арнольд Дж. Тойнбі. Дослідження історії.

Нарис перший ДЖЕРЕЛА, ІСТОРІОГРАФІЯ, ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ КОЛОМІЇ

Джерела

Джерела з історії Коломиї поділяються за видами, походженням і за змістом (рівнем інформативності та репрезентативності). Особливе значення для вивчення історії нашого міста має врахування географії походження джерел. Переважна більшість відомих документів з історії Коломиї опублікована в численних збірниках та спеціальних виданнях корпусного характеру. Нижче подаємо лише окремі з них. Це зокрема:

Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej [z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego]. – Lwów, 1876 і далі;

Жерела до історії України-Руси (за ред. проф. М. Грушевського). – Львів, 1895 (документи за XIII–XVIII ст.);

Селянський рух на Україні (середина XVIII – перша чверть XIX ст.): збірник документів і матеріалів. – Київ, 1978.

Селянський рух на Україні (1826–1849 рр.): збірник документів і матеріалів. – Київ, 1985.

Окрім корпусних публікацій документів, значну цінність з точки зору джерелознавства історії Коломиї становлять архівні матеріали:

Коломийська державна гімназія ім. Казимира Ягеллончика // Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 571. – Оп. 1 (документи за 1922–1928 рр.);

Коломийський римо-католицький деканат // ДАІФО. – Ф. 594. – Оп. 1 (документи за 1752–1938 рр.);

Крайова табула нерухомого майна міст Броди, Львова, Коломиї, Калуша, Жовкви, Золочева, Самбора, Стрия, Станіслава, Тернополя, Тереховлі, Тисмениці // Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 166. – Оп. 1 (документи 1772–1852 рр.).

Таким чином, в процесі дослідження, крім самих джерел і допоміжної інформації, застосовуються також інші матеріали-архівні документи з метою уточнення результатів джерелознавчого вивчення проблеми.

Додатково шляхом вивчення музейних експонатів (в даному випадку-неопублікованих архівних матеріалів) ми отримуємо нові історичні факти, які, в подальшому застосовуються історичною наукою для більш повного розуміння певних закономірностей, що лежать в їх основі.

Серед них:

Виказ поверхні ґрунтів Братства [між Редилівкою і Чорним потоком], складений Березовським Михайлом, заприсяженим землеміром в Коломиї // Музей історії міста Коломиї (далі – МІК). – Інв. № Р-1931 (документ за 30.11.1935 р.);

Виказ поверхні майна Братства церковного в Коломиї, складений Березовським Михайлом, заприсяженим землеміром в Коломиї // МІК. – Інв. № 1932 (документ за 30.11.1935 р.);

Книга померлих Запасної Лічниці при О[кружній] В[ійськовій] К[оманді] в Коломиї 1918–1919 рр. // МІК. – Інв. № Р-11351 (документи за 1918–1919 рр.);

Книга протоколів Братства св[ятого] арх[истратига] Михаїла в Коломиї [при греко-католицькій церкві парафіяльній]. – Т. 2 // МІК. – Інв. № Р-11353 (документи за 1930–1938 рр.);

Оферта Івана Мадзярова і Іллі Койчева // МІК. – Інв. № Р-1929 (документ за 3.10.1935 р.);

Bürgerbuch der Stadt Kolomea 1846. Księga Obywateli miasta Kołomyi // МІК. – Інв. № Р-11350 (документи за 1861–1907 рр.);

Protokoll. 19 (7) November 1862 // Bürgerbuch der Stadt Kolomea 1846. Księga Obywateli miasta Kołomyi // МІК. – Інв. № Р-11350. – S. 101-103 (документ за 19 (7).11.1862 р.);

Protokól z dnia 27 grudnia 1925 r., spisany na Uroczystym posiedzeniu Rady przybocznej miasta Kołomyi Poświecenia i Uroczystego otwarcia nowowubudowanej Elektrowni Miejskiej // Bürgerbuch der Stadt Kolomea

1846. Księga Obywateli miasta Kołomyi // МІК. – Інв. № Р-11350. – S. 73–78 (документ за 27.12.1925 р.).

Наукова значимість цих документів окреслює історичну джерелознавчу вартість музейних предметів, хоч цим їх музейна цінність не вичерпується. Музейні експонати мають властивості до більш широкої документальної цінності – художньої, моральної, а також більшої чи меншої комунікативної цінності.

Якщо історична наука (крім археології і етнографії) недостатньо використовує специфічні музейні джерела, музеї своїми працями в деякій мірі заповнюють цей пробіл: виявляють нові факти, уточнюють і розширюють визначені аспекти наукових проблем. В деяких випадках вивчення музейних предметів дозволяє прийти до висновків, які не могли б бути зробленими на основі вивчення лише архівних матеріалів і бібліографії. Це пояснюється тим, що в більшості архівних документів, що є виразниками антагонізмів даної суспільної формації, потребують спеціальної інтерпретації і критичного аналізу для виявлення достовірності їх змісту.

Джерела історії Коломиї поділяємо на *актові, епістолярні, нара-тивні, спеціальні та речові*.

І. Актіві джерела.

За рівнем інформативності й об'єктивності відображення історичних реалій, соціальних відносин, особливо для епохи середньовіччя, їх вважають найбільш цінними. Вони не лише містять важливу інформацію, а й слугують засобом перевірки і уточнення наративних (оповідних) джерел. Для вивчення історії Коломиї актові джерела становлять особливий пласт джерел, частина з яких вміщена в збірниках документів корпусного характеру, дослідженнях другої половини ХІХ століття [12,102].

Королівські листи і привілеї.

Ці документи, зазвичай, підтверджують право на заснування, власність чи звільнення від податків, інш. Більшість згаданих документів використана Л. Вайгелем [102] (право на заснування католицьких чернечих згромаджень західного обряду, торгівлю в суботу, герб міста, надання привілею магдебурзького права тощо).

Переписи володінь (люстрації).

Включають опис земель, угідь, рибних ловів, млинів, ставків, бортей, перевізів. Зокрема люстрація 1627 р., текст якої зберігався у

нині втраченому магістратському архіві, подавала відомості про приналежні, в той час, до Коломиї села Корнич, Воскресінці, Угорники, Турку, Сопів [252].

Судові акти.

Стосувалися земельних володінь церковних інституцій, приватних осіб. Як правило, зберігалися у фондах судових установ Речі Посполитої (метрики, протоколи сеймиків, ухвали магістратів), місцевих судів (книги гродські і земські). Судовими джерелами історії Коломиї є, на сьогодні втрачені, документи архіву магістрату Коломиї [244], фрагменти інших, подані в праці М. Грушевського «Історія України-Руси» [45,46].

Юридичні пам'ятки.

Збірники, що нормують правове життя держави, окремого регіону, окремих осіб тощо. До юридичних пам'яток з історії даного міста слід віднести насамперед видання корпусного характеру. Це зокрема

Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів. – Київ, 1994 (документи періоду ЗУНР, періоду возз'єднання Західної України із Українською РСР).

Історію Коломиї, в деякій мірі, висвітлюють документи, що зберігаються у музеях та приватних збірках:

Ogłoszenie Naczelnika Kołomyjskiego powiatu Czernowickiej Gubernii S. D. Ewreinowa. 02.12.1914 р. // МІК. – Інв. № НД-5900 (документ за 02.12.1914 р.);

Проклямация Українського обласного Покутського військового секретаріату. 01.11.1918 р. // МІК. – Інв. № НД-5901(документ за 01.11.1918 р.).

II. Епістолярні джерела.

Включають офіційне, напівофіційне, приватне листування. Цей вид джерел є доброю підставою для характеристик авторів листів та їх адресатів. Разом з тим, листування є водночас досить суб'єктивним джерелом, яке потребує обережного й тонкого аналізу; зіставлення з іншими документами, врахування обставин часу та місця написання листів. Прикладом цього, є виявлений у матеріалах греко-католицького уряду парафіяльного [275] документ – *Лист енорійського священика Кънчо Паунски до о[тця] каноніка Олександра Русина з Коломиї у справі шлюбу Ілії Христов Койчева* // МІК. – Інв. № Р-11254 (документ за 22.12.1930 р.).

III. Наративні джерела.

Містять описи подій, що стосувалися історії міста, його околиць, загальні нариси окремих історичних подій, життєписи окремих діячів. Сучасна історична наука користується текстологічним методом дослідження (особливо літописів) і застосовує порівняльне джерелознавство.

Літописи та хроніки.

До наративних джерел, які поряд з іншими подіями історії культури, економіки України та сусідніх країн, висвітлюють історію Коломиї належать літописи та хроніки (загальнодержавні, регіональні, місцеві), значна частина яких опублікована:

Повесть временных лет (подготовка текста Д. С. Лихачева, перевод Д. С. Лихачева и Б. А. Ромашева). – Москва – Ленинград, 1950. – ч. 1-2*.

Яскрава пам'ятка давньоруського літописання кінця XI – початку XII ст., яка увібрала в себе не лише весь досвід історичного знання Русі та європейської історичної науки, відображає широку картину світової історії, показує місце слов'ян і Русі в системі тодішнього світу. Цей літопис характерний образністю мови, поетичністю стилю, але не відрізняється ясністю і логічністю викладу. Описує події в Галичині і на Волині, мало приділяє уваги київським справам, натомість досить часто і детально описує події, які відбувалися у західних сусідів: угорців, поляків, литовців.

Іншим наративним джерелом є «Хроніка» М. Бельського – *Bielskiego M. Kronika. – Warszawa, 1774.*

Хроніка М. Бельського є важливим джерелом як з історії Польщі, так і з історії України. Факти наведені в творі, є безсумнівно, важливим допоміжним історичним матеріалом для багатьох поколінь істориків, вони з'ясовують часто незрозумілі і маловідомі події з історії.

Твори літератури.

Частина з них опублікована у збірниках творів (кореспонденція), виявлених у фондах Музею історії міста Коломиї.

Передусім, це:

Kolberg O. Dzieła Wszystkie. – Т. 65: Korespondencja. – Cz. II (1877–1822). – Wrocław – Poznań: RTL, 1966. – 738 s.

* Рекомендуємо використовувати такі видання: Літопис руський / пер. з давньорус. Л. С. Махновця. – Київ, 1989; Галицько-Волинський літопис / пер. Л. Махновець. – Львів, 1994.

Bessażanka Zofia Maria. Słoneczne loty. Poezje. – Kołomyja, 1933. – 128 s.

Vincenz St. Na wysokiej poloninie. – Warszawa, 1936. – 710 s.

Мемуари вітчизняного походження.

Такі джерела відображають суб'єктивне сприйняття автором сучасних йому подій з певними екскурсами у минуле, опубліковані в різного роду регіональних збірниках, певною мірою заангажовані національними ідеями і тенденційним ставленням до представників інших національностей, мають важливе значення при вивченні нашої проблеми. Зокрема, це спогади В. Бемка [143], М. Березовського [144], В. Білозора [145], М. Білозор [146, 147], В. Боровського [148], Л. Бурачинської [154], В. Вериги [155], С. Ґеника-Березовського [157, 158], Я. Дем'янчук-Томич [159], В. Дмитренко [160], Я. Зайшлого [161, 162], – Г. Залеської-Лагодинської [163], З. Книша [165], О. Кравченюка [166], М. Кобринської [167, 168], Б. Лисяка [171], Г. Лужницького [172], І. Максимчука [173], Б. Мигаля [175], В. Микитчука [176], Я. Микитюка [177], М. Недільського [178], В. Слободяна [184], П. Трільовського [186, 187], Я. Федуніка [188], М. Фляка [189], Я. Шипайла [190, 191] та інших. Їхні спогади охоплюють період початку – першої половини ХХ століття).

Мемуари та описи подорожей по Україні іноземців.

Вони фіксують стан суспільного життя, що сприймався очима сучасника й очевидця. Важливою ознакою даних джерел є те, що вони відбивають сторонній погляд на суспільно-політичні події, фіксують усе незрозуміле, відмінне і подають загальні описи того, що для вітчизняних авторів є само собою зрозумілим і тому ними не фіксується. Однак ця обставина нерідко спричиняє помилкове, перекручене сприйняття іноземними авторами конкретних подій та явищ, різноманітних легенд, чуток, домислів, іноді упереджено негативної оцінки.

Яскравим прикладом даного типу джерел можуть бути мемуари О'Коннора Бернарда «Історія Польщі», в якій, серед інших міст тогочасної Польщі, показано Коломию як центр солеваріння й торгівлі [21].

IV. Спеціальні джерела.

Оскільки усі зазначені вище джерела відносять до актових, епістолярних або ж наративних, для вивчення історії Коломиї вони мають особливе значення, тому їх слід розглядати як групи джерел, які в комплексі дають конкретний і часто надзвичайно важливий матеріал.

А от до спеціальних джерел, які відображають, наприклад, історію релігійної думки відносимо покрайні записи (маргіналії) релігійного та світського змісту на рукописах та стародруках. Виявом цього є розвідка Ю. Ясиновського «Коломия на сторінках стародруків» [363].

V. Речові джерела.

Поряд з писемними для вивчення історії міста важливе значення мають речові джерела, тим більше, що вони збереглися в значній кількості (матеріально або в описах). Серед них – архітектурні споруди (церкви, будівлі громадського та побутового призначення пам'ятки історії та культури); надгробки (на території міста: польське, українське кладовища, поодинокі поховання на території зруйнованих *кіркутів* – єврейських кладовищ).

Як бачимо, джерельна основа історії Коломиї у контексті взаємовідносин слов'янських народів представлена практично всіма видами й типами джерел, із ряду проблем не завжди повно. Природньо, що їх кількість різко зменшується у зворотній хронологічній послідовності, тому XIII–XVII і XVIII – першої половини пол. XX ст. представлені далеко не рівноцінно. Це змушує ретельно аналізувати і зіставляти доступні нам джерела, спеціально займатися розглядом документа, а тому головним критерієм цього посібника ми вважаємо якщо не пряме, то досконале знання усіх можливих джерел і літератури.

Історіографія

Оскільки історія слов'ян виокремлюється у науку, виробивши свій аналітичний метод дослідження, у XIX ст., історієписання Коломиї (маємо на увазі друковані матеріали) починається з цього часу і відразу ж набирає ідеологічного (з точки зору іноземних авторів) забарвлення. Нижче ми розглянемо лише узагальнюючі праці, посібники, окремі монографії, публікації в академічних, науково-популярних та періодичних виданнях.

Першим автором, який присвятив свою загальну працю коломиєзнавчій тематиці, вважається Леопольд Вайгель, – очевидно, польський єврей, людина віддана ідеї польської державності, викладач натуральної історії в гімназії Коломиї. У 1877 р. в Коломиї вийшла його розвідка «*Rys miasta Kołomyj*» [102]. А що праця несе в собі дух часу, коли її написано, тому дослідники зауважують, що «Нарис міста Коломиї» не можна віднести ані до історичних, ані до природознавчих,

чи ж до етнографічних праць у сучасному розумінні цих понять [252]. Поза цим дослідники звертаються до цієї роботи як до джерела, з якого пізнають факти з історії, але аж ніяк їх суспільно-політичну оцінку. Адже це дослідження вирізняється пропольською орієнтацією, автор часто перебільшує роль та місце тих, чи інших подій в історії Коломиї, однак в книзі зібрано й подано в концентрованому вигляді значний джерельний та фактичний матеріал.

Про активізацію вивчення історії, що спостерігається в XIX ст. говорять численні публікації представників різних національних історіографій та методологічних методів дослідження. Проте, пожвавлення у вивченні історії Коломиї в XIX ст. майже не спостерігається, якщо не враховувати поодиноких краєзнавчих виступів у періодиці та календарях, зокрема польськомовному збірнику «Kołomyjanin» Л. Вайгеля.

Першим науковим іншомовним дослідженням з даної теми вважаємо вже згадувану працю Л. Вайгеля. Автор коротко виклав історію міста, встановивши хронологічні межі дослідження, – від першої писемної згадки до другої половини XIX ст., представником якої був (в основному спираючись на архів коломийського магістрату, хроніку М. Бельського, «Історію Польщі» Шуйського, «Географію Галичини» Л. Татоміра тощо).

У контексті іншомовної історіографії XIX ст. слід згадати також працю Т. Свенцького «Opis Starożytnej Polski», видану 1861 р. в Кракові. Вона містить чимало вартісних повідомлень про міста Польщі, зокрема й тогочасну Коломию [132]. Російська ж історіографія значною мірою розглядала історію Підкарпаття, як і Коломиї, складовою її частини, в загальноросійському контексті – не визначаючи її вичленування, як і в цілому історії українського народу [133].

Узагальнюючу картину міського життя Західної України подав М. С. Грушевський у своїй капітальній десятитомній праці «Історія України-Руси», в якій використано важливий матеріал з історії Коломиї – походження назви, церковне та правове життя, роль міста в галицькому солеварінні [45, 46].

Чимало цінних матеріалів з досліджуваної проблеми містять енциклопедичні довідники [37-43], навчальні посібники, видання узагальненого характеру [44-69], довідкові матеріали [70-97]. Цей вид історіографічного матеріалу в цілому відображає рівень історичної

науки даних епох, подає вартісні статистичні дані з історії Коломиї та її околиць, узагальнюючі оцінки історичних подій.

Вивчення історії Коломиї відображає в цілому основні тенденції розвитку історичної науки також у діаспорі. Показовим серед матеріалів «Українського Архіву Наукового Товариства Шевченка у Америці» є дослідження з історії літератури та мистецтва Коломиї, що охоплюють період другої половини XIX – першої половини XX ст. Першими історичними розвідками з коломиєзнавства у діаспорі стали праці І. Кейвана [164], А. Курдидика [170], В. Ніньовського [179], В. Романенчука [149-153,182].

Певним підсумком вивчення історії Коломиї у контексті розвитку польської державності і культури, вважаємо працю Каміля Баранського «Przemiełi zagonczyky, chliboroby, chasydzi...» (Rzecz o ziemi Stanisławowsko-Kołomyjsko-Stryjskiej), яка побачила світ в 1988 р. у Лондоні стараннями Інституту Польського і Музею ім. Генерала Сікорського [100]. Однак зауважмо, що автор використав працю Л. Вайгеля, а тому конспективно, не зосереджуючи уваги на окремих подіях і особистостях, простежив історичний розвиток міста від першої писемної згадки до 1940-х років – у його «польському» вимірі. Зосібна К. Баранський перебільшує роль представників польської національності в становленні і розвитку міста, тенденційно, без огляду на джерела, висвітлює історію українського населення міста, його місце і роль в середовищі міського суспільства.

Вагомим внеском до історіографії Коломиї є праця німецького дослідника Зигмунда Кольмера «Die historische Entwicklung der deutschen Sprachinsel Galizien» («Історичний розвиток німецькомовного острова Галичини») [116]. В ній, автор на підставі значного архівного матеріалу, спогадів очевидців, простежує історію німецьких поселень на околицях тогочасної Коломиї – Маріагільфу, Флеберга, Розенгека.

У советській та постсоветській історіографії, за умов відповідної державної політики, узагальнюючих праць з історії Коломиї створено не було. З'явилося чимало видань, в яких висвітлювалася історія Коломиї з точки зору місцевих краєзнавців. Поза цим у 1971 р. черговий том «Історії міст і сіл Української РСР» присвячений Івано-Франківській області, помістив історичний нарис про Коломию Я. Мельничука і П. Сегала [49]. Автори використали значний матеріал Івано-Фран-

ківського облдержархіву, монографію Л. Вайгеля, статті в періодичних виданнях.

Окремо слід згадати видання 1990-х рр. – початку новітнього національного відродження України.

З оглядових та узагальнюючих праць, що мають певний історіографічний характер, слід відзначити дослідження Б. Гаврилів [110], В. Грабовецького [111, 112], М. Кугутяка [124], Р. Петріва [130], Б. Ступарика [136]. В них, автори, здебільшого науковці, на основі історичного матеріалу подають історію нашого краю, специфіку його минулого, характеристику окремих постатей в історії Коломиї.

Певним підсумком вивчення історії Коломиї, літературних та культурологічних віх її минулого, стали дослідження І. Білінкевича [101], М. Васильчука [105-107], М. Савчука [131]. Проблеми взаємодії церковних та світських організацій міста висвітлювали у своїх дослідженнях М. Арсак та І. Монолатій [241-243].

Наукові розвідки і публікації матеріалів з історії цього міста систематично публікувалися в пресі. Сюди слід віднести матеріали академічних, науково-популярних та періодичних видань.

Публікації в академічних та науково-популярних виданнях, як вітчизняних, так і іноземних, є важливою історіографічною базою для нашого дослідження. В даному випадку, це публікації І. Андрухіва [197, 198], М. Арсака [199], П. Арсенича [200, 201], З. Болтарович [202], Я. Дашкевича [203, 204], Є. Дмитрова [205], С. Заброварного [206], Н. Кабузана [208], І. Крип'якевича [210], Л. Кречковського [211, 212], М. Кугутяка [213], О. Кулика [214], В. Лужного [216], О. Мазурака [217], І. Марушкіної [218], І. Монолатія [219], Ю. Плекана [221], М. Рехмана [222], П. Сегала [223], О. Сидоренко [225], О. Сича [226], Ю. Ясиновського [231] та інших.

Вагомим внеском до нашої теми стали публікації в періодичних виданнях. Проблемам історії виникнення міста, історії культури та економіки присвячено статті С. Андрійшина [233-236], І. Білінкевича [249], К. Вишиванюк [255], М. Гуйтина [263, 264], В. Кушнірчука [268, 269], хронології історичних подій – М. Волошенюка, І. Лудчака [257, 258, 73], історії літератури і друкарства – І. Білінкевича [246-248], М. Васильчука [252], історії юриспруденції – Я. Городиської [262], М. Петріва [287], історії міжслов'янських зв'язків – І. Монолатія [275-278], Й. Перкатюка [286].

Отже, Коломії присвячена чимала історична література, різнопланова за проблематикою, широтою висвітлення аспектів, а також за формою і жанром. Широкий є спектр видань: від газетної публіцистики до фрагментів у окремих працях та монографіях. І все ж, незважаючи на це, історія цього міста є одним з найменш вивчених і висвітлених питань в історії України, слов'янських народів зокрема.

Періодизація

В історіографії існує кілька схем як загальної, так і спеціальної історії України, запропонованих представниками різних історіографічних напрямів та шкіл.

Здебільшого історія Коломії поділяється: за етапами розвитку української державності; відповідно до поділу політичної історії України; за етапами власне історії міста. Вважаємо більш правильним останній принцип, звісно, з урахуванням політичних обставин в історичному розвитку цього міста та зв'язків із слов'янськими народами. Таким чином, можна виділити такі основні етапи історії Коломії у контексті взаємовідносин слов'янських народів (як і будь-яка періодизація взагалі, вони є досить умовними);

доісторичний час; давньослов'янський період на території України; княжа доба (IX–XII ст.);

період виникнення феодалізму у східних слов'ян (VI–VIII ст.);

період Галицько-Волинської держави (1199–1349 рр.);

у складі Королівства Польщі (1387–1569 рр.), Речі Посполитої (1569–1772 рр.);

у складі Австрії (1772–1867 рр.), Австро-Угорської імперії (1867–1918 рр.);

період Західно-Української Народної Республіки (1918–1919 рр.) та польсько-української війни (1919–1920 рр.);

період Другої Речі Посполитої (1921–1939 рр.).

Подана схема відображає структуру цієї роботи, враховуючи певні, вже прийняті в історичній науці, засади схематизації історії України. Періодизація покликана допомогти більш чітко уявити й засвоїти блоки інформації, більш чи менш завершені цикли історичного процесу Коломії на тлі взаємовідносин слов'янського населення міста.

ЗАВДАННЯ

I. Прочитайте передмову Леопольда Вайгеля до «Нарису міста Коломиї». З'ясуйте, які були причини написання цієї праці, яка її структура та використані джерела.

«Понад п'ять років перебуваю при цісарсько-королівській гімназії в Коломиї. Під час мандрівок в околицях міста, які здійснював у вільний час, доводиться чути різні перекази про те, як постала Коломия, про її привілеї й історичні місця. Все це мене зацікавило, заохотило до праці над "Нарисом міста Коломиї". Працю поділено на три частини. Перша подає історичні й статистичні відомості, друга – фізіографічні, а третя – відомості з етнографії. У першій частині окреслено історичну лінію в хронологічному порядку, при цьому вжито польську історію Шуйського і географію Галичини Л. Татомира.

До фізіографічного нарису міста й околиць слугували мені, крім праць, поданих у «Поясненнях», також власні спостереження. Розмаїті перекази і звичаї, зібрані мною під час мандрівок по околицях міста, подаю в етнографічній частині праці.

Крім зазначених у книжці джерел, багатьма відомостями завдячую парадіяльному урядові, ґмінному староству, податковій касі, поштовому й телеграфному урядові, повітовому інженерові й залізничному управлінню».

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 14 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

II. Прочитайте уривки передмов до історико-мемуарних збірників коломиїців у діаспорі. Поміркуйте, у чому особливість зацікавлення Коломиєю українців – вихідців з нашого міста – поза межами України.

1. Із збірника «Над Прутом у лузі...» Коломия в спогадах (Торонто, 1962):

«Коли візьмете в руки цю книжку і коли кинете оком на її наголовок, які враження складуться в Вас тоді, Шановний Читачу? Коломия? Та це ж провінціалізм! Спогади? Та це ж сентименталізм! Ні на одне ні на друге не повинно бути місця в суворій дійсності України. Чи не пора нам кинути всі оті «землячства» і здійснювати соборність? Доки ж будемо довбатися кожен у своєму загумінку?

Але, чи прийшло Вам коли на думку, що вся Україна – це тисячі й тисячі таких «загумінків» – галицьких, волинських, подільських, полтавських, донбаських, кубанських і всіх інших? Мільйони українців, що живуть у них, може й не оглядали іншої України, як ту, що її бачили кожного дня, ідучи до праці, чи вертаючися зо школи. Воно правда, що «не стільки світа, що в вікні», але найкраще знаємо цей власне світ, що його кожного дня оглядаємо через наше вікно.

Коли ж Ви запитаетесь українця поза межами рідної країни, як виглядає Україна, яку, думаєте, дістанете відповідь? В мене, наприклад, після такого запитання вирине образ надпрутського села з його низенькими вербовими пло-

тами і високими соняшниками на межах кукурудзяних піль і зариси окутаних синявою гір на далекому горизонті. Інший це буде образ у поліщука, інший у степовика, а ще інший у верховинця. Але всі вони – Україна. Кожен знає таку Україну, де народився, виріс і провів більшість свого життя. І коли він любить цей свій закуток, цей «загумінок» – він любить у ньому всю свою батьківщину, цілу Україну. Хто ж каже, що він любить Україну, але кому прив'язання до свого Прута, Ворскли чи Десни – це сентиментальна загумінковість, ледве чи сильне в нього коріння любови до своєї батьківщини.

Отож, нам не соромно, що ми любимо свою Коломию і тужимо за нею.

Це була туга за нею, за ясным небом Покуття, за бистротечним Прутом з його густими луками і найзеленішою в світі травою, що збирала нас дня 8 березня 1958 року в Торонто на першій зустрічі коломиян. [...] Як перший вислід її праці [редакційної колегії. – І. М.] вийшов у світ цей збірник спогадів про місто Коломию. Не шукайте в ньому літературних архитворів. Не всі автори, що приймали у ньому участь, належать до професії пера, але всі вони хотіли виявити любов і прив'язання до міста, де проминула їхня молодість або де провели вони довгі роки на праці для свого народу».

Зиновій Книш. Слово від редактора // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 3–6.

2. Із збірника «Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле» (Філадельфія, 1988):

«[...] Наш збірник у порівнянні з іншими, може, не такий багатий в авторів та в наукові статті з таких ділянок, як археологія, геологія, зоологія чи навіть історія, як деякі інші, але ми маємо більше споминів, що збереглися в пам'яті земляків про те, що вони бачили й пережили, тому ті спомини дають певний образ життя нашого народу, хоч би тільки на обмеженій до одного повіту території і в обмеженому часі, здебільша двох десятиліть, між двома [світовими] війнами. [...] Окрім споминів, збірник доповнюють і статті, що дають огляд різної діяльності коломиян, хоч далеко не всіх ділянок життя, але представити всі в умовинах еміграції поза межами рідних земель, і далеко від них, не було можливо, тому силою обставин треба було обмежитись лише до деяких з обсягу культурного життя.

[...] На кінець треба також згадати, що не всі тут матеріяли друкуються вперше [...] зокрема спомини, але для нас значення має те, що вони зібрані в одній книзі і дають читачам можливість ознайомитися з ними або пригадати кол[ишні]. дії й події тим, хто їх пережив, але не все зберіг у пам'яті. Ті спомини, короткі чи довші, писані від серця, і в них зберігається тепло, яке може відчуті і даліше покоління, що того не переживало. А це тепло і свідомість, що в колишніх подіях брали участь люди, які керувалися щирим патріотизмом і бажанням здобути волю й незалежність своєму народові і країні, може й не одного байдужого зігріти й повернути до «віри» своїх батьків, дідів та прадідів».

[Богдан Романенчук]. Передмова // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія, 1988. – С. 5, 7–8.

III. Ознайомтеся з фрагментами публікацій про особливості вичення історії Коломиї. Визначте основних дослідників минулого нашого міста, теми, які були для них пріоритетними, а також перспективи коломиезнавчих досліджень.

Погляд дослідника. Микола Савчук.

1. «Про Коломию пишуть від 1241 року. Скупі згадки про наше місто мають своє скромне місце на сторінках давніх літописів, королівських грамот, люстрацій та метрик. Щедрішим у цьому відношенні була цісарська доба (1772–1918), коли писане слово утвердилося в друці. А від другої половини XIX ст. можемо говорити про частіші описи нашого міста. Вони пов'язані з відкриттям у Коломиї першої в теперішніх районних центрах України друкарні (1864), з виходом у світ численної періодики й книжок. Безперечно, новий залізничний маршрут «Львів – Чернівці» (1866) надав заморським гостям більшу можливість відвідувати соляне місто галицьких князів. Як приклад, подорож відомого чеського етнографа Ф. Ржеґоржа до Коломиї, про яку він написав нарис «З Коломиї в Косів» та опублікував його у чеському журналі «Светозор» (1894).

Є кілька поглядів на коломийську історію. Власне польський погляд започаткував викладач Коломийської гімназії Леопольд Вайґель. Його польськомовний «Нарис про місто Коломию» (Wajgl L. Rys miasta Kołomyi. – Kołomyja, 1877) ще досі залишається раритетним. І хоч автор дивився на історію Коломиї польськими очима, праця має безперечну вагу.

Вайґелеву традицію поляки продовжують дотепер. Маю на увазі книжки Каміля Баранського «Колишні воїни, хлібороби, хасиди... Розповідь про землю Станіславівсько – Коломийсько – Стрийську» (Barański K. Przemieneli zagończycy, chliborobi, chasydzi... Rzecz o ziemi Stanislawowsko – Kołomyjsko – Stryjskiej. – London, 1988) та Р. Бриковського «Коломия. Її історія та пам'ятки» (Brykowski R. Kołomyja. Jej dzieje, zabytki. – Warszawa, 1998), а також різноманітні газетні й журнальні статті в польськомовних часописах.

Маловідомими для нас залишаються єврейські, російські та німецькі видання на коломийську тематику. Узяти хоча б до уваги розвідку С. Кольмера (Kolmer S. Die historische Entwicklung der deutschen Schrachsinseln Galizien. Mariahilf, Flehberg, Rosenheck. Vororte der Stadt Kolomea) (1995).

Окремішньо стоять коломиезнавчі книжки та статті советського періоду. До них треба ставитися з великою обережністю, бо вони подавали переважно поверхові або викривлені відомості про наше місто.

Дивно виглядає та ситуація, що ми самі, українці, досі не розібралися в своїх коломийських писаннях. Зокрема, нема навіть повного реєстру коломиезнавчих українських праць і творів, не те що коломийського корпусу, себто упорядкованих і перекладених першоджерел. Літературою й науковими працями про наше місто не цікавилися представники творчої інтелігенції кінця XIX – першої чверті XX ст. І це має певне пояснення, бо після кожної війни чи окупації змінювалося саме коломийське середовище. Старі активні коломийці були заклопотані роздобутком хліба насущного, гинули у воєнній круговерті чи

опинялися за тридев'ять земель, а нові не могли осмислити те, що тут діялося до них. Наші попередники залишили дуже мало описів своєї доби. Власне, багато йдеться про політичні справи, які тоді були найактуальнішими. Але ж крім цього існувало чимало інших відгалужок життя, до яких у них не доходили руки. Тим-то білою плямою залишаються для нас такі теми, як коломийська міська побутова культура (ноша, кухня, мода, звичаї, ігри, інтер'єри), як ієрархія коломийських цінностей. У цьому випадку Коломії не так пощастило, як, приміром, Львову. І все ж скрупульозна пошукова праця повинна принести результат.

Першою історичною працею нової доби, яку написав українець, був безперечно історичний нарис «Коломия» анонімного автора, вміщений у першій коломийській газеті «Голось Народний» (1865–1868). Згодом у місцевій періодиці можна було надібати цікаві повідомлення про минуле й тогочасне міста над Прутом. До книжки, на жаль, не дійшло. Маємо україномовні видання про Львів, про Гуцульщину, а от про Коломию нема та й годі! Причому скромніший щодо цього за цісарський був міжвоєнний період (1919–1939). В радянську добу нарешті з'явився невеликої вартості путівник П. Сегала «Коломия» (Ужгород: Карпати, 1974), до речі, українською, англійською і російською мовами, та значно багатший і цікавіший фотонарис С. Андріїшина «Коломия» (Ужгород: Карпати, 1991). Безперечно, найповажнішими працями цього періоду є дві книжки спогадів коломийської діаспори: «Над Прутом у лузі» (Торонто, Канада, 1962) та «Коломия й Коломийщина» (Філядельфія, США, 1988). На жаль, вони недоступні широкому загалу читачів.

Від 1991 року відкрилася нова сторінка в друкованому коломієзнавстві, з'явилося чимало видань про древнє галицьке місто. Серед них: дослідження І. Білінкевича «Іван Франко і Коломия» (1991) та М. Савчука «Тарас Шевченко на землі Коломийській» (1991); Енциклопедія Коломийщини (від 1996 року побачило світ вісім зшитків); перша частина «Історії Коломії» В. Грабовецького (1996); навчальний посібник «Коломієзнавство» І. Монолатія (1996), який, власне, започаткував науковий термін «коломієзнавство»; альманах «Коломийська хвиля. Збірник» (2000); розвідка І. Монолатія «Коломия в часи ЗУНР» (2000); довідник «Коломийський азбуковник. Друкарство, журналістика, література 1939–1999 рр.: Біобібліографічний словник», який упорядкував М. Васильчук (2000); монографія М. Васильчука «Українська видавнича справа в Коломії: (друга половина XIX – XX ст.)» (2003); історична монографія С. Андріїшина «Коломия, 1939–1941» (2003); матеріали конференції «Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії: та культурі» (2005); книжка-альбом І. Монолатія та В. Ковтуна «Коломия з минулого в сьогодні» (2005); поетичний збірник «Коломия вас серцем зігріє. Спроба антології» (2006); розвідка І. Монолатія «Коломия в роки Європейської війни 1914–1918 років» в книжці альбомі І. Монолатія та В. Ковтуна «Українські січові стрільці – лицарі рідного краю» (2007). Проте, порівняно до Івано-Франківська, не кажучи до Львова, Коломия таки недописує».

Савчук М. «Бібліотека», що повертає дух міста // Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 1–3 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

2. «Українське краєзнавство ще ніхто прискіпливо не досліджував, хоча б тому, що ніхто предметно не вивчав розвиток локального, місцевого краєзнавства. Стосується це також і міста Коломиї [...]»

Установити особу першого краєзнавця Коломийщини, мабуть, ніколи не вдасться з огляду на те, що наші перші знавці місцевої минувшини жили сотні літ тому. [...]

Ведучи мову про краєзнавство доби Незалежності, можемо сказати, що саме воля, демократія від 1991 року засвітила для нас краєзнавче сонце. Ще ніколи наше краєзнавство не переживало такого піднесення, ще ніколи наші краєзнавці не мали такої можливості вивчати минувшину, дивитися на неї українськими очима, видавати вартісні книжки рідною мовою і переповідати своїм краянам правду про те, що діялося колись».

Савчук М. Феномен коломийського краєзнавства // Савчук М., Васильчук М. Феномен коломийського краєзнавства. – Коломия: Вік, 2010. – С. 4, 40 [«Коломийська бібліотека», вип. 6].

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

Про джерела та історіографію історії Коломиї:

Грабовецький В. Історіографія та першоджерела // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Частина І. – Коломия: Вік, 1996. – С. 7–10.

Монолатій І. Архів греко-католицького уряду парохіального // До істини. Вісник церкви св. Йосафата в Коломиї. – 1993. – ч. 2. – 19 грудня.

Монолатій І. Грамоти та привілеї Коломиї й Коломийщини // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 180–187.

Монолатій І. Джерела з історії Коломийщини // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 5, літера Д / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2007. – С. 45–47.

Савчук М. Архіви // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 1, літера А / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1996. – С. 25.

Про видання з історії Коломиї:

Васильчук М. Леопольд Вайґель і його праця про Коломию // Вайґель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 7–12 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

Васильчук М. Є що передати нащадкам (З потоку новітніх видань про Коломию) // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 59–68.

Монолатій І. Перша студія про нашу минувшину (про дослідження Леопольда Вайгеля «Нарис міста Коломиї») // Коломийський вісник. – 1997. – 13 травня.

Монолатій І. «Над Прутом у лузі...» // Коломийський вісник. – 1997. – 12 червня.

Монолатій І. Збірник, з якого ми дізналися правду (про збірник коломийців діаспори «Коломия й Коломийщини») // Коломийський вісник. – 1998. – 4 червня.

Савчук М. «Бібліотека», що повертає дух міста // Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 1–4 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

Савчук М. Феномен коломийського краєзнавства // Савчук М., Васильчук М. Феномен коломийського краєзнавства. – Коломия: Вік, 2010. – С. 3–40 [«Коломийська бібліотека», вип. 6].

Про дослідників історії Коломиї:

Васильчук М. Андрієшин Степан, син Василя // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 1, літера А / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1996. – С. 15.

Васильчук М. Білінкевич Іван, син Омеляна // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 63.

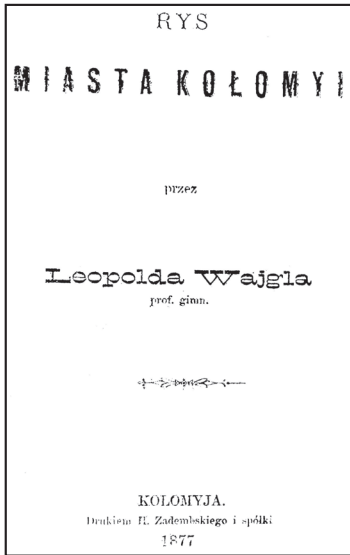
Васильчук М. Вайгель (Wajgel) Леопольд // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 9–10.

Васильчук М. Краєзнавці Коломиї і Коломийщини: матеріали до біобібліографічного довідника // Савчук М., Васильчук М. Феномен коломийського краєзнавства. – Коломия: Вік, 2010. – С. 41–94 [«Коломийська бібліотека», вип. 6].

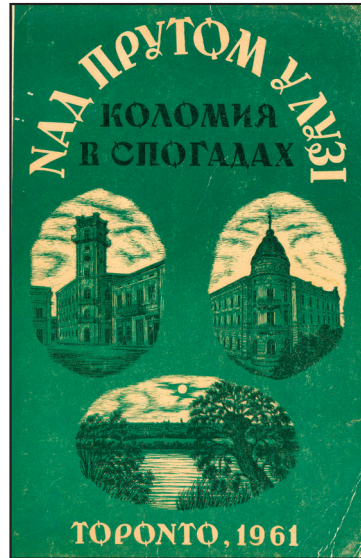
Монолатій І. Баранський (Barański) Каміль // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 29.

Монолатій І. Грабовецький Володимир, син Василя // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Г' / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 127–128.

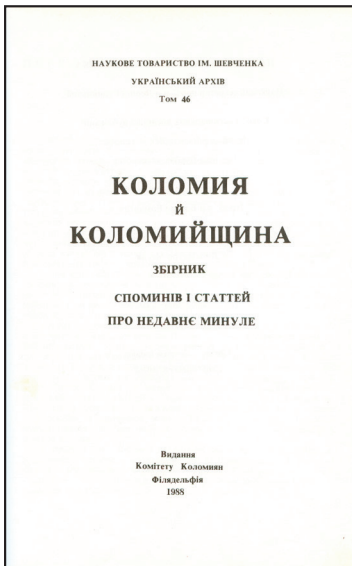
Савчук М. Нарис, якому півтора століття // М. Топографія історична. Коломия. Перший історичний нарис про Коломию. – Коломия: Вік, 2011. – С. 3–14 [«Коломийська бібліотека», вип. 9].

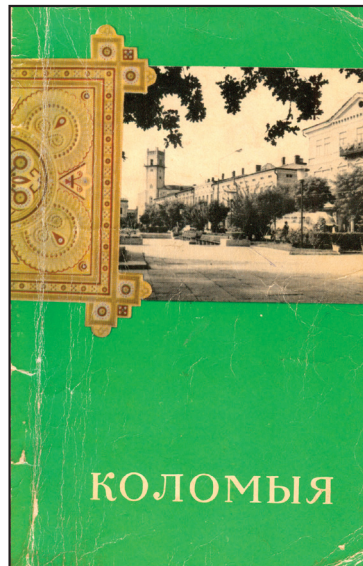
Титульна сторінка дослідження
 Л. Вайгеля «Нарис міста Коломиї» (1877)

Обкладинка збірника спогадів
 «Над Прутом у лузі...» (1962)

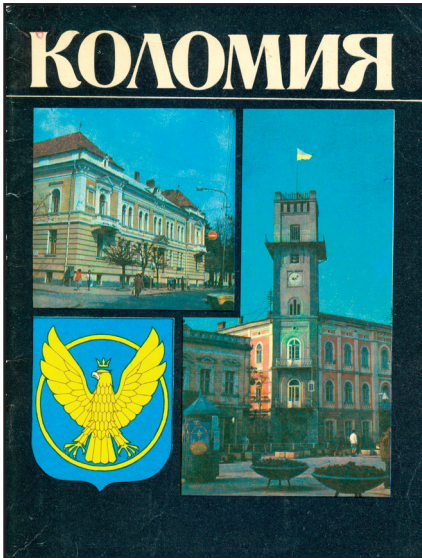

Титульна сторінка збірника спогадів
 «Коломия й Коломийщина» (1988)

Обкладинка путівника П. Сегала
 «Коломия» (1974)

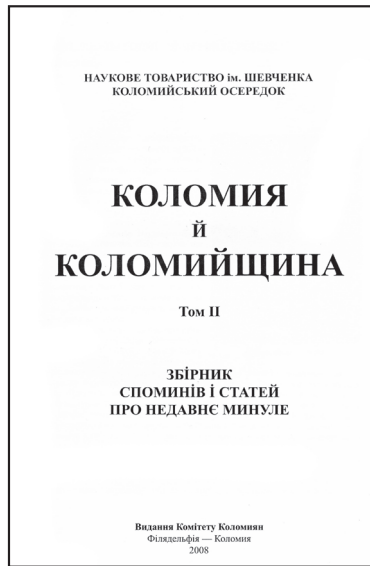
Обкладинка путівника С. Андріюшина
«Коломия» (1991)

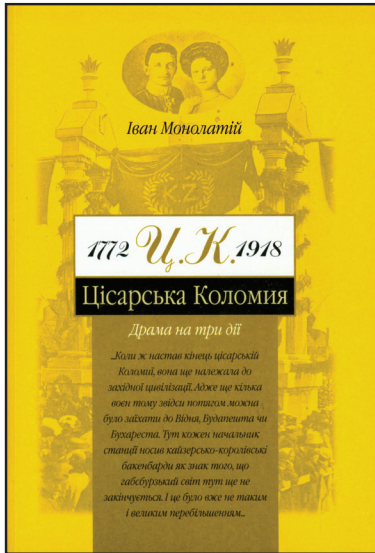
Обкладинка дослідження
В. Грабовецького «Історія Коломій»
(1996)

Обкладинка розвідки І. Монолатія
«Коломия в часи ЗУНР» (2000)

Титульна сторінка збірника спогадів
«Коломия й Коломийщина» (2008)

Обкладинк книжоки І. Монолатія
«Цісарська Коломия» (2010)

Обкладинка книжоки І. Монолатія
«Місто без властивостей» (2014)

Обкладинка книжки С. Андрійшина
«Коломия 1939–1941» (2003)

Обкладинка книжки С. Андрійшина
«Коломия у міжвоєнний період» (2010)

*Це найдавніше місто з цілого Запруття і Карпат,
яке садинок залишилося з незапам'ятних часів праісторії.*

Володимир Кобринський. Коломия.

Нарис другий ДАВНЯ ІСТОРІЯ КОЛОМІЇ

Територія Коломії в епоху первісної людської громади

Територія сучасної України в палеоліті належала до високорозвинутих районів світу. Перша людина з'явилася тут 1,5 млн. років тому. Оскільки клімат був суворий і холодний, люди селилися переважно в південній частині України.

На території України налічується близько 1 тис. відомих на сьогодні пам'яток палеоліту [68, с. 57]. З-поміж 30 розташованих в Україні археологічних об'єктів ашельського часу унікальними є стоянки Королеве, Рокосове в Закарпатті, Лука-Врублевецька над Дністром, Амбросіївка в Донбасі, Кіік-Коба в Криму тощо.

Археологами знайдено залишки господарсько-побутових комплексів, що склалися із жител, подібних до куренів, накритих шкурами звірів, ділянок, де обробляли кремій, кістку, ріг, вогнищ і ям-сховищ. Основним заняттям палеолітичного населення було колективне полювання, в результаті чого тварину намагалися загнати до ями, болота, урвища й там забити. Тогочасна людина полювала на мамонта, носорога, коня, зубра, оленя, птахів, рибу. Ймовірно існувала міжобщинна господарська взаємодопомога, підтримка у періоди продовольчих труднощів.

Переконливим доказом формування людської свідомості в палеоліті є наявність матеріалізованих пам'яток давньої культури. Важливе місце з-поміж них належить похованням. [68, с. 69-70]. Вперше вони з'явилися в різних районах світу, – і зокрема, як зазначає М. Чмихов, на території України, – в епоху мустьє. Не виключено, пише учений, що в майбутньому поховання будуть виявлені й на пізньопалеолітичних стоянках нашої країни, оскільки в суміжних місцевостях (Костянки під Воронежем) вони відомі. Всі палеолітичні поховання здійснені на місцях проживання людських колективів, тому можна погодитися

з науковцями, котрі розглядають погреб померших у межах жител і поселень у палеоліті-неоліті (і в мідному віці) як своєрідне жертвоприношення, що повинно було забезпечити спокійне життя їхнім родичам на цьому світі, а не як справжній поховальний обряд (що виник пізніше, очевидно, на думку М. Чмихова, вже у бронзовому віці).

Не можемо однак говорити про те, що на території сучасної Коломиї в дану епоху людської історії існувало життя. Це пояснюється відсутністю речових (археологічних) джерел палеолітичної доби, а тому можна лише висунути припущення, що саме тут, як і в інших районах України проживали племена палеолітичних людей, що утворювали первісну людську громаду з примітивною соціальною організацією.

Коломия в епоху раннього залізного віку (VII – V ст. до н. е.)

Початок залізного віку на території давньої України, як і сусідніх територіях Європи і Азії, був пов'язаний з величезними досягненнями у техніці та господарстві, насамперед зміни бронзового віку залізним.

Найяскравіші сторінки ранньозалізного віку України пов'язані із скіфами, а пізніше – з сарматами. Періоди цієї епохи мають назви: передскіфський (IX – I пол. VII ст. до н. е.), скіфський або скіфо-античний (2 пол. VII – III ст. до н. е.), сарматський (III/II ст. до н. е. – IV ст. н. е.). Таким чином, початком залізного віку дослідники вважають поч. XII ст. до н. е. [68, с. 193].

В цей період Степ і Крим займало населення білозерської культури, Лісостеп, Лівобережжя, правобережні Лісостеп, частину Полісся до Сули, Ворскли, Сейму-бондарихинської, Лівобережжя між Дніпром та Десною-лебедівської, Лісостеп Правобережжя-білогрудівської, верхню та середню течії Західного Бугу-лужицької, Прикарпаття та Закарпаття – фракійського гальштату.

Поселення фракійського гальштату – неукріплені, розташовані на берегових висотах, забудовані наземними каркасними та заглибленими житлами, з похованням у могильниках із спаленням в урнах. Посуд переважно лисковатий, чорного та жовтого кольору, з наліпками-випуклинами та виступами [68, с. 197]. Основу господарської діяльності складала землеробство й тваринництво. Відомо, що для гальштатської доби поширена група археологічних пам'яток – скарби. Найбільш унікальним з них є Михалківський скарб що містив золоті вироби (діадеми, браслети, чаші), вагою 7,5 кг.

Праісторія Коломиї представлена також пам'ятками цієї епохи. Зокрема дослідник В. Кобринський повідомляє, що в результаті будівельних робіт, в 1932 р., на глибині 2-3 м було знайдено бронзовий ніж вигнутої форми, що підтверджує версію про існування людської оселі на території цього міста близько 1000 – 700 років тому [323, с. 2]. За даними археолога Б. Томенчука, на території сучасної Коломиї люди почали селитися в період раннього заліза. Так, в 1970 р. у північній частині міста, на правому березі р. Коломийки, в урочищі «Косачів» виявили поселення VII – V ст. до н. е.

Отже, ймовірно, гальштатська доба в історії Коломиї мала важливе значення. Представники раннього залізного віку, що жили на території сучасного міста, займалися землеробством і скотарством, використовуючи при цьому залізні знаряддя праці. Гальштатське населення давньої Коломиї, що складало частину фракійського масиву, поширеного також на території Югославських країн, Угорщини та Словаччини, знаходилися в ареалі духовної і матеріальної культури носіїв раннього заліза.

Давньослов'янський період на території України (кін. I тис. до н. е. – перша третина I тис. н. е.)

Найдавніший, праслов'янський, етап етногенезу слов'ян, за даними порівняльного мовознавства, завершився наприкінці I тисячоліття н. е. [68, с. 272]. Гіпотези щодо праслов'янської належності тих, чи інших археологічних культур попередніх епох (епохи бронзи та раннього залізного віку) мають наукове підґрунтя, до якого Н. Кравченко відносить виділення загальнослов'янського етносу в розвитку мови, визначення мовних сусідів слов'ян, топонімічні відомості про первісну територію слов'янського розселення, а також історико-теоретичні положення про землеробське населення лісостепової зони Східної Європи як автохтонів з поправкою на всі історично засвідчені випадки переселення [68, с. 272].

Новий етап у розвитку етногенезу слов'ян давньослов'янський розпочинається від рубежу н. е. і продовжується до III – V ст. н. е., характерний багатьма пам'ятками археології. Науковці дотримуються думки, що в даний період, слов'яни ще вийшли за межі первісної території, що відзначилося давніми топонімами у лісостеповій зоні Східної і Центральної Європи. Зокрема Н. Кравченко вважає, що по-

шук праслов'янських культур ще не завершено, а тому на сучасному етапі досліджень останнє слово залишається за археологією. Саме нова аргументація може бути одержана завдяки ретроспективному методу, порівняльному вивченню цих культур у межах розселення середньовічних слов'ян.

Отже, новий етап етногенезу слов'ян, характерний формуванням основи слов'янської мовної системи, історико-теоретичними положеннями про землеробське населення Східної Європи як автохтоннів, визначення мовних сусідів слов'ян – представників іранської, балтської, фракійської, кельтської та германської мов.

Археологічні культури слов'ян другої чверті I тисячоліття н. е.

Прикарпаття знаходилося в безпосередній близькості від областей, де відбувалися найважливіші події європейської історії [104, с. 3]. Так історія Давнього Риму свідчить, що рабовласницька імперія досягнувши військової могутності і максимально розширивши свої кордони, почала поступово слабнути і врешті впала у I пол. I тисячоліття н. е. Серед інших культур пізньоримського часу, які за своїми ознаками пов'язані із слов'янським етногенезом, слід назвати культуру карпатських курганів, носії якої проживали на території Карпатського підгір'я у I пол. I тис. н. е.

Перші пам'ятки цієї культури були досліджені наприкінці XIX ст., більш широке вивчення курганів римського часу відбулося в 30-ті рр. XX ст. (Т. Сулімірський, М. Смішко, Б. Смішко, Б. Тимошук) [24], з 1960-х рр. почали вивчатися поселення (Л. Вакуленко) [104].

Найбільша кількість пам'яток досліджувалася на Коломийщині. Це, широкомасштабні роботи в 1969 р. біля с. Пилипи (поселення і могильник IV ст. н. е.), в с. Печеніжині (гончарні майстерні і могильник), с. Грушів (поселення), с. Ганів (поселення і могильник), с. Дебеславці (поселення і могильник) [104, с. 97-98; 292, 293].

У липні 1991 р. поблизу с. Товмачик працювала спільна археологічна експедиція інституту археології АН УРСР та Музею історії міста Коломиї. Археологічні розкопки проводилися на могильнику, датованому IV ст. н. е. Цей найбільший серед відомих могильників, що налічує понад 100 курганів, розташованих у лісі на східній околиці села, був відкритий у 1989 р. В польовому сезоні 1990 р. тут був розкопаний один курган, де виявлено римську амфору, датовану кін.

IV ст. н. е. та уламки керамічного посуду, виготовленого на гончарному крузі [199, с. 4-5].

Характеризуючи культуру карпатських курганів, яка на основі речового комплексу, датується кін. II – поч. I пол. V ст. н. е., треба відмітити, що поселення здебільшого невеликі (до 2-3 га), житла дещо заглиблені, наземні будівлі з глинобитними стінами. Поховальний обряд – спалення на місці з наступним насипанням кургану. Зокрема І. С. Винокур зауважує, що на сьогодні археологам відомо понад 20 курганних могильників, розташованих на високих місцях (Нижній Струтець, Грабівці, Цуцилів, Грушів) [44, с. 202]. З культурного шару поселень і могильників походить й ліпний та гончарний посуд, аналогі якого дослідники знаходять на поселеннях черняхівської культури, а також поселеннях римського часу в Словаччині.

Населення Карпатського підгір'я I пол. I тис. н. е. добре знало різноманітні ремесла, на багатьох поселеннях відкрито рештки металургійного виробництва (ножі, серпи, зубила, ключі). Так, під час будівництва дороги до с. Велика Кам'янка, в Коломії у 1826 р. було виявлено могилу з урною, в якій знаходилися рештки кремації та залізні предмети римської доби [140, с. 161]. Носії цієї культури знали ювелірну справу, для якої мали багату сировинну базу Карпат – поклади міді і олова. Існували домашні промисли, пов'язані з обробкою дерева й каменю, прядінням, ткацтвом, виготовленням шкіряних виробів [44, с. 203].

На археологічному матеріалі простежуються торгівельні зв'язки племен культури карпатських курганів в досліджуваній період з містами-державами Північного Причорномор'я і подунайськими римськими провінціями. Предметами римського імпорту, як зазначає Л. Вакуленко, були скляні вироби, прикраси, вина і олія, а також римські монети, які, на думку дослідників, виконували функцію грошей при торгівлі варварських племен з Римом. Вчені припускають, що племена на вироби античного світу обмінювали худобу, шкіру, вовну, хутра, сіль. Торгівельні шляхи на територію сучасного Прикарпаття йшли водними артеріями Дністра і Пруту, карпатськими перевалами [104, с. 61]. Вчена висновує, що при утворенні культури карпатських курганів мало місце змішання двох елементів – гето-дакійського і слов'янського, хоча в процесі розвитку культури помітно зменшилися гето-дакійські ознаки і натомість більш чітко виступали інші риси ма-

теріальної культури, передусім ті, що пов'язують її із слов'янськими старожитностями наступного періоду.

Серед інших археологічних культур слов'ян цієї епохи, слід відзначити липицьку культуру, сліди якої були виявлені в урочищі «Косачів» поблизу Коломиї, культурний шар яких датується II ст. до н. е. – III ст. н. е. А що поселення липицької культури в цілому займали південні, відкриті сонцю, схили незаселених терас річок і неглибоких балок, на поселеннях виявлено житла двох типів: наземні і напівземлянкові чотирикутної форми, з рівною підлогою. В них відкриваються вогнища, викладені з каменю й обмазані глиною [44, с. 191].

Зауважмо, що проблема етнічної інтерпретації липицької культури є досить складною. Аналіз археологічного матеріалу, зокрема кераміки привів дослідників до думки, що населення Прикарпаття у I – II ст. н. е. контактувало не лише з фракійськими поселеннями Румунії, але і з давніми слов'янами зарубинецької культури Волині.

Давня слов'янська етнічна спільність у середині I тисячоліття н. е.

З середини I тис. н. е. відбувається інтенсивний процес розпаду слов'янської етномовної спільності, починається новий етап етногенезу. Писемні джерела засвідчують швидкий політичний розвиток слов'ян, їхню участь у Великому переселенні народів та широке розселення по Європі, в ході якого формувалися союзи племен та стійкі утворення, відомі історичній науці із джерел як «Славинії». В цей час відбувалося і формування первісних слов'янських народностей [55, с. 22-28].

У VI ст. слов'яни вперше стають відомі під своїм власним ім'ям, яке є самоназвою, етнонімом [68, с. 304]. У цей час вони згадуються у багатьох авторів (Псевдо-Кесарій, Іоан Ефеський, Менандр). У творах Йордана та Прокопія Кесарійського подається картина розселення слов'ян в означений час, називаються їхні основні етнополітичні угруповання: анти (Antes) та склавени-слов'яни (Scлавени), наголошується їхня спорідненість за звичаями, віруваннями, мовою та походженням від «одного (спільного) кореня». Йордан повідомляє і про третє угруповання слов'ян – венедів. Досить конкретно, як вважає Н. Кравченко, вказані орієнтири розселення кожної групи: венеди – у нижній течії Вісли, анти – у межиріччі Дніпра та Дністра, слов'яни – у межиріччі Дністра та Дунаю.

З писемних джерел, що є в наявності в дослідників, випливає, що слов'яни, безперечно, були осідлими хліборобами, вирощували не лише різноманітні злаки, але й овочеві культури, мали розвинуте скотарство, різні ремесла, серед яких виділялися залізобробне виробництво, ковальство.

Коломия у часи Старокиївської держави

Друга половина I тисячоліття н. е. пов'язана з новими подіями історичного, процесу що проходили у Європі. Падіння Римської імперії, перетворення Візантії на ранньофеодальну державу, безпосередній вплив на яку мали слов'янські племена, утворення ранньофеодальних держав Центральної і Південно-Східної Європи, – Великоморавської, Чеської, Польської, Болгарської і Київської Русі [44, с. 219].

Утворення Старокиївської держави – однієї з найбільших європейських держав того часу, І. Винокур вважає результатом закономірних процесів соціально-економічного розвитку східних слов'ян. У IX ст., як свідчить літопис, завершився процес об'єднання східнослов'янських земель. З утворенням Київської держави слов'янство перейшло до нового етапу історії, – епохи феодалізму. Сучасні вітчизняні вчені дотримуються думки, що Київ, «Руська земля» стали одними із епіцентрів формування феодальних порядків, поземельних відносин, які поступово визрівали в надрах «варварського» суспільства-племінних князівств з їхнім обшчинним устроєм і язичницьким світоглядом [68, с. 342-343].

А що економічною основою Старокиївської держави була феодальна власність на землю, а тому великого розвитку досягли землеробство, ремесла, торгівля, культура. У давньоруських літописах до середини XIII ст. згадуються 414 міст [44, с. 236], які були складними соціальними організаціями в тогочасному суспільстві. Такі відомі осередки, як Київ, Чернігів, Переяслав, Галич, Володимир-Волинський займали провідне місце в економічному, політичному і культурному житті давньої української держави.

В цьому плані, доречним на наш погляд, є вивчення дослідження речових пам'яток, що дають можливість з'ясувати загальний характер матеріальної і духовної культури населення Коломиї у VI – XIII ст. Залишки поселень ранніх слов'ян виявлені Б. Томенчуком у 1977 р. у південній стороні подвір'я СШ № 1 ім. В.Стефаника, відносяться до

культури празького типу (VI – VII ст.) та епохи пізнього середньовіччя (XV – XVII ст.). В культурному шарі (100 см) виявлено кераміку, обпалене каміння, кістки тварин. На думку В. Кушнірчука, це «одне з найдавніших слов'янських поселень краю» [326, 21 квітня].

Давньоруське поселення епохи Київської Русі і Галицько-Волинської держави (X – XI, XII – XIV ст.) було знайдене 1977 р. на підвищеному березі р. Чорний потік, в урочищі «Старий двір».

Як правило, давнє місто складалося з дитинця й посаду. Дитинець займав, як правило, мисову частину гори і був укріплений валом і ровом. Посад міста, укріплений валами й ровом, займав решту території, відомої з історичних матеріалів під назвою «Старий двір», і за площею він був більший за дитинець. Дослідження Б. Томенчука показали, що укріплений центр давньоруської Коломиї, ймовірно, знаходився на території сучасного подвір'я греко-католицької парафіяльної церкви св. арх. Михаїла. До нього, зі сходу, примикав великий торгово-ремісничий посад міста [233, 2 листопада].

Зосереджуючи увагу на структурі міського ремесла, зазначимо, що у давньоруській Коломиї, як і інших містах Русі, ремесла були спеціалізовані за відповідними напрямками і галузями виробництва. Аналізуючи ремісниче виробництво у Старокиївській державі, Б. Рибаків дійшов висновку, що у спеціалізованій системі міського ремесла можна виділити 60 основних спеціальностей, серед яких – ковальська справа, гончарство, обробка дерева, бондарська справа, ткацтво, виробництво скла. А що у містах Київської Русі не було чітко визначеної професійної організації ремісників, як, до прикладу в Західній Європі, у містах ремісники селилися за професійним принципом, утворюючи спілки, котрі називали дружинами. Кожна дружина виробляла свій статут. Частина сучасних дослідників вважає, що дружини відігравали роль цехів. Фактично вони виконували військові повинності, обороняли міста від ворогів.

У цей історичний період Коломия, знаходячись на західному кордоні Старокиївської держави, виконувала не лише торговельні та культурні функції, але й була чималим оборонним центром. Зосередження у місті ремісничих дружин, як це було й у інших містах Русі, дозволяло бути центром торгівлі на перехресті водних та сухопутних шляхів, виходу Київської централізованої держави в Західну Європу. Речові знахідки на території сучасної Коломиї свідчать, що давні ко-

ломийці мали досить добре сформований духовний світ, займалися гончарною справою, обробкою дерева, ткацтвом.

Отже, територія сучасної Коломиї та її околиць починає інтенсивно заселятися з VII ст. до н.е., в період раннього залізного віку.

Представники цієї епохи займалися землеробством і скотарством, використовуючи залізні знаряддя праці та інвентар. Археологічні культури слов'ян другої чверті I тис. н. е., свідчать про поєднання гето-дакійського і слов'янського елементів. Населення первісної Коломиї, що складало частину слов'янського масиву, поширеного також на територіях Боснії, Македонії, Чорногорії, Угорщини і Словаччини, безпосередньо знаходилося у центрі духовної і матеріальної культури представників давньої етнічної спільності у сер. I тис. н.е. Період існування Київської Русі був одним із найважливіших в етнічному розвитку східних слов'ян. У цей період, на південно-західному кордоні держави виникає, розвивається і виконує певні адміністративні та соціально-економічні функції Коломия як давньоруське поселення.

ЗАВДАННЯ

1. Ознайомтеся з фрагментами публікацій про особливості археологічного вивчення території сучасної Коломиї. Поміркуйте, у чому саме їх особливість: визначте археологічні культури, пам'ятки яких археологи виявили у Коломиї; вкажіть здобутки й прогалини у дослідженнях давньої Коломиї.

1. Погляд дослідника. Володимир Грабовецький.

«Життя людини на території літописного міста Коломиї сягає в глибину праісторичних часів. Про це ми довідуємося із археологічних розвідок і тих матеріалів, які були виявлені на території міста.

Стаціонарні археологічні розкопки в місті майже не проводились. З метою підготовки “Зводу пам'яток історії та культури Івано-Франківської області” археологи Борис Василенко і Богдан Томенчук здійснили протягом 1988–1989 років розвідкову роботу з виявлення пам'яток археології Прикарпаття. Із 1500 археологічних пам'яток – на території Коломиї зафіксовано дев'ять.

Люди селилися на території сучасної Коломиї, починаючи з ранньо-залізної доби. Археологічні сліди, які простежуються в урочищі Косачів, датуються VII – V століттями до нашої ери. [...] Пізніше, в тому ж урочищі Косачів з'явилися поселення праколомийських жителів часів липицької культури (II ст. до нашої ери – III ст. нашої ери). [...]

Збереглися сліди поселень періоду культури карпатських курганів, які датуються II–VI століттями нашої ери. Їх виявлено в урочищі Королівка на східній околиці міста Коломиї [...]

Ще одне поселення Коломиї датується періодом ранніх слов'ян і часів середньовіччя [...] відноситься до культури празького типу (VI –VII ст.) та епохи пізнього середньовіччя [...]

Грабовецький В. Слідами праісторичних епох // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік, 1996. – С. 11–13.

2. Погляд дослідника. Ліна Вакуленко, Леонід Мельник, Олег Приходнюк.

«[...] Передкарпаття, до складу якого входить Коломийщина, один з наймальовничіших куточків України. Передгірський рельєф з переважанням лісів, наявність достатньої кількості вільних площ з давніх давен вабили у ці краї людину. На території Коломийщини археологічні знахідки (наконечники стріл, шкребачки, рубила, бронзові, золоті прикраси тощо) траплялися ще з кін. 18 ст. під час земляних робіт. А з поч. 19 ст. почалося поступове вивчення археологічних пам'яток на Коломийщині. Відтоді археологічні розкопки проводили, як краєзнавці-аматори, так і вчені професіонали. [...]

Археологічні пам'ятки протягом 19-20 ст. виявляли і місцеві краєзнавці, а також селяни й містяни Коломийщини під час прокладання доріг, копання криниць, фундаментів (залишки домініканського костелу з 15-16 ст., котрі виявили 1875 р. під час копання фундаменту для міської ратуші). А взагалі протягом 19-20 ст. на теренах теперішньої Коломийщини виявлено, розкопано, обстежено майже 100 поселень, 35 курганів-могильників, 8 городищ, знайдено 4 скарби. [...]

Вакуленко Л., Мельник Л., Приходнюк О. Археологічні розкопки і пам'ятки на Коломийщині // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 1, літера А / За ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1996. – С. 23–24.

3. Погляд дослідника. Степан Андрієшин.

«Історія стародавньої Коломиї, особливо її долітописний період, сягає у глибину тисячоліть. Археологи виявили на околицях сучасного міста пам'ятки найдавніших культур, які підтверджують думку, що вже майже шість тисяч років тому на цій території жили племена, які залишили після себе відому трипільську культуру. Серед знахідок цієї доби особливий інтерес викликають пам'ятки, знайдені безпосередньо на території міста; це, крім достатньої кількості римських монет того часу, що є результатом торгово-обмінних зв'язків стародавнього населення даної території з сусідніми племенами, а також недавно віднайдений на лівому березі Пруту металевий корабельний якір, який ще раз засвідчує, що в торговельних стосунках з Римськими провінціями місцевого населення користувалось водами судноплавного тоді Пруту; це залишки стародавнього житла VI–VII ст., розкопаного на південній стороні обривистого подвір'я колишньої Коломийської гімназії; це також численні пам'ятки давньо-

руського періоду, добуті на місці колишнього Коломийського замку, відомого з історичних матеріалів під назвою “Старий двір”».

Андрішин С. Місто над Прутом // Агро. – 1991. – 8 червня. – № 22. – С. 4.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

Про археологічні дослідження в Коломиї й на Коломийщині

Вакуленко Л., Мельник Л., Приходнюк О. Археологічні розкопки і пам'ятки на Коломийщині // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 1, літера А / За ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1996. – С. 23–25.

Грабовецький В. Слідами праісторичних епох // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Частина І. – Коломия: Вік, 1996. – С. 11–14.

Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 7–8.

Монолатій І. Старожитності Коломиї (про археологічні дослідження Коломиї) // Вісник Коломиї. – 1996. – 30 вересня.

Нагірний В. Підземна Коломия // Вік. – 2005. – 7 жовтня.

Яким Предок. Трипільська Коломийщина // Коломия й Коломийщина. – Том ІІ. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 11–14.

Знаряддя первісної людини. Сучасна реконструкція

Пам'ятки трипільської культури. Матеріали археологічних розкопок

Пам'ятки трипільської культури. Матеріали археологічних розкопок

Пам'ятка празької культури

Пам'ятка черняхівської культури

На Підгір'ю найзначнішою оселею була тоді Коломия.

Іван Крип'якевич

Нарис третій КОЛОМИЯ В ПЕРІОД ФЕОДАЛІЗМУ У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Виникнення феодалізму у східних слов'ян

Важливими подіями у житті східних слов'ян позначилися VI – VIII ст., коли йшов інтенсивний процес занепаду і розпаду первісного ладу і поступове формування нового – феодального. У найдавнішому літописі слов'ян – «Повісті минулих літ» – збереглася звістка про те, що VII–IX ст. східні слов'яни поділялися на ряд племінних утворень, на сучасній території нашої країни проживали поляни (по середній течії р. Дніпра), сіверяни (по Десні), древляни (у басейні р. Прип'яті), у верхів'ях Дністра – дуліби, на Волині – волиняни, на Прикарпатті білі хорвати, між Дністром і Прутом – тиверці.

До середини I тис. н. е. господарство східних слов'ян розвивалося на основі землеробської общини, з якої в перші століття н. е. почала формуватися територіальна, або сусідська община – марка. Власністю громади залишалися поля, ліси, луки, пасовища. Житло, худоба, знаряддя праці та продукти виробництва стали власністю сімей, які утворювали головну низову ланку господарства, а орні землі надавалися в їхнє індивідуальне користування. У східних слов'ян, як і в багатьох інших народів Європи, рабство не розвинулося у рабовласницьку формацію, подібно до античного рабства. Першою формацією у слов'ян був феодалізм.

В історіографії феодальне господарство характеризується протиріччям між дрібним селянським виробництвом і великою власністю на землю. Основними господарськими формами були феодальний маєток, ремісничий цех і торгова гільдія. Та треба зазначити, що в кожній країні процеси феодалізації, крім універсальних ознак, мали свої істотні риси і відмінності.

Генезис феодальної власності у східних слов'ян відбувався повільніше, ніж у романських народів, де був сильніший вплив протофе-

одальних відносин Римської імперії. Більш стійкою на думку вчених економістів, була слов'янська вервь, у межах якої зберігалася колективна власність на землю – луки, пасовища, ліси, водоймища, спільна праця, традиції взаємодопомоги.

Прикарпаття VI–VII ст.

У подальшій інтеграції різноманітних археологічних культур слов'ян, райони Карпат ставали місцем зосередження слов'янського союзу в період навали авар. З цього приводу В. Ключевський писав: «Отже ми застаємо у східних слов'ян, на Карпатах, в VI ст. великий військовий союз під проводом князя дулібів» [199, с. 104, 127, 137]. Про наявність в VI–VII ст. такого союзу в Південно-Західній Русі зазначається в працях широкого кола вчених-істориків – І. Лелевеля, Л. Нідерле, М. Третьякова, Б. Грекова, Б. Рибаківа [56, с. 19–24; 230, с. 250–280].

Простежуючи первісний літопис та етнічні карти Східної Європи, робимо висновок, що в середині IX ст. на Дністровсько-Дунайській землі жили багаточисельні східнослов'янські племена уличів і тиверців (перші займали територію між Пд. Бугом і Дністром, другі – між Дністром, Прутом і Дунаєм). [36, с. 14, 18]. Автор «Повісті минулих літ» повідомляє: «Уличи и тиверци седеху бо по Днестру, приседаюху к Дунаеву. Бо множество их, седеху бо по Днестру они до моря и суть гради их до сего дня».

Докладні відомості про кількісний склад міст у східнослов'янських племен подає твір так званого «Баварського географа» (80-ті рр. IX ст.), в якому нараховується на землі бужан – 230 міст, у дулібів – 70, в уличів – 318, і у тиверців [148, с. 124]. З VI–VII ст. територія Гуцульщини інтенсивно заселяється слов'янськими племенами, яких в історичній літературі називають предками білих (карпатських) хорватів [48, с. 11]. Саме вони, як зазначає В. Кушнірчук, були нащадками карпів, яких згадує античний автор Птолемей у своїй «Географії», як відважних воїнів, що своєю відвагою перегородили шлях римським завойовникам [326, 21 квітня]. В період правління київського князя Олега хорвати платили йому данину і брали участь у поході на Константинополь у 907 р. В списку руських міст «дальних і ближніх», вміщеному у Воскресенському літописі (XV ст.), знаходимо перелік міст, що в X–XI ст. входили до складу Старокиївської держави: «А

на сей стороне Дуная: на усть Днестре над морем Белгород, Черн, Аский торг на Пруте реце Романов торг, на Молдаве Немечь, в горах Корочюнов Камень, Сечава, Серет, Баня, Нечюн, Коломия, Городок на Черемоше, на Днестре Хотен» [288, с. 36–38]. Исторично доведено, що ці міста в більшості у X ст. були центрами торгівлі і ремесла.

У згаданому документі не знаходимо, однак, Галича, Тисмениці, Снятина й інших літописних міст, відомих нам з літопису у першій половині XII ст. Дослідник В. Кушнірчук з цього приводу допускає, що літописець списав ці міста з більш давнього списку і це дало можливість дослідникові стверджувати, що Коломия, ймовірно, найдавніше місто на території сучасного Прикарпаття [325, 21 квітня].

В IX–X ст. в торгівлі з Німеччиною і Чехією безпосередню участь брали уличі і тиверці, які спочатку жили в пониззях Дніпра і Дністра, а потім піднялися по Дністру і стали називатися «прикарпатськими слов'янами» [36, с. 48]. До того ж Прикарпаття з давніх-давен було відоме своїми величезними природними багатствами, родючістю ґрунту і помірним кліматом. Карпати славилися величезними запасами корабельного лісу, міді, заліза, солі [220, с. 315–343].

Вигідне географічне розташування в центрі перехрестя водних та сухопутніх шляхів, що вели до важливих центрів Молдавії, Візантії і Туреччини, сприяли росту продуктивних сил, розвитку ремесла і торгівлі, виникненню і становленню нашого міста.

Походження назви міста

Як у минулій, так і сучасній науковій літературі, неодноразово порушувалося питання походження назви міста. Виносилися різні припущення, робилися спроби наукового обґрунтування їх, більшість з яких згодом відпали, через те, що базувалися не на місцевому матеріалі, або мали в собі більше видуманого, ніж вимагала істина [233, 29 серпня]. «Про дуже просту, але й загадкову назву цього міста ходять різні версії – народні й нібито наукові, але міцної й переконливої думки в них нема, так що й досі походження цієї назви дослідники не знайшли, тому й доводиться приймати версію, яка кому подобається» – пише Б. Романенчук [149, с. 53].

Вперше з наукового боку проаналізувати переважну більшість з них, показати ті основи, на яких вони побудовані, і, по можливості, дати їм оцінку як джерел, вдалося досліднику С. Андріішину [233].

Для широкого ознайомлення з гіпотезами щодо походження самої назви «Коломия», а також з метою певної деталізації краєзнавчого матеріалу, 1990 р. цей дослідник запропонував поділ їх на три умовні групи: 1) Гіпотези, побудовані на матеріалі іноземного походження; 2) гіпотези, в основі яких використано штучно підібраний матеріал наукового характеру; 3) гіпотези, побудовані на основі усних народних переказів та легенд (неративні джерела) [233, 29 серпня].

Зазначимо, що проблеми походження назви міста, детально проаналізовані у публікації С. Андріїшина, є й нині чи не єдиним фундаментальним дослідженням з цієї теми.

До першої групи відносимо ті гіпотези, в яких наголос падає на повідомлення немісцевого характеру і згідно з ними походження назви міста, а частково і його виникнення, базується на іноземних впливах. Такий вплив, згідно з висновками С. Андріїшина, виводиться в першу чергу від латинського слова «колонія», від власної назви угорського королевича Коломана, від румунського слова «кулмен», від польовецького слова «каламиє» та інших слів іншомовного походження [233, 29 серпня].

У першій половині XIX ст. у працях польських істориків Й. Лелевеля, М. Балінського. Т. Ліпінського та Є. Геленіуша з'явилося кілька гіпотез. Зокрема М. Балінський і Т. Ліпінський виводили назву цього міста від римської колонії [303, с. 740]. Польський історик Є. Геленіуш твердив, що за переказами Коломия була римською колонією від часу римського панування над Дакією [309, с. 478].

Потрібно мати на увазі, що польська історіографія робила спроби пов'язати виникнення міста, а також походження його назви від іноземного джерела. Зокрема С. Андрішин вважає, що робилося це свідомо, для того, щоб свідомо втрутитися в історичний процес, довести маловартність українського населення Коломиї [233, 29 серпня].

Один з дослідників XIX ст. О. Партицький, який займався вивченням першоджерел Галичини, писав: «Поширена у нас думка, що ніби покутська Коломия називалася за римських часів колонією, виявляється позбавлена всяких підстав» [128, с. 346]. Трохи згодом, В. Грабовецький і А. Чорний свого часу акцентували увагу на походження назви міста від римського слова «Коломіа» [311, с. 30]. Автори збірника споминів «Коломия й Коломийщина» повідомляли, що С. Гав-

рилюк бачив у Парижі карту Європи 1637 р., на якій Коломия була позначена як «Колонія» [149, с. 54].

Звісно не можна заперечувати факт тривалих зв'язків слов'янських земель по Дністру і Пруту з римо-дакійськими і римо-фракійськими поселеннями на правому пониззю Дунаю в період II–III ст. У 101–106 рр. н. е. римський імператор Траян вирушив походом на дунайських даків, що селилися на північному кордоні імперії, який простягався до р. Прут. Чимало предметів виробництва дакійського походження, а також римських монет знайдено археологами в басейні р. Дністра і р. Пруту.

Зокрема на початку XX ст. у Касперівцях поблизу Заліщиків було знайдено велику кількість римських монет, які названо «римським скарбом», вісім з яких, до 1946 р. зберігалися у фондах Коломийського національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського. Також при очисних роботах в каналі по вул. Мнихівка (тепер – вул. О. Довбуша) у 1940 р. було викопано римську монету із зображенням погруддя римської цісареві Фаустини Августини, яка датується 70 р. н. е. [323, с. 2]. Таким чином, на поч. II ст. н. е. під тиском римських легіонів даки частково покинули свою територію, розселившись на Покутському Підкарпатті.

З повідомлень П. Кривоносюка дізнаємося кілька місцевих переказів, про те, що після римського панування в околицях міста залишилися гідроніми річок, – Пістинька, Лючка та Сопівка, – приток р. Прут. [233, 7 вересня]. Назву «Пістинька» дослідники виводять від латинського слова, що в перекладі означає «рибна», назву «Лючка» – від «люксія», тобто ясна, прозора, а назву «Сопівка» – від латинського слова «сопоч», що означає сморід, бо її води несли ропу, нафтову мазь, яка виливалася з її берегів [233, 7 вересня]. Подібні перекази говорять про безпосередній вплив римського слова «колонія», яке, на думку С. Андрійшина, потребує конкретного наукового підтвердження чи археологічного дослідження.

До версій, що не витримують наукового аналізу краснавиці відносять твердження про походження назви міста від імені угорського короля Коломана та румунського слова «кулмен» (верх, горб) [326, 15 квітня]. Так, на їхню думку, не відображає історичної достовірності думка польських учених XX ст., яка пов'язує виникнення Коломії з періодом захоплення Галицько-Волинського князівства силами Угор-

щини та Польщі. Припущення, що місто збудував у 1214 р. перший галицький коронований король угорського роду Коломан і назвав його своїм іменем не має підстав, тому що він був малолітнім, і мав в той час чотири роки [100, с. 187; 149, с. 56]. У версії ж про походження назви від румунського іменника «sulmen» (верх, горб) знаходимо цікаву думку про те, що первісне поселення знаходилося на горбку чи холмі біля р. Миї. Варто відзначити, що поблизу міста р. Прут мілководна, правий берег гористий і стрімкий [150, с. 58], а тому якщо на Воскресінецькій горі справді було поселення, зруйноване згодом татарами, цю версію заперечують інші події [149, с. 56]. До гіпотез, в основі яких закладений іноземний корінь, відносять і половецьке слово «Каламие». Так В. Фоменко припускає, що назва Коломиї може походити від того, що тут знаходилася головна установа в окрузі по збиранню данини за сіль, що вивозилася [233, 7 вересня].

До другої групи гіпотез щодо походження назви нашого міста відносяться ті, в основі яких лежить надуманий, штучно підібраний матеріал переважно наукового характеру [233, 10 жовтня]. Найцікавішою з них, на наш погляд, є гіпотеза про існування статуї язичного ідола Мия, яка, припускають, стояла в с. Лючі, на місці злиття Пруту і Пістиньки. [149, с. 55]. З цього оповідання І. Кузич зробив висновок, що над бродом р. Прут в с. Воскресінці стояла статуя божка Мия, від імені якого і пішла назва «Коломия» [233, 24 жовтня]. Тому-то І. Кузич вважає, що наше місто заснували анти у IV–VI ст. н. е. [149, с. 55]. У цій версії, зазначає С. Андрійшин, бачимо тільки один із штрихів давньослов'янської міфології. Цілком можливо, що у колишніх місцевих язичних племен був свій ідол чи божок Мий, статуя якого могла стояти біля броду в с. Воскресінці, на березі Пруту [233, 24 жовтня].

У одній з наступних гіпотез, наведених С. Андрійшином, простежується бажання окремих дослідників прив'язати виникнення назви міста до солі. А що перша літописна згадка про наше місто відноситься до 1241 р. завдяки «коломийській солі», яка в подальшій історії міста мала виїняткову роль (привілеї 1443, 1456 рр.) – особливий склад солі та право на утримання ваги, що виключно відносилось до торгівлі сіллю, цілком закономірним, пише дослідник, є де в кого бажання віднайти хоча б логічний зв'язок між назвою міста і сіллю. У такій версії, автор дослідження «Тасмниця віків» вбачає спробу при допомозі сучасної термінології пояснити давній, невідомий процес

словоутворення, який не обійшовся без простого додумування, а й просто вигадки. [233, 10 листопада].

До третьої групи гіпотез дослідники відносять припущення, побудовані на основі народних переказів і легенд. В першу чергу, це версії, що виникли від сполучення іменника «коло» (колесо) і дієслова «миє» (мити, обмивати), від сербо-хорватського слова «коломиї'я», назви р. Коломийки, а також власного чоловічого імені Коломиї [233; 263].

В одній з найбільш відомих у народі легенд говориться про те, що саме тут, або ж на березі річки, чи переїжджаючи її, після довгої болотистої дороги із гуцульських солеварень мили в ній колеса. Це місце, вважає С. Андрійшин, мало бути досить придатним для миття коліс, а може й відпочинку, бо, від нього, за легендою, пішла назва цього місця чи потоку [233, 10 листопада]. До того ж у сучасних слов'янських мовах науковці знаходять слова, які за формою та змістом подібні до слова «мия» [326, 17 квітня]. У чеській мові «мієті» (протікати, проходити), у польській – «міяць» (проходити повз), «міянка» (чергування), «миць» (мити, вливатися), в російській і українській мовах – «мить» і «мити». Отже, згідно з дослідженнями В. Кушнірчука, в сучасних слов'янських мовах слово «мия» пов'язане із рухом, водою.

Зокрема вплив сербо-хорватського етносу спостерігається і у діалекті «коломиї'є», транскрипція якого зафіксована у «Словнику української мови» Б. Грінченка, і означає «глибоку вибоїну, наповнену водою». Аналогічні пояснення наводяться у дослідженнях Л. Гумецької та В. Никонова [71, с. 39; 76, с. 200].

Відомий український історик І. Шараневич у XIX ст. запропонував версію походження назви Коломиї, вказуючи, що це було поселення біля «миї». На думку ученого, «миєю» давні слов'яни називали кожну річку, а населення Карпат так називало р. Прут. [69]. Натомість А. Петрушевич доводив, що первісна Коломия спочатку локалізувалася на узгір'ї – «холмі» біля р. Миї, внаслідок чого поселення спершу могло називатися Холомия, а згодом – Коломия [59].

Інші міркування мав Л. Вайгель. Він вважав, що багато поселень розташованих над Миєю (Прутом) могло так називатися, але жодне не дістало подібної назви [102, с. 1, 2]. Виходячи з вище наведених міркувань, Ю. Кругляк стверджував, що Прут в давнину мав назву Мия, яка була синонімом слова річка, а місто, що стояло на березі Миї, називали Коломиєю [112, с. 56]. Не відійшли від цього традицій-

ного трактування і автори путівника «Україна» О. Зінкевич та В. Гула, які виводять назву від потоку Мия, що впадає в р. Прут [356, с. 172].

Зауважмо: серед давніх слов'янських міст зустрічаємо такі міста, назви яких починаються з прийменника «коло». Це Колобжег у Польщі, відоме з VII ст. як Соляний острів, що в XI ст. стало центром одного з князівств. Свою назву місто дістало від того, що було засноване на березі Балтійського моря, буквально, – «поселення», «місто на березі». У Росії знаходимо давнє місто Кологрив, тобто поселення «біля гриви», зарослої лісом вузької височини [326, 17 квітня].

Досить важливим у цьому випадку є версія, суть якої полягає в значенні сербо-хорватського слова «коломийя», що перекладається, як «колія на болотистому ґрунті від колеса». Характерним є те, що на території Прикарпаття в VII–X ст. перебували слов'янські племена хорватів, яких наприкінці X ст. (992 р.) князь Володимир Святославович приєднав до Старокиївської держави [233, 10 листопада].

Щоправда сумнів викликає той факт, що в старослов'янській мові не було прийменника «коло» у значенні «біля», «поруч» [149, с. 55]. Словник І. Срезневського «Матеріали до словника давньої руської мови» не подає такого прийменника, лише його відповідник «возли», «близь», «у». Етимологічно-семантичний словник І. Огієнка подає слово “подль” на означення місця («біля», «коло», «при»). Більше того: у давньоукраїнських пам'ятках літератури, у тому числі і в Галицько-Волинському літописі, не знаходимо прийменника «коло». І лише в документах XIV ст., як констатує В. Кушнірчук, знаходимо прийменник «коло», який виражає просторові відношення, вказує на предмет, біля якого розташований інший предмет. А що предки сучасних слов'янських народів мислили не лише по горизонталі, але й по вертикалі, а тому «сідали» на певну територію, – будували поселення, – кола, назва «Коломия» буквально могла означати поселення на річці [326, 17 квітня].

Підсумовуючи, додамо, що проблема походження назви міста представлена величезною джерельною базою, яку, певною мірою ми намагалися розглянути. Найаргументованішою є версія, суть якої полягає у значенні сербо-хорватського слова «коломий'є», адже, як зазначалося вище, в досліджуваний період на території сучасного Прикарпаття перебували племена білих (карпатських) хорватів. Генезис феодального господарства сприяв проходженню процесів зародження класово-станових відносин у середині людської громади. Збільшення потенціалу

сільсько-господарського і ремісничого виробництва створювало сприятливі передумови до виходу частини її продукції на ринок, стимулюючи цим міжнародну торгівлю. Вірогідно, що це були саме ті фактори які сприяли становленню Коломиї як посередницького центру, що розташовувався на перетині тогочасних торговельних шляхів.

ЗАВДАННЯ

1. Ознайомтеся з публікаціями краєзнавців та етнографів XIX – поч. XX ст. про походження назви нашого міста. Знайдіть їхні аргументи, а також подумайте, чому ці автори відстоювали саме такі погляди.

1. Погляд дослідника. Невідомий автор (1860-ті рр.):

«Місто Коломия є дуже давнє. Історію найліпше підтверджують джерела. Кому вони відомі, той знає, що в дуже давніх часах існувала Коломия. Одні історики виводять назву Коломия від римського “Colonia” і стверджують, що Коломия була обозом римським великого ланцюга славного Троянового валу [...]

Інші кажуть, що Коломия повзяла собі ім'я від потоку Коломийка, котрий коло Раківчика впливає і між поштою та церквою Коломийською попри місто тече. В тім потоці колеса обмивали від болота люди, які їхали з західних поселень.

Польські автори, що від Коломана Коломия ім'я дістала. [...]

М. Топографія історична. Коломия (перший історичний нарис про Коломию) / Опрацювання тексту, словник, передмова М. Савчука; перекл. з пол., нім. Й. Ріпецького. – Коломия: Вік, 2011. – С. 15, 16. [«Коломийська бібліотека», вип. 9].

2. Погляд дослідника. Леопольд Вайгель (1877 р.):

«Коломия належить до найстаріших у Галичині міст. Дехто, захоплений схожістю вислову, виводить назву Коломия від слова колонія, тобто римське поселення. Тутешній люд провадить назву міста від назви потоку Коломийка, який так звуть тому, що в ньому кола мили. Оповідать, що коли по дорозі із Заболотова до Коломії заболочували колеса, то мили їх саме в тому потоці (коло мив).

Шараневич твердить, що Коломия є осадою коло Мия. Інші виводять цю назву від Коломана, галицького короля, який мав закласти це місто 1214 року. Цей висновок здається найправдоподібнішим з тієї причини, що Коломия від найдавніших часів належала до Галицької землі, а в Галичі першим галицьким королем був Коломан.

До Коломана не знаходимо в хроніках якихось згадок про Коломию. [...] за походження Коломії від Коломана промовляє також і звичай називати осади, крім імен засновників, ще й на честь осіб, дорогих для фундатора. [...]

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Чержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 15 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

3. Погляд дослідника. Володимир Гнатюк (1905 р.):

«Походження назви Коломиї – [...] не ясне; одні виводять її від латинського слова *colonia*, другі від імени угорського князя Коломана (по мадярськи: Калман), який княжив коротко в Галичині і мав заложити Коломию (сей вивід дуже неправдоподібний), інші від руських слів коло (колесо) і мити, тому що давно мали бути в околиці Коломиї великі болота, а ще інші звязують сю назву з сербським словом коло, від якого походить назва сербського танцю, подібного дечим до коломийки. Се все очевидно гіпотези, які ледви можна буде коли перевести на докази».

Гнатюк В. Коломийки. – Том I. – Львів, 1905. – С. XLIII [«Етнографічний збірник». – Т. XVII. – Видає Етнографічна Комісія Наукового Товариства імени Шевченка, вип. 1].

II. Прочитайте поданий нижче уривок з дослідження «Про походження назви міста Коломиї» Богдана Романенчука – коломієзнавця з української діаспори. Поміркуйте, у чому полягають його аргументи, а також якій саме версії походження назви нашого міста він надавав перевагу.

«Про дуже просту, а й загадкову назву цього міста ходять різні версії – народні й нібито наукові, але міцної й переконливої думки в них нема, так що й досі походження цієї назви дослідники не знайшли, тому й доводиться приймати версію, яка кому подобається. [...]

Коломия – старе місто [...] Але дати засновання не знаємо. [...] Воно могло початися вже тоді, коли там починали добувати сировицю, варити сіль і помалу виросло в торговельний осередок, звідки вивозили сіль майже по всій Україні. [...] назва міста Коломия мусить бути багато пізніша від самого міста, коли в мові з'явився прийменник коло, або вона давня й походить від латинського слова колонія чи Коломіа [...] залишається далі досліджувати версію про римську колонію, чи в ній не кориниться назва нашого міста».

Романенчук Б. Про походження назви міста Коломиї // Коломия й Коломищина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія, 1988. – С. 53, 54.

III. Ознайомтеся з публікацією істориків Володимира Грабовецького та Антона Чорного «Коломия. Звідки походить». З'ясуйте, чому саме такі версії походження назви нашого міста вважалися найправдоподібнішими у радянський період.

«Перші дослідники пов'язували походження назви Коломия від римського «*Colotia*». Інші – від Коломана – королевича, якого угорські загарбники посадили 1215 року на галицький князівський стіл, і який був вигнаний згодом з града Галича. Інші вчені твердять, що Коломия походить від назви коломії, – тобто «заповнені водою вибоїни на дорозі». Значна група істориків, спираю-

чись на перекази, констатувала, що купці, які направлялись із Заболотова чи Яблунова, їхали через болота, а потім над Прутом, на мілководді, мили кола («колеса») – від цього й пішла назва Коломия. Деякі дослідники доводили, що колись місто стояло на узгір'ї – «холмі» біля річки Мия, від чого воно й називалося спочатку Холомия, а потім – Коломия.

Найвірогідніше, Коломия дістала свою назву від імені ріки. Але, як відомо, біля Коломиї протікає Прут. За даними професора Львівського університету І. Шараневича, в давнину Миєю слов'яни називали кожну ріку, в тому числі й Прут. Виходячи з цього, радянський дослідник Ю. М. Кругляк у своїй книзі «Ім'я нашого міста» пише: «... щодо назви існує кілька припущень. Згідно з одним з них Прут у давнину мав найменування Мия, яке нібито було синонімом слова річка, а місто, що стояло на березі Миї, називали Коломисю».

Відомо також, що на території міста протікав у минулому потічок, що називався Мия, сліди якого спостерігали донедавна. Від цього потічка, що впадав тут у Прут, місто могло отримати свою назву».

Грабовецький В., Чорний А. Коломия. Звідки походить // Наука і суспільство. Щомісячний науково-популярний журнал товариства «Знання» Української РСР. – 1983. – № 6. – С. 30.

IV. Прочитайте наведені нижче версії краєзнавців 1980-х років щодо походження назви Коломиї. Поясніть у чому їх штучність та ненауковість.

1. «Назва «Коломия» пов'язана зі словами могила, курган. [...] Місто з цією назвою, як свідчить історія, за Прутом на пагорбі. [...] Коломия – місто, що виникло на пагорбі поблизу кладовища. Виникла Коломия XIII століття. [...]

Коломия і Коломна – давні назви спорідненого походження. [...] Про те, що Коломна і Коломия – міста стародавні, свідчить існування ще одного поселення, назва якого має спільний корінь, – Коломийщина на Київщині, що належить до Трипільської культури.

Отже, Пушкінська Коломна походить від одного з цих стародавніх руських слів. Очевидно, місце на березі Неви горбисте, тож і називається коломною, незалежно від того, хто там жив».

Крицевий О. Коломна і Коломия // Червоний прапор. – 1986. – 22 березня. – № 48. – С. 4.

2. «[...] Існує ще одна, досить вагома думка про походження назви нашого міста від власного чоловічого чи жіночого імені (Коломий, Коломия). Згадаймо рядки з першого тому «Коломийок» [Володимира] Гнатюка (Львів, 1905 р.).

*Наш Коломий,
Наш Коломий,
Дома не ночує,
Де дівчину красну вчує,
Там і заночує.*

Якщо врахувати, що більшість наших населених пунктів походить від власної назви, і що наші предки мали дивні на сьогодні імена, то не виключено, що й ця гіпотеза близька до істини».

Гуйтин М. Колонія, Коломан, Коломий? // Червоний прапор. – 1989. – 6 травня. – № 73. – С. 4.

В. Грунтуючись на попередньому завданні, ознайомтеся з коломиїською, записаною етнографом Володимиром Гнатюком. Поміркуйте про особливості зображення Коломиї та коломиїців у народних співах:

* * *

Наш Коломий, наш Коломий в дома не ночує,
Де дівчину красну вчує, там і заночує.

* * *

Коломиєць-чорнобривець не боїт ся Бога,
Що лишає чорнобриву на селі, то дома.

* * *

Коломиєць-чорнобривець, тай Коломиїчка:
Яка була красна неня, а ще краща дочка.

* * *

Ай Коломай та чорнобрив, до гори бичує,
Коломиїчка молодейка дома не ночує.
Коломиїчка молодейка не боєт сє Бога,
Полишила Коломию на сім неділь дома.
Коломиїчка молодейка, Коломиїчка місто,
Котра дівка легко робит, так м'ягка як тісто.

* * *

Коломиєць-чорнобривець в гору ся бичує,
Коломиїчка-чорнобривка з другим ночує.

* * *

Ой легонька Коломиїчка, по легоньки ходит,
Червоними волочками ноженьки обводит.

* * *

Ой легонька Коломиїчка, легонька, легонька,
За легоньков Коломиїчков боли* * *

* * *

Ой гадала Коломиїчка, що сі запоможе,
Посадила кукурудзи, сапати не може,
Кукурудзи не сапані, а жнива надходе,
Такой наші кукурудзи несапані зроде.

Гнатюк В. Коломиїчки. – Том I. – Львів, 1905. – С. 2–3 [«Етнографічний збірник. – Т. XVII. – Видає Етнографічна Комісія Наукового Товариства імені Шевченка», вип. 1].

VI. Проаналізуйте міркування історика Володимира Грабовецького. Вкажіть, якою була на його думку, основна причина значної кількості версій походження назви Коломиї.

«[...] Якщо про першу письмову згадку про Коломию довідуємося з Галицько-Волинського літопису під 1241 роком, де йде мова про “коломийську сіль” і саму “Коломию”, то походження назви важко остаточно визначити. Так склалося в історії міст і сіл України, що походженням назви дослідники цікавляться тоді, коли їх слава відомою. Так було майже з усіма літописними градами-містами: Києвом, Львовом, Галичем. Так доля склалася і в міста над Прутом. З браку достовірних першоджерел дослідники, які почали цікавитися походженням назви Коломиї, починаючи з середини XIX ст., висунули різні гіпотези [...]»

Грабовецький В. До питання про походження назви Коломиї // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 20.

VII. Прочитайте уривки з розвідки історика Мирослава Волощука «Докладно про угорський слід у версії походження назви Коломиї». Поміркуйте над аргументами дослідника.

«На сучасному етапі, історики, як правило, категорично відкидають саме цей варіант назви “Коломия”, вважаючи, що він був штучно придуманий угорськими і польськими вченими для додаткового підкріплення своїх політичних і династичних прав на Галичину в XIX – початку XX ст. Однак попри такі непереконливі аргументи, науковці не наводять жодних інших, ґрунтовніших міркувань щодо невірності угорської версії. Хоча вона, на наш погляд, має достатньо серйозні підстави претендувати на одну із головних, якщо не найважливішу. [...]»

Від кінця XII ст. Угорське королівство, очолюване династією Арпадів (895–1301 рр.), активно претендувало на те, щоб включити Галицьку і при можливості Волинську землі до складу свого домену. Дані наміри, за постійної підтримки місцевих бояр та деяких руських князів, кілька разів реалізовувались на практиці. Особливо це було помітно у 1188–1189, 1205–1206 та 1210–1212 рр., коли угорський нобілітет спершу на чолі з принцом Ендре, а згодом під керівництвом палатинів контролював політичну, соціально-економічну, а то й релігійну ситуацію в краї.

Актовий матеріал показує, що правлячі монархи, починаючи ще від 1094 р. у своєму титулі використовували приставку “rex Galitiae”. Із 1205 р. Арпади також почали йменуватись ще й “rex Lodomeriae”. Судячи з документів, не проти такої практики була вдова князя Романа (бл. 1152–1205 рр.) Анна, яка виступала фактично регентом малолітніх князів Данила (1201–1264 рр.) і Василька (1203–1269 рр.). Таким чином, констатація потужних впливів Угорщини в межах Галицької землі, до складу якої входила Коломия, не піддається жодним сумнівам.

Таке активне просування повноважень Арпадів на схід за Карпати було увінчано особливим успіхом у 1214 р., коли король Ендре II (1205–1235 рр.) і краківсько-сандомирський князь Лешек Білий (1194–1227 рр., з перервами) домовились про перехід значної частини Галичини під владу своїх одружених дітей – Кальмана і Саломеї, відповідно. Зміни у міжнародно-правовому статусі землі були завершені помазанням угорського принца на королівство, яке відбулось у 1215 р. за підтримки і благословення папи Інокентія III (1198–1216 рр.). Від цього часу Кальман офіційно почав титулуватись як “rex Galitiae”. Своїх претензій на Галич він не зрікався до самої смерті. При таких обставинах, на наш погляд, цілком логічно і доцільно було б запропонувати альтернативне трактування назви досліджуваного міста – саме від імені згадуваного угорського королевича.

[...] вже на етапі правління Кальмана у Галичині (1214–1221 рр. з перервами) відомі соляними покладами околиці Коломиї і саме місто, могли стати безпосереднім доменом правлячої династії. Оскільки вказаний населений пункт мусів становити велике зацікавлення для Арпадів, бо калусько-коломийські рудники (при наявності у Подністров'ї влади угрів) являли собою практично єдине географічне ціле із трансільванськими покладами даної сировини, ми цілком сміливо припускаємо, що він міг отримати свою назву від імені галицького короля – Кальмана (чи Коломана).

Важливість перебування Коломиї у складі Корони святого Іштвана була відповідно оцінена місцевими монархами у XIV ст., коли за часів правління Лайоша (Людовіка) Великого (1342–1382 рр.) у Галицькій землі місто стало центром однойменного округу (*districtus Colomiensis*).

Єдиний сумнів щодо остаточного затвердження угорської версії походження назви досліджуваного населеного пункту викликає філологічна сторона проблеми. Оскільки ім'я Кальман у латинському варіанті виглядає як *Calman*, очевидно, що більш логічною була б назва міста Кальманія, чи Кальмане (*Calmania*, *Calmane(ae)* – Кальманове). Існуюча в XIII–XIV ст. версія – Коломия (*Colomea*), на наш погляд, не зовсім відображає угорське коріння свого походження. Літописний варіант назви міста “Коломѣя” – зайве тому підтвердження. Однак і в даному випадку вище наведені роздуми є не більш як припущення, які не мають достатньо аргументів і вимагають подальшої глибокої перевірки і аналізу».

Волощук М. Докладно про угорський слід у версії походження назви Коломиї // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права. – Коломия: Вік, 2005. – С. 39, 40, 44.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ*Про походження назви міста*

Волощук М. Докладно про угорський слід у версії походження назви Коломиї // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). За ред. І. Монолатія. – Коломия: Вік, 2005. – С. 38–50.

Грабовецький В. До питання про походження назви міста Коломиї // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 20–22.

Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 8–13.

Романенчук Б. Про походження назви міста Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 53–54.

Зображення життя давніх слов'ян на сторінках літописів

Зображення життя давніх слов'ян на сторінках літописів

Зображення життя давніх слов'ян на сторінках літописів

Давньоруський град. Сучасна реконструкція

Князь ваш я есть, [а] ви повеління мойого не сповняете і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волости галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене.

Галицько-Волинський літопис

Нарис четвертий КОЛОМИЯ В ПЕРІОД ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА (1119–1349 РР.)

Коломия в історії Галицько-Волинської держави

Галичина увійшла до складу Старокиївської держави в кін. IX ст. за часи князювання Олега Віщого. Найдавніший літопис, описуючи похід Олега на Константинополь у 907 р., згадує між племенами, які входили до складу його війська, крім варягів і численних фінських та слов'янських племен, як радимичів і кривичів, також представників давньоукраїнських племен – полян, деревлян, сіверян, тиверців, що жили над Дністром, дулібів, що жили над Бугом, а також хорватів, племена яких локалізувалися у верхів'ях Дністра вздовж карпатських гір до р. Сян.

Після розпаду Старокиївської держави на удільні князівства, на цій землі у XI ст. виникло Галицьке князівство, з якого згодом виросла могутня Галицько-Волинська держава. В період могутності вона охоплювала не лише Галичину, але також Холмщину, Підляшшя, Волинь, Поділля, Київщину з частинами Лівобережжя, Херсонщину, Бессарабію, Молдову й стала між Дунайським та Дніпровським устям до Чорного моря.

У княжі часи Покуття було малозаселеною частиною Галицького князівства (відомі Снятин з 1158 р., Коломия і Вотнин (Отинія) з 1241 р.), зазначає М. Хавлюк [297]. Однак, райони Дністра і Пруту в торгівельному житті Русі відігравали важливу роль. Вони експортували на внутрішні і зовнішні ринки хліб, мед, хутро, віск, сіль.

У зв'язку із розвитком торгівлі з заходом Європи у XII ст. в Галичині і на Волині починається зріст міст. Ще за Київських часів через територію Галицько-Волинського князівства проводилася жвава торгівля з середньою і західною Європою. З упадком Києва посеред-

ницька роль в торгівлі між заходом і сходом переходить до Галичини. Сюди приїздять купці із Польщі, Німеччини, Угорщини, з Балкан [318, с. 95].

Внаслідок посилення князівства відбувається ріст міст і заселення земель на узбережжях Дністра, Пруту і Сирету з виходом до гирла Дунаю і Чорного моря [37, с. 453]. Особливого піднесення будівництво міст набуває в період правління Ярослава Осмомисла (1157–1187) і Данила Романовича (1245–1264). Серед галицьких міст XII ст. згадується Кучельман, Баня, Родна, Коломия, Хотин, Берлад, Товмач [53, с. 184].

Значний науковий інтерес представляють повідомлення літопису і візантійських істориків XII ст. Кіннама і Микити Ханіата про передачу Ярославом Осмомислом у 1164–1165 рр. кількох міст Андроніну Комніну [134, с. 4]. На думку польського історика Г. Сайдлера, Ярослав передав Андроніну Комніну Снятин, Коломию, Городенку і Княждвір. Шлях слідування А. Комніна від Константинополя до Галича, який проходив через Волохію і Покуття, дає підстави вважати, що через ці міста проходила дорога з Галича, столиці князівства, до Константинополя, столиці Візантійської імперії.

Археологи, займаючись вивченням давньоруських міст, дійшли висновку, що майже всі вони перестали існувати у середині XIII ст., під час монголо-татарської навали. «Князівства Малої Росії, зазнавши в пору нашестя Батия і його Татар року 1240 більшої поразки, аніж інші, в міру впертого їм спротиву і кровопролитних боїв, зруйновані були також дощенту; Князі їхні та воїнство вибиті, міста зруйновано і спалено, і народ залишився під кормигою татарською, а дехто переховувався в Білорусії та в землі Древлянській чи Поліссі; найвизначніші ж родини з небагатьма князівськими сімействами відійшли в сусіднє князівство Литовське», – пише невідомий автор «Історії Русів» [34, с. 41]. Зокрема С. Андріїшин припускає, що й Коломийська фортеця і невідоме поселення на Воскресінецькій горі спалили 1259 р., коли монголотатарський воевода Бурундай зажадав від Данила зруйнувати всі галицькі укріплення [237, 8 червня].

Отже, Коломия XIII ст. територіально входила до володінь Галицько-Волинської держави, виконуючи функції важливого торговельного і фортифікаційного осередку Галицької Русі. Брак джерел не дозволяє з упевненістю говорити про ті цікаві етно-політичні та етно-культурні

процеси, що проходили в цей час у місті. Однак, про значення цього міста у князівській торгівлі говорить перша літописна згадка у Галицько-Волинському літописі.

Коломия у літописі

Єдиним систематичним і досить докладним джерелом з історії Галицько-Волинської держави й узагалі Південно-Західної Русі XIII ст. є Галицько-Волинський літопис [324, с. 50]. Складений з двох частин: Галицької – з 1205 р. по кін. 50-х рр. XIII ст. та Волинської – з межі 50-60-х рр. до кін. XIII ст., це не традиційний літопис, а опис світського життя князя Данила Романовича та його брата Василька. За художньо-літературними якостями він не має собі рівних у всьому давньоруському письменстві. Не дивлячись на відсутність датування подій, часті порушення хронологічної послідовності викладу, цей твір давньоукраїнської літератури дає можливість реконструювати історію Галицько-Волинського князівства, Південно-Західної Русі, Польщі, Угорщини, Литви. Відомості літопису знаходять підтвердження в польських, угорських, германських хроніках, документах Папського Архіву у Ватикані й актах багатьох західноєвропейських країн [324, с. 50].

Перша літописна згадка про Коломию належить до 1241 р., і стосується «коломийської солі». Натомість в українських та зарубіжних виданнях енциклопедичного характеру радянського і пострадянського періодів перша літописна згадка датується 1240 р. Зокрема І. Білинкевич писав, що навіть після появи перекладу «Галицько-Волинського літопису» літературознавця й історика Л. Махновця та монографії І. Крип'якевича «Галицько-Волинське князівство», в яких автори довели, що дана дата не відповідає дійсності і слід зупинитися на 1241 р., з'явилося чимало видань, в яких помилково вжите невірне датування [249]. Як доказ цього наводилися міркування М. Грушевського, який у дослідженні «Хронологія подій Галицько-Волинського літопису», стверджував: «Галицький літопис був писаний без років і не був пов'язаний порядком літ» [249]. Вчений стверджував, що опиратися на хронологію Іпатського списку не можна, тому що при переписуванні книжники допускали неточності в датуванні, і навіть один рік подавали як події з кількох років.

Зазначимо, що важливим предметом торгівлі у Галицько-Волинському князівстві була сіль [100, с. 187; 103, с. 24]. Вона поставлялася

з Галичини і Північного Причорномор'я в усі землі Русі-України і за кордон. «Пізніша столиця Покуття Коломия тільки побіжно згадується в Галицькій літописі. Вона фігурує тут як місце солі і се значінне задержала потім для України протягом цілого ряду століть, аж до ХІХ в. Доходи з сольного мита (“коломийська соль”) уже в ХІІІ в. робили її одною з визначних держав», – пише М. Грушевський [45, с. 471]. Значення підкарпатських соляних джерел, коштує Н. Полонська-Василенко, зростало в господарстві Київської Русі після того, як кочівники перейшли шлях до Чорного моря. Не слід також забувати, що через Підкарпаття пролягали важливі торгівельні шляхи на захід [345, с. 163]. У давнину, один із шляхів з Константинополя йшов через Коломию на захід – до Праги, Відня, Регенсбруку і Майнцу [149, с. 15]. Це робило Галицько-Волинську державу однією з головних ланок європейської торгівлі тих часів.

Проаналізуймо повідомлення літопису: «Отож, коли Данило довідався [про це] він послав Якова [Марковича] стольника свого, з великою жалобою до Доброслава, кажучи до них, [бояр]: “Князь ваш я есть, [а] ви повеління мойого не сповняєте і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишить для мене”. [Доброслав], сказав “Нехай буде так”» [33, с. 62]. Зауважмо: галицькі бояри, на словах визнаючи Данила князем, робили своє. Доброслав, по суті, захопив княжі прерогативи: він приймав на службу утікачів – чернігівських бояр, роздавав їм землі. З наведеного уривку випливає, що князь вимагає, щоб коломийську сіль, яка була одним із основних джерел княжих прибутків і якою платили війську, залишили йому [255; 274].

Згідно джерела, в той час, коли Яків Маркович був у Доброслава у Коломійі, до нього прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, – «два беззаконники, із роду смердів», вклоняючись до землі. «Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися обидва. І Доброслав сказав: Я дав їм обом Коломию”. Яків сказав йому: “Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва недостойні навіть Вотнин держати”. І він, усміхнувшись, сказав: “То що ж я можу говорити?”. Повернувшись до столиці князівства, Яків розповів це князю Данилу, який за свідченням літописця «вболівав і молився Богові за отчину свою і за те, що нечестивим вда-

ється тримати і володіти нею» [33, с. 62]. Через деякий час, Доброслав прислав до Данила посла з доносом на Григорія [Васильовича], кажучи: «Він тобі невірний є». Цими словами, на думку літописця, Доброслав висловлював бажання захопити усю «землю Галицьку».

Перебіг подальших подій показав, що пересварившись між собою, вони приїхали до Данила Галицького з виразом великої гордині. «Доброслав їхав у самій сорочці, гордовито, навіть на землю не дивлячись, а галичани бігли коло стремена його. І Данило та Василько, бачачи погорду його, сповнилися до нього ще більшою ворожнечею». Вислухавши промови, Данило побачив, що вони не підкоряються його волі, а волюсть (Коломию – І. М.) хочуть іншому передати. Невідомий автор, повідомляє, що Данило порадившись з Васильком, велів їх схопити.

З розповіді літописця видно, що Коломия вже у середині XIII ст. була важливим центром видобутку солі, що приносило чималий прибуток князівській скарбниці. На думку Я. Мельничука і П. Сегала, у XIII ст. Коломия була містом [49, с. 243]. А що політична нестабільність першої половини XIII ст. сприяла боярським претензіям, а тому Данилу доводилося рахуватися з боярською олігархією [318, с. 94], у Галицько-Волинському князівстві довгий час правили князі-маріонетки місцевих могутніх бояр: чернігівські Ольговичі, белзький князь Олександр [324, с. 48]. Тому не випадковим вважав історик Д. Дорошенко слова літопису «галицькі бояри називали Данила князем, а насправді самі в своїх руках держали всю землю». Галицьке боярство стало справжньою аристократією, яка приймала до своїх родів також збіднілих і дрібних князів, які ставали на службу до галицьких князів і звалися «служебними князьями». Основою економічної сили боярства було велике землеволодіння, яке приносило значні доходи із сільського господарства, завдяки родючості землі. Джерелом збагачення служили й вищі адміністративні посади, пов'язані з одержанням прибутків з доходів з землі, так званих «кормлїнь». Бояри навіть засвоювали право роздавати землі, і Данилу з Васильком доводилося боротися з ними, як підкреслює Д. Дорошенко, навіть за право роздачі виробки солі у Коломиї своїм дружинникам [318, с. 94].

До того ж вигідне географічне положення Галицько-Волинської держави сприяло розвитку зовнішньої торгівлі. Руські купці активно торгували з Польщею, Угорщиною, Візантією, генуезьким і венеціанськими факторіями Причорномор'я, Литвою, країнами Західної Євро-

пи. Тривалий час сучасне Прикарпаття забезпечувало всю територію України сіллю, в транзиті якої важливе значення відіграла Коломия.

ЗАВДАННЯ

1. Ознайомтеся з повним текстом першої літописної згадки про Коломию (1241 р.), визначте головні події та учасників.

«(Квітень 1241) Лев же, [син Данила], вийшов із Угрів з боярами галицькими і приїхав у [город] Во [ло] даву до отця свого, і рад був йому отець.

Бояри ж галицькі Данила князем собі називали, а самі всю землю держали. Доброслав же Суддич, попів онук, укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в [город] Бакоту, все Пониззя забрав без княжого повеління. Григорій же Васильович замишляв підгірську землю Перемишльську собі захопити. І була смута велика в землі [Галицькій] і грабіж од них.

(Літо – осінь 1241) Отож, коли Данило довідався [про це], він послав Якова [Марковича], стольника свого, з великою жалобою до Доброслава, кажучи до них, [бояр]: «Князь ваш я есь, [а] ви повеління мого не сповняєте і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене». І він, [Доброслав], сказав: «Нехай буде так».

У той же час, коли Яків сидів у нього, [Доброслава], прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, два беззаконники, із роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися. І Доброслав сказав: «Я дав їм обом Коломию». Яків тоді сказав йому: «Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва не достойні навіть Вотнин держати». І він, усміхнувшись, сказав: «То що ж я можу говорити?»

Яків же, приїхавши, усе це розповів князю Данилові. І Данило уболював і молився богові за отчину свою, що нечестивим сим [вдається] держати її і володіти нею.

Коли ж минуло трохи часу, прислав Доброслав [до Данила посла з доносом] на Григорія [Васильовича], кажучи: «Він тобі невірний є», – бо [Доброслав] виступав проти нього і сам хотів усю землю [Галицьку] захопити. [А потім], пересварившись самі, вони приїхали [до Данила] з великою гординою. Доброслав їхав у одній сорочці, гордовито, навіть на землю не дивлячись, а галичани бігли коло стремена його. І Данило та Василько, бачачи погорду його, сповнилися до нього ще більшою ворожнечею. А коли Доброслав і Григорій стали один одного обмовляти, то Данило, вислухавши речі їх, [побачив], що вони повні є облуди і не хочять під його волею ходити, а волость його [ладні] іншому передати. Тому, порадившись із братом, він ото мимоволі, бачачи беззаконня їх, повелів їх схопити».

Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 399–400.

II. Прочитайте публікацію краєзнавця Івана Білінкевича про датування першої літописної згадки про Коломию. Складіть перелік аргументів дослідника, а також назвіть публікації вчених-істориків, на які він покликається.

«У всіх дотеперішніх українських та російських енциклопедіях і словниках перша літописна згадка про Коломию датується 1240 роком. Навіть після появи перекладу «Галицько-Волинського літопису» сучасною українською мовою Леонідом Махновцем («Жовтень» № 7, 1982 рік, с.13–91) та монографії І. П. Крип'якевича «Галицько-Волинське князівство» (К.: Наукова думка, 1984), в яких автори науково довели, що дата цієї згадки не відповідає дійсності і слід зупинитись на 1241 році, продовжують появлятися нові видання, в яких уперто повторюють ту ж помилкову дату – 1240 рік. Пояснити це можна лише упертістю чи лінощами деяких членів редакційних колегій.

Проаналізуймо доводи літературознавця й історика Л. Махновця. У своєму перекладі «Галицько-Волинського літопису» автор відносить першу літописну згадку про Коломию до 1241 року (с. 40–41). У післямові перекладач пояснив, що «старє датування цієї згадки роком 1240-им, взяте з «Іпатського літопису», в якому більшість дат не відповідає дійсності, і їх слід виправити згідно з висновками вчених на основі багатьох джерел і досліджень. Цю подію слід датувати роком 1241 – літо, осінь» (с. 91).

На жаль, Л. Махновець не подав відповідних джерел і в читача могла зародитись непевність, чи ця нова дата має під собою якісь вагомі докази.

Два роки опісля побачила світ монографія академіка АН УРСР І. П. Крип'якевича «Галицько-Волинське князівство». Цей поважний автор також висловив думку: літописна згадка про Коломию належить до 1241 року, але й він не посилив цю дату конкретними аргументами. На с. 43 він пише про Коломию так: « в самій Коломиї солі не добували... але Коломия була центром, куди привозили сіль з соляних джерел в сусідніх селах». На с. 133 автор додає, що «Коломия збирала оплату від вивозу солі». Отже, торгівля солі була джерелом доходів для міста.

Щоб упевнитись в правдивості датування першої літописної згадки про Коломию роком 1241, необхідно ознайомитись з «Хронологією подій Галицько-Волинського літопису», опублікованого в «Записках Наукового Товариства ім. Шевченка» у Львові (№ 41), в якій відомий історик М. С. Грушевський стверджує: «Галицький літопис був писаний без років і не був пов'язаний порядком літ» (с. 1). І далі: «В такім виді він був включений до Київського літопису (без дат), а згодом хтось з книжників, переписуючи цей літопис, забажав проставити всюди дати, але робив це не зважаючи на зміст, а тому допускав неточності в датуванні, та навіть під один рік подавав події з кількох років... Тим-то спирається на хронологію Іпатського літопису ніяк не можна» (с. 3).

Що стосується Коломиї, то М. С. Грушевський дає таке пояснення: «Боярські заворушення в Галицько-Волинському князівстві розпочались в час поїздки князя Данила на Угорщину (осінь 1240 р.), звідтіля він подався в Польщу,

де затримався десь до половини березня 1241 р., аж поки татари не покинули Русь та не пішли на Угорщину.

Арешт боярів Доброслава та Григорія стався ще перед походом Ростислава на Бакоту, який відбувся десь осінню – зимою 1241 р. Отже десь літом – осінню 1241 р. князь Данило арештував згаданих бояр та сказав до них відомі слова: «Коломийську сіль лишіте на мене» (с. 3).

На основі цих даних Л. Махновець і І. Крип'якевич змінили в поясненні до літопису згадку про Коломию з 1240-го на 1241-й рік.

На закінчення треба ще додати, що перша згадка про Коломию – 1241 рік – підтверджує, що Коломия була тоді центром торгівлі сіллю, і не можна її утотожнювати з остаточною датою її заснування. Цієї дати ледве чи ми колись дізнаємося. А поки що ж маємо науково доведений факт: **перша літописна згадка про Коломию – 1241-й рік**

Білінкевич І. 1240-? Ні. 1241-й! // Червоний прапор. – 1989. – 17 лютого. – № 29. – С. 4.

III. Ознайомтеся з фрагментами розвідки історика Михайла Грушевського «Хронологія подій Галицько-Волинського літопису» (1901 р.). Охарактеризуйте значення цього пам'ятника історичної думки для дослідження минулого нашого краю, а також недоліки датування описаних у ньому подій.

«Галицько-волинська літопись належить до найважливіших джерел до історії України-Руси, а також й її сусідів – Литви, Польщі й Угорщини. Для декотрих партий історії України, Литви, Угорщини XIII в. вона служить майже єдиним, або й зовсім єдиним джерелом, джерелом тим важнішим, що відомости її йдуть від сучасників, переважно добре освідомлених, і часто писані по горячим слідам події. Тим прикрийшу перешкоду робить в користанню з сього дорогоцінного джерела брак хронології в ній. [...] Як відомо, галицький літописець писав без років і не в'язав ся порядком літ, змагаючи до того, аби дати можливо прагматичне оповідання, подібно до грецьких хронографів [...] При тим він надіяв ся розставити роки по скінченню праці [...], але обіцянки цієї не сповнив, і його літопись так і зістала ся без років, а його приклад вплинув і на його наступників, що доповнили його літопись і продовжили до 1290 р. – вся Галицько-волинська літопись, з незначними виїмками, зістала ся без років, і в такім виді була прилучена до Київської літописи. Аж по тим як вона була прилучена до літописи Київської, якийсь книжник, незадоволений тим, що хронологія, переходячи через Найдавнішу й Київську літописи уривала ся на році 1200, постановив се направити, і поділив Галицько-волинську літопись на роки. Але зробив він то зовсім по дурному, то значить – валив роки навіть без огляду на зміст, розриваючи частини одної події на кілька років, або кладучи під оден рік події багатьох років [...].»

Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинського літопису // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів, 1901. – Т. 41. – С. 1.

IV. Прочитайте міркування сучасних дослідників щодо першої літописної згадки про наше місто. Визначте їхні особливості, а також спробуйте сформулювати власну точку зору.

1. Погляд дослідника. Володимир Грабовецький:

«На жаль, не збереглися письмові першоджерела про звістки з історії Коломиї часів панування князівських династій Ростиславичів і Романовичів, за винятком двох слів – “Коломийська сіль”, які навів невідомий автор Галицько-Волинського літопису. Вони були записані у зв'язку з незаконністю боярського привласнення прибутків з солеварень в своїх, а не княжих інтересах.

Спробуємо проаналізувати цю літописну звістку, яка має безпосереднє відношення до граду над Прутом – Коломиї. Серед значної крамольної частини боярської знаті часів Данила Романовича Галицького великого багатства домігся боярин Доброслав Судич. Він, за словами літописця, зумів підкорити собі багато земель на Поділлі, яке тоді називалося Пониззям, з центром в Бакоті і Покутті з центром в Коломиї. З цих земель він мав значні прибутки і майже грабував тодішне населення.

Доброслав номінально підкорявся галицькому князю, а фактично залишався у своїх земельних володіннях князем. Не випадково літописець констатує, що Доброслав “укняжився був”, тобто став незалежним від князівського двору, володарем своїх маєтків. Так робили і інші великі галицькі бояри. Цим вони всіляко підривали князівську центральну владу і заради наживи і багатства ішли на зраду, навіть часто запрошували ворогів у Галицьку землю.

[...] Опираючись на два центри – гради своїх володінь – Бакоту на Поділлі і Коломию на Покутті – Доброслав, всупереч князівським правам, надмірно експлуатував ці волості. З Коломийщини побирав значні доходи із місцевих солеварень в грошах і данинах, хоч сіль належала князівському двору і призначалась для воїнів (“оружників”) Данила Галицького. [...] Стольник Яків Маркович прибув до Доброслава в Коломию, і побачив, що гордий Доброслав підкорив собі підлеглих і передав двом своїм слугам, якимось Лазару Домажирцю та Івану Молибожичу, коломийську сіль для експлуатації. Посол від імені князя Данила докоряв Доброславу, що він грабує землю і привласнює прибутки від коломийської солі».

Грабовецький В. «Укняжіння» (панування) Доброслава – боярина і правителя Коломийської волості в середині XIII ст. // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 17, 18.

2. Погляд дослідника. Мирослав Волощук:

«[...] у першій половині XIII ст., на сторінках Іпатіївського літопису з'явилось повідомлення про Коломию. Зміст цього короткого епізоду, наведений у більшості спеціальних праць, відображає протиріччя між представниками місцевої боярської верхівки (на чолі із Доброславом Суддичем) і князем Данилом Романовичем в питаннях використання солевидобувних рудників та солеварень Коломийської волості. Окрім цього, із наведеного тексту зрозуміло, що

певні повноваження на території Коломиї мали якісь чернігівські бояри, про імена і права яких документ не вказує. [...]

Із врахуванням тих обставин, що датування, проставлене у літописі українськими істориками і краєзнавцями позаминулого століття, було не зовсім точним, наведений уривок (із усіма його фігурантами) цілком міг стосуватись не 1241 р., а 1234, або й 1238 рр., коли князь Данило відновлював свою владу в Галичі і коли він також вів непростий діалог із місцевим нобілітетом щодо розподілу земель між підлеглими. Не виключено, що не останнє місце у даному випадку посідала Коломия, яка, посередництвом продажу видобутої в околицях міста солі, могла виступати джерелом надходження прибутків, що йшли на озброєння війська. Виручені кошти давали можливість провадити тривалі військові кампанії проти різних супротивників і, відповідно – фінансувати князівську дружину. Проте, детальний аналіз інших літописних повідомлень середини 30 – початку 40-х рр. XIII ст. переконує, що все ж події, які стосуються Коломиї і відображені у джерелі, швидше всього відносяться до 1240–1241 рр.

Тривала ворожнеча між Романовичами і Ольговичами за право контролювати Подністров'я, яка мала місце від початку XIII ст., досягла апогею наприкінці 30-х рр. і завершилась перемогою перших. За таких обставин чернігівські князі і союзні їм Арпади суттєво ослабили свої позиції у Галичині, бо були звідси вигнані. На цьому фоні, на перший погляд, проблематичним є пояснення присутності чернігівських бояр у Коломийській волості під 1241 р. Однак, на основі детально проведеного аналізу існуючих джерел, нам стало зрозуміло, що за обставин, коли Данило вважався верховним володарем князівства (фактично від 1238 р.), чернігівська знать все ж могла легально знаходитись у його володіннях між кінцем травня – початком вересня 1240 р. [...]

Думка про контроль чернігівським правителем саме галицьких земель додатково підтверджується літописним епізодом суперечки Данилового посла-стольника Якова Марковича із Доброславом. Словами першого автор документу засвідчив, що “велиціи князи дръжать... сію Коломию”. Серед відомих на той час “великих князів” у південно-західних князівствах Русі були лише два – Данило і Михайло. Тому ми й приходимо до попереднього висновку, що вказана велика передгірська прикарпатська територія (яка, на нашу думку, включала Коломию та прилеглі населені пункти, відомі соляними покладами) могла перебувати під контролем сина Всеволода Чермного і його близького оточення. Констатація впливів князя у Пониззі також впливає зі слів автора джерела, який вказував, що його син Ростислав у кінці 1241 – початку 1242 рр., на етапі відновлення боротьби за Галичину, здобув тут значну підтримку серед прощарків населення.

Попри наведений аналіз літописної версії щодо Коломиї, ми вважаємо, що реальне виникнення і активне функціонування даного населеного пункту слід відносити на декілька десятиліть раніше. Це впливає хоча б із вказаного епізоду (навіть не зважаючи на те, вірний він у своїй хронології, чи помилковий),

де місто виступає як добре відоме у Галичині, важливий військово-стратегічний пункт південно-східних околиць Галицької землі, призначений виключно для “великих князів”».

Волощук М. Докладно про угорський слід у версії походження назви Коломиї // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права. – Коломия: Вік, 2005. – С. 40–42.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

Про першу літописну згадку

Волощук М. Докладно про угорський слід у версії походження назви Коломиї // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). За ред. І. Монолатія. – Коломия: Вік, 2005. – С. 38–50.

Грабовецький В. «Укняжіння» (панування) Доброслава – боярина і правителя Коломийської волості в середині XIII ст. // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 17–20.

Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 12–13.

Король Данило Галицький.
Скульптор - Анатолій Куц
(2000 р.)

Галицькі володарі:

Король Данило.
(1258—1264)

Князь Лев.
(1271—1301)

Накладом Я. Орендтайна в Коломи.

02 Поштівка коломийського видавця Я. Орендтайна «Галицькі володарі».
Поч. 20 ст.

Взірці поштових марок, присвячених Галицько-Волинській державі

*Державна нагорода України «Орден
Данила Галицького»*

Медаль «Король Данило»

*За часів Корони Коломия була містом повітовим,
належала до воєводства Руського.*

Каміль Баранський. Колишні воїни, хлібороби, хасиди.

Нарис п'ятий
КОЛОМИЯ У СКЛАДІ
КОРОЛІВСТВА ПОЛЬЩІ (1349–1569 РР.),
МОЛДАВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА
(1367, 1411–1426, 1505, 1531 РР.)
І РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1569–1772 РР.)

Експансія Польщі в Галичині

Початок експансії Польщі поклав Казимир III Великий (1320–1370 рр.), який відновив середньовічну польську монархію. У просуванні на схід короля підтримували магнати Південно-Східної Польщі, що сподівалися поширити свої володіння вглиб українських і білоруських земель, Католицька Церква, яка прагнула здобути новонавернених, багаті міщани Кракова, котрі воліли підкорити собі важливі торгові шляхи у Галичині [352, с. 72]. У квітні 1340 р. Казимир вступив у Галичину під приводом захисту католиків краю, якими переважно були городяни-німці. Цей крок, на думку О. Субтельного, він готував заздалегідь, а тому у 1339 р. уклав угоду з Людовіком Угорським, за якою обидва королі мали діяти спільно у завоюванні України [132, с. 10-11].

Об'єднуючи Галичину з Польщею, Казимир зрівняв у привілеях «шляхетство і народ тамошний з шляхетством і народом Польським» [34, с. 44]. Доказом цього автор «Історії Русів» називає привілей, виданий 17 березня 1339 р. «Обачивши утиски і фрасунки люду руського, оскуділого Княжатами тутешніми, і як їх нівечать Королі Угорські, виродки нахабних Белів і Коломанів, які здавна землю ону собічили і нищили без слухних причин, але начальством і зрадами, захищаємо і приврочуємо люд той до Держави і Королівства на вічні часи, яко ж єсть він нам єдиноплемінний, від одної крові нашої породжений і нам теж крвною посесією приналежний, поневаж ми од предків наши

і Княжни Галицької уроджені есьми, і прето устовуємо, жеби земля Галицька з її князівствами, поділена на воєводства і повіти, прилучена і з'єднана зоставала за Короною і Державою Польською вічно і безповоротні і жеби оборона була певна і неодмовна. Лицарству ж Руському, войсками та околицями мешкаючому, мати права свої і свободи на добра і набутки зупельне, як се встановлено шляхетному Лицарству Польському, з яким єднотися тим, як з рівними і вільними у всіляких справах і урядах, і вибори судовії чинити, і в них судитися по одному праву коронному Польському» [34, с. 45].

Восени 1349 р. в результаті надзвичайно вдалої військової кампанії, польські феодали підпорядкували собі Галичину й Волинь: вони загарбали Львів, Володимир, Белз, Берестя. Нарешті, у 1366 р. війна закінчилася польською окупацією всієї Галичини й невеликої частини Волині. Завоювання охоплювали близько 52 тис. кв. км із населенням 200 тис. чоловік і збільшували землі Польської Корони майже на 50 % [352, с. 73].

Простежуючи польсько-угорські стосунки, треба відмітити, що протягом двох десятиліть поляки у союзі з угорцями билися з литовцями, яких підтримувала більшість українців, за Галичину й Волинь. У пакті з Людовіком Угорським Казимир погоджувався на перехід до Людовіка польської Корони та українських земель, у випадку, якщо Казимир помре не залишивши спадкоємця. У 1370 р. угорці займають Галичину, оскільки Казимир помираючи, залишив чотири доньки. Віце-королем Людовік призначає васала Владислава Опольського й насаджує по всій галицькій землі угорських урядників [132, с. 11]. Остаточні і рішуче приєднала Галичину до володінь Польської корони у 1387 р. донька Людовіка Угорського Ядвіка, яка стала королевою Польщі у 1385 р.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що підпорядкування поляками земель і населення України було важливим поворотним пунктом в історії обох народів. О. Субтельний вважає, що для поляків це означало сталу орієнтацію на Схід, на відміну від західної, що переважала раніше; ця зміна несла далекосяжні політичні, культурні та соціально-економічні наслідки. Для українців, це було, за визначенням ученого, «більш ніж просто заміною своїх правителів чужими», – це означало підпорядкування чужій нації з іншою релігією і культурою, незважаючи на певні позитивні наслідки такого симбіозу, які ми намагатиме-

мося дослідити, із нього згодом виріс гострий релігійний, соціальний та етнічний конфлікт, що тривав близько 600 років, і поширився на всі сторони життя України [352, с. 73].

Коломия XIV – XVIII ст.

В результаті підписання Кревської унії (1385 р.) посилюється вплив Польщі на землі Литви та України. На галицьких землях поширюється польське право, що юридично оформилося згідно привілея короля Володислава III у 1434 р. В цей час були утворені Руське (Львівська, Галицька, Перемишльська, Сяноцька землі), Белзьке (повіти Цішанівський, Равський, Белзький, Сокальський), Подільське (західне Поділля, Борщівський повіт Галичини) воєводства. В результаті цього змінилася система державного управління, запроваджено польський судово-адміністративний устрій, шляхетне самоврядування. Інші українські землі – Закарпаття захопила Угорщина, Буковина увійшла до складу Молдавського князівства, а Холмська земля увійшла до Руського воєводства.

Згідно Едлинського (1433 р.), Новокоричинського (1456 р.) привілеїв Руське воєводство, до якого входила і Коломия, «для відродження рільництва» заселялася не лише німцями та євреями, але також і польською шляхтою з Силезії і Помор'я [103, с. 27-28]. Зокрема згідно із Кошицьким привілеєм 1374 р. шляхта звільнялася від державних повинностей і податків, крім постійного земельного податку, а тому у Польській державі основним джерелом державних доходів були королівщини, соляні свинцеві копальні, монетний двір, мито [355, с. 85]. Упродовж другої половини XIV – XV ст. на українських землях склалися магнатське і шляхетське землеволодіння. У Галичині і Західному Поділлі господарювали Габсбурги, Одровонжі, Бучацькі, Язловецькі, Даниловичі, Ходецькі. В Руському воєводстві 55 магнатам належало понад 1500 міст, містечок і сіл [355, с. 59].

Говорячи про Коломию XIV-XV ст., зважмо на погляд Я. Мельничука і П. Сегала, які вважають, що місто мало досить широкі економічні зв'язки з різними містами Галичини, особливо зі Львовом, де проживало багато його уродженців, а також Кам'янець-Подільським [49, с. 244]. А що за часів окупації Галичини Польщею (1387 р.) Львів отримав привілеї на право складу, згідно цього акту купці з Галича, Коломиї й Стрия не мали права обминати Львова: їдучи до Переми-

шля, Ярослава, Ряшева і Белза купці мали продавати свої товари тут [312, с. 43].

Зауважмо: оцінюючи місце України у європейських економічних зв'язках XVI – першої половини XVII ст., слід мати на увазі давню традицію торгівлі Київської Русі, а пізніше південно-західних земель з європейськими країнами товарами вітчизняного походження і транзитними, що йшли в Європу через територію також і колишньої Галицько-Волинської Русі зі Сходу й Візантії [225, с. 47]. Важливе торговельне значення у цьому випадку відігравав «Волоський шлях», який проходив через Галич, Коломию, Снятин до Волощини. Вже з другої половини XIV ст. він займав, на думку М. Грушевського, чимале значення, через надання привілею волоського воєводи Олександра львівським купцям у 1407 р. [312, с. 59]. Зміцненню економічних зв'язків з Молдавією сприяла і близькість Коломиї до Буковини, яка була переважно заселена українцями. Купці з інших міст їздили через Коломию до Молдавії, Угорщини та в країни Балканського півострова [49, с. 244].

У XV ст. зросла роль міста і в політичному житті Польської держави, адже тут відбувалися шляхетські сеймики, тривалий час проживають у вигнанні з Молдавії польські ставленики, укладаються міжнародні союзи. Саме тому Коломия нерідко ставала предметом торгів у політичних авантюрах іноземних володарів. Так можна оцінювати факт, що 1411 р. польський король Володислав Ягайло порозумівшись з Олександром, волоським воєводою проти угорського короля Жигмонда, віддав йому в заставу Снятин, Коломию і все Покуття на 25 років за 1000 рублів срібних грошей [103, с. 28-29].

Слід детальніше зупинитися на історії молдавсько-польських політичних стосунків XV ст.

Молдавське (Волоське) князівство утворилося в сер. XV ст. і досягло значної сили за господаря Стефана Великого (1457–1507 рр.) який поширював межі держави, приєднавши Буковину і намагаючись захопити Покуття. Молдавське православне князівство перебувало під впливами Болгарії, і між ним та Галичиною були політичні зв'язки. Н. Полонська-Василенко дотримується думки, що у південній частині Галичини був нахил до Молдавії, рівно ж як на Чернігівщині – до Москви [345, с. 337].

У 1437 р. Володислав Варненчик (1435–1444 рр.) помиривши польського ставленика у Молдавії Ілляша зі Стефаном отримав тери-

торію Покуття. «Тоді ж король через послів звів Ілляша зі Стефаном та поділив володіння, Стефанові дісталася Мультанська земля, де Білгород і Кілія від моря; а Ілляш зараз же приїхавши до Львова, присягав королеві зберегти підданство, обіцяючи при потребі стати супроти будь-якого ворога», – пише М. Бельський [103, с. 29-30].

Коломийський замок у першій половині XV ст. (1448) став помешканням вигнаним з Молдавії – Олександрю, мультанському господарю, якому на думку Л. Вайгеля, Казимир Ягайлончик надав коломийську землю «під нагляд» [103, с. 188].

Наше місто було теж центром міжнародної угоди, яку уклали 15 вересня 1485 р. Казимир IV Ягайлончик і Стефан Великий та його бояри. «Стефан, усвідомлюючи своє прикре становище, просив у польського короля допомоги, виказуючи готовність скласти йому особисту пошану», – писав через майже 400 років Л. Вайгель [103, с. 33]. В урочищі «Косачів» було встановлено під наметом королівський трон, на якому сидів Казимир IV в оточенні сенаторів. Стефан Великий, наблизившись до намету зсів з коня і кинув під ноги польського короля хоругву, оздоблену гербом волоської землі, впавши на коліна перед троном, клянучись, разом зі своїми радними, вічно бути під владою короля, зобов'язуючись що він та його нащадки без королівської волі не будуть розпочинати жодної війни, «а матимуть з Королем спільних друзів і спільних ворогів» [103, с. 34]. Серед присутніх – Матвій зі Старої Ломни, римо-католицький єпископ Кам'янця і Яків Дембіцький, каштелян і краківський староста [132, с. 25]. Зокрема Іоан Туркул, московський посол, повідомляв царя Івана III Васильовича (1462–1505 рр.), що 15 вересня 1485 р. польський король Казимир IV прийняв у Коломії присягу Стефана Великого і зобов'язався захищати Молдавію від усіх її ворогів, а особливо від турецького султана Баязета, який нищив молдавські землі (Кілію, Білгород) «вогнем і мечем» [322, с. 293-294]. Щоправда, прагнучи відірвати Покуття від Польщі Стефан підтримав повстання «Мухи з Волощини», яке розпочалося в 1490 р. в прикордонних землях Галичини та Волощини. Повстанці (9000 чол.) охопили Галичину на просторі від Галича і Рогатина, а 1490 р. захопили й Коломию. В 1497 р. відбувся невдалий похід Ольбрахта (1492–1501 рр.) на Стефана, в результаті чого величезне польське військо, що нараховувало 80000 воїнів, 10000 джурів, 20000 возів, було розбите [102, с. 15-16].

Простежуючи історичний процес міста, зазначимо, що в 1436 р. магнат М. Мужило-Бучацький отримав від польського короля Коломийське і Снятинське староства: у Снятині, Теревовлі й Коломиї були організовані судові установи – гродські суди [113, с. 128]. Підкреслимо, що в польських воєводствах було звичайно одне «земство» на ціле воєводство, але тут в українських землях, організація виходила з давніх земських старостинських судів. На зразок гродських судів, як зазначає М. Грушевський, виступають суди в Самборі, Стрию, Городку, Коломиї, Теревовлі, Скалі і Буську [312, с. 314-317].

За адміністративним поділом XV ст. Галицька земля знаходилася в південно-східній частині Руського воєводства. Вона була поділена на шість повітів, охоплювала Галицький, Теревовлянський, Коропецький і Червоноградський – на півночі і півдні від Дністра; Коломийський і Снятинський – на півдні, примикали до польсько-молдавсько-угорського пограниччя [113, с. 199].

Економічне положення міста у XV ст. залежало від королівських привілеїв та окремих пожалувань коломийцям. Зокрема 27 листопада 1441 р. поблизу с. Св. Миколи (над Дністром) Володислав Варненчик надав 2 лани поля поблизу Коломиї її міщанинові М. Нікоману [12, т. 10, с. 5(75)]. Певне пожвавлення у становленні міста як торговельного центру вбачаємо у наказі Яна з Чижова, краківського каштеляна і старости, М. Мужилові, коломийському старості, що забороняв вимагати від львівських міщан в Коломиї мита, при цьому додаючи що встановлене мито вони повинні сплачувати у Снятині [103, с. 30]. Як наслідок посилення нападів турків і татар, В. Ніньовський зазначає факт, що 15 червня 1444 р. Ян з Чижова, вказуючи межі Коломиї відніс до приміських сіл Корнич, Турку, Сопів, Дятьківці, Кийданці, Угорники, Воскресінці, Балинці, Хоросно [12, т. 5, с. 129-130; 179, с. 16].

У 1498 р. турецько-татарська орда просувається вздовж території Покуття, зруйнувавши на своєму шляху Калуш, Коломию, Снятин, Косів [179, с. 16]. У складі Молдавського князівства місто поряд з тим, що воно вже перебувало під владою Молдавії у 1367 р., з 1502 по 1505 р. входило до володінь Молдавії, згодом відійшовши до Польщі. Цей період в історії Коломиї Л. Вайгель пов'язує з «недбальством Корони», внаслідок чого Стефан, молдавський воєвода захопив Покуття, аргументуючи це тим, що «то його земля і що поляки той край безпідставно забрали у волохів» [102, с. 15-16].

Внаслідок посилення турецької агресії та польсько-турецьких воєн XVI-XVII ст. місто не раз зазнавало руйнувань, особливо в 1505 та 1531 рр. [49, с. 244]. Польсько-турецькі війни послабили військово-могутність Польщі, що вдало використав молдавський господар. Зокрема М. Бельський писав: «Польське військо 22 серпня 1531 р. під Обертином розбило військо молдавського господаря, який вторгнувся на Покуття, розорив Коломию, Снятин, Тисменицю і дійшов до Галича» [179, с. 16]. На думу Я. Мельничука і П. Сегала, українське населення під владою православного молдавського правителя сподівалося позбутися шляхетського гніту та релігійних переслідувань [49, с. 244].

Важливим чинником було й те, що у порівнянні з 1500 р. кількість населених пунктів у XVI – першій половині XVII ст. збільшилася на 261 або 45,4% причому в Галицькому повіті на 17 міст і 86 сіл (33,1%), а у Коломийському відповідно на 9 і 61 (53,4%) [113, с. 9-10]. А от В. Грабовецький зауважував, що Галицька земля заселялася не лише місцевим населенням, але й вихідцями із Буковини, Волині, Поділля і Придніпров'я [113, с. 10].

В умовах боротьби на Покутті в XVI ст. польській владі доводилося йти на поступки місцевому населенню. Королівською грамотою від 12 березня 1519 р. було встановлено, що до ради міста обиратимуться 13 українців [49, с. 245]. Суперечки коломийських міщан щодо своїх прав в устрої міста набули особливої гостроти в 70-х рр. XVI ст., тому 6 червня 1577 р. польський король Стефан заборонив Е. Сенявському «руському воеводі», знущатися над міщанами [12, Т. 10, с. 124].

Говорячи про господарку тогочасного міста зазначимо, що 20 січня 1514 р. Зигмунд I у Вільні (тепер – Вільнюс) надав П. Свавидовському третю частину прибутків від млина в Коломиї [12, т. 10, с. 16]. Перепис володінь 1564 р. згадує, що в лікарні є дві людини, які обслуговують хворих і хоронять померлих. Існування лікарень у місті підтверджує звіт римо-католицького архієпископа Львова Соліновського за 1600 р., в якому говориться про лікарні при парафіяльних костелах Коломиї. [114, с. 82, 141]. Щодо демографічної ситуації в Коломиї, населення міста в цей період було численним. Так, І. Крип'якевич зазначає, що у 1565 р. тут налічували 281 родину (приблизно 1700 – 2000 осіб) [123, с. 242], а згідно з дослідженнями С. Копчака у 1578–1579 рр. в місті могло проживати 1900 осіб [122, с. 79].

Культура тогочасного міста представлена, з огляду на джерела, досить малою кількістю пам'яток. Наприклад І. Крип'якевич згадував документ, згідно з яким 1574 р. коломиєць Іван Шпак за книжки заборгував друкареві І. Федорову 24 таляри. На думку М. Васильчука, це «Апостол» і «Буквар», видруковані книгарем у згаданому році [123, с. 50-51; 105, с. 8]. На 70-ті рр. XVI ст. припадають і перші згадки про розвій давньої української літератури на Коломиїщині, представниками якої були українські церковно-освітні діячі, письменники-полемісти Іов Княгиницький і Йов Почаївський [105, с. 8-10]. До літературних пам'яток рубежу XVII ст. належить жартівливий вірш: «Був собі Грицько, родом з Коломиї». На Покутті в цей період поширювався рукопис військово-пригодницької повісті «Александрія» [49, с. 246].

Яскраву сторінку в історії української церковної музики XVI – XVII ст. займають нотні ірмолої, які одночасно є і пам'ятками минувшини Коломиї [363].

Найбільшу цінність, на думку Ю. Ясиновського, представляє виявлена ним у Санкт-Петербурзі рукописна книга XV ст., яка була переписана якимось Федором в Коломиї. В кінці пам'ятки є запис про написання книги: «В лѣто 6929 (тобто в 1421 р. – І. М.) при воєводѣ Коломиѣском Ходку», а «скончавшися сія книга місяці мая дня», «рукою раба Божія Феодора в градѣ коломиѣском». Переписання «Збірки слів Іоанна Златоуста» в перекладі на церковнослов'янську мову у Коломиї свідчить про те, вважає Ю. Ясиновський, що місто в XV ст. було одним з важливіших центрів книжкової культури України [363, арк. 4]. У нотному ірмолої, що у XVIII ст. знаходився у Немирові на Поділлі, є запис 1761 р. проте що у Коломиї «було добре з грішми» [363, арк. 2-3].

Історія Коломиї XVII ст. – це також і історія численних нападів татар на місто. В 1590–1633 рр., за дослідженнями Є. Горнової, татари спалили місто тричі, незважаючи на те, що у 1624 р. Коломия була оточена валами і баштами. [114, с. 20, 21]. В лютому 1612 р. татари і волохи знищили місто і цілий повіт, в 1620 р. – татари спалили Коломию і 5 містечок Коломиїського повіту, в 1626 р. – татари спалили Коломию і 5 містечок Коломиїського повіту, передмістя Косачів [114, с. 15, 17, 20]. В цей час коломиїське староство перейшло до володіння польських магнатів Потоцьких, величезних землевласників на Покутті [49, с. 246].

Стосунки місцевого, українського населення, з польською шляхтою інколи переростали у відкритий конфлікт. В 1608 р. мешканці Коломиї скаржилися на шляхтичів-державців за наїзди на міські ґрунти: знищують огорожі, сіножаті і збіжжя, захопили приблизно 30 штук худоби, «посікли» пастухів [113, с. 101-102]. Цікавим, на думку В. Грабовецького, є виступ коломийських міщан і у 1613 р., які «великою громадою, запасшись різною зброєю» напали на власну дідичу маєтність Шепарівці. Через своїх розвідників міщани довідалися, що шляхтич Т. Голодницький, який брав участь в інтервенції проти Росії, їхав возом до Коломиї, направляючись до Львова. Міщани за допомогою селян спіймали слуг, побили їх, а потім великим гуртом наїхали на с. Шепарівці, схопили на дорозі шляхтича Голодницького і завели у ліс, де православний священник Г. Офейко відвів пана вбік, «примушуючи його буком і погрозами до сповіді». Після сповіді священник спочатку рогатиною вдарив його у груди, а потім розлючена юрба «великим гуртом припали хто як міг і чим міг сікти, кололи, жорстоко товкли». В кількості 400-500 чоловік вони «за спільною намовою» завезли мертвого шляхтича між болото і втопили, вбивши також двох панських слуг. Цей збройний виступ коломийських міщан, який відобразив критичність антогонізму до поляків, – за висновком В. Грабовецького, один з найбільших в низці заворушень селян і міщан Руського воєводства початку XVII ст. [113, с. 102]. Додамо, що 1613 р. коломийський міщанин Ф. Горбаш, який перебував у тісних зв'язках з запорозькими козаками, «був причиною зі своєї волі введення з України до Коломиї близько трьохсот низових козаків», які, прибувши до міста, чинили розправу над польською шляхтою і римо-католицькими ченцями [113, с. 112].

Під час збройної боротьби між окремими групами польських магнатів і шляхти у XVII ст. конфедерати грабували міщан. В реєстрі ревізії 1670 р. про сплату подимного податку поряд із 30 звичайними будинками в центрі міста, 32 – значаться «як вбогі», в час коли в місті було 170 будинків і проживало близько 1000 осіб [114, с. 49]. Протягом XVIII ст. місто зростало повільно. В 1761 р. в Коломиї нараховувалося 364 будинки, значними підприємствами були два млини і винниця. Міщани несли сторожову службу, відбували повинності по укріпленню оборонних споруд, гребель [49, с. 247]. З 1770 р. до Коломийського староства належало місто Коломия, навколишні села – Корнич, Королівка, Крופивище, Матіївці.

Соціально-економічний стан міста за привілеями польських королів

Привілейні грамоти, що видавалися з кінця XIV – у середині XVI ст., різноманітні за змістом – в цей період історії були єдиним, як вважала Н. Полонська-Василенко, джерелом законодавства [345, с. 407]. Привілейні грамоти поділялися на дарчі та привілеї у стислому значенні. Такими грамотами («*privata lex*») король надавав певні права окремим особам чи містам, – імунітети, якими державна влада звільняла від державного суду, податків, адміністрації.

Саме остання категорія привілейних грамот має вагоме значення для вивчення соціально-економічного життя Коломиї за даними привілеїв польських королів, наданих у кінці XIV – середині XVI ст. Відповідно до доступного нам матеріалу, представленого у праці Л. Вайгеля, умовно виокремлюємо вісім привілеїв, які були надані Коломиї польськими королями для економічного, політичного і культурного піднесення міста.

І. 16 жовтня 1395 р. у Галичі польський король Володислав Ягайло (1386–1433 рр.) надав Коломиї привілей, яким затвердив герб міста, що являв собою укороновану голову орла, і надав право на щотижневі торги у суботу [12, т. 3, с. 110-111]. Зауважмо: існував давній звичай, – герби земель, що були у заставі, переполовинювати, як пише Л. Вайгель, «із гербом Коломиї, яка була в заставі, могло так статися, у той спосіб постав би герб з білою половиною орла та золотою короною на червоному тлі, яке маємо нині» (друга половина XIX ст. – І. М.). На гербі, як відомо з інших джерел, було зображення орла, власне його половини [103, с. 36]. А що остаточне захоплення Галичини Польщею у 1387 р. не дає підстав твердити, що відразу змінилися геральдичні відзначення середньовічних міст України, тому ще до 1434 р. продовжувало існувати Руське королівство з властивим йому правом. У битві під Грюнвальдом 1410 р. галицьке військо протистояло навалі німецьких хрестоносців під синім прапором, на якому був зображений золотий лев. Голова орла на гербі Коломиї увінчана руською короною, використання якої віднаходимо на зображенні укоронованої голови галицько-волинського князя Лева Даниловича (1253 р.) [333].

Королівське затвердження 1395 р., на нашу думку, мало формальний характер. Відомо, що ініціатива при цьому виходила від самої ради міста, яка зверталася з проханням до короля й подавала рисунок герба.

II. У жовтні 1405 р. Володислав Ягайло у Перемишлі для «піднесення міста» надав такі привілеї: а) львівський обиватель М. Фрейстетер і його нащадки отримували вїтївство («advocate») в Коломиї, а також приміське село Матїївці разом з усіма приналежностями і прибутками з умовою, що він краще дбатиме про заселення й піднесення міста. Перед польським королем М. Фрейстетер і його нащадки зобов'язувалися виставляти при кожній необхідності одного списоносця і трьох лучників; б) Коломиї разом з с. Матїївці (надати для піднесення міста – І.М.) магдебурзьке право, – власне судочинство, звільняючи всіх його мешканців (німців, поляків), крім українців від юрисдикції урядників, зобов'язуючи місто для сплати податків і данини, які сплачують королівським скарбникам інші міста «на Руси» [12, т. 3, с. 110-111]. На копії документа, представленого Л. Вайгелем, було підписано сім свідків, а його редактором був Миколай, пробощ при костелі св. Миколая у Кракові.

III. 4 жовтня 1424 р. Володислав Ягайло, «хотячи своєю ласкою підняти вбоге місто Коломию»: а) звільнив міщан від потреби підпадати під інші суди, крім власного магдебурзького; б) звільнив міщан від подання підвід, лише тим, хто подасть особливий королівський наказ, – при цьому підводи подавалися за грошову винагороду; в) затвердив за містом права і вольності, надані йому, за правління Казимира III Великого; г) дав розпорядження, щоб кожний купець, який перебуває в тих сторонах під загрозою конфіскації продавав свої товари у Коломиї, ніхто не повинен обминати міста їдучи до Польщі; г) дав розпорядження, щоб кожний королівський урядник чи шляхтич не чинив перешкод міщанам брати дрова з навколишніх королівських або шляхетських лісів, – що було дозволене за часів Казимира III Великого. На копії цього документу був підпис «С. Цюлек, кантор краківський, схоластик сандомирський» [12, т. 4, с. 125-126; 103, с. 29].

IV. У привілеї польського та угорського короля Володислава від 3 липня 1443 р., виданому у Буді (Угорщина), зокрема записали: а) для врегулювання податку від воску в Коломиї доручити міському консулові закласти «воскобїйню» (фабрику воску) з винятковим правом биття і обробітку того продукту; нікому надалі не вільно чинити те на власну руку, бо ж порушує стягнення відповідного податку до королівської каси від воску, відданого для обробітку на ту фабрику; б) звільнено місто від усіх станцій (квартирунків) і ліверунків аж до часу власного при-

їзду до Коломиї, коли будуть врегульовані ті стосунки – подається до відома і пантрування старості своєму (королівському – І. М.) в Коломиї Михайлові Мужилові з Бучача [12, т. 5, с. 199; 103, с. 30].

V. 20 серпня 1448 р. у Кам'янці на прохання коломийського вїйта («advocatus») Л. Длугоша польський король Казимир Ягайлончик затвердив привілей короля Ягайла з 1405 р., зі зміною щодо пункту а. Зрівнюючи цей привілей з іншими привілеями українських міст у ньому змінено «війтівство Коломиї і с. Матіївці разом з усіма приналежностями і прибутками суцільним вилученням цих прибутків, які потім мають надходити до міської каси, – третій шеляг від усіх коштів крамарів, шевців, від різників – третій камінь лою, від усіх накладених штрафів – також третій шелях» [103, с. 32].

VI. У торговому привілеї, наданому 16 березня 1456 р. у Кракові Казимиром Ягайлончиком, на прохання міського нотаріуса в Коломиї Івана, як представника міста сказано: «Довідавшись, що селяни з коломийської, снятинської, коропецької округ гедлюють сіллю та іншими товарами, чинячи тим містові шкідливу конкуренцію, забороняю їм те робити під загрозою арешту і конфіскації товарів на користь королівської скарбниці» [103, с. 33]. Цей привілей підписали п'ять свідків та референт, віце-канцлер д-р Я. Лутко із Бжеза.

VII. 6 квітня 1460 р. у Львові Казимир Ягелончик надав Коломиї привілей, рівнозначний з привілеєм II (від 4 жовтня 1424 р.). Дослідник Л. Вайгель, зазначає, що якщо в першому документі Казимир Ягайлончик посилається на свого попередника Казимира III, то в даному випадку, посилається на Казимира III та на Ягайла [103, с. 33].

VIII. В 1565 р. польський король Жигмонд Август (1548–1572 рр.) на загальному сеймі в Пйотркові, «бажаючи винагородити Коломиї її вірність і безперестанну працю, витрати під час оборони від ворогів Вітчизни», у порозумінні із сенаторами надав такі привілеї: а) підтвердив містові його земельну власність, за винятком кількох будівель, побудованих на міських ґрунтах; людей, які належали до замкової служби, – залишив для королівської скарбниці, згідно з чинним привілеєм Казимира Ягайлончика (привілей VII); скасовано привілей забудови нового міста на коломийських ґрунтах, виданий внаслідок неточної інформації, наданої місцевому старості; б) надав містові оплату за міщанські двори і городи за умови, що вони не мають перевищувати звичайних того часу розмірів; в) щодо королівських податків,

– винні міщани платять до скарбниці оплату з них по 40 грошів, інші податки платитимуть згідно з давнім звичаєм. [102, с. 18-19].

Як бачимо, економічний стан Коломиї в XV – XVII ст. залежав від умов, в яких перебувало місто. Найважливішим заняттям міщан з найдавніших часів було добування солі в передгірських селах поблизу Коломиї [237, 15 червня].

Масове виробництво солі в королівських і приватних солеварнях Гуцульщини XVII – XVIII ст. сприяло поживленню торговельних операцій. Частина торгової солі, на думку В. Грабовецького, збувалася на місцевих ринках, а здебільшого розвозилася солеторговцями на Поділля, Наддніпрянщину і в Білорусію [111, с. 104]. Зокрема люстрація 1564 р. повідомляє про мито за провіз і торгівлю сіллю «у Барі від солі, що з Коломиї везуть до Києва, та інших купців, що з Волощини їдуть до Білої Русі – орендують по 90 золотих», – писав М. Грушевський. [312, с. 46]. За повідомленням на 1565 р. в місті нарахували 50 солеварців, тому торгівля сіллю займала особливе місце. Враховуючи, що Коломия стояла на основній торговій дорозі, що йшла з Польщі, Німеччини через Галич на Волощину і Дунай, що через місто йшов шлях на Київ, Угорщину і Чехію, і таким чином наше місто було транзитним пунктом на шляху європейської торгівлі.

Станово-професійна структура населення Коломиї у XV – XVII ст.

Історична демографія є важливою складовою частиною історичної науки. Неможливо, на нашу думку, скласти вірне уявлення про досліджуваний об'єкт, країну, місто чи село без вивчення соціального, професійного, національного стану населення, його чисельності, міграції та розселення. Одним з чинників, що об'єктивно сприяли розвитку українських міст, було самоврядування у відповідності з так званим магдебурзьким правом, за зразок якого бралася хартія вольностей міста Магдебурга. Це право надавали містам великі князі литовські і королі польські, зацікавлені в економічному розвитку міст як джерел прибутків. Магдебурзьке право певною мірою послаблювало залежність міст та їх населення від феодальної держави та окремих феодалів [304, с. 10]. Упродовж XIV–XV ст. це право отримали Сянок (1339 р.) Львів (1356 р.), Кам'янець-Подільський (1374 р.), Луцьк (1432 р.), Крем'янець (1438 р.), Житомир (1444 р.), Київ (1494 р.) [355, с. 75].

Магдебурзькі міста ділились на магістратські, з більш розвинутою системою управління, і ратушні, в яких самоврядування було досить обмеженим. Міське самоврядування-магістрат складався з лави на чолі з війтом (суд у кримінальних справах) і ради на чолі з бурмістрами (адміністративний орган і суд у цивільних справах). Місто з магдебурзьким правом неможливо уявити без ремесла і цехових організацій. Виробничу основу середньовічного міста складало ремесло – дрібне ручне виробництво промислових виробів. Міський ремісник, подібно селянину мав свої знаряддя виробництва, самостійно вів власне господарство, що базувалось на особистій праці, і мав на меті не одержання прибутків, а добування засобів до існування [304, с. 12].

Для міського ремесла феодальної України характерна цехова організація – об'єднання ремісників однієї чи ряду професій в межах міста в спілки – цехи. Часто в цех об'єднувались не тільки ремісники, що жили в даному місті, а й майстри його сільської округи. Поява в Україні цехів у їх класичній формі пов'язана з поширенням тут магдебурзького права при чому відбувалося, в тій чи іншій формі, запозичення елементів цехової організації з Західної Європи.

Соціальна структура середньовічного ремісничого цеху характеризувалася ієрархічністю, цех поділявся на середньовікові групи (учні, підмайстри, майстри, старші майстри. Кожна така група мала свої чітко визначені права і обов'язки, а також юридичний статус, зафіксовані у цеховому статуті, який давав ремісникам «певну гарантію свободи діяльності, закріплював права і переваги, корпоративну відособленість» [304, с. 16].

Членами цехів офіційно вважалися лише майстри, які також поділялися на дві соціальні групи – майстрів (молодших майстрів) і старших майстрів. Майстри звалися звичайно братами, старші майстри – старшими братами. Нижче майстрів за своїм соціальним становищем знаходилися підмайстри (челядники, товариші), ще нижче – учні (хлопці). Справами цехів керували виборчі посадові особи. На чолі об'єднання стояв цехмістер (цехмейстер), якого називали пан-отець, який здійснював нагляд за процесом виробництва, прийомом нових майстрів, підмайстрів та учнів, вирішував конфлікти між членами цеху і представляв об'єднання в міських установах. Існували також інші виборні посади: помічник цехмістра (другий цехмістер), лавники, ключник (шафар), інш. [304, с. 18-20].

Статути всіх цехів установлювали зразкові вироби, – шедеври, на які й орієнтувалися ремісники. Заборонялося випускати товар гіршим або кращим від шедевра. Члени цеху були водночас і воїнами, захищаючи певну ділянку оборонного муру або вежі. Разом з купцями та іншими станами ремісники демократично управляли містом [355, с. 45]. Кожне ремісничче об'єднання мало свою атрибутику й символіку: емблему з зображенням знарядь праці, прапори, цехову печатку, скриньку.

Початки зародження цехів у Коломиї дослідники відносять до поч. XV ст., тобто до часів надання магдебурзького права польським королем Владиславом Ягайлом у 1405 р. [333]. Але перша згадка про відкриття в Коломиї майстерень датується липнем 1443 р., коли міщанам дозволялося закладати лазні, торгувати м'ясом, мати підстригальню сукна, магістратові-воскобійню [12, т. 5, с. 119-121]. За даними люстрації 1565–1566 рр. тут існувало десять ремісничих спеціальностей, за якими працювало 207 ремісників [14, т. I, с. 45-46], в 1616–1627 рр. в Коломиї було 100 ремісників [114, с. 99]. На передмістях Коломиї та незалежних від міських влад юридиках мешкали ремісники, що не входили до цехів, яких називали «партачами». Міські цехи намагалися заборонити виконання ремесла «партачами», але не завжди судові акції міщан проходили успішно і позацехове ремесло вільно розвивалося. А що Коломия у XV – XVII ст. чи не найбільше завдячує своєму швидкому розвитку торгівлі з Молдавією, Польщею, Волощиною. Коломийський патриціат розбагатів на посередницькій торгівлі, прибутки від якої зросли після надання місту права складу солі у 1443 та 1456 рр. [268].

На основі аналізу доступних нам матеріалів королівських люстрацій і інвентарів, представлених у дослідженнях М. Грушевського і Л. Вайгеля спробуємо розглянути детальніше станово-професійну структуру населення Коломиї у XV – XVII ст.

РЕМІСНИКИ

1. Одягові ремесла.

Кравці (*sartores*). Кравецький цех належав до найдавніших у Коломиї. У записах люстрації 1565–1566 рр. згадуються вісім кравців: Есусек, Блоско, Чорноніс, Гриневич, Чапоніч, Хріско, Угрин, Кузьма [14, т. I, с. 45-46]. Якщо у 1572 та 1627 рр. у Коломиї було шість крав-

ців [114, с. 98-99; 102, с. 19], то у 1616 р. – десять представників цієї професії [102, с. 22].

Шевці (*sutores*). Поряд з кравецьким, існував і шевський цех, який у 1565–1566 рр. нараховував 12 осіб [14, т. I, с. 45-46]. Це – Ян Сепиніч, Савка, Гричіна, Дмитро, Роберський, Левко, Гірно, Іжикович, Войгаско, Греско, Дасно, Іваско. У 1572 та 1627 рр. нараховували 12 шевців [102, с. 19; 114, с. 98-99], а у 1616 р. – десять [102, с. 22].

2. Ремісники металевих виробів.

Ковалі (*fabri*). Ковальський цех у Коломиї здавна об'єднував представників всіх ремесел, що мали справу з обробкою металу: ковалів, слюсарів, мечників. Про ковалів згадує люстрація 1564 р., а також інвентар Галицького староства 1627 р. [114, с. 60, 123]. У 1564 р. в Коломиї засновано цех об'єднаного ремесла – слюсарів, римарів, ковалів, сідлярів, до якого входили в 1565 р. 13 ремісників [102, с. 19; 114, с. 98-99].

Слюсари (*serrifes*). Спорідненим з ковальським було слюсарське ремесло. Часом одна і та особа протягом невеликого періоду фігурує і як коваль, і як слюсар. Загалом в доступних нині документах згадується про 13 ремісників об'єднаного цеху, до якого входили римарі, ковалі, сідлярі. Зокрема люстрація 1565–1566 рр. подає їхні імена і прізвища: Болдур, Оначко, Іванко, Москал, Павло, Гавілеч, Петро Римарш, Валенті, Петрушіч, Ярос Вратко, Олекса Сідляр, Шлюсар Хроми [14, т. I, с. 45].

Мечники (*gladiatores*). Найбільш прибутковим серед металевих ремесел було виготовлення мечів. Інвентар 1627 р. повідомляє, що у Коломиї був один мечник.

3. Шкіряні ремесла.

Кушнірі (*pellifices*). Представників цього цехового ремесла в 1565–1566 рр. налічувалося 12 осіб: Волинець, Угрінович, Юрко, Семен, Юдас, Міско, Литвин, Боргау, Буркуніч, Міско, Чорний, Яків [14, т. I, с. 45-46]. У 1572 р. тут працювало сім кушнірів [102, с. 19]. В 1616 та 1627 рр. – 12 осіб [102, с. 22; 114, с. 98-99].

Римарі (*corrigiatores, frenificis*). Римарство – виготовлення кінської упряжі – було поширеним ремеслом у Коломиї. В документах 1565–1566 рр., а також 1627 р. згадується, що представники цього ремесла були об'єднані в цех, де крім них працювали ковалі, слюсарі,

сідлярі – разом 12 ремісників [14, т. I, с. 45-46; 114, с. 98-99]. У 1616 р. в цеху працювало дев'ять ремісників, в тому числі мечник [102, с. 22].

Сідляри (*sellatores*). В об'єднаний цех з римарями також входили сідлярі, що почергово з ними займали посади старійшини цеху [102, с. 19].

4. Харчові ремесла.

Пекари (*pistores*). Найбільший ремісничий цех, який існував вже на поч. XVI ст. В 1564 р. у Коломії було 150 пекарів, у 1570 р. – 72, у 1572 – 96, у 1616 – 63, у 1627 р. – 20 пекарів [114, с. 71, 135; 102, с. 22]. Крім приватних, тут існувала і міська пекарня. Зростання кількості пекарів у певний час пояснюється тим, що торговельні валки, які проїжджали через місто могли мати приблизно 300 возів, а тому в Коломії на 1565 р. було 150 пекарів, тоді як у Белзі – 34, Холмі – 52, Львові – 53, Кам'янці – 63 [237, 22 червня].

Різники (*lantii*). На відміну від пекарів більшість різників володіли нерухомістю в середмісті. У 1565 р. в Коломії було вісім різницьких яток, де забивали худобу (в Снятині – шість), а у 1627 р. так само працювало вісім різників [114, с. 98-99; 237, 22 червня].

5. Ремісники дерев'яник виробів.

Бондарі (*doleatores*). Перелік дерев'яного ремісництва відкривають бондарі – виробники бочок. В люстрації 1565–1566 рр. згадується шість бондарів: Павло, Гліско, Хресні, Іван, Кунаш, Муха [14, т. I, с. 45-46]. Люстрація 1572 р. відзначає вісім представників цього ремесла [102, с. 19], такий же документ за 1616 р. – десять, а люстрація 1627 р. – сім бондарів [102, с. 22; 114, с. 98-99]. У XVII ст. цехмістром бондарів був поляк Ян Піскозуб. У своїх правах бондарі керувалися привілеями цеху [102, с. 35-37].

Гарбари (*sepeltores*). Люстрація 1627 р. згадує сім оброблювачів шкіри [114, с. 98-99].

6. Каменярство і кераміка.

Гончари (*figules, lutifigules*). Гончарною справою у Коломії займалися здавна. Аналізуючи люстрацію 1572 р., Л. Вайгель дійшов висновку, що у XVI ст. тут було десять гончарів, які продавали найрізноманітніші гончарні вироби. У 1616 р. у Коломії було сім гончарів [102, с. 22]. В 1661 р. цехмістром цеху став Павло Піскозуб. Привілеї гончарного цеху були затверджені 20 червня 1666 р. Яном Казимиром у Варшаві, а їх копії подає у дослідженні Л. Вайгель [102, с. 29-35].

7. Побутові ремесла і фахи.

Аптекарі (aromatorii). Відомо, що під час татарських нападів 1619 р. на місто, аптекар Матику переселився до Нижнього Ключева, де п'ять років орендував корчму [114, с. 88,141].

Купці

Торгівля відігравала значну роль в економічному та демографічному розвитку Коломиї. Купецький прошарок коломиїців мав інші права при отриманні міського права, ніж ремісники. На сьогодні важко відокремити представників купецтва серед загалу міщан, тим більше точно вказати їх кількість. На підставі аналізу доступних джерел можна виділити такі групи купців: багатих крамарів, ятників.

Багаті крамарі (institores pivitum). Ця група купецтва складала цех багатих крамарів і користувалися всіма правами та привілеями, наданими польськими королями. Серед них головними були: право складу товарів та право вільного продажу товарів у Коломиї. Ймовірно, що тільки члени цеху багатих крамарів могли посідати крамниці, що вірогідно розташовувалися на пл. Ринок і створювали окрему вулицю.

Ятники (penestines). Це була найбільша й найбідніша група купецького прошарку міщан. Для продажу товарів вони користувалися ятками, що встановлювалися у відповідний час за дозволом міської влади і з яких можна було продавати строго регламентовані товари, які не складали конкуренцію крамарям. За дотриманням правил торгівлі слідкував уповноважений міської влади – яточник (*penesticarius*). Відомо, що у Коломиї XV–XVII ст. були пекарські, різницькі, шевські ятки. Однак брак джерел та недостатня кількість наявних не дають можливості точно визначити їх кількість, як і кількість ятників.

Отже, за соціально-становою ознакою населення Коломиї досліджуваного періоду можна поділити на три звичайні для кожного середньовічного міста складові: патриціант, бюргерство, плебс. Середній прошарок населення міста складала ремісники, дрібні й середні купці. Ремісники об'єднувалися, за нашими підрахунками, у дев'ять цехів: різники, пекарі, кравці, гончарі, шевці, кушніри, бондарі, гарбарі, ковалі, слюсарі, римарі, сідлярі.

Заселення міста євреями

Зазвичай, етнічний склад українських міст був досить строкатим. Специфіка середньовічного міста полягає в тому, що його населення має більш складний етнічний склад, ніж навколишні приміські поселення. В містах України XIV – XVIII ст. проживали поряд з українцями, – поляки, вірмени, німці, росіяни, білоруси, італійці, молдавани, серби, греки, болгары, євреї [304, с. 11].

На землі Галицької Русі євреї вперше прибули в X – XI ст., під час переселень зі Сходу: Хозарії, Криму, Київської Русі і Візантії де проживали з VI – VII ст., а на початку XVII ст. – із країн Західної Європи [360, с. 13]. Джерела раннього середньовіччя згадують євреїв, що живуть в Прикарпатті, – це зокрема, – реляції арабських мандрівників Ібрагіма Ібн Якуба та Ібн Кордтобея, а також руський літопис за 1013 та 1031 рр. Упродовж всього XIII ст. євреї прибували на західні землі України із Заходу, гнані хрестоносцями, і зі Сходу переслідувані візантійським і руським православним духовенством, які розглядали іудейсько-хозарську ідеологію як ворожу у відношенні до християнства [360, с. 14]. Євреї, що поселялися в містах Галицької і Волинської Русі користувалися покровительством королів та знаті Польщі і Литви, що дозволило їм активно співпрацювати у сфері господарства, сприяючи тим самим соціально-економічному розвитку цих держав. В кін. XIV і на протязі XV ст. євреї вели жваву торгівлю з містами Причорномор'я, Турції, Кримським ханством, Угорщиною, Волощиною, містами Східної України і Московською державою [360, с. 20].

З метою охорони євреїв від переслідувань з боку Католицької Церкви, шляхти і купецтва. Казимир III Великий жалував їм грамоту, тобто привілеї, що гарантували їм свободу релігійних культів, право на участь у господарському житті країни. Так привілеї Казимира III від 1364 і 1367 рр. повторювали перший привілей, виданий королем Польщі Болеславом Благочестивим у м. Каліуші ще 1264 р. У преамбулі документа записали: «Діяння людей, не закріплені голосом свідків або письмовими свідченнями, швидко проходять і зникають у пам'яті... Тому, Ми, Казимир III, король Польщі схиляючись до прохання євреїв, що мешкають у всіх містах Польської держави», «бажаючи збільшити користь нашої скарбниці...», «жалуємо грамоту в користь євреїв усієї Польщі». Серед іншого в ній було сказано, що

«кожний єврей може вільно і безпечно переходити і переїжджати без усяких перепон і зупинок з міста у місто, з провінції у провінції нашого королівства, і з цілковитою безпекою може везти і нести з собою своє майно чи товари, продавати, купувати і обмінювати... а податок платити не більше, ніж християни» [360, с. 20-21].

А що за прикладом міст Західної Європи, євреї вважалися власністю короля, від якого, або його представників, залежало право євреїв поселитися в його володіннях чи ні, вони зобов'язувалися сплачувати різні податки в користь короля і міської ради, виконувати низку повинностей [360, с. 19].

У другій половині XVI ст. у місті почали оселятися львівські євреї, які отримали привілей, затверджений 1569 р. коронним сеймом у Любліні. На підставі цього документа, євреї брали участь у міських повинностях, знаходилися під юрисдикцією міста, мали рівний з міщанами голос у вирішенні справ Коломиї, право помешкання на пл. Ринок [102, с. 23].

Визначаючи економічний стан євреїв міста, з люстрації 1616 р. представленої Л. Вайгелем, дізнаємося, що кожного року вони вносили в старостівський двір 20 талерів, а євреї-різники, разом з християнами 40 каменів сала [102, с. 21-23]. Під час перепису володінь у 1616 р. королівська комісія доручила старості П. Корицінському при перенесенні міста, надати єврейській громаді місця під синагогу і кладовище, з умовою звільнення згаданих діляниць міста від оподаткування [102, с. 21-22]. Після зруйнування міста татарами, у першій половині XVII ст., у 1629 р. міська влада виклопотала підтверджувальну грамоту, в якій говорилося, що «за євреями повинні бути збережені їх повинності і права» [245]. Як підтвердження цього бачимо оренду млина у Коломиї цього року, за що євреї щорічно сплачували до королівської скарбниці 3000 зол. [114, с. 80, 139]. Домінування євреїв у міській торгівлі XVII ст., на думку М. Балабана, пояснюється незначною кількістю населення, через що вони отримали переважаче значення [245].

Переходячи до висвітлення певних закономірностей життя євреїв, зазначимо, що внутрішнє життя громади регламентувалося приписами Галахи – єврейського законодавства, заснованого на вченні Тори, а з початком XVI ст. життя євреїв всередині громади визначалося кодексом галахичних приписів Шульхан-Арух. Ці книги ставали в опо-

зицію до законів держави, привілеїв, отриманим від короля, згідно з якими вони платили до скарбниці короля і місцевих влад різні види податків.

Із збільшенням чисельності єврейського населення виникала необхідність зосередження всіх адміністративних функцій єврейської громади в кагалі. Діяльність всіх структур кагального управління була сконцентрована, в основному, у трьох сферах – адміністративно-фінансовій, судовій і релігійно-виховній. До обов'язків кагалу належало також і догляд за синагогою (божницею), кладовищем, школою. Кожний кагал складався з чиновників трьох етапів: ратманів, «добрих мужів» та інституту 40 мужів – кагальників, що вибиралися кожного року [360, с. 29]. У 1715 р. коломийські міщани і єврейська громада порозумілися між собою щодо сплати кагалом 3/4 суми податків місту [245], а у 1771 р., напередодні поділу Речі Посполитої, коломийські християни і євреї уклали угоду, на підставі якої патент на 23 підводи поділявся: 17 і 3/4 на кагал і 5 1/4 – на міщан [102, с. 40].

Відносини між місцевою владою і єврейськими кагалами, автономія яких стала основою всього суспільного устрою євреїв Речі Посполитої в XVI–XVIII ст. регулювали «Воєводські правила» краківського воєводи А. Тенчинського від 1527 р. – юрисдикція воєводи над євреями, право у області права над громадами і окремими євреями [360, с. 28-29].

Деякі подробиці про єврейську громаду міста віднаходимо у праці К. Баранського, який повідомляє, що в 1664 р. завдяки турботам равина А. Вольфа євреї побудували синагогу, в якій згодом равином був Хаїм [100, с. 188]. Єврейській громаді міста також належало і кладовище, закладене 1700 р., на якому здійснювали поховання членів громади [245]. Саме в цей період з території Покуття у світ поширилася нова релігійна течія – хасидизм (дослівно – «богобоязкий», «милосердний», «відданий заповідям Господа»), духовним проповідником якого став Ізраїль Баал Шем Тов, названий Бештом. Баал Шем Тов вчив, що основною ціллю людини на цьому світі – бути у постійному спілкуванні з Богом, служіння Богові у всьому усіма своїми думками і вчинками. Спілкування з Богом дає людині радість і блаженство, а тому служити треба не сумом, а радістю. Варто відзначити, що засновник хасидизму відвідував равинів нашого краю: Нахмана у

Косові, Месгляма бен Ешея у Коломиї, де, за даними М. Балабана, у 1765 р. було 1072 євреї [100, с.189-190; 245].

На початках єврейської громади Коломиї її становище визначали дві сили: світська влада, з одного боку, духовенство і Церква з іншого. Польські королі та їх двори, як правило, були зацікавлені в господарській діяльності євреїв, запрошували їх до своїх володінь, надавали їм привілеї – права на ведення торгових і ремісничих справ, отримуючи при цьому немалі прибутки. З другого боку, Церква і духовенство вбачали у євреях «віровідступників» і завжди переслідували їх. Якщо на початку XIV ст. основна маса євреїв західних земель України відносилася до ашкенизизму, тобто євреїв, культурно-етнічний комплекс яких склався під впливом західноєвропейської культури, то вже з XVIII ст. тут спостерігається певне зацікавлення ідеями хасидизму, в поширенні яких відіграла певну історичну роль і Коломия. Історичний процес другої половини XVI – початку XVIII ст. певною мірою завдячує своїм економічним здобуткам єврейству Львова, яке поселилося тут в 1569 р. і сприяло піднесенню господарки нашого міста.

Церковне життя Коломиї у XIII – XVIII ст.

Історія середньовічної Коломиї невід’ємно пов’язана з життям громад релігійних інституцій, що існували тут впродовж XIII – кінця XVII ст.

Християни західного обряду проживали в Україні ще з княжих часів, вони мали своїх священослужителів у купецьких колоніях, дипломатичних місіях та загонах найманців [358, с. 105]. Поширення католицької місії в українських землях дослідники відносять до поч. XIII ст. – 1212 р., – коли вперше згадується латинська школа у Перемишлі. Пожвавлення місії католицизму на західні українські землі починається з часу правління польського короля Казимира III (1341–1370 рр.), який захопивши Галичину, плекав надії полонізації її та католичення.

За правління Володислава Опольського, у 1375 р. в Галичині засновано римо-католицьке архієпископство, яке незабаром було перетворено у митрополію, до якої належали єпископи у Перемишлі, Холмі, Володимирі-Волинському. Так у тих місцях, пише Н. Полонська-Василенко, поруч православної повстала Римо-католицька Церква [345, с. 380].

Поza Львовом, «офіційної столиці католицької Русі коронної», римо-католицькі парафії у першій половині XV ст. виникли по всій Галичині: Галич (костел Діви Марії – сер. XIV ст.; костел Вознесіння Діви Марії – 1427 р.), Коломия (костел Діви Марії (?) – перед 1353 р.), Городок (костел св. Хреста 1372 р.) [358, с. 117].

Не секрет, що місійну працю для Католицької Церкви на землях сучасної України виконували ченці різних монаших згромаджень і орденів. Першими, ще у XIII ст. з'явилися домінікани, які були поляками і поруч з католицизмом ширили колонізацію. Серед відомих духовних осередків на Україні дослідники відзначають монастирі у Луцьку, Барі, Бродах, Бучачі, Вінниці, Києві, Коломиї, Овручі, Львові, Снятині, Ярославі, інш. Так у 1220 р. у Коломиї було засновано їхній монастир, який у XVI ст. спалили татари [100, с.187]. Зокрема у 1589 р. місто, вже в котрий раз, зазнало нападів турків і татар, внаслідок чого було дощенту вирізане населення Коломиї, будівлі разом з розташованим над Прутом монастирем домінікан спалені, а ченців повісили на монастирському кладовищі [102, с. 21]. Відбудованим монастирем у 1650 р. керував римо-католицький священник Я. Дзявловський [100, с. 189].

У 1594 р., коли генерал ордену Іполіт Бекарія візитував домініканські монастирі у Речі Посполитій, руські домінікани звернулися до нього із проектом створення окремої Руської провінції [358, с. 112]. В 1595 р. у Валенсії, на Генеральній капітулі вирішили перетворити вікаріат, що існував від 30 грудня 1595 р., на Руську провінцію св. Яцка, до якої передавалися монастирі у Львові, Перемишлі, Самборі, Семиграді, Володимирі, Червонограді, Тереховлі, Києві, Ланцоті, Кам'янець-Подільському, Коломиї. Щоправда у 1595 р. цей монастир володів лише одним ланом землі [358, с. 121], правда 1593 р. ченці отримали два лани в околицях Коломиї, на якій заснували приміське село Мечиківку, побудували корчму і готель, конкуруючи з містом, налагодили виробництво пива, меду, горілки, а також торгівлю різними товарами [102, с. 21-22]. Відомо, що коломийських міщан визискував ксьондз Б. Колацький, який в 1612 р. добився від старости Я. Галецького права на десяту мірку з коломийських млинів і десятини з старостинського фільварку у приміському селі Королівці [49, с. 254].

З цього часу походять й відомості, що у фарному римо-католицькому костелі знаходився надгробок Мацея Прус-Яблунівського, рот-

містра і прапороносця королівської гвардії, «відомого з подвигів величезних під Гданськом, Москвою і Інфлянтах», що помер у 1619 р. [102. – с. 42]. Очевидно, що цей військовий діяч входив до війська польського короля Сігизмунда III Вази (1587–1632 рр.) під час його походу на Москву у 1609–1618 рр.

На відміну від домінікан, францискани, які оселилися в Галичині на початку XIV ст., не відігравали значної ролі у повсякденному житті Коломиї. З 1345 р. існував окремий вікаріат Русі, юрисдикція якого поширювалася на Червону Русь, Поділля і Молдавію. До нього належали чернечі доми у Львові, Городку, Галичі, Снятині і Коломиї [334].

Натомість рівнозначним з відновлення Галицької православної єпископії, М. Грушевський вважає призначення 1 вересня 1522 р. намісником «округів Львівських, Галицьких, Коломийських, Кам'янецького і Снятинських» Я. Гдашинського, з правом візитації церков і створення архимандритства [312, с. 434]. В 1530 р. мешканці Коломиї одержали дозвіл заснувати православний монастир поблизу міста [49, с. 245]. Цю подію В. Ніньовський пов'язував із становищем українського населення, за кошт якого жили учасники польсько-турецької війни у 1505–1531 рр. [179, с. 16].

Релігійна боротьба православних з греко-католиками призвела до появи нових православних монастирів. На Унівському соборі Православної Церкви 1711 р. були присутні ігумени і старці монастирів у Болехові, Вислі, Городенці, Грабові, Дорогові, Звинячу, Краснопуці, Рогатині, Рудниках, Скалаті, Сокалі, Тернополі. Реєстр ігуменів 1724 р. додає до них монастирі в Золочеві, Загвізду, Кривім, Литвинові, П'ятничанах, Раківцю, Синькові, Чорткові, Улашківцях, Коломиї. [312, с. 267-268].

З середини XIV ст. польська католицька людність колонізує землі Галичини, й насамперед міста. За часів короля Ягайла спостерігається особливий вплив католиків у міста Галицької Русі. Провідні місця в урядах регіону посідає католицька шляхта. У місцевої української людності залишаються два шляхи: зберігати вірність традиціям православної церкви, налагоджуючи співжиття католицької і православної громади, на думку В. І. Ульяновського, як це було у Коломиї, чи асимілюватися або бути витісненим новою релігійною громадою, як це було у Львові [358, с. 124].

У цьому випадку, надзвичайно цікавим є факт існування в Коломиї у XVI ст. церкви Благовіщення Пречистої Діви-Марії, побудованої в 1587 р., що належала українській громаді міста [334]. Ансамбль являє собою невелику двоярусну рублену дзвіницю, присадкуваті об'єми п'ятизрубного храму, що ховаються під широкими навісами. Архітектурну композицію завершує гранчаста баня, яку увінчує ажурна маківка з хрестом. Розписом іконостасу займався відомий український художник XVIII ст. Теофіл Копистянський. Деякі подробиці про існування в Коломиї Благовіщенського монастиря подає «Тріодь Цвітна», видрукована 1663 р. у Львові, на якій А. Петрушевич знайшов запис, який засвідчував передачу цієї богослужбової книги до коломийського монастиря Благовіщення: «Сію книгу глаголемную Тріодь Цвітную, предал до монастиря Коломийського Благовіщення Пресв. Богородиці до храму отцу Венедикту Ступницький ігумен Богословский Львовский за своє отпушення гріхов 1687 року» [334].

Таким чином, зовнішні події, пов'язані з виникненням та утвердженням у Коломиї католицизму, треба розглядати, з одного боку, у контексті загальної історії нашого міста, а з другого – з урахуванням специфіки ситуації, що склалася в XIII–XVIII ст. Загалом ж, на початок XVIII ст. у Коломиї діяли католицькі та православні святині, головним завданням яких була духовна освіта населення міста, а також покатоличення та ополячення місцевих українців.

Коломия у контексті українсько-польських та англо-польських культурних взаємин XV – XVII ст.

За досить короткий порівняно з середньовіччям, час Відродження було закладено підвалини нового етапу в історії світової культури, серед яких – реалістична і гуманістична художня творчість, секулярне світобачення, уявлення про свободу і гідність людської особистості. Залежно від конкретних історичних умов у кожній західноєвропейській країні культура Відродження формувалася, розвивалася, досягла розвитку і переживала кризу по-різному.

Період культурного відродження у Польщі, що пов'язаний з Гуманізмом і Реформацією, припадає на другу половину XV – початок XVI ст., час, коли вона володіла майже всією територією України. Польські історики період до кін. XVI ст. називають «золотим віком»,

«славною епохою» у польському Відродженні, замовчуючи при цьому тяжке суспільне становище українських земель [55, с. 257-268].

Впродовж XIV – XVIII ст. за кордоном навчалося близько п'яти тисяч осіб з України, Білорусії, й частково Росії (у XVIII ст.) [126, с. 33]. Починаючи з XV ст. у списках Болонського, Падуанського, Празького, Ягайлонського у Кракові університетів зустрічаються імена студентів і магістрів з прикладкою «Rossicus», «Rhutenus», «Roxolanus», «Le Russia», а з XVI ст. і у вищих школах Німеччини, Швейцарії та Франції – Віттенберга, Грайсфальда, Ростока, Базеля, Парижа [126, с. 34].

Від часу заснування Ягайлонського університету у Кракові, осередку польського гуманізму і визначного наукового та культурного центру, й до середини XV ст. в бурсах навчалося і проживало, за підрахунками В. Микитася, близько двох тисяч українських студентів, які значилися в списках як «Матвій з Тухлі» (1403 р.), «Симон з Дрогобича» (1419 р.), «Михайло Михайлович із Самбора» (1421 р.), «Олексій Матвійович зі Львова» (1432 р.), «Іван Петрович із Глухова» (1434 р.), «Дмитро Степанович із Києва» (1466 р.). Під 1424 р. в списках згадується «Іван Григорович з Коломиї» [126, с. 36].

В творах польських авторів XVI ст., написаних латинською мовою збереглося, на думку Є. Друшкевича, чимало матеріалу, який має значення для дослідників минулого як України, так і Польщі [319, с. 268].

Певне історичне значення, для вивчення проблеми, мають твори історика *Яна Длугоша* (1415 – 19 травня 1480 рр.), праці якого зокрема «Історія Польщі» проникнуті ідеєю боротьби за єдність польських земель [328, с. 243-244]. Автор приводить назви давньоруських рік Стир, Прут, Басса, Серет, Збруч, Берестя, Буг, Березниця. Він згадує, що Русь має багаті землі, де водяться соболі, лисиці, інші звірі, хутра яких дорого коштують [319, с. 266].

Досить детально описує Русь інший польський середньовічний автор – *Матвій з Мехова (Меховіта)* (1457 – 8 вересня 1523 рр.). Його трактат «Про дві Сарматії», виданий у Кракові в 1517 р. був одним з головних джерел вивчення Східної Європи в Західній Європі у XVI ст. [310, с. 176]. У цьому творі автор вказує, що в давнину територію Русі називали Роксоланією. Він згадує Поділля, – врожайну землю, де багато воску і меду. На думку Матвія з Мехова русини обробляють землю примітивно, яка при засіянні родить сама в наступні три роки. В творі польського хроніста є згадка про такі міста України, як Жидачів, Снятин,

Рогатин, Буськ, Львів, Коломия. В центрі руської землі, пише Меховіта, лежить Львівська земля, на півдні Русь межує з Карпатами та річкою Тирас, яку місцеве населення називає Дністер, на сході кордоном є Дон і Крим, на Півночі – Литва, а на заході – Польща [319, с. 266-267].

Надзвичайно цікавим у контексті англо-польських відносин є праця ірландського вченого XVII ст. *Бернарда О'Коннора* «Історія Польщі» в якій розповідається і про міста середньовічної України. Для написання твору автор обрав незвичайну для XVII ст., віку Просвітництва, форму оповіді-листи до англійських вельмож.

Зокрема у листі V, адресованому «вельмишановному Чарльзу, лорду Таунсенду, про розміри Польщі і про те, що в ній виготовляється», з описом головних міст королівства, він зокрема писав: «Коломия – також дерев'яне місто побудоване на пагорбі над річкою Прут. Воно добре відоме завдяки своїм солеварням, що забезпечують сіллю майже всю Червону Русь і Литву, оскільки солі там немає, зокрема в районі Премішля» [21, с. 133].

Як бачимо, уривки з творів Я. Длугоша, Матвія з Мехова, Б. О'Коннора, в яких розповідається про Україну, її міста, зокрема й Коломию, потребують, на нашу думку, ретельної їх перевірки, але не можна не побачити, що вони відрізняються від інших історичних джерел. Ретельне вивчення архівів західноєвропейських університетів дозволить більш докладно вивчити і питання освіти коломийців за кордоном, як це було з Іваном Григоровичем у 1424 р. Загалом ж, роль і місце Коломиї у контексті українсько-польських і англо-польських культурних взаємин, на нашу думку, маловивчені і потребують більш якісного і нового підходу до проблеми, як однієї з таких, що відображають історичний процес.

Таким чином, розвиток Коломиї в період середньовіччя мав певні особливості у порівнянні з іншими містами Польщі та Західної Європи. Місто виконувало політичні, адміністративні, економічні та культурні функції, які були тісно пов'язані із загальним становищем українських земель в період панування на них Польщі, Молдавського князівства і Речі Посполитої. Розвиток міського ремесла, диференціація виробничої сфери, привілеї польських королів не лише сприяли господарському становленню міста, але й піднесенню Коломиї як центру культури і політики. Взаємовідносини слов'янського населення міста в XIV – другій половині XVIII ст. зумовлювалися не лише фактора-

ми асиміляції місцевого населення вихідцями з Сілезії та Помор'я, але й перебранням деяких своєрідних рис до своєї, чужої, культурної спільності. Поряд з українцями, тут співіснують польська та єврейська громади.

ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте текст привілею надання Коломиї привілею маґдебурзького права польським королем Владиславом Яґайлом у жовтні 1405 р. Користуючись ним, а також поданим нижче уривком сучасної розвідки про особливості самоврядування у нашому місті, визначте представникам яких саме національностей були надані ці права, назвіть львів'янина, котрий отримав право коломийського вйтівства, а також встановіть його обов'язки перед польським королем.

1. Привілей надання Коломиї привілею маґдебурзького права польським королем Владиславом Яґайлом у жовтні 1405 р.

«а) Львівському обивателеві Миколаєві Фрейстетеру і його нащадкам вйтівство («advocata») у Коломиї, а також Матіївці (що з давніх-давен належали до міста) разом зі всіма їхніми приналежностями і прибутками з умовою, що він дбатиме про краще залюднення і піднесення міста. Перед королем

Фрейстетер і його нащадки зобов'язувалися виставляти лише одного спиносоця і трьох лучників при кожній необхідності.

б) Коломиї разом з селом Матіївцями маґдебурзьке право, тобто власне судочинство, звільнюючи всіх його мешканців (німців і поляків), за винятком лише русинів, від юриспруденції своїх урядників, незважаючи на ранг, зобов'язуючи Коломию до тих самих податків і данин, що платять королівським скарбникам інші міста на Русі».

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 20 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

2. Погляд дослідника. Іван Монолатій:

«Як стверджують фахівці, маґдебурзьке право є одним з визначальних моментів історії середньовічних міст. Практично кожне місто послуговувалося своїми привілеями, хоч вони і мали єдину базу. Тому доцільно говорити не стільки про міське право загалом, скільки про маґдебургію кожного, окремо взятого, міста, яке користувалося таким привілеєм.

Значне поширення маґдебурзького права на українських землях припало на кінець панування польського короля Казимира III Великого (1333–1370), тобто на другу половину XIV ст. Брак джерел не дозволяє достовірно встановити час надання Коломиї (*Colomia in terra Russie*) маґдебургії. Можливо, невідома натеper привілейна грамота була релокаційною, тобто нею не запроваджувалося у місті німецьке право, а лише підтверджувалося, при тому, що розширювалася сфера його дії.

Про управління на німецькому праві задовго до жовтня 1405 року (часу першої документальної згадки про можливе, повторне, надання Коломії маґдебурзького права) опосередковано свідчить привілей Владислава Яґайла від 4 жовтня 1424 р., яким, одночасно, було підтверджено давні права і привілей міста та значно їх розширено. Зокрема, коломийських містян звільнено від суду, окрім власного маґдебурзького і підтверджено права та маєтності, надані королем Казимиром.

Про реґламентацию маґдебурзьким правом суспільного життя міста свідчать і значно пізніші переписи володінь – люстрації 1565 – 1566 та 1661 – 1665 рр.

Королівська комісія 1564 – 1566 рр. у складі Криштофа Соколовського, Адама Джевіцького і Станіслава Дембінського повідомляла, що, відповідно до “мандату або декрету короля Казимира”, коломийські містяни не сплачували жодного чиншу зі своїх будинків та городів, “на підставі своїх давніх привілеїв”. Згодом, у 1661 – 1665 рр. королівські інспектори записали, що “коломийські міщани засвідчили свої права перед нами”, а далі перелічили існуючі привілей міста. З-поміж них, “Czwarty przywilej Casimiri regis, de data Leopoli die a. 1460, ubi inter alia iura coram advocato et... iure theutonico (курсив мій – І.М.) respondere tenentur” (“Четвертий привілей короля Казимира, дарований зі Львова... року 1460, де, між іншим, право присутності вїйта... і *тевтонське право* відображене”).

Підтвердження надання у жовтні 1405 року маґдебурзького права не свідчило про його значний економічний розвиток і про формування міщанства як стану, а про бажання польського монарха підняти “вбоге місто Коломию” задля збільшення королівських прибутків від транзитної торгівлі.

Монолатій І. Шість століть європейського самоврядування // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Коломия: Вік, 2005. – С. 11–12.

II. Прочитайте фрагмент моєї розвідки «Шість століть європейського самоврядування» (2005 р.). Охарактеризуйте особливості маґдебурґії нашого міста.

«Керували містом вїйт, бурмистер, радники, лавники та інші службовці. Ці особи призначалися власником міста та були підконтрольні йому і його спадкоємцям. Усіх їх, окрім вїйта і одного радника, обирали щороку. Вїйта призначав самостійно власник або від його імені коломийський староста. Мешканці Коломії звільнялися від інших юрисдикцій та несли відповідальність у приватних і громадських справах лише за маґдебурзьким правом. На зразок інших міст Польщі жителі набули право будувати ратушу (Rathaus), лазню, магазини, які мали утримувати в належному технічному та санітарному стані.

Вибори відбувалися щорічно (можливо, 4 жовтня – в день святого Франціска-Визнавця (S. Francisci Confessoris) і мали певну традицію. За день до виборів уповноважені особи від міської влади йшли до коломийського замку,

щоб дістати дозвіл власника або його представника на їх проведення. Після цього бурмистер надсилав міських слуг до цехмістрів (кравецького, шевського, ковальського, кушнірського, римарського, бондарського, пекарського та гончарського цехів), які запрошували їх до участі у богослужінні в парафіяльному костелі Діви Марії (засн. перед 1353 р.) та виборах органів міського самоврядування. У день виборів чиновників магістрату, цехмістри та мешканці Коломиї після богослужіння збиралися у міській ратуші. Засідання відкривав коломийський староста, який оголошував волю власника і посідав центральне місце в залі ратуші. За ним сідали вїйт, радники, священники та ін. Новообрані працівники магістрату складали присягу, яку зачитував міський писар. Після прийняття присяги радники повідомляли жителів міста про його фінансовий стан та основні прибутки і витрати за минулий рік.

Міський магістрат Коломиї складався з ради і лави. Якщо лава виконувала здебільшого судові функції, то рада була органом адміністративним, хоч нечіткість законодавства часто призводила до перекривання сфер діяльності ради і лави. Функції ради були доволі різноманітними: крім посередницької діяльності між загальнодержавними установами та містянами, вона здійснювала поліцейський нагляд у місті, розподіляла міські ґрунти, здавала в оренду міське майно, встановлювала мита, тарифи на продукти споживання, затверджувала всілякі громадянські угоди стосовно майна, вирішувала суперечки, які не потребували притягнення до справи свідків, опікувалася вдовами та сиротами міста, затверджувала вибори цехмістрів тощо. [...]

До повноважень бурмистра і радників, головним чином, належали адміністративні функції. Новообрані радники мали дотримуватися законодавства, оберігати права й інтереси та управляти містом на власний розсуд. При цьому радники повинні були не зважати на родинні зв'язки та майновий статус мешканців міста. Радникам також передавали міські привілеї – грамоту Владислава Яг'айла (можливо, Казимира Великого), печатку ради, міські протоколи тощо. Коломийських радників та членів лави мешканці міста могли обирати на виборах, де враховувалися їхній життєвий досвід, кваліфікація та порядність».

Монолатій І. Шість століть європейського самоврядування // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Коломия: Вік, 2005. – С. 12–16.

III. Ознайомтеся зі змістом люстрації (перепису володінь) 1565–1566 рр., опублікованої Михайлом Грушевським наприкінці XIX ст. Визначте кількість коломийських містян – платників чиншу, їх рід заняття, назвіть відомі з цього документа імена і прізвиська коломиїців, а також відомі на той час у Коломиї вулиці.

«У містечку мешкали давно осілі городяни, котрі за свої будинки і земельні ділянки не сплачували чиншу, а також передгородяни, які недавно осіли на міському оболоні і мусили сплачувати до скарбниці чинш.

Передмістяни проживали на вулицях Леловій і Снятинській, а також вулиці, яка розташовувалася за ринком.

На вулиці Леловій проживало 36 осіб, які сплачували чиншу 12 грошів: Хрін Івачковський, Мартін, Ілько Антонович, Андрей, Марцін Дробний, Іван Воскресінський, Антонова, Панкова, Братко Ярослав, Тимко, Андрей Щесного, Антось, Яким, Олекса Голевчін, Омелянова, Санайкова, Хрінко Угрин, Іванеч Тимків, Петрова, Яч Гусечіч, Юрко Гасчін, Сечко Дяк, Онуско, Ячко Верещак, Іваніха, Іван Бель, Павел Данілович, Мікіта, Ігнат, Олекса, Грін Жупник, Іванко, Янко Лях, Сідор, Щесни, Прочік Гусчік.

На вулиці Снятинській, мешкало десять осіб, які теж платили 12 грошів чиншу: Анна Івахова, Сідоріха, Гаска, Марухна, Ілясіха, Іванова Заблотна, Юрко Різник, Іван Андрейович, Юргі Кушнеровіч, Ілько Гвоздецькі.

За ринком, проживало теж десять передмістян, які сплачували 12 грошів чиншу: Ігнат, Васко Мельник, Роман, Кондрат, Матіс, Василь Скржесани, Васко Крупа, Андрейова, Артис, Небржажни.

Осібню мешкали Василь Крупіч та Янко Коваль, які сплачували відповідно 30 і 15 грошів, оскільки побудувалися на двірських городах.

Миський ґрунт складався зі 100 ланів ріплі, з яких чотири лани належало тамтешньому вйтові, а місцевим парохіві, монастирю та мельникові – по одному, котрі не сплачували жодного чиншу.

У містечку працювали кушнірі (Волинеч, Ухрінович, Юрко, Семен, Юдас, Міско Литвин, Міско, Бортун, Буркуніч, Міско Чорний, Якоб), кравці (Єсусек, Бласко, Чорніс, Хріневич, Чапочіч, Хрічко Угрин, Кузьма); бондарі (Павло, Хлелько, Хресні, Іван, Кунаш, Муха); слюсарі, римарі, ковалі і сідлярі (Болдур, Оначко, Іванко, Москаль, Павел, Гавілеч, Пйотр Римар, Валенті, Петрушіч, Ярослав, Братко, Олекса Сідляр, Слюсар Хроми); шевці (Ян Сепінтезін, Савка, Грічіна, Дмитр, Роберські, Левко, Гірка, Іржікович, Войтаско, Гржеско, Даско, Іваско).

Різницьких яток було вісім, а пекарів – 150.

Окремо працювали дві вільні людини, які допомагали хворим і хоронили померлих.

У містечку було четверо руських священиків».

Описи королівщин в землях руських XVI віку, видані під редакцією Михайла Грушевського. – Том I: Люстрації земель Галицької й Перемиської. – Львів 1895. – С. 44–45 (переклад І. Монолатія).

IV. З поданого нижче уривку люстрації 1627 р. визначте розташування тогочасного міста, а також опишіть коломицький замок.

«Місто лежало перед тим над Прутом, але оскільки розливи річки завдавали шкоди, а ще більше татари, які його нищили вогнем, а кількома роками стерли з лиця землі, не залишивши й сліду [...] через три роки постало місто зі своїми оборонними спорудами: валом, вежами і воротами. Замок з трьох боків оточений валом, на якому поставлено паркан, з четвертого – чатокіл; є дві малі вежі й ворота з засувом; ніяких стрільниць немає. Замкові поля повинні

косити або жати гультяї, які проходять через місто на роботу. Міщани за власний кошт зробили стрільниці, придбали озброєння, і мало що залишилося до викінчення...»

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 34–35 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

V. Прочитайте тексти привілеїв коломийських ремісничих цехів. Визначте особливості прийняття до ремісничого цеху, права, обов'язки та обмеження у діяльності його членів, а також назвіть засновників коломийських гончарського і бондарського цехів.

1. Привілеї Коломийського гончарського цеху, надані польським королем Яном Казимиром у Варшаві 20 червня 1661 р.

«Ян Казимир з Божої ласки, король польський, великий князь литовський, руський і пруський, мазовецький і інфляндський, жмудський, чернігівський, ест... шведський, готський, вандальський спадковий король.

Повідомляємо даною грамотою нашою всім тим, нині сущим, кому це належить знати, що нам довірено нашими надійними радниками, якими іменовані чесні гончарі міста Й[ого]. К[оролівської]. М[илості]. Коломиї, засновники нижче описаного цеху, тобто гончарського, славетні Пьотр Піскозуб, на даний час цехмістр гончарного ремесла, Миколай Юркевич і Ян Босцяк – брати цього ремесла і міщани Коломиї, щоб ми цим і іншим ремісникам у прилеглих містах і містечках для кращого порядку між ними, зберігаючи цех їхнього ремесла, постановили і вручили. Подано нам було нижче описані статті, ми постановили і постановляємо цією грамотою на довічну дію під такими особливими умовами.

Насамперед, коли будь-який челядник, т. зв. товариш гончарного цеху, хотів би стати майстром, то повинен для випробування свого вміння за два тижні виготовити дзбан на три п'яді й горщик на три п'яді з однієї глини згідно з мистецькими вимогами. Якщо б не зміг виконати цих робіт, то повинен у свого майстра краще вчитися впродовж року. Якби ж зробив вироби, а майстрам вони не сподобалися б огляду на недосконалість якоїсь з названих виконаних речей, щоб у тому не було здивування, а він, однак, старався і хотів стати майстром, то дає суму грошей у розмірі 4 злотих або на розсуд майстрів тому гончареві, якому зобов'язаний. Товариш, який заплатив визначену згідно з розсудливістю або бажанням майстрів суму, має бути призначений на майстра. А той з челядників, хто продемонстрував би вправність чи вміння у своєму ремеслі, щоб довести свою майстерність, вже на цеховому зібранні повинен показати майстрам, до якого мистецтва або роботи має наміри. Коли майстри разом зійдуться, тоді повинен приготувати для них підвечірок або сніданок. Після показу роботи і присвоєння звання майстра кожен повинен зареєструвати в міському реєстрі свою спеціальність і засвідчити добрий початок вправлення і навчання у майстрів даного ремесла. Потім повинен дати до цеху 4 злотих монетами і звичайним рахунком та три фунти воску. Після прийняття цехового братства повинен зробити обід і дати ахтель пива, і від дня свого

прийняття буде постійно служити в цеху, аж поки не буде звільнений іншим молодшим майстром. Прийме ключі від свічок, які на вечірнях і богослужіннях в урочисті дні й надвечір'я буде запалювати, так само при похороні померлого брата – повинен спорядити, накрити і разом з іншими молодшими учнями понести до погребу. Штраф за невиконання – 1 гріш.

1. Молодший майстер, прийнятий останнім, на кожному зібранні повинен прислуговувати при всіх пристойних і чесних речах, братам наливати пиво і чесно видавати, а після відходу старших братів з цеху не йти, як інші брати, під карою 1 гріш.

2. Якщо б майстер, який зберігає ключ від цехової скриньки, несвоєчасно прийшов до цеху або на зібрання, то повинен оплатити власним коштом 1 фунт воску та інший ключ.

3. Немає таких майстрів цього міста, що на доказ свого ремесла показують лише те, що дають до цеху, а й повинні віддати 4 золоті на обід і ахтель пива при присвоєнні звання майстра і в цеху служити, поки не прийде наступний учень. Кожен з зазначених ремісників при вступі повинен дати 12 грош і при звільненні теж 12 грош.

4. Постановляємо, щоб були сходини кожної другої неділі й на цих сходинах всі майстри клали по 1 грошу, а кожного кварталу – по 2 гроші. Кожний товариш або челядник дає по півгроша.

5. Якщо б який-небудь майстер цього цеху виручав когось, хто не має членства в цьому цеху, якимось виробом даного ремесла, повинен сплатити 12 грош. Кожний з майстрів, котрий хоче щось сказати, перебуваючи в товаристві, повинен попросити на це дозволу старших майстрів і, з порядності, говорити стоячи. Якщо б зробив інакше – платить 3 гроші.

6. Майстер, який би несвоєчасно прийшов до цеху, має бути покараний штрафом в 1 гріш. Якщо майстер, якого викликали або наказали прийти, не прийшов – має бути покараний штрафом в 1 гріш.

7. Коли б хтось з майстрів не прийшов своєчасно на похорон для того, щоб нести померлого брата, а його вже винесено з дому, має бути покараний штрафом в 1 гріш.

8. Якщо б майстер чи товариш даного ремесла не хотів прийти на похорон і почесті, має дати воску на 6 гріш або згідно з рішеннями цехових майстрів.

9. Якщо б хтось з майстрів настійливо і різко або зі зброєю прийшов до цеху, має бути покараний 24 грошами штрафу, половину з яких повинен віддати панам радникам і до коломиїської міської скарбниці Речі Посполитої, а друга частина має залишитися цеховим братам.

10. Якщо потрібно було б старшим цього цеху вдень чи вночі прийти до панів радників або до іншої установи і вони викликали до себе когось із братів, а він відмовлявся чи не хотів залишатися з цеховими братами, має дати 6 гріш штрафу. Коли б будь-хто з майстрів все ж вийшов з цеху без дозволу старших майстрів, має бути покараний штрафом 6 гріш.

11. Якщо б якийсь майстер прийшов до цеху з великим чи малим ножем, повинен бути покараний штрафом в 1 гріш.

12. Якщо б хтось з майстрів, прийшовши, настійливо і різко почав прилюдно проклинати та злословити, має бути покараний 1 грошем штрафу.

13. Покарання має здійснюватися взаємно членами цього цеху, і жоден з членів не має звертатися до іншого уряду чи виділу. Штраф – камінь воску.

14. Бажаючи зберегти між майстрами взаємну любов, постановляємо, щоб вони один одному челяді не відмовляли і не прихилили до себе під карою 1 каменя воску.

15. Постановляємо, щоб жодний вільний ремісник зазначеного ремесла ні в якому разі, ні в місті, ні на передмістях, ні у фільварках, підлеглих нашій державі й уряду, не займався своїм ремеслом. Але якщо стане відомо про когось такого, доручаємо всю владу в руки старости нашого замку міста Коломиї взяти його роботи і речі, а ремісника відправити до в'язниці. Половину його речей продати до нашого замку, а другу частину передати до міської скарбниці Речі Посполитої і до цеху.

16. Постановляємо і наказуємо, щоб ніхто не смів звідки-небудь привозити чи приносити посуд і роботи цього ремесла, горщиків всілякої форми на продаж під карою вилучення всіх привезених речей коломийським війтом, а кошти від їхнього продажу мають бути поділені між війтом, радниками та частина залишена цеховим братам.

17. Якщо хто-небудь з майстрів і товаришів цеху був неслухняним або спечечався, то такий отримує покарання – фунт воску.

18. Якщо б хто-небудь з майстрів даного ремесла не мав жінки по закінченні року членства в цеху або якщо б його перша жінка померла, має дати до цеху ахтель пива.

19. Якщо челядь була б неслухняною і впертою, зневажала своїх майстрів, цим завдавала їм образи й осоромлювала, тому коли б хтось з них зневажив слова свого майстра або підняв на нього руку, повинен дати камінь воску.

20. Якщо б так сталося, що якийсь товариш, розгнівавшись на свого майстра, добровільно його покинув і перейшов до іншого майстра, то повинен дати до цеху півкаменя воску.

21. Постановляємо, щоб товариш даного ремесла, працюючи у майстра, не залишав його впродовж двох тижнів перед ярмарком у Коломиї або перед урочистими святами. Коли б так вчинив, має бути йому заборонено покидати роботу і послано за ним посланця.

22. Якщо б товариш даного ремесла мав нагальну роботу, але не хотів її виконувати, а волів би байдикувати, такий має бути вигнаний урядом радників за тиждень.

23. Постановляємо, що коли б так сталося, що не було б товаришів даного ремесла, щоб жоден з майстрів не наважувався брати на роботу двох товаришів. Якщо б одного взяв, то другого, до господи їм призначеного, відіслав. За це кара – ахтель пива і два фунти воску.

24. Постановляємо, щоб жоден з майстрів не наважувався носити чи возити свої роботи до сіл, що поблизу міста Коломиї, під карою ахтель пива і фунт воску.

25. Щоб не було упередженого ставлення до бідніших майстрів з боку багатших. Тому все, що належить до їхнього ремесла, а саме: білий посуд та інші дрібніші гончарські вироби, привезені на продаж для їхньої власної вигоди, не повинно мати перешкод під карою втрати привезеного гончарного посуду на користь цеху. Худоба буде взята на користь коломиїського замку.

26. Постановляємо і наказуємо, щоб ніхто, хто займається цим ремеслом, на території, що ближче, ніж дві милі до Коломиї, не чинив перешкод коломиїському цеху.

27. Постановляємо відправляти чотири рази на рік службу Божу за братів і сестер цього гончарського ремесла, на яких майстри і товариші мають бути присутні. Той з майстрів, хто не прийде, має бути покараний каменем воску. А якщо товариш, не будучи зайнятий роботою, не прийде, то буде покараний одним ахтелем. У цих службах мають допомагати брати і покласти по шелегу, як і товариші.

28. Постановляємо, щоб на день Божого Тіла всі майстри і товариші цього ремесла були присутніми на процесіях і урочистостях згідно з католицьким обрядом.

29. Постановляємо і стверджуємо, що ремісникам цього цеху належало би учням, які в них навчаються, а також іншим учням [після закінчення терміну навчання] влаштовувати цехову урочистість або, згідно з традиціями і звичаями, надати прізвисько. На це іншим містам і містечкам, особливо Кракову, Перемишлю, Сандомиру, Львову та ін., строго наказуємо і повеліваємо, щоб ніхто не наважувався такого вищезгаданого учня, навченого майстром і обдарованого прізвиськом, чіпати і непокоїти.

Якщо б хто-небудь з ремісників хотів приєднатися до цього цеху, погодив би з вищеназваними фундаторами всі положення, то фундаторам належало б прийняти їх, якщо б вони виконали і віддали до цеху все, що належить згідно зі звичаєм. Тоді прийняті будуть користуватися цими правами і пунктами привілеїв.

Ми, Ян Казимир, король вищеназваний, всі статті вище тут описані, у всіх їхніх пунктах, умовах, статтях постановили схвалити і затвердити, як стверджуємо цією грамотою нашою, щоб, однак, щось постановою цеху не зменшено. Звичайним привілеєм і правом наших держав і уряду нашого міста Коломиї, яких дотримуємося з розумінням і схваленням, на що для більшої довіри біля наших власноручних підписів наказали поставити коронну печатку.

Дано у Варшаві на сеймі 20 червня 1661 р.»

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 38–43 [«Коломиїська бібліотека», вип. 1].

2. Привілеї Коломиїського боднарського цеху, надані у середині XVII ст.

«Повідомляємо даною грамотою нашою всім тим, нині сущим, кому це знати належить, що нам довірено нашими надійними радниками, якими іменовані чесні бондарі міста Коломиї, засновники нижче описаного цеху, тоб-

то бондарського, славетні Ян Піскозуб, на даний час цехмістр бондарського ремесла, Стефан Піскозуб, Антоній Сем'як – брати цього ремесла і міщани Коломиї. Щоб ми цим і іншим ремісникам у прилеглих містах і містечках для кращого порядку між ними дозволили зберегти цех їхнього ремесла і вручили, подано нам було нижче описані статті, ми постановили і постановляємо цією грамотою на довічну дію під цими особливими умовами.

Насамперед, якби який-небудь челядник або так званий товариш бондарського цеху хотів стати майстром, повинен перш за все для перевірки своєї майстерності за два тижні зробити бочку, ванну з похилим дном і посуд для риби згідно з мистецькими вимогами. Коли б не зміг зробити цих робіт, повинен краще вчитися у свого майстра цього ремесла впродовж року. Якщо ж зробив би вироби, а майстрам вони б не сподобалися з огляду на недосконалість якоїсь з названих виконаних речей, щоб у тому не було здивування, а він однак старався і хотів стати майстром, то дає суму грошей у розмірі 4 злотих або на розсуд майстрів. Той товариш, який згідно з розсудливістю або бажанням майстрів заплатить, має бути призначений на майстра. А той зчелядників, хто продемонстрував вправність або вміння у своєму ремеслі, щоб довести свою майстерність, вже на цеховому зібранні має показати майстрам, до якого мистецтва або роботи має наміри. Коли майстри разом зійдуться, тоді повинен приготувати для них підвечірок або сніданок і т. д., як у привілеях гончарів, іншими є лише пункти 16, 24, і 25.

Пункт 16 звучить: Постановляємо і наказуємо, аби з будь-якого іншого місця ніхто не смів привозити чи приносити робіт цього ремесла, зокрема бочки різної форми, до нашого міста на продаж під карою вилучення привезених речей і робіт нашим коломийським війтом, а кошти від їхнього продажу мають бути поділені між війтом, радниками та частина залишена цеховим братам.

Пункт 24. Щоб не було упередженого ставлення до бідніших майстрів з боку багатших. Тому коли все, що належить до їхнього ремесла, а саме: деревина, обручі на різні, в тому числі й малі бочки, а також інший посуд та вироби, привезені на продаж для їхньої власної вигоди, буде куплене й оплачене, дохід має бути поділений між усіма порівну і взаємно, а хто б свою частину взяв, повинен відрахувати і віддати гроші.

Пункт 25. Постановляємо і наказуємо, щоб жоден майстер цього ремесла не смів продавати обручі в інших містах або державах, натомість обручі та дерево, що належать до бондарського ремесла, мають продавати прійжджим з інших місць у місті Коломиї. Кара за невиконання цього пункту – камінь воску».

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 44–45 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

VI. Прочитайте фрагмент дослідження Леопольда Вайгеля, а також уривки моєї розвідки про початки єврейського організованого життя у нашому місті. Охарактеризуйте у чому полягали осо-

близості виникнення та перших десятиліть єврейської громади у Коломиї.

1. Погляд дослідника. Леопольд Вайгель:

«[євреї. – І. М.] повинні відбувати повинності, але оскільки перебувають під міською юрисдикцією, мають користуватися всіма міськими свободами, в міських рішеннях мають рівні права з міщанами, а також повинні жити в Ринку. Далі люстраційна комісія постановила, щоб на будівництво божниці міське староство виділило місце поблизу, а згодом відведено їм для окопища ділянку землі (власність міста), де розташовувався старий двір, аж до криниці. Цей ґрунт, як і будиночок для цвинтарного сторожа, звільнені від всіляких податків. Комісія також наказує, аби і християнська, і єврейська спільноти не влаштовували торгівлі ні на передмістях, ні на вулицях чи за млином, а лише на Ринку щоп'ятниці від полудня і в суботу впродовж цілого дня. Оскільки євреї скаржилися, що міщани забороняють їм в п'ятницю продавати на столах коріння і дрібні речі, як це робиться в інших містах, комісія наказує, аби міщани жодних перешкод їм у цьому не створювали».

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Коержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 33 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

2. Погляд дослідника. Іван Монолатій:

«Перші сини і доньки Мойсеевого народу опинилися у місті в його літописну добу – в часи Галицько-Волинського князівства. Про присутність у Коломиї єврея збирача податків (який ще й торгував рибою) свідчать документи у 1466 р. (повторно підтверджені 1469 р.), коли каштелян подільський, снятинський і коломийський Михайло Буцацький віддав копальні солі в Коломиї Шимшону з Жидачева (*Samson Iudeus v. Zydaczow Theloneator*), хоча перші документальні згадки про євреїв у Коломиї відносять до 1563 р. Спорадично невідомі досі «євреї з Коломиї» згадуються в середині XVI століття у документах з Валахії і Туреччини. Там вони фігурують як ті, котрі контролювали торгівлю на шляху до Румунії і з Румунії, що тоді входила до Оттоманської Порти. Найвідомішим коломийським неогоціантом у 1599 р. був львівський єврей Мордехай Єгуда. [...]

В дослідженнях історії євреїв Коломиї «хрестоматійним» називають 1569 рік, коли львівські євреї поселилися на околицях тогочасного міста. [...] список платників податків 1569 р. свідчив, що довкола тогочасного міста мешкало десять єврейських родин – приблизно 120 осіб.

Зауважмо: приймаючи цей факт як досить умовну точку відліку в біографії коломийської єврейської громади (яка, звісно, вимагає додаткових документальних підтверджень), пам'ятаймо, що в XVI – XVII ст. Львів залишався єдиним у регіоні містом (великі єврейські ґміни мали також Краків, Познань, Хелмно і Люблін), яке мало значну кількість євреїв, а містечка поза Львовом заселяли тільки поодинокі євреї. Мабуть таким містечком, яке не тішилося значною кількістю євреїв, і була тогочасна Коломия.

[...] львівські євреї охоче переселялися до таких населених пунктів, адже там вони могли вільно провадити власні торгівлю і ремесло, не були обтяжені

правами і привілеями цехів і не підлягали місцевим судам, а лише власним, львівським. А той факт, що наприкінці XVI – на початку XVII ст. польські магнати заснували низку нових і відновили деякі занепали міста, запрошуючи до їх розбудови осадників, закладаючи єврейські квартали зі львівських чи перемишльських «емігрантів», у випадку Коломиї був, можливо, визначальним. Адже не зважаючи на переселення таких «колоністів» до нового місця, вони й далі визнавали владу львівського рабина й залежність від львівського кагалу. Більше того, ці євреї-емігранти і далі з'їжджалися на урочисті свята до Львова, там ховали своїх померлих, там залагоджували духовні потреби і навіть сплачували своїй «матірній» громаді податки – натуральні і фінансові.

Так тривало досить довго: певним підтвердженням «львівських» єврейських впливів у Коломиї є й той факт, що тут 1599 р. «на коморі» (митниці) «сидів» Марек Юда зі Львова (відомо, що львівські євреї, наприклад, «сиділи» й у Кам'янці – у 1599 р. якийсь Файбусьовіч, у 1623 р. – Абрагам і Давид, а у 1633 р. – Віктор). А що переважання львівських євреїв у коломийському соціумі не було винятковим, доказом цього є історія такого собі Ірша (Гірша) Мендловіча з Богуслава, який у серпні 1633 р. звільнив від усіх боргів коломийських містян Івана Горівку, Івана Пухчанка і братів Семена, Івашка і Данила Міртичів.

[...] єдиними джерелами з історії першої організованої громади коломийських євреїв залишаються люстрації 1616, 1621 та 1627 рр., зміст яких переказали місцеві красзнавці у 1870-х роках.

З першої відомо, що євреї вносили щорічно в двір коломийського старости 20 талярів, а євреї-різники (разом з християнами) 40 каменів сала. Люстраційна комісія доручила старості надати євреям місце під синагогу та цвинтаря поза межами міста, звільнивши ці земельні ділянки від оподаткування, натомість єврейська громада мусила сплачувати старості податок. [...] А люстрація 1621 р. свідчила, що місто виклопотало для євреїв підтверджувальну грамоту, яка стверджувала, що «за євреями повинні бути збережені їх повинності і права». Таке формулювання для єврейської громади було наслідком трагічних наслідків для містян повені і набігу татарів. Згодом перепис королівських володінь 1627 р. підтвердив обов'язок місцевих євреїв надалі вносити в старостівський двір 20 талярів, а до коломийського замку – разом з християнами – 40 каменів сала. Того ж року партнером львів'янина Іцака Марковіча, який тримав мита в Снятині, Галичі та Коломиї, спільно з Ноту Галицьким, був Лазар Коломийський. Влітку 1627 р. у Грамніці поблизу Щецина Ваад Чотирьох Земель постановив, що місцеві орендарі мусили щорічно сплачувати коломийському кагалові 300 ґульденів. В ухвалі вказувалося, що перші три роки ці кошти використовуватимуться на утримання рабина, хазана, шамаса і на потреби бідних євреїв».

Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. – С. 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23.

VII. Ознайомтеся з уривками важливого історичного джерела «Метрика міста Коломиї» (1730–1760-ті рр.), а також мою розвідкою про прізвища коломийців-українців XVIII ст. (2008 р.) Спробуйте віднайти своїх прародичів, або знайомих. У чому полягає специфіка давніх коломийських прізвищ?

1. Уривки з «Метрики міста Коломиї» (1730 – 1760 рр.):

«Запис 1: Року 1730, місяця квітня, дня 5, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Михайла від батьків законно вінчаних Андрія Зозубяка, матері Марії. Батьки хресні Стефан Самборський, Тересія Вишневська.

Запис 5: Року того ж [1730], місяця серпня, дня 20, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Анну від батьків законно вінчаних Івана Шепетюка, матері Єви (?). Батьки хресні Стефан Самборський, Єлена Грициха.

Запис 12: Року того ж [1731], місяця травня, дня 20, Я, ієрей Павло у церкві охривив [і миром святим помазав немовля] Григорія від батьків зако(нно вінчаних) М(...) Кичакового, матері Марії. Батьки хресні Юрій Дгносюк, Анна Петровска.

Запис 14: Року 1732, місяця лютого, дня 7, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Петра від батьків законно вінчаних Івана Шепетюка, матері Євдокії. Батьки хресні Николай Ключик, Євдокія Юрчиха.

Запис 30: Року 1738, місяця січня, дня 18, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Михаїла від батьків законно вінчаних Івана Шепетюка, матері Євдокії. Батьки хресні Константій Лехник, Єлена Фелярна.

Запис 44: Року 1741, місяця серпня, дня 20, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Петра від батьків законно вінчаних Івана Шепетюка, матері Євдокії. Батьки хресні Николай Ключиков, Євдокія Юрчиха.

Запис 69: Року того ж [1745], місяця липня, дня 25, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Павла від батьків законно вінчаних Василя Міняйлюка, матері Анни. Батьки хресні Іван Пазюк і Анна Хотячка.

Запис 89: Року 1750, місяця червня, дня 20, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Єлену від батьків законно вінчаних Василя Винника, матері Марії. [Батьки хресні] Алезей Назарчук, Теодосія Винничка.

Запис 107: Року 1753, місяця серпня, дня 25, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Василя від батьків законно вінчаних Георгія Грицюка, матері Марії. Батьки хресні Димитрій Захарчук, Марія Іваниха Балецка.

Запис 108: Року 1754, місяця травня, дня 8, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Івана від батьків законно вінчаних Димитрія Гринюка, матері Агафії. Батьки хресні Димитрій Захарчук, Єлена Бабенючка.

Запис 115: Року 1755, місяця березня, дня 14, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Михаїла від батьків законно вінчаних Івана Пастуха, матері Марії. Батьки хресні Гавриїл Винник, Марія Іваниха Винничка.

Запис 137: Року 1757, місяця липня, дня 8, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Михаїла від батьків законно вінчаних Николая Кичакового, матері Анни. Батьки хресні Михаїл Залуцкій, Марія Паращучка.

Запис 139: Року 1757, місяця серпня, дня 20, Я, ієрей Павло у церкві охривив і миром святим помазав немовля Онуфрія від батьків законно вінчаних Івана Лехникового, матері Агафії. (...) Теодор попович Чернятинський, Настасія Павлова Кукрицького.

Запис 149: Року 1758, місяця серпня, 3 дня, Я, ієрей Павло, презвітер міста Коломиї храму святого архистратига Михаїла, у церкві охривив і миром святим помазав немовля Парасковою від батьків законно вінчаних Івана поповича Переровского, матері Єкатерины. (...) Василій Дзюбик, Зося Дзерканючка.

Запис 157: Року того ж [1760], місяця жовтня, дня 4, Я, ієрей Павло Філіповіч, парох церкви Коломиї святого архистратига Михаїла охривив немовля Георгія від батьків законно вінчаних Василя Залуцкого, матері Теодосії. Батьки хресні Теодор Ходак, Катерина Гаврилючка, жителі коломиїські».

Liber nator copulator et mortuor Ecclesiae S. Michaelis Kolomiae ab A. D. 1730–1777. [Книга народжених, одружених і померлих церкви святого Михаїла Коломиї років Божих 1730–1777] // Відділ фондів Музею історії міста Коломиї. Інв. № Р-1420. Стор. 1-39 (Переклад І. Монолатія).

2. Погляд дослідника. Іван Монолатій:

«Дуже часто ми вважаємо, що наші прізвища є дуже давніми, але мало коли замислюємося над тим наскільки вони пов'язані з місцевістю, в якій ми живемо або жили наші родичі. [...]

За матеріалами «Метрики міста Коломиї» (1730 р.) можна виокремити такі тематичні блоки прізвищ (слід брати до уваги відсутність м'якого знака):

За *місцевістю*: Стефан Самборській (запис № 1), Анна Калуска (№ 13), Іван Чернятинський (№ 33), Єкатерина Гродзенська (№ 58), Григорій, презвітер с. Воскресінці (№ 68), отець Григорій Соповській (№ 68), вихованець Агафея Ключовська (№ 68), Василій Тинкилюк і Анна Пазючка, жителі коломиїські (№ 69), Григорій Плебанській (№ 69), Антоній Словенській (№ 97), Ян Гродзенській (№ 97), Марія Кропивницка (№ 97), Іван Хоцемирській (№ 109), Теодор попович Чернятинський (№ 112), Андрей Балецькій (№ 121), Алезандер Ореховській (№ 122), Андрей Ключовській (№ 142, 156), Іван попович Переровській (№149).

За *національністю*: Василій Циган (№ 17), Войцех Адамович (№ 19), Антоній Словенській (№ 97), Яцко Бенк (№ 106), Андрей Москаль (№ 110), Юзеф Пахолок (№ 138), Петриха Русинчиха (№ 155).

За *станово-професійною ознакою, соціальним і суспільним становищем*: Іван Винник (№ 2), Василій Винник (№ 4), Софія Плончиха (№ 4), Єремія Старець (№ 4), Войцех Римаров (№ 6, 35), Іван Мисковий (№ 13), Петро Циголник (№ 15), Теодор Коваль (№ 17), Михаїл Римар (№ 24), Стефан Маляр (№ 34, 63), Катерина Малярка (№ 46), Марія Ковалиха (№ 48), Єлена Римарка (№ 51), Василій Мельник (№ 52), Єкатерина Ткачиха (№ 52), Іван Пастух (№ 56, 116), Петро Слободян (№ 57), Яків Пасічник (№ 59), Григорій Тесля (№ 63), Василій

Міняйлук (№ 69), Яків Теслюк (№ 87), Андрій Ткач (№ 104), Анна Слюсаревна (№ 115), Алезей Кушнер (№ 132), Марія Ковалиха (№ 135), Юзеф Пахолок (№ 138), Іван Тесля (№ 145), Теодор Ходак (№ 157), Петро Коваль (№ 156).

Міські прізвища та прізвиська: Іван Шепетюк (№ 5), Анна Лехникова (№ 6), Іван Окописний (№ 10), Параскевія Кичакова (№ 11), Яків Теодорович (№ 26), Ілія Шаманович (№ 31), Іван Артанеста (№ 34), Павло Філіпович, парох Коломиї (№ 33), Павло Кукрицький (№ 53), Марцян Лепенський (№ 55), Марія Паславська (№ 55), Єкатерина Кинашовська (№ 57), Феодор Абрамовий (№ 95), Григорій Гринюк (№ 107), Юзеф Галчук (№ 115), Іван Яремчук (№ 115), Михаїл Левитський (№ 118), Зенія Стефаниха Сенкевичка (№ 124), Стефа Дашкевич (№ 133), Єлена Федориха Абрамючка (№ 132), Василій Тихий (№ 135), Григорій Кукурба (№ 146), Мазим Стадниченко (№ 151), Лукаш Гломбович (№ 151), Теодор Хом'як (№ 154), Василій Залуцький (№ 154), Іван Кичак (№ 159), Григорій Зозуляк (№ 160).

Як приклад, можна навести деякі найпоширеніші коломиїські прізвища 30-70-х рр. XVIII ст. Звісно, що такий відбір є умовним:

1. **Гринюк** [Іван Гринюк (охрищений 8.05.1754 р.) – батьки Димитрій і Агафія Гринюки (№ 108)].

2. **Грицюк** [Василій Грицюк (охр. 25.08.1753 р.) – батьки Георгій і Марія Грицюки (№ 107)].

3. **Кичак** [Григорій Кичак (охр. 20.05.1731 р.), Григорій Кичак (3.10.1740 р.) – батьки Михаїл і Марія Кичаки (№ 12, 43); Михаїл Кичак (охр. 8.07.1757 р.) – батьки Николай і Анна Кичаки (№ 137)].

4. **Лехник** [Онуфрій Лехник (охр. 20.08.1757 р.) – батьки Іван і Агафія Лехники (№ 139)].

5. **Стадниченко** [Василій Стадниченко (охр. 3.11.1759 р.) – батьки Мазим і Анна Стадниченки].

6. **Шепетюк** [Анна Шепетюк (охр. 20.08.1730 р.), Петро Шепетюк (охр. 7.02.1732 р.), Михаїл Шепетюк (охр. 18.01.1738 р.), Петро Шепетюк (охр. 20.08.1741 р.) – батьки Іван і Євдокія Шепетюки (№ 5, 14, 30, 44)].

7. **Яремчук** [Андрей Яремчук (охр. 28.02.1755 р.) – батьки Іван і Анна Яремчуки (№ 115)].

Усі ці прізвища збереглися в нинішній Коломиї, хоч Кичак передається як Кічак. Отже, цим прізвищам добігає 300 років».

Монолатій І. Прізвища коломиїців-українців XVIII ст. // Коломия й Коломиїщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 31, 32, 33.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

З історії Коломиї XIV–XVIII ст.

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Кочержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 18–48 [«Коломиїська бібліотека», вип. 1].

Грабовецький В. Коломия в післякняжий період // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 23–66.

Грабовецький В. З літопису боротьби за волю XV–XVIII ст. // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 67–76.

Грабовецький В. Культура в Коломиї XV–XVIII ст. // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 77–86.

М. Топографія історична. Коломия. Перший історичний нарис про Коломию. – Коломия: Вік, 2011. – С. 17–31 [«Коломийська бібліотека», вип. 9].

Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулівич Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. – С. 16–23.

Монолатій І. Голова орла була увінчана руською короною // Вісник Коломиї. – 1995. – 19 серпня.

Монолатій І. Грамоти та привілеї Коломиї й Коломийщини // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 180–187.

Монолатій І. Дещо про герби Коломиї й Коломийщини // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 171–179.

Монолатій І. До питання взаємовідносин слов'янського населення Коломиї напередодні Національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. // Галичина і Волинь в часи Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького: матеріали міжвузівської студентської науково-практичної конференції. – К.; Івано-Франківськ, 1996. – С. 37–40.

Монолатій І. Духовна Коломия. Причинки до історії християнства у Коломиї. – Коломия: Прут, 1998. – 32 с.

Монолатій І. З церковного життя Коломиї в українській та польській історичній літературі // Нова зоря. – 1995. – Ч. 20 (172).

Монолатій І. Забутий світ – коломийські євреї // Хроніка-2000. – К., 1998. – Вип. 21/22. – С. 145–152.

Монолатій І. Забуті та невідомі метрики Коломиї 30-60-х рр. XVIII ст. // Збірник Праць регіонального науково-дослідного центру національних меншин музею історії міста Коломиї. – К.; Коломия, 2001. – Т. 1. – С. 234–257.

Монолатій І. Іван Крип'якевич: «На Підгір'ю найзначнішою оселею була тоді Коломия», або ромеме Коломийського краю в академічній «Історії української культури» // Коломийський вісник. – 2002. – 30 липня.

Монолатій І. Історія Церкви та релігійної думки в Коломиї у XV – першій половині ХХ століть // Берестейське поєднання: історія та сучасність: матеріа-

ли ювілейної наукової конференції, присвяченої 400-літтю Берестейської унії 1595–1596 рр. – Коломия, 1996. – С. 18–27.

Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 13–22, 29–35, 40–47.

Монолатій І. Коломия у контексті історії взаємовідносин представників слов'янських народів // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 1998. – Вип. 7. – С. 174–178.

Монолатій І. Люди Старої Коломиї (на матеріалах коломийських метричних книг 30–60-х років XVIII століття) // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівца. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 72–82.

Монолатій І. Прізвища коломийців-українців XVIII ст. // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 31–34.

Монолатій І. Самоврядування у місті Коломиї за маґдебурзьким правом (до 600-річчя надання) // Краєзнавець Прикарпаття. – № 6. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 10–17.

Монолатій І. Шість століть європейського самоврядування // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Коломия: Вік, 2005. – С. 7–18.

Енциклопедичні гасла:

Біланюк І. Євреї // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 21–30.

Кочержук М. Замок // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 90–93.

Мельник Л., Савчук М. Вірмени // // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 182–183.

Монолатій І. Герб // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Ґ / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 49–51.

Монолатій І. Грамоти // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Ґ / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 130–131.

Монолатій І. Дим // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 5, літера Д / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2007. – С. 61.

Монолатій І. Домініканці, домініканки (Ordo praedicatorum) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 5, літера Д / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2007. – С. 95–96.

Монолатій І. Чинш // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 12, літера Ч / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2001. – С. 37.

Монолатій І. Шляхта // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 13, літера Ш / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2003. – С. 67–68.

Казимир Великий

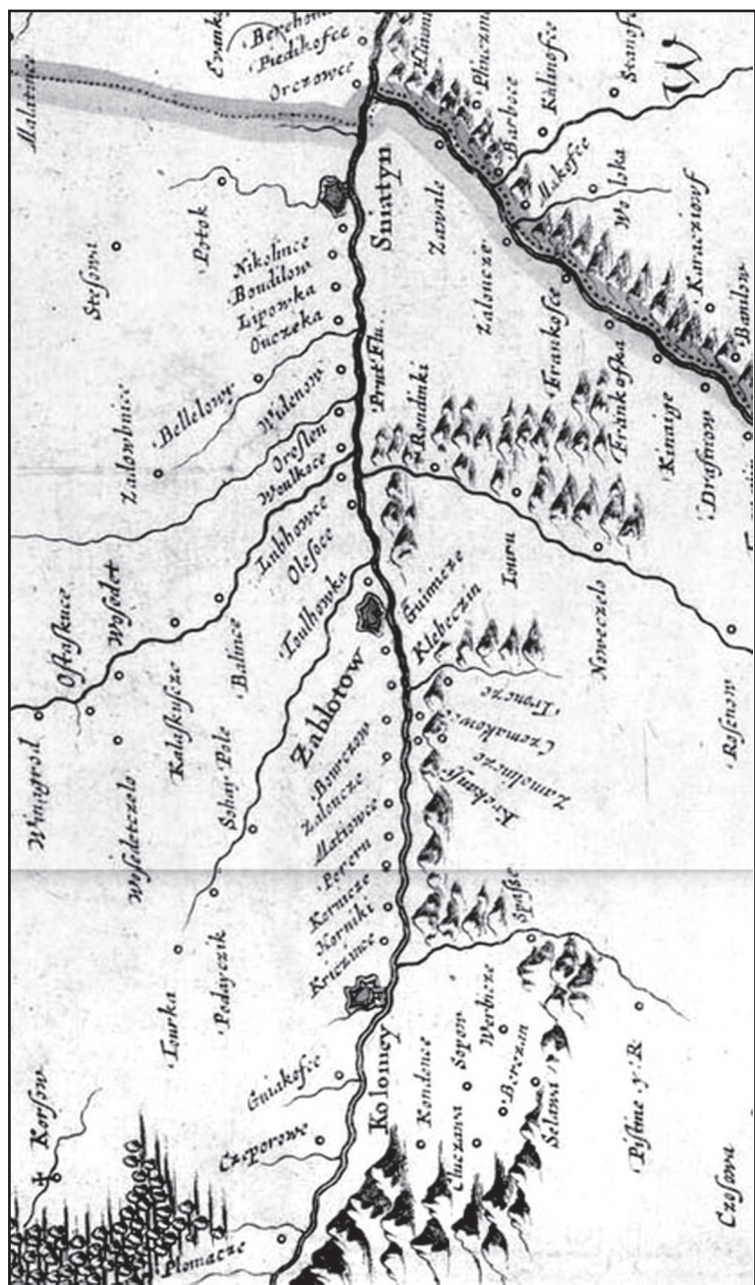
Владислав Ягайло

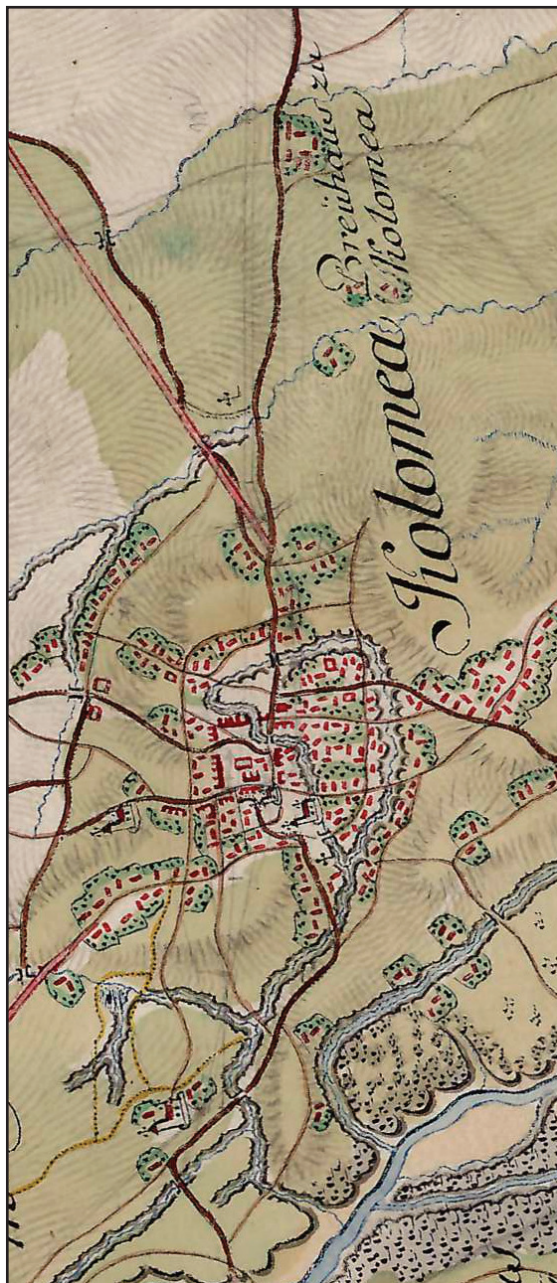
Казимир Ягайлович

Штефан Великий

Коломия на карті Покуття Г. Л. Боллана. 17 ст.

Коломия на карті австрійської військової адміністрації. 18 ст.

*Тямиш, брате, як ми стали в Парижі столиці,
Як по ринку ми співали «Довбуша» і «Гриця»?
Як розбіглися по місті, мов по плаю вівці,
Коломийки вигравали скочмо на сопілці?
Споминали про ватаги та про полонини,
Про пивниці Довбушеві та про гори сині.
Та й чи тямиш, побратиме, пана капітана,
Та ось того гренадира, з Жаб'його Івана?
Пан капітан, було, мовить: «Уважайте діти!
І помрете – стільки дива не будете зріти.
Тут палати, як Бескиди, дома – як палати,
Як мурашки тії люди, а які в них хати?
Верхи церков великанських блистять, як зірниці.
Від золота та брильєнтів мерехтять крамниці.
Цей чудесний город панський сто плугів не зоре.
Глянь на місто – остовпієш, дійсне чуда – море!»
А Іван вояк хоробрий – козак заведія,
Здвиг плечима, таки, каже, краця Коломия!*

Нарис шостий

КОЛОМИЯ В ПЕРІОД АВСТРІЇ (1772–1867 РР.), АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1867–1918 РР.) ВЕЛИКА ВІЙНА ТА РОСІЙСЬКІ ОКУПАЦІЇ КОЛОМІЇ (1914– 1918 РР.)

Політико-адміністративне становище Коломиї

Влітку 1772 р. Росія, Австрія і Прусія провели перший поділ Речі Посполитої. Австрія окупувала Руське (без Холмщини) і Белзьке воєводства, окраїни Подільського й Волинського воєводств, а також етнічні польські землі – південну частину Краківського, Сандомирського і частину Люблінського воєводств [61, с. 324-235]. 11 вересня 1772 р. був опублікований маніфест, що проголосив «відновлення королівства Галичини і Лодомерії з великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським і Заторським, возз'єднаних з Австрією». Захоплена австрійцями територія складала 80 тис. кв. км з населенням близько 2,6 млн. осіб, серед якого українці складали більш як 60%, поляки – 28%, євреї – 21,8% [42, с. 622-623].

Остаточню Східна Галичина була поділена за «Віденським конгресом» 1815 р. на Бережанський, Жовківський, Золочівський, Коломийський, Львівський, Перемишльський, Самбірський, Стрийський, Станіславівський, Тернопільський, Чортківський і Ясельський округи.

Найважливішим завданням монархії, яка розпочала свої реформи 1773 р. було збереження феодальних порядків, тому адміністративно-поліцейські функції на місцях здійснювали феодали, заступники-мандатори, а керівництво округами передавалося старостам. Слід пам'ятати, що колишні шляхетські повітові сеймики ліквідовувалися, а замість них створювали єдиний становий сейм із представників магнатів, шляхти і вищого духовенства [130, с. 24].

Декрет уряду Австрії, виданий 13 травня 1784 р. сформулював ряд положень щодо піднесення міст Східної Галичини, надав великого значення насамперед королівським містам, до складу яких входила також і Коломия. Згідно з цим декретом містяни звільнялися від панщизняних повинностей, а адміністративний устрій формувався подібно до устрою австрійських міст. У Коломії організувалася рада (магістрат). До її компетенції належали управління міськими маєтками, адміністрація, поліція, міська «лава» (суд) для вирішення справ про опікунство, цивільних і карних справ. Другим органом влади у тогочасній Коломії був міський суд, на чолі з війтом. Злиття судових та виконавчих функцій ради і лави було однією з головних особливостей, яка відрізняла суспільний устрій міст Східної Галичини від устрою польських чи німецьких міст [130, с. 57].

З 1805 р. почали діяти камеральні управління, до яких входили бургомістри, посесори, контролери. На основі вироблених магістратами інструкцій (1807 р.), міста, які мали великі прибутки, проводили облікові інвентаризації своїх маєтків. Серед них – Львів, Броди, Дрогобич, Бережани, Коломия, Перемишль, Станіслав, Тернопіль, Яворів [130, с. 56].

Відзначаючи адміністративну структуру Коломії, треба зазначити, що у містах-округах діяли окружні управління, які склалися з 10-15 осіб, очолювані старостами: окружний комісар, протоколіст, бухгалтер, реєстратор, канцеляристи, драгуни. До складу камерального управління міста входили контролери, юристи, писарі, бухгалтери по заробітній платі і фінансуванню, канцеляристи, лікарі.

Характеризуючи політико-адміністративне становище Коломії в системі міст Східної Галичини, відмітимо, що з переходом до складу

Австрійської держави, вона, знаходячись в юридичній і економічній залежності від феодалів втрачала обмежені права самоврядування, а магістрати виконували волю нової держави і міської верхівки.

Економічний розвиток Коломиї

Наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. відбулися помітні зміни в соціально-економічному житті міст Східної Галичини. Посилений розвиток економіки регіону призвів до прискорення розкладу феодально-панщизняної системи господарства, до зміцнення капіталістичних відносин до зростання чисельності і структурних змін складу міського населення. Виконуючи чималі адміністративні функції, міста стають одночасно центрами торгівлі і промисловості.

На соціально-економічному розвитку імперії Габсбургів в цілому і Східної Галичини зокрема позначилися події європейської історії, промисловий переворот в Англії і Французька буржуазна революція, суперечності між країнами Західної Європи. Поряд з сільським господарством значне місце у сфері матеріального виробництва займало ремесло, що досягало найбільшого розвитку в містах. Оскільки міське ремесло кін. XVIII ст. продовжувало втрачати феодальні риси, переходячи на основи капіталістичного розвитку, – відокремлення промислів вузького профілю, появу нових спеціальностей, то найпоширенішими галузями ремесла у них були кравецтво, кушнірство, ткацтво, бондарство, гончарство, візництво, пекарство.

Внаслідок першого поділу Речі Посполитої і переміщення державних кордонів Коломия втратила значення не лише адміністративного, але й торговельного центру, а тому більшість містян займалася сільським господарством, а з промислів переважали гончарство і гуральництво [49, с. 248]. В 1876 р. у місті нараховували 53 шевців, 39 кравців, 27 столярів, 28 різників, 24 гончарі, 22 ковалі, 18 пекарів, 11 бляхарів [102, с. 52].

До того ж характерною рисою економічного життя міст в цей період стали широкі внутрішні і зовнішні торговельні зв'язки що базувалися на поглибленні суспільного поділу праці і росту товарної продукції ремесла, промислів та промисловості [130, с. 164]. Міста Східної Галичини вели активну зовнішню торгівлю, підтримуючи постійні економічні зв'язки з містами Росії, Молдавії, Польщі, Угорщини, Німеччини. У торгівлі з містами цих країн відігравали позитивну

роль Львів, Броди, Станиславів, Коломия, Снятин, Жовква, Золочів, Тернопіль, Бучач, Чортків.

Для здійснення широкомасштабної торгівлі з іншими державами уряд Австрії приділяв велику увагу прокладанню поштового зв'язку і будівництву шосейних шляхів. У 1785 р. почав діяти поштовий зв'язок з Чернівців через Ясси до Молдавії, Туреччини й на Балкани по три рази на місяць. До Чернівців пошту привозили зі Львова через Галич, Станиславів, Коломию, Снятин [130, с. 167]. В період 1790–1815 рр. було збудовано шлях з твердим покриттям від Стрия до Станиславова, Коломиї, Кут, Снятина, Чернівців; від Нового Сонча до Стрия, Самбора, Дрогобича, Львова, протяжністю понад 700 км. Австрійський уряд, максимально використовуючи води Дністра для торгівлі, уклав спеціальний контракт з урядом Російської імперії, на підставі якого в 1842 р. створили «Товариство багатих представників торгівлі» Східної Галичини і Росії для побудови парових суден, які мали перевозити товари місцевого виробництва до портів Одеси. В Коломиї, Кутах, Косові, Надвірній, Богородчанах, Рогатині, Сколomu, Яворові закупили велику кількість необхідного матеріалу для будівництва суден [130, с. 169].

Характерною рисою торговельних зв'язків Галичини зокрема з Болгарією було виконання замовлень, які надходили з цієї країни до Коломиї. Так у лютому 1844 р. коломийський купець Й. Геккер, виконуючи замовлення, переправив Дністром до Одеси 826 дерев'яних коліс, 465 готових дерев'яних будинки, що виготовили в Коломиї за спеціально заготовленими болгарськими ескізами, карпатського дерева на 52 судна, 3984 ц. вовни, 9450 штук мила, 3865 бочок фарби, 948 бочок поташу, 1100 ц. паперу, 2500 ц. солі, 10 парових машин, що з Одеси до Варни відправив болгарський купець [130, с. 198].

Говорячи про розвиток мануфактурного та фабрично-заводського виробництва в Коломиї, треба відмітити ті історичні передумови, якими були зокрема втрата значення і основної функції цехового виробництва, зіткнення з прогресивними виробництвами (фабрики, заводи). З кін. XVIII ст. на основі традиційно сформованих галузей промисловості розвивалися й нові, вихідною матеріальною базою яких стала дрібна промисловість, що розвивалася на капіталістичній основі. 1870 р. у Коломиї діяло п'ять шкіряних заводів, вісім винокурних заводів, лісопильні. Цегельні заводи повіту виробили 1750 тис. штук

цегли, а 24 гончарі – 100 тис. штук горщиків. В Коломийському повіті і Коломії нараховувалося 150 ткацьких верстатів, вироблялося грубе сукно з вовни, полотно з льону і конопель [100, с. 102]. Серед підприємств текстильної промисловості Східної Галичини одним з найбільших було підприємство Геллера і синів у Коломії, де за даними на 1912 р. працювало 150 працівників. [81, с. 587-600]. Через наше місто в 1870 – 1880-х рр. транспортувалися товари із містечок і сіл повіту, зокрема земляний віск і нафта, а тому в 1899 р. тут засновали нафтопереробний завод [340].

У другій половині XIX – на початку XX ст. Коломия стала важливим центром експорту. Так, з міста вивозили муку до Чернівців, Сучави, Ясс; скло і сірку – у Чернівці і Сучаву; пшеницю – в Єзупіль; жито – у Краків, Прагу; фасолю, біб, горох – Краків, Відень, Гамбург, Берлін [102, с. 52-54].

Як бачимо, економічний розвиток Коломії у цей час залежав від розширення торгівельних зв'язків, чому мусили сприяти бізнесові операції між містами Росії, Молдавії, Польщі, Угорщини, Німеччини. Економічна політика Габсбургів сприяла розширенню мануфактурного та фабрично-заводського виробництва. В цей час Коломия стає важливим центром текстильної та нафтової промисловості, епіцентром експорту місцевої сільськогосподарської продукції на ринки Молдавії, Польщі, Чехії, Австрії та Німеччини.

Взаємовідносини між українським та єврейським населенням

Єврейська меншина, зважаючи на свою соціальну структуру, – купецьку, ремісничу, підприємчу, – на протязі століть відіграла помітну роль в економічному та культурному житті Коломії. У цей час євреї були найчисельнішою міською спільнотою. Правда покровительством короля вона вже не користувалася, була обмежена захистом зі сторони єврейських автономних структур кагалів і ваадів, а тому значною мірою залежали від їх власників, магнатів і шляхти, яким вони сплачували податок, виконували ряд повинностей. Саме тому рівень життя євреїв королівських міст – Львова, Перемишля, Дрогобича, Галича, Белза, Жидачева, Холма, Коломії – був неоднаковим. Щоправда у цих містах і містечках проживало чимало заможних євреїв, що розбагатіли на відкупках, орендах, промислово-торгівельних справах та грошово-кредитних операціях [360, с. 69-70].

Акцентуючи увагу на історії саме коломийських євреїв слід підкреслити, що для підвищення рівня освіти і культури, в 1778 р. в Коломії було засновано початкову єврейську школу [100, с. 190], що стала першим навчальним закладом євреїв нашого міста. Згодом 1866 р. через переважаюче число євреїв відкрили вже другу початкову школу, а коломиянка Гулесова організувала дитячий садок для єврейської дітвори [100, с. 195].

Єврейська гміна Коломії, до якої другій половині XIX ст. (1876 р.) входили С. Віселберг, Д. Крісс, Ю. Функенштайн, нараховувала 8052 осіб, а під час перепису мешканців Коломії та її околиць 1869-го записали 9019 євреїв [102, с. 46]. Чимале соціальне значення в житті міста мало й відкриття 24 квітня 1854 р. міської лікарні, збудованої євреями, в якій як повідомляють тогочасні джерела, було 20 лікарняних ліжок [102, с. 49]. Для задоволення релігійних потреб єврейського населення Коломії в 1872 р. тут діяло 16 публічних божниць і 35 молитовних домів. Коломийським рабинами у цей час були Нахман Зев Ісаак Себ, Ісаак Таубес, Гершон бен Егуда, Гілель бен Барух Бендель Ліхтенштайн, Якуб бен Ефраїм Теомін [100, с. 192].

Звертаючись до окремих сюжетів освіти коломийських євреїв, значимо, що за переписом 1900 р. у Східній Галичині налічувалося 40475 осіб Мойсевої релігії, що вважали розмовною мовою українську. Основну ж частину євреїв становили ті з них, які нібито користувалися польською мовою, хоча, згідно з заявами представників єврейської сторони, «80-90% східногалицького єврейства насправді не володіє нею» [203, с. 66-67]. Напередодні, під час та після Першої світової війни відсоток євреїв у навчальних закладах міста зростає: від 6% (гімназія, 1913/14 рр.) до 15% (жіноча семінарія, 1911/12 рр.), чи навіть 34% (гімназія, 1920/21 рр.). Ознакою цілком нормальних відносин, було навчання єврейських дітей в українських гімназіях. Це особливо важливо, оскільки їхні батьки майже завжди мали можливість вибору між польськими чи єврейськими закладами освіти. Зокрема від 1902 р. до коломийської української гімназії вступають перші учні євреї, до жіночої семінарії – у 1906 р. [203, с. 66]. У більшості випадків учні-євреї декларували рідною українську мову, а в період загострення польсько-єврейських відносин і українську національність.

Єврейські дрібні підприємства відігравали також певну позитивну роль у розвитку української культури. Провінційні єврейські друкарні,

як правило, мали українські шрифти і друкували досить значну частину книжок, періодичних та інших видань українською мовою. В переліку відомих друкарень, серед яких – А. Міллера-Сина в Стрию (1887–1893), Ф. Веста у Бродах (1894), В. Цеперканделя в Золочеві (1913), І. Айхельбергера у Львові (1910–1923) і відома «Галицька накладня» коломийця-єврея Я. Оренштайна (з 1903 р.). До поодиноких свідчень українсько-єврейських культурних діалогів віднесемо й той факт, що наприкінці XIX ст. місцеві євреї заснували свій театр, актори якого поставили п'єсу «Бранделес – козак з Коломиї». Також стараннями єврейства у нашому місті з'явилося казино «Поступ» [100, с. 194-195].

Отже, оцінюючи взаємовідносини між українським та єврейським населенням Коломиї у досліджувану добу мусимо пам'ятати, що єврейська громада в цей період була найчисельнішою. Проповідуючи релігійну та соціальну толерантність, коломийські євреї активно співпрацювали з місцевими українцями у царині торгівлі, а також час від часу вносили певне пожвавлення в культурні діалоги через театр, видавничу справу, освіту. Натомість політичні орієнтації євреїв Коломиї проявилися наприкінці XIX – на початку XX ст.

Шкільництво Коломиї

Історія нашого народу свідчить про постійну боротьбу за національну школу, мову і культуру. Шкільництво Галичини, як складова частина шкільництва усієї України, в період Австрії та Австро-Угорщини, відіграло важливу роль у формуванні світогляду, виробленні чітких педагогічних засад. З цього погляду, цікавою сторінкою минулого Коломиї є розвиток шкільництва у XIX – на поч. XX ст.

В 1777 р. в Австрії провели реформу народної школи, внаслідок якої створено три типи народних шкіл: в парафіях – однокласні церковно-парафіальні з навчанням рідною мовою; у містечках – «тривіальні» трикласові школи і у містах – головні та чотирикласні школи з навчанням німецькою мовою. Боротьба за вживання рідної мови привела до того, що шкільний статут від 22 березня 1787 р. визнав руську (українську) мову крайовою, а 24 жовтня 1789 р. австрійський уряд дозволив відкриття тривіальних шкіл з руською (українською) мовою навчання, хоча відомостей про такі школи науковці досі не знайшли [136, с. 10-12]. Важливу роль в розвитку австрійського шкільництва відіграв й закон від 11 серпня 1805 р., широко відомий під назвою

«Політична устава шкільна», що підготував реформи наступних років, привчив батьків посилати дітей до школи, розширити шкільну мережу, збільшив охоплення дітей шкільним навчанням. Щоправда автори законопроекту не враховували історичного минулого і специфіки регіону, передбачаючи насамперед мовою викладання у всіх містах німецьку [136, с. 17].

В 1811 р. у Коломиї засновали «головну» окружну школу, в якій у 1818 р. у шести класах викладало шість вчителів. Головною метою навчання у школах такого типу було формування умінь використання німецької мови, вивчення правил німецької граматики і орфографії та оволодіння чотирма головними арифметичними діями.

Вже скоро, 1855 р. всі «головні» школи в Австрії перетворили на чотирикласні і запроваджено в них співи як обов'язковий предмет, а рисунання передбачалось впровадити там, де це можливо [136, с. 19, 22].

Перші згадки про наміри Миколи Синовідського, учителя і просвітнього діяча 40-70-х рр. ХІХ ст., звернути увагу громадськості на стан культури і просвіти серед селян Коломийщини знаходимо у «Зорі галицькій» за 1849 р. Згаданого року в Коломиї М. Синьовідським була заснована «Слов'янська читальня» мета якої – заохочування до збирання «... відомостей про наше отечество і наших побратимів, уобщати їх і так всюди розпостерати, аби свідущество історичне в краснім заясніло цвіту; мову нашу совокупним промыслом піднести і так виглядати, аби в світлицях і письмах, в школі і в театрах... годна виступати яко мова народа просвіщеного» [271; 209, с. 42].

Реалізації цих завдань сприяло заснування у Коломиї гімназії, спроби створення якої велися ще з часів «Весни народів» 1848–1849 рр. Літопис місцевої гімназії розпочинається 1861 р., коли тут створили чотирикласовий міський навчальний заклад, який через вісім років набув статусу нижчої реальної гімназії з німецькою мовою навчання (з 1867 р. – з польською мовою навчання). А що гімназії першої половини ХІХ ст. лише на кілька кроків відійшли від єзуїтських колегій і були анахронізмом, то з цього часу навчання в гімназіях було шестирічним, головний ж акцент ставився на гуманітарні дисципліни, зокрема класичні мови. Гімназисти вивчали релігію, латинську і грецьку мови, арифметику, географію, історію, природознавство. А згідно з «Нормальним планом науки для гімназій», навчання було

восьмигодинним і давало право вступу до вищих навчальних закладів [136, с. 37].

24 березня 1871 р. цісарським патентом гімназію в Коломиї перевели до розряду вищих навчальних закладів, Австро-Угорщини. Незважаючи на перешкоди здобувати середню освіту, в місцевих українців поступово змінювалося ставлення до неї. Зокрема 1871 р. до першого класу гімназії записалися 120 учнів, в тому числі 70 українців, у т. ч. троє «в сірачках, ходачках і з торбиною на плечах», що свідчило про крайню бідність окремих учнів-українців; до п'ятого класу записалися 25 учнів, з яких 17 – українці. А от у 1890/91 навчальному році із 447 учнів, 174 були українцями.

Збільшення кількості українців з-поміж інших учнів гімназії призвела до того, що 7 вересня 1892 р. згідно з розпорядженням крайової шкільної Ради у гімназії відкрили перший український клас [15, с. 98]. Через два роки, 4 вересня 1894 р., управителем українських класів у Коломийській гімназії призначили Софрона Недільського [188, с. 115].

Відкриття ж окремої української гімназії відбулося 3 вересня 1900 р. у присутності представників місцевої влади, крайового інспектора і візитатора шкіл Івана Левицького, члена австрійського парламенту, адвоката з Городенки Теофіла Окуневського, стараннями якого третю гімназію з українською мовою навчання у Галичині, відкрили саме у нашому місті [168, с. 97]. Звертаючись до учнів цього дня І. Левицький, «заохочував її до щирої і совісної праці коло присвоювання собі розширювання правдивого знання і завзивав, щоби пам'ятала о сім, які обов'язки її чекають будучим жило, коли стане в ряді робітників-горожан сеї землі а при сім старала ся все в згоді жити і працювати з членами другої народности краю» [15, с. 99].

Цікаво, що згідно зі звітом про роботу гімназії у 1901–1902 рр., тут навчалось 389 учнів: 31 особа з Коломиї, 88 осіб – з Коломийського повіту, 259 осіб – з інших повітів Галичини, десять осіб – з інших регіонів Австро-Угорщини, одна – з-за кордону. А от із загального числа учнів 386 осіб були греко-католиками, двоє – римо-католики, один – греко-східного віровизнання [168, с. 89].

Розглядаючи культурні традиції гімназії того часу, відмітимо, що в 1901 р. тут відсвяткували 25-ліття понтифікату римського папи Лева XIII, а 24 березня 1901 р. молодь гімназії святкувала 41-річницю смерті Т. Шевченка [15, с. 101-103]. Звіт за 1906–1907 рр. повідомляє

про відвідини гімназії єпископом Станиславівської греко-католицької єпархії Григорієм Хомишином [168, с. 89].

Упродовж 1907–1908 рр. у гімназії йде поживлене заснування учнівських наукових гуртків, передусім це стосується «руського» та «історичного». Якими ж були теми тогочасних лекцій, які називали «викладами»?

Якщо у колі «Руського» гуртка розглядали проблемні питання української та світової літератури й культури («Володимир Шашкевич», «Тимофій Бордуляк», «Петро Карманський», «Марко Вовчок у світлі найновіших дослідів», «Бориславське життя в українській літературі», «Сільське життя в Гомеровій “Іліяді” і в нас», «Цензурні заборони українського слова в Росії», «Сон української ночі В. Пачовського», «“Веселе” Виспянського»), то «Історичний гурток», що нараховував 72 члени, опрацьовував теми як з історії України, так і сусідніх країн («Іван Виговський і гадацькі постулати», «Панщина й данина українських селян до половини XVII в.», «Володимир Антонович», «Постання Великого князівства Московського», «Два послідні повстання козаків перед Б. Хмельницьким», «Перші козацькі повстання»). Керівниками цих гуртків, які, з того часу, заклали більш як столітню традицію науково-дослідницької роботи коломийських гімназистів, були відомі педагоги – Ярослав Гординський і Йосип Чайківський [168, с. 89].

Характеризуючи освітні здобутки цього відомого поза межами нашого міста навчального закладу, Я. Федунік зазначав, що Коломийська гімназія постала як наслідок прагнення до освіти дітей українського населення навколишніх сіл і самого міста [188, с. 112]. «Через місто Коломию пройшла в українську літературу понад сотня письменників, поетів і публіцистів. В переважаючої більшості з них їхній шлях пройшов через Коломийську гімназію, і тільки згодом вже потім, у них були університети Львова, Кракова, Відня, Праги чи Берліна, це вже після того їхні прізвища стали друкуватися на шпальтах українських, а також і європейських часописів, а перед тим найпершим у них була єдина *Alma mater*, – оця гімназія і Коломия», – напише відомий дослідник коломийської минувшини С. Андріішин [239].

Шкільництво Коломиї досліджуваного періоду представлене не лише гімназійним рухом, що зародився і почав свій прогресивний розвиток в цей час, але й багатьма середніми шкільними закладами – школами та вчительськими семінаріями.

Вже з 1813 р. в Коломиї діяла станова систематична школа для хлопців, а 1875 р. – заснована друга систематична мішана школа, з 1885 р. діяла шестикласова школа. «На засіданню 31 липня (1895 р.) рішила рада м. Коломиї оснувати в місті чотири-клясову народну школу з руским викладовим язиком. Велика заслуга в тім доктора Кульчицького, котрий яко член міської ради, старався сильно, щоби се діло довести до кінця», повідомляла чернівецька газета «Буковина» [192, с. 9].

Першу народну школу засновали 1900 р. і назвали її іменем Тараса Шевченка [178, с. 39]. За даними шематизму в 1906 р. у Коломиї вже діяли 15 народних шкіл, а роком пізніше відкрили приватну жіночу учительську семінарію ім. св. Броніслави [136, с. 100].

У 1906–1907 рр. у місті, поряд з українськими навчальними закладами, діяли і польські. Це, зокрема школа товариства «Praca Kobiet», приватна жіноча школа сестер Чину св. Урсули, п'ятикласова жіноча школа ім. Королеви Ядвіги, дев'ятикласова чоловіча школа ім. М. Коперника, чотирикласні чоловічі школи ім. Г. Сенкевича і Ф. Карпінського, чотирикласні жіночі школи ім. Г. Сенкевича, Гофманової і А. Міцкевича. Заснована 1905 р. польська державна гімназія ім. Короля Казимира Ягайлончика, відіграла помітну роль у розвитку шкільництва Коломиї в цей та наступний періоди історії. Як виснував Б. Ступарик, саме у польських гімназіях, що були оплотом полонізації молоді, учнів, які часто не були поляками, виховували в пропольському дусі: відзначалися пам'ятні для поляків дати, проходили вечори, на яких вшановували діячів польської культури [136, с. 94].

Та все ж таки центральною проблемою довкола якої об'єднали свою діяльність політичні партії, організації і товариства, була розбудова української національної школи. Так пожвавленню боротьби інтелігенції регіону за українську школу сприяло створення старанням «Просвіти» 6 серпня 1881 р. «Руського педагогічного товариства», яке в 1912 р. змінило статут і стало називатися «Українське педагогічне товариство» (УПТ). У нашому місті філіал цієї організації заснували 12 березня 1899 р. з ініціативи Остапа Макарушки [151, с. 93]. Головними завданнями УПТ було «промишляти над потребами руського народа на полі шкіл народних, середніх, вищих, займатися основанем руських шкіл і піддержувати всякі справи виховання публічного і домашнього на основі матерного язика; подавати членам поміч так моральну як матеріальну» [136, с. 72-73].

Семінарійні курси УПТ в Коломиї розпочалися 1908 р., а вже через два роки вони переросли в учительську семінарію [362, с. 105]. До нашого міста на заклик місцевого УПТ 8 січня 1912 р. зібралися представники всіх освітнянських товариств і організацій Покуття, заснувавши «Окружний комітет красового шкільного Союзу "Рідна школа" в Коломиї». Головою цього комітету обрали професора української гімназії Никифора Даниша, заступниками – греко-католицького священника, катехита коломийських народних шкіл Віктора Лозинського та представника відділу товариства молоді Володимира Рубінгера. [351]. У вересні того ж року місцеве УПТ відкрило «Руський мужеський приватний семінар» [343].

Перші загальні збори коломийського окружного відділу товариства «Взаємна Поміч Українського Вчительства» (ВПУВ) в Коломиї відбулися 27 жовтня 1905 р. на яких було обрано віділ товариства – Василь Витвицький (голова), Микола Івантишин (заступник), Іван Михалевський (секретар), інш. [54, с. 217]. Перші кроки товариства були спрямовані на згуртування вчительства, яке до того часу «жило окремих життям», в одну спільну громаду.

Адже, як писали тоді спостережливі сучасники, «бути у нас народним учителем – се значить виречити ся себе самого, відкинути всі утіхи і забави, не думати о красшій будуччині. Бути учителем таким, як сего вимагає школа у нас Русинів, то не досить просьвічувати народ; ту треба боротись без упину не тільки о кавалок хліба, але з такою силою ворожих елементув, що справді сказати можна, се не йти жити, але терпіти муки. Се значить немов вступити в покутні мури монастиря, зза котрих не сьміє бачити ся нічого, лиш науку і дітий. Сьвіт з щасливим житем і утіхами зникає з его очий на віки» [342, с. 5].

Першого вересня 1908 р. з ініціативи ВПУВ відкрили бурсу для учительських дітей, до складу управи якої ввійшли відомі коломийські вчителі Олена Витвицька, Олена Хомицька, Євстахія Тишинська, Павло Побігуший і Гриць Головчак [54, с. 217]. А наступного року, на початку 1909 р., засновали ще одну освітню організацію – «Видавничу спілку українського вчительства в Галичині і Буковині» – для видання наукової, педагогічної та суспільно-політичної літератури українською мовою. Одним з її керівників був Іван Буцманюк, до управи було обрали професора Антона Крушельницького (голова), Осипа Кузьму (справник), Миколу Івантишина (контролер), Євгена Кульчицького (книговодця), Осипа Хомицького (скарбник). [54, с. 220- 221].

Поза цим, одним із основних організаторів громадсько-педагогічного руху залишалася педагогічна преса та спеціальні зустрічі освітян. Зокрема журнал «Прапор», що друкувався у Коломиї у 1908–1912 рр., був єдиним тогочасним національним друкованим органом українського вчителства, що робив спроби організації не лише професійної, але й суспільно-політичної діяльності педагогічних працівників [327, с. 129]. В 1910–1911 рр. в журналі була рубрика «Доля українських шкіл українського учительства», яку 8 лютого 1911 р. рішенням коломийського окружного суду тимчасово заборонили.

Зауважмо, що традиція проведення в Коломиї педагогічних з'їздів була покладена ще 1882 р., коли 17-19 липня тут проходив з'їзд польського «Towarzystwa Pedagogicznego», на якому відбулася зокрема і виставка наукових педагогічних часописів, підготовлена стараннями вже згадуваного Л. Вайгеля.

І вже 2 травня 1909 р. окружний відділ ВПУВ скликав з'їзд представників окружних відділів Косівського, Снятинського, Печеніжинського, Городенківського, Товмацького й Заліщицького повітів на віче щодо покращення матеріального становища учительства [54, с. 220], а 28 серпня того ж року представники українського учительства скликали педагогічний з'їзд у Коломиї, який дав почин до роботи у напрямку просвіти і організації кіл українських педагогів Галичини [342].

Коломийські педагоги брали участь також і в міжнародних з'їздах учительства, насамперед у роботі Конгресу слов'янського учительства, що відбувся у Празі 9-14 серпня 1908 р. На ньому створили «Союз слов'янського учительства в Австрії». Основними програмовими засадами цієї інституції були розвиток слов'янського учительства, налагодження стосунків із зарубіжними педагогами, охорона прав шкільництва [342, с. 18].

Однією з найважливіших галузей коломийського шкільництва залишалася шкільництво промислове.

Це, насамперед, знаменита Коломийська гончарна школа (1876–1914 рр.), яка відіграла значну роль у розвитку народної кераміки. До школи, яка давала ґрунтовні знання в галузі технології та будівельно-декоративної кераміки, вступали гончарі з Косова, Пістиня, Кут, Коломиї, підвищуючи свої знання з композиції й технології, отримували право на створення власних майстерень [305, с. 29].

Попередницею ж коломийської «Школи деревного промислу» була «Гуцульська спілка промислова». Її завданнями були популяризація творів народних майстрів та відкриття приватної школи народного мистецтва. Засновником цієї професійної спілки був професор різьбярства І. Герасимович, а членами – д-р. С. Данилович, професор гімназії Т. Грушкевич, професор польської гімназії і художник В. Крицінський та різьбяр І. Семенюк [212, с. 6].

У 1893 р. зусиллями крайового виділу і товариства «Гуцульська спілка» у нашому місті створили «Наукову робітню виробів дерев'яних», яка готувала столярів, різьбярів і токарів по дереву, де здобувало спеціальність дев'ять юнаків [136, с. 77]. Відкрита 15 листопада 1894 р. «Школа деревного промислу в Коломиї» числить 41 учеників, між ними 10 токарів, 10 столярів, 10 різьбярів і один надзвичайний ученик столяра. Школа виробляє також меблі і деякі домашні знаряддя на замовлене», – писала 1895 р. газета «Буковина» [192, с. 9].

У 1902 р. школа нараховувала 62 учні та 21 – в класі рисунка. Серед професорсько-викладацького складу – А. Голігофський, Е. Підгурські, К. Янецький, Й. Чайківський, Дзюбінський, Гнатківський, О. Сперо, художник Краківської художньої академії. Першим директором школи був фаховий архітектор Ф. Калляй [212, с. 7-8]. В 1904 р. австрійський уряд надав школі статус державної, надавши їй назви «Цісарсько-королівська фахова школа деревного промислу» [189, с. 335]. Школа мала три групи: столярську, різьбярську і будівельну. Вироби цієї школи брали участь у Всесвітній виставці 1900 р. у Парижі. [212, с. 9]. Починаючи з 1923 р. у Чехії та Німеччині працював художником учень школи В. Петрук. Випускником цієї школи були відомий польський художник Ф. Долгань (1932 р.); інженер-будівельник А. Шаерман, автор проекту літнього кінотеатру в міському парку, в стилі якого помітний вплив гуцульської архітектури [212, с. 9]. Школа деревного промислу в Коломиї після перерви під час Першої світової війни і польсько-української війни продовжувала функціонування до 1944 р.

Отже, шкільництво нашого міста у XIX – на початку XX ст. відігравало важливу роль у навчання та вихованні коломийців. Освітня та навчальні заклади давали чималий поштовх до пропаганди народної освіти, рідних мов, культури та історії мешканців Коломиї. У місті діяли єврейські, польські, німецькі та українські навчальні заклади,

метою яких була всебічна освіта своїх вихованців, а культурно-освітні традиції Коломийської гімназії стали загальноновизначеними.

Коломия і нова українська література в Галичині

Розвиток нової української літератури в Галичині нерозривно пов'язаний з історичними процесами, які відбувалися у країнах Західної Європи наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Підпорядкованість регіону монархії Габсбургів відіграла й чималу позитивну роль. Політика «освіченого абсолютизму» імператора Йосифа II ставила собі за мету піднести не лише господарське, але й політичне та культурне життя імперії, у тому числі й Галичини [105, с. 11]. Це пояснюється ще й тим, що в 1830–1840-х рр. на громадсько-політичну та культурну арену регіону вийшло молоде прогресивне покоління, яке через принесену Австрією освіту, німецьку та слов'янську літератури перейнялося ідеями романтизму, ліберально-демократичними поглядами. Спочатку, пише М. Васильчук, українську молодь, яка відчувала відсталість сучасного їй суспільства, приваблювали революційні гасла, зокрема революції 1831 р., через що чимало галичан ставали членами польських таємних товариств. Згодом, дійшовши до розуміння культурної спадщини свого народу, вони були провідниками національно-культурного відродження [105, с. 11].

Яскравим прикладом цього є діяльність «Руської трійці», історично пов'язаної з Коломиєю. Саме тут, один з членів цього гуртка Я. Головацький, вирушаючи у етнографічну експедицію на поч. 1830-х рр. познайомився з директором «Головної» школи Миколою Верещинським (1793–1882), який в свою чергу профінансував видання знаменитої у слов'янському світі «Русалки Дністрової» (1837 р.). У «Предслів'ю» до цієї книги М. Шашкевич писав: «Поклонися Русалко наша, низько всечестному сподареві Николі Верещинському, що звелів тобі родитися...» [106, с. 5]. Коштом М. Верещинського також видано першу з двох книг альманаху І. Головацького «Вінок русинам на обжинки», прислужився він і як меценат при виданні праці коломиїця, етнографа І. Ількевича «Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем» (1841 р.) [169, с. 12].

Першість тут належить Іванові Озаркевичу (1795–1854) доля, якою тісно пов'язана з розвитком українського театру в Галичині, ко-

лискою якого і стала Коломия. Саме під орудою коломийського греко-католицького пароха 8 червня 1848 р. в місті вперше в Галичині поставлено п'єсу І. Котляревського «Наталка Полтавка».

Помітною фігурою в літературному житті краю, а з 1855 р. і Коломії був греко-католицький парох Лука Данкевич (1791–1867), який в 1848–1849 рр. очолював Руську раду у Стрию. Треба підкреслити, що саме йому належить ініціатива заснування в Коломії 1864 р. руського (українського) літературного товариства. Львівська газета «Слово» за 13 (1) січня 1863 р. повідомляла: «З Коломії. Дня 14 (26) грудня 1862 р. зав'язалося в Коломії працею п. Директора Т. Білоуса, давно вже намічуване літературне руське товариство». Метою товариства було поширення просвіти між українцями в усіх галузях людських знань, головою літературного товариства обрано Т. Білоуса секретарем – М. Кульчицького, касиром – М. Левицького.

Зауважмо, що у другій половині 1860-х рр. у таборі консервативно настроєних галичан виразно сформувався поділ на дві частини.

Перша, очолювана Ю. Лаврівським, головою «Просвіти», засновником «Руської бесіди» та її театру, обстоювала ідею порозуміння з поляками і підтримки австрійського уряду. Друга, очолювана І. Наумовичем, підпадала під вплив російської пропаганди. Зокрема І. Наумович у 1871–1880 р. видавав коломийський місячник «Наука» [182, с. 201-202]. У ньому, поряд з іншими матеріалами друкувалися переклади творів О. Пушкіна, І. Тургенева, Ф. Достоєвського, що в свою чергу знайомило коломийців з тогочасною російською літературою. Згаданий діяч належав також до числа засновників московфільського «Общества им. М. Качковского» (у Коломії засноване у 1875 р.). В статуті товариства записано: «розповсюдження науки, обчайності, трудолюбія, трезвості й ощадності, гражданского сознания и всяких честот...» [105, с. 13].

Серед подвижників національної культури у Коломії помітне місце посідали й брати Білоуси – Теодор і Михайло, які формально належали до табору московфілів. З ними пов'язано не стільки збагачення літератури власними творами, як організація в Коломії видавничої справи, що згодом дало можливість нашому містові посісти друге після Львова місце за обсягами видавничої справи у Галичині. Так, у 1894 р. поет-московфіл Д. Третяк писав: «Коломия прославилась і славною стала, як друкарня Білоусів свій чин розпочала» [131, с. 4].

За роки своєї діяльності брати Білоуси надрукували чимало власних літературних творів. Якщо Т. Білоус, за нашими підрахунками, видав 15 власних творів, серед яких головні – «О литературномъ рускомъ обществе» (1864 р.), «Opis Cescarstwa Austriyackigo z uwzględnieniem Krajów Koronnych Galicyi i Bukowiny» (1868 р.), «Церкви руския в Галиции и на Буковине в сравнении с храмами и зданиями, у иных, преимущественно у древних народов» (1877 р.), «Несколько русских и румынских грамот древних господарей молдавских» (1879 р.), «Род князей Острожских, защитителей Юго-Западной Руси. ч. II» (1880 р.), то М. Білоус, автор всього чотирьох публікацій – «Про издание иллюстрованой поемы “Тайдамаки” славного украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченка» (1892 р.), «7 дней в Чехахъ. Записки изъ подорожї на юбилейну виставку в Празі 1891 р.» (1891 р.), «Програма будуватися маючого будинку “Народний Дім в Коломиї” на ґрунті повиставовім при вул. Шевченка» (1892 р.), «Запропашена доля, повість заснована на правді» (1910 р.) [219, с. 4-5].

Наше місто також не випадало з контексту політико-громадського життя Галичини у 70–90-х рр. XIX ст. в якому тісно перепліталися москвофільські, полонофільські й народовські течії. В цей період у Коломиї мешкав провідник панславїзму В. Дудикевич, портрети якого друкувалися у московських хромолітографіях і розповсюджувалися в Галичині, прихильники якого хиталися від симпатій і сподівань на допомогу з боку Росії у боротьбі з поляками та угорцями і аж до повного самозречення українства і визнання цілковитої єдності з Росією [105, с. 14]. Цікавим є той факт, що у 1877 р. в друкарні М. Білоуса було надруковано «Відозву до всіх старообрядців і до тих, хто живе в Австрії, Пруссії, Туреччині, Молдавії, Волощині і Росії», який під собою мав певне релігійно-ідеологічне спрямування, адже в 1878–1888 рр. тут друкувалася російська газета «Старообрядецъ» [219, с. 6].

Журналістська і видавнича діяльність привела до міста над Прутом й Михайла Павлика (1863–1915), діяча Української Радикальної партії. У 1892 р. письменник видавав у Коломиї двотижневик «Хлібороб», а в 1892–1893 рр. – орган руско-української радикальної партії «Народ», займаючись одночасно літературною і політичною діяльністю [105, с. 16; 131, с. 7].

З Коломиєю тісно пов'язане життя і діяльність письменника, редактора науково-популярного часопису «Поступ» Леся Гринюка

(1883–1911). До історії української літератури він увійшов як автор «Весняних вечорів» (1904 р.), перекладач з норвезької, німецької, російської мов. Зокрема його переклади українською мовою творів Ф. Ніцше «Так мовив Заратустра» та М. Гоголя «Тарас Бульба» у досліджуваний час були досить популярними серед коломийців.

Як бачимо, в історію нової української літератури Коломия увійшла як центр розвитку національної культури. У цей період з містом пов'язали свою долю Я. Головацький, М. Верещинський, І. Озаркевич, Г. Ількевич, Л. Данкевич, брати Білоуси, І. Наумович, М. Павлик, Л. Гринюк та чимало інших відомих представників красного письменства. Коломия середини і другої половини XIX ст., що у той час містилася на перехресті ідеологічної боротьби москвофілів і народовців, полонофілів та панславистів, стала організаційним центром нової української літератури в Галичині. Не можна заперечити і факт, хоча й пасивних, міжслов'янських зв'язків за посередництва літературних пам'яток, адже коломийці читали О. Пушкіна, І. Тургенєва, Ф. Достоєвського, Ю. Словацького та інших.

Видавнича справа

В історії українського друкарства Коломия в певний період була більш продуктивною ніж будь-яке місто України. Внесок нашого міста у розвиток національної культури певний час залишався непоміченим, ймовірно, тому, що спочатку науковці досліджували значення великих культурних центрів в історії України, або погляду на те, що Коломия у складі Галичини знаходилася під владою чужинців, режим яких не був зацікавлений, а тому і не сприяв популяризації українознавства [331, с. 5, 15-16].

Акцентуючи увагу на витоках видавничої справи Коломиї, зазначимо, що однозначної думки з цієї проблеми немає. Досі існує версія, що перша друкарня у місті існувала вже у XVII ст. – столітті по діяльності у Львові І. Федорова (Федоровича), що став, на думку І. Огієнка, першим друкарем на українських землях. А львівські містяни у 1589 р. стають власниками друкарні померлого І. Федоровича, а у містах Галичини і Волині книгодрукування набирає великого розмаху. Так, одна за одною, засновуються друкарні у Стратині (1604 р.), Дермані (1605 р.), Крилосі (1606), Коломиї (1615 р.), Почаєві (1618 р.), Рахманові (1619 р.), Угерцях (1619–1620 р.), Чорній (1635 р.), Кременці

(1638 р.), Луцьку (1640 р.), Уневі (1660 р.). Проте це припущення, що не підтверджуються жодними джерелами, і натепер є безпідставним (більше того: у працях В. Ігнатієнка, І. Огієнка, Д. Антоновича і Б. Романенчука цей факт відсутній).

Більшість сучасних дослідників, – І. Білинкевич, Б. Романенчук, А. Курдидик, М. Савчук, М. Васильчук, М. Трегуб – відхідним пунктом друкарства в Коломиї вважають 19 березня 1864 р., коли вихідці з Львівщини – брати Федір (Теодор) (1827–1892) й Михайло (1838–1913) Білоуси відкрили у нашому місті українську друкарню, першу в теперішніх районних центрах України світську друкарню [247-248; 153; 170; 131; 105; 219; 354, с. 30].

У друкарні М. Білоуса упродовж 1865–1913 рр., за підрахунками М. Савчука, друкувалося приблизно 20 часописів. Першою, 26 жовтня 1865 р. вийшла перша українська світська газета (в теперішніх районних центрах України) «Голось народний» (1865–1868) [105, с. 14]. Тут друкувалися газети «Русская Рада» (1871–1913), «Наука» (1871–1876), «Народна школа» (1875), «Весна» (1878–1880), «Хлібороб» (1892–1893), «Зоря» (1902–1903), «Хлопська правда» (1903, 1909) та інші [131, с. 5].

У друкарні М. Білоуса друкувалися газети і часописи не лише українською мовою, але й мовами етнічних громад міста, – польські гезети «Jutrzenka» (1870), двотижневики «Switlo» (1881–1882), «Dom i szkola» (1883), російська «Старообрядець» (1878–1888), єврейська «Der Volksfreund» (1891–1892) [131, с. 5]. За нашими підрахунками, за 49 років видавничої діяльності М. Білоуса в його друкарні побачило світ 338 назв книжок і брошур українською та іноземними мовами. Розглядаючи автуру книжкових видань зазначимо В. Барвінського, Ц. Белеловського, В. Білінського, І. Браника, І. Войновича, І. Галька, Ю. Городенчука-Федьковича, Ф. Гуцуляка, С. Даниловича, В. Залозецького, С. Ленкавського, В. Масляка, І. Наумовича, М. Павлика, І. Трембицького, Н. Устиянович та інших [219, с. 4-27].

Вихід у світ значної кількості часописів і книжкової продукції забезпечували друкарні. У місті працювали друкарні українців М. Білоуса й М. Бойчука, євреїв В. Браунера, А. Голлендра, Я. Брука і Спілки, Я. Оренштайна, поляків А. Кисілевського і Спілки, Ф. Долінського, М. Жіборського, А. Мізевича, Г. Задембського.

Друкарні коломийських поляків видавали солідну й конкурентно-спроможну продукцію. Так, у 1877 р. в друкарні Г. Задембського вийшла праця Л. Вайгеля «Нарис міста Коломиї», книжку про життя і творчість Ф. Шопена пера Я. Головацького; друкарня А. Мізевича надрукувала 1910 р., роком пізніше тут з'явилися «Золоті думки» видатного представника польського романтизму Ю. Словацького [219, с. 6, 7, 10]. Цікавим залишається досі видання у 1910 р. праці українського літературного критика А. Крушельницького «Нарис української загальної літератури» польською мовою [219, с. 13].

Окрім М. Білоуса, відомим був другий з числа коломийських видавців минулого століття, Юліан Насальський (1844–1913), викладач грецької і латинської мов в Коломийській українській гімназії, який з 1894 р. почав видавати «Библиотеку для русской молодежи», прислужившись шкільній молоді оповіданнями, казками, байками [105, с. 16]. З 1894 по 1913 р. Ю. Насальський видав 82 випуски, тобто 160 книжечок, які були, на думку А. Курдидика, важливим вкладом у національну видавничу справу [170, с. 314].

До когорти видавців ХІХ ст. відносимо ще й Ісидора Трембицького (1847–1924), який у 1878–1880 рр. видавав літературний двотижневик «Весна», а в 1881–1883 рр. – перший ілюстрований дитячий часопис «Пріятель дітей» [170, с. 314]. Як письменникові, його перу належать понад чотири десятки драматичних творів та оперет, 32 з яких надруковані у Коломиї [105, с. 16].

Цілі сторінки в історії друкарства Коломиї пов'язані з іменем єврейського купця і видавця Якова Оренштайна (1875–1942). Засноване ним у 1903 р. видавництво «Галицька накладня», яке спочатку не мало ні власної друкарні, ані належної бази, монополізувало видавничий рух [105, с. 19]. Це видавництво видавало художню літературу, музичні твори, шкільні підручники, атласи, карти, дитячі книжки, суспільно-політичну літературу, поштові листівки. У книжковій серії «Загальна бібліотека», Я. Оренштайн видав твори Т. Шевченка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, С. Руданського, П. Куліша, А. Крушельницького, С. Яричевського, Л. Гринюка, Р. Кіплінга, Л. Толстого, Л. Андреева, А. Франса, Б. Шоу та інших [219].

В досліджуваний період у Коломиї діяли й інші видавництва, які мали значно слабші можливості, ніж «Галицька накладня», але й вони прислужилися літературному процесу. Зокрема це видавництво «Жі-

ноча бібліотека», засноване в 1893 р. у Стрию Н. Кобринською і Є. Ярошинською, відновило свою діяльність 1912 р. в Коломиї, за участю К. Малицької і О. Дучимінської, видрукувавши переклад «З наших боїв і змагань» К. Светлої та «Синьобородий і Аріядна» М. Метерлінка [195, с. 56; 219, с. 15, 21].

Чимало цікавих, з погляду педагогіки, книжок видала за часів австрійської займанщини «Видавнича спілка українського учительства філії товариства “Учительська громада”» (з 1909 р.), яка друкувала народні та історичні читанки, фольклорні збірники, а також літературну серію «Вибрані твори українського письменства» [153, с. 327-328].

Сильний поштовх видавничому рухові на початку нашого століття дав центр Української Радикальної Партії (УРП), кузнею якого стала адвокатська канцелярія К. Трильовського (1864–1941), засновника товариств «Січ» і «Українські Січові Стрільці» [229, с. 3-24]. До 1914 р. тут видали 11 річників календаря «Запорожець», читанок «Отаман», а у «Мужицькому видавництві» (1913) – кілька брошурок української і світової літератур – «Мужицькі оповідання» Б. Бернс'є, «Товкач» Авербаха, Є. Чіркова «Товариш» [153, с. 326].

В 1914 р. викладач Коломийської української гімназії, поет, літературознавець, драматург Дмитро Николишин (1884–1952) заснував видавництво «Загальна книгозбірня», у якому видавав здебільшого свої власні літературні твори. Також цей видавець надрукував твори Т. Шевченка, У. Кравченко, Цицерона, Платона, Демосфена, Овідія [105, с. 56-57]. Перша світова війна на тривалий час перервала видавничий рух у місті над Прутом, останньою тут побачила світ поема Т. Шевченка «Гайдамаки», надрукована цим видавництвом у 1915 р.

Отже, за часів Австро-Угорської імперії книги та періодичні видання друкувалися грецькою, румунською, російською, польською, єврейською, латинською, французькою, церковнослов'янською українською, есперанто мовами. Якщо, за нашими даними, в період 1864–1941 рр. у Коломиї побачило світ 890 книжок і брошур українською мовою, та більше половини припадає на цей період. Треба підкреслити, що різні за спрямуванням політичні організації, партії, рухи, етнічні громади, соціальні стани могли видавати свої часописи і книги, що в свою чергу, свідчить про наявність в середовищі міського суспільства ознак міжетнічної взаємодії.

Коломия і суспільно-політичний рух в Галичині

В Галичині під впливом революційних ідей в Австрійській імперії демократичні сили поляків та українців навесні 1848 р. виступили з вимогами надання краю автономних прав. Так перші створили свою Національну раду і національну гвардію, але на противагу їм з окремими національними вимогами в Галичині виступили українські кола, що утворили політичну організацію – Головну Руську Раду. До коломийської Руської ради того ж року ввійшли М. Верещинський (голова), К. Блонський, Г. Боднар, І. Озаркевич, Й. Кобринський, С. Лесюк [106].

Щоправда австрійська влада, вміло маніпулюючи польсько-українськими суперечностями, восени 1848 р. розігнала як польський, так і український патріотичні табори. Єдиним здобутком революції було скасування панщини і наділення селян землею. [320, с. 403]. Революція 1848 р. покликала до активного політичного життя всі суспільні верстви і народи імперії. Розвиток її в Галичині утруднювався небажанням керівників польського національного табору визнати рівноправність українського народу. Розглядаючи Галичину як плацдарм для відбудови польської держави, поляки вимагали передачі їм усієї влади в Галичині [99;121;124, с. 32].

Заявляючи, що “Руси нема” і що українці і поляки творять одну польську націю, керівники польського політичного проводу переконували в цьому австрійський уряд і місцеву адміністрацію. Шовіністично настроєні польські політичні діячі доводили, що Галичина є територією змішаного населення. «Русь-частина Польщі, її сестра, близнючка, яка через п’ятсот літ до Польщі приросла», – писали ще в 1830-х рр. представники польської шляхти у зверненні «Руському народу» [124, с. 14].

Після невдачі польських повстань (1830–1831, 1863–1864), основними вимогами яких були прагнення здобути національну незалежність і відновити державність, в яких зокрема приймали участь і вихідці краю – коломийці А. Шимечко і В. Дідушицький, начальник повстанського округу в Коломийському повіті (1863 р.), консервативні поміщицькі кола стали на шлях угоди з Габсбургською монархією, яка погодилася на певні поступки полякам у Галичині, здійснені в ході перебудови імперії на засадах конституції і державного дуалізму.

Згідно з конституцією 1867 р. Австрійська імперія перетворювалася в Австро-Угорську монархію. Австро-Угорщина поділялася на дві частини: Ціслеїтанію, куди входили Австрія, Буковина, Галичина, Герц, Далмація, Істрія, Країна Моравія, Сілезія, Трієст і Чехія; Трансїлеїтанію в складі Угорщини (входила Закарпатська Україна) з Трансїльванією, Фіуме і Хорвато-Славонії [138, с. 49-50]. Державна рада (Рейхстрахт) нового етнополітичного утворення складалася з двох палат: палати панів і палати представників. До верхньої палати входили члени цісарського дому, представники аристократичних родів і особи, які призначалися особисто імператором. Нижня палата – палата представників – складалася із делегацій сеймів, які до реформи 1873 р. обирали 14 крайових сеймів. Введена в 1873 р. курїальна система виборів позбавила місцеві сейми участі у виборах до австрійського парламенту. Польські консерватори проводили політику австрославізму, дбаючи про дальше розширення своєї автономії.

В соціальній сфері помітилися певні покращення. Після прийняття конституції 1867 р. галицькі робітники дістали обмежену можливість створювати свої легальні товариства і організації. За прикладом робітників Відня в травні 1868 р. у Львові, що ставав центром робітничого руху у Східній Галичині, утворюється перше робітниче культурно-освітнє товариство «Gwiazda» («Зірка»), що згуртувало робітників різних професій.

Товариства «Gwiazda» заснували в інших містах Галичини, в тому числі Станиславові, Перемишлі, Тарнові, Цешині і Кракові. В цей період містяни Коломиї, за прикладом вихідця з Коломиї, адвоката Дверніцького, заснували товариство «Gwiazda» в нашому місті. В 1872 р. «Gwiazda» Галичини нараховувала 900 членів. Усю увагу ці товариства звертали головним чином на культурно-освітню роботу серед робітників [138, с. 129; 100, с. 194].

Стосовно ж суспільно-політичних рухів галицького єврейства в цей період, зауважимо, – у політичному житті краю єврейська консервативна верхівка дотримувалася традиційної орієнтації на польські аристократичні кола [203, с. 68]. Політичні партії, які представляли євреї Східної Галичини, енергійно боролися за депутатські місця в рейхстрахті і місцевих органах влади, проти міщанського антисемітизму та юдофобства польських та українських клерикалів [360, с. 92].

В 1880 р. в Коломиї євреї заснували осідок соціалістичної партії, головою, якої був Фаденхехт, пресовим органом був часопис «Ізраель», що видавався їдишем. На конгресі сіоністів у Базелі 1894 р. Коломию представляли С. Сінгер і Росенхехт, в той час, коли зі Львова був лише один представник [100, с. 196-197]. Згодом, в 1914 р. Л. Таубес, діяч сіоністів, видавав тут газету «Фолькс Цайтунг». А от відомими єврейськими політичними діячами у цей час були В. Шаер і Ю. Функнштайн [100, с. 196].

А що у 1870 – 1880-х рр. в регіоні поширюється соціалістична ідеологія, чималим мірилом вивчення українсько-польських взаємин є співпраця українців і поляків, в час, коли соціалістичні організації спочатку створювалися разом. В цьому випадку слушною є думка М. Загурського, польського революційного діяча, який ще в 70-х рр. заявляв: «Ми – поляки. Але що ми уродилися на українській землі, то наш обов'язок є: працювати для українського народу» [138, с. 108]. Але незабаром шляхи представників соціалістичної ідеології розійшлися: 1890 р. утворено Русько-Українську радикальну Партію (РУРП), а в 1892 р. польські соціалісти організувались в окрему Польську партію Соціал-Демократичну Галичини і Цешинської Сілезії (ППСД), в 1895 р. виникла селянська партія – Стронніцтво Людове (СЛ) [320, с. 404].

В робітничому русі початку 70-х рр. XIX ст. брали участь, головним чином, робітники майстерень та дрібних підприємств, світогляд яких, на думку С. Трусевича, перебував значною мірою під впливом дрібнобуржуазних ідей і часто не виходив за межі ідей утопічного соціалізму [138, с. 122]. Одночасно тут поширилися прогресивні радикальні ідеї, в пропаганді яких видатну роль відіграв відомий вчений і громадський діяч М. Драгоманов. Шлях розв'язання соціально-економічних проблем він бачив у тому, щоб усі засоби виробництва «були в руках товариств і громад хліборобських і робітницьких» [213, с. 55].

На з'їзді радикалів, що відбувся 4-5 жовтня 1890 р. у Львові, було прийнято резолюцію, в якій зазначалося: «Зваживши, що теперішні економічні, політичні і культурні потреби нашого простого народу і інтелігенції такі, що обі наші старі партії народовська і москвофільська при своїх основах і цілях, не в стані заспокоїти тих потреб, ми русько-українські радикали, порозумівшись приватно в днях 4 та 5 жовтня 1890 р. виступаємо отсе яко нова партія під назвою: Русько-українська радикальна партія» [213, с. 57].

На початку 1890 р. І. Франко та М. Павлик починають видавати у Коломії журнал «Народ», кошти за який було зібрано серед радикально настроєної громадськості Наддніпрянщини. Важливу роль в розгортанні радикальних ідей відіграв вихід з 1891 р. органу УРП газети «Хлібороб» – «письма політичного, літературного і наукового для руських селян і міщан». З 1892 р. І. Франко і М. Павлик видають додаток до «Народу» російською мовою під назвою «Изь Росіи і для Росіи», завдання якого визначали наступним чином: «Служение делу свободы в Росіи мы считаем своей прямой обязанностью как русско-украинских патриотов радикалов, так как по нашему глубокому убеждению свобода и успешное национальное и культурное развитие нашей русско-украинской нации прямо зависимые и неразрывно связаны со свободой и прогресом всей остальной Росіи» [336].

Радикали, вперше серед галицьких українців висунули гасло загального і рівного виборчого права, тим самим проголосивши парламентаризм як один з важливих принципів діяльності партії. Розглядаючи національно-визвольний рух як складову частину демократичного процесу, вона мала на меті, «розвій народних мас на національнім ґрунті, [...] піднесення почуття національної свідомости і солідарности в масах усього русько-українського народу через літературу, збори, з'їзди, товариства, відчити і т. ін.» [213, с. 58].

30 липня 1893 р. у Коломії відбулися перші збори радикального товариства «Народна воля» за участю 250 селян з приміських сіл. В декларації товариства, головою якого був обраний І. Франко, говорилося: «Товариство наше має на цілі, щоб народ наш політично виобразувався і добився повної економічної і політичної волі» [337]. До Управи товариства ввійшли С. Данилович, І. Герасимович, К. Трильовський, М. Павлик, І. Дорундяк, І. Сандуляк, В. Киданецький та І. Фокшей.

Тут треба пам'ятати, що назва товариства «Народна воля» аналогічна з відомою народницькою організацією 1870 – 1880-х рр. у Росії, проте по суті ця філія УРП в Коломії не була політичною організацією: вона не ставила завдання повалення існуючого ладу, не закликала до класової боротьби, до революції та терористичних актів. Як зауважує історик Ю. Плекан, Коломийщина дала взагалі почин до політичної організації не лише українського, але й польського селянства в Галичині. Ця практична коломийська програма радикальної партії серед селян стала у 1890 р. програмою національно-демократичної партії,

що була зрадагована і ширше розроблена І. Франком та В. Охримовичем [221.] Саме в Коломиї С. Данилович та І. Герасимович звели в одне ціле практичні поради українського селянства в статуті «Товариства народних спілок» (1892 р.).

Важливим явищем у суспільно-політичному житті нашого міста стало проведення масових селянських зборів. Наприкінці 1880-х рр. в Коломиї починають проводитися селянські віча. Перше велике селянське віче відбулося 20 вересня 1886 р., а в 1880 р. відбулися збори за участю селян, які вимагали від уряду Австро-Угорщини введення загальних демократичних виборів. Скликане в січні 1891 р. селянське віче, було першим серед низки скликаних радикальною партією в Східній Галичині. На ньому було присутніх близько 800 селян Коломийського, Косівського і Печеніжинського повітів.

В 1890-х рр. в Коломиї розгортається страйковий рух робітників та селян. Саме в цей час тут виникає робітниче товариство «Поступ», великий страйк під гаслами якого відбувся у 1892 р., в якому взяло участь 120 текстильників, що вимагали підвищення заробітної плати. Страйк набув великого розголосу не лише у Східній Галичині, але й серед робітників інших провінцій Австро-Угорщини. Австрійська соціал-демократична партія закликала до солідарності робітників інших міст країни з коломийськими текстильниками.

Іншим свідченням є факт, що коломийський журнал «Зоря» (1902–1905), співробітниками якого були В. Стефаник, Л. Мартович, А. Кримський, в квітні 1903 р. закликав до селянського, а згодом і робітничого страйку, розповідаючи про боротьбу робітників і селян Росії [321].

Надзвичайно цікавим явищем у контексті суспільно-політичного руху в Галичині є діяльність молодіжних організацій, як українських так польських. «Коли всі сили народу вичерпались..., тоді на арену боротьби та історії приходить молодь, яка своїм непорочним ідеалізмом та безмежним пожертвуванням для визвольної ідеї пориває за собою нарід та творить новий перелік в його житті», – писав О. Терлецький.

Початки організованої української молоді в Коломиї традиційно відносять до 1887 р., коли в Коломийській гімназії зав'язався таємний гурток, до якого належали В. Стефаник, Л. Мартович [125, с. 21]. Пропагуючи українську справу, члени гуртка мандрували кожної неділі

по навколишніх селах, читаючи селянам книжки (книгозбірня гуртка нараховувала понад 300 книжок). Саме в коломийському гуртку Лесь Мартович розпочав свою письменницьку діяльність, написавши 1889 р. новелу «Рудаль», яку гурток видав під назвою «Нечитальник». Після виключення В. Стефаніка і Л. Мартовича з гімназії «за політику», керівництво гуртком перебрав Л. Бачинський [125, с. 21].

В 1909 р. в Коломиї виникла польська ідейна організація молоді, не-підлеглої «Зажев'ю», організаторами якої були А. Тарковський, М. Стефаницький, Б. і К. Біскупські. Зазначимо, що ця організація об'єдналася з дружиною польських скаутів – «Соколом», яка виникла двома роками пізніше (1911 р.). Загін польських скаутів ім. гетьмана Ст. Жолкевського в 1911 р. очолювали С. Карий і С. Найдер. До організації входили П. Гамбепгер (представляв Коломию в 1911 р. на з'їзді у Львові), М. і С. Корнарди, Я. Красницький, С. Шустер, Б. і К. Біскупські, М. Салінський, Стеблівський, Святковський. В 1912 р. дружини коломийських скаутів взяли участь у навчальному таборі в Сколе, де проходило навчання із стрільби [100, с. 196].

Іншою сторінкою суспільно-політичного руху були січовий рух і рух польських скаутів, представники яких напередодні Першої світової війни об'єдналися в дружини УСС та польських стрільців. Січовий рух у Галичині і на Буковині відіграв велику національно-суспільну роль. Поширюючи освіту між своїми членами, плекаючи товариське життя, влаштовуючи забави, театральні вистави та імпрези, представники січового руху дали можливість українським селянам і міщанам набутися в собі силу, перейнятися духом солідарності, зрозуміти вагу організованості й боротьби за власну справу [125, с. 117].

«Січ» була призначена для молодих хлопців і дівчат, хоч приймали до неї і старших віком громадян. Організація поставала по селах, займаючись головним чином пожежною охороною, для чого у Коломиї і організовувалися інструкторські курси. Простежуючи історію січового руху, треба зазначити, що 5 травня 1900 р. д-р права К. Трильовський за допомогою Д. Соляничка започаткував у С. Завалля Снятинського повіту перше пожежно-гімнастичне товариство «Січ». У 1903 р. зі Снятинського та Коломийського повітів «Січ» поширилася на повіти Косів, Городенку, Надвірну, Станиславів, Товмач [125, с. 108-109].

Для поширення січової ідеї і організації спричинилися «Січові свята». Перше свято влаштував К. Трильовський 6 (16) червня 1902 р.

в Коломиї, в якому взяли участь делегати всіх існуючих на той час «Січей». У нашому місті відбулися також і друге Січове свято – 12 липня 1906 р. Особливо знаменним було п'яте Січове свято, влаштоване на честь 200-літньої річниці бою під Полтавою, 31 травня 1909 р. в Коломиї. Серед почесних гостей – відомий український письменник М. Коцюбинський, представники хорватських та словенських соколів, чеський посол і журналіст [125, с. 116].

В 1913 р. із дружин польських скаутів «Зажев'яків» і «Соколів» виникли дружини польських «Стрільців», засновниками яких, за повідомленнями К. Баранського, були Л. Мельдон (голова правління), П. Патковський, К. і Б. Біскупські, С. Шустер (члени правління), М. Вербицький, М. Корнард і Є. Вагановський [100, с. 197]. Досі залишається загадкою інформація про те, що, спираючись на підтримку членів «Січі», «Сокола» і «Пласту» українці міста під керівництвом К. Трильовського у 1913 р. створили дружини польських стрільців і Українських Січових Стрільців, які ввійшли до складу австрійської армії [100, с. 197].

Як бачимо, суспільно-політичні процеси, що проходили у Східній Галичині у XIX – на поч. XX ст., торкалися безпосередньо і Коломиї. Вимоги українців і поляків щодо свого національного визначення у складі імперії Габсбургів стали причинами революції 1848 р. Внаслідок цього, представники поневолених Габсбургами народів вимагали здійснення певних демократичних перетворень. Зокрема робітники створювали товариства типу «Зірка», що ставили на перший план культурно-освітнє відродження робітничого стану. Радикальні ідеї знайшли підтримку серед робітників і селян, а тому частими тут стають збори, віча, маніфестації. Наше місто не рідко було епіцентром політичного єднання не лише українського селянства, але й польського. Українська та польська молодь Коломиї об'єднувалася у таємні гімназійні гуртки, у лави товариств «Сокіл» та «Січ». Єврейське населення міста сповідувало ж соціалістичні та сіоністські постулати. Загалом, представники етнічних громад міста в цей період перейнялися духом солідарності, згуртування та боротьби за свої права у міському середовищі.

З діяльності християнських церков Коломиї кін. XVIII – поч. XX ст.

Окремою сторінкою історії цього міста даного періоду вписана діяльність християнських спільнот – Української Греко-Католицької та Римо-Католицької Церков.

Після поділу Польщі 1772 р. до Австрії відійшли не лише українські землі Галичини, але й єпархії – Львівська, Перемиська, частина Холмської (без Холма) і частина Луцької [344, с. 117]. Саме тому особливу увагу при вивченні державно-церковних взаємин слід приділити тим історичним особливостям, в яких розвивалася УГКЦ.

Австрійський уряд зрівняв в правах Уніатську церкву з Римо-Католицькою, яка упродовж цього історичного періоду, поряд з духовним відродженням, пропагованим Римом, несла латинізацію й колонізацію на українські етнічні землі. В цих умовах у нашому місті діяли релігійні спільноти греко-католиків, римо-католиків, юдеїв. Натепер складно оцінити умови, в яких функціонувала первісна греко-католицька парафія, хоча відомо, що в цей період настоятелями громади були Павло Филипович (1730–1777 рр.), а з 1776 р. – Григорій Джураковський (Джураковий) [334]. Окремою сторінкою вписані стосунки з церковними братствами і товариствами, які діяли при парафіяльній церкві святого Михаїла.

«Братство Св. Архистрати́га Михаїла при Руской парохіальной Церкви в Коломиї» заснував 1866 р. греко-католицький парох І. Коблянський. Статут братства затвердили у Львові 24 березня 1866 р. Разом з братством організували й «Воспиталище для учашогося юношества при руской парохіальной церкви в Коломиї», яке керувалось статутом братства і «Дневним порядком», затвердженим 8 березня 1866 р. у Львові. Метою братства було виховання своїх братчиків у дусі релігійної моралі, турбота про піднесення східного обряду, утримання церкви, матеріальна допомога членам спільноти, створення гуманітарних інституцій. Для досягнення цієї мети статут передбачав утримання власної друкарні, читальні з бібліотекою, влаштування виставок, концертів, товариських зустрічей [301, с. 3-30].

«Братство Пресвятої родини, посвячене св. Назорейській родині» заснували 1900 р. греко-католицький парох І. Коблянський разом зі священиками Г. Кузицьким і Т. Курп'яком. Мета братства – посвята християнських родин св. Назорейській родині (Ісусу, Марії, Йосифу) через

щоденні молитви і розважання. Структура братства передбачала об'єднання його членів у групи не менше 27 осіб. До того ж братство було, фактично, жіночим, хоча статутом, затвердженим у Римі 8 січня 1893 р. це не обговорювалось. Ревнительки, їх заступниці і священник-провідник утворювали раду братства, яка збиралася 26 числа кожного місяця після спільного богослуження для обговорення справ братства [241].

«Товариство Святого Апостола Петра» історично діяло в 1910–1911 рр. Його членами були, в основному, греко-католицькі священники Коломиїщини – В. Дзюбановський (с. Малий Гвіздець), С. Драгомирецький (с. Ілинці), О. Русин (с. Корнич), Левицький (с. Кулачківці), С. Крушельницький (с. Назірна), П. Чубатий (с. Перерів), І. Майковський (с. Семаківці), Т. Глібовицький (с. Лісна Слобідка). В 1910 р. членами цього товариства були о. М. Семенів, о. З. Кирилович, о. Є. Кульчицький, о. Гісовський, М. Гумалевич, Д. Гоморак, І. Гомик, Л. Гнатишак, С. Струтанська, Т. Блонський, Ю. Кисілевський, К. Білоус, М. Рибачек, П. Рибчук, М. Печерська, М. Каратницький, М. Скоробагатий, Т. Рибак [242].

«Русько-Католицьке товариство Св. Йоанна Милостивого». Статут товариства затвердили у Львові 28 жовтня 1911 р. Мета товариства – надання матеріальної допомоги своїм членам. В 1911 р. Т. нараховувало близько 200 членів, які в основному належали до «найбіднішої верстви суспільства». Голова Т. Шипайло підкреслював, що «воно є товариством добродітельним, а успіх його залежить від матеріальних средств». Прибутки товариства з членських вкладок були незначними, джерелом надходження були пожертви від державних установ міста, товариств, окремих приватних осіб. Товариство мало притулок для сиріт, в якому у 1912 р. проживало 15 бездомних сиріт. Через брак матеріальних засобів, секретар о. М. Терлецький в 1912 р. звернувся до «Товариства охорони молоді» щодо надання допомоги, мотивуючи це тим, що українці як і поляки повинні мати однакові права [243].

Значною допомогою для УГКЦ в даний період була діяльність у Коломиї вже згадуваних у цьому нарисі українських друкарень і видавництва. Так, у видавництві М. Білоуса побачили світ кілька вартісних видань: «Акафіст преподобним і богоносним Отцям нашим Антонію і Феодосію Печерським» (1877 р.), «Архирейське послання Львівської єпархії від 22 лютого 1876» (1876 р.), «Відповідь на видану за кордоном брошуру про переслідування греко-католиків в Холмі»

М. Білоуса (1875 р.), «Дальші докази ревностей, або безпорадність в справах українських церковних в Галичині і Буковині» Ф. Білоуса (1878), «Кінець світу» (1885 р.), «Коляди або пісні на Різдво Христове» (1871 р.), «Лист пастирський преосвященного Андрея Шептицького» [219, с. 4-14].

У 1908 р. у Коломиї заснували захоронку (сиротинець) Сестер служебниць Пресвятої Діви Марії. В 1911 р. тут перебували сестри Евзевія (настоятелька), Евфрозина, Мирона та Іонікія [89, с. 91]. Серед учасників синоду Станиславівської єпархії 1908 р. з Коломиї знаходимо о. катихита Антонія Войтіховського [65, с. 79].

Натомість при підтримці австрійського уряду Римо-католицька Церква в досліджуваний період засновувала у містах Східної Галичини нові парафії тим самим проводячи покатоличення міського населення, полонізуючи місцевих українців [130, с. 33].

У 1775 р. в будівлях монастиря домінікан розмістився магістрат міста, був відновлений мурований римо-католицький костел Панни Марії, настоятелем якого був о. С. Мікульський, органістом – Я. Піскозуб [100]. Архітектор Меретин, що походив з південної Німеччини і був вихований у традиціях Ренесансу італійської школи у XVIII ст. в Галичині збудував чимало костелів, серед яких В. Січинський виокремлює римо-католицькі костели у Наварії (1739 р.), Городенці (1743 р.), Годавцях (1758 р.), Коломиї (1788 р.; інші джерела – 1762 р.) [64, с. 133].

Коломийський деканат, що належав до Львівської єпархії Римо-католицької Церкви, з 1880 р. охоплював трьох капеланів і чотири парафії на Покутті – в Косові, Пістині, Заболотові і Коломиї. Священники західного обряду були в Кутах, Яблунові, німецькій колонії Маріагільф [100, с. 193]. Резиденція Єзуїтів в Коломиї була заснована 1895 р. Саме тоді тут збудували будинок і каплицю для відправлення богослужінь і приступили до будівництва нового костелу, який був посвячений 31 жовтня 1897 р. [118, с. 311-312].

Починаючи з 1895 р. при каплиці св. Ігнатія, а згодом і при костелі створено релігійні товариства – «Святої вервиці», «Найсвятішого серця Ісуса і Марії», «Доброї смерті». Крім того, 8 березня 1903 р. о. Л. Моравський заснував при костелі «Товариство католицьке», 12 квітня 1904 р. – «Товариство слуг св. Зити», тоді ж були створені «Конференція Пань св. Вінкентія а Павльо», «Товариство під опікою

св. Йосифа для працівників фабрик у Коломиї», «Марійська дружина» та «Товариство учительок Марійської дружини».

Іншою сторінкою діяльності єзуїтів у нашому місті було проведення реколекцій та візитацій. Зокрема від серпня 1904 р. о. Й. Грубант проводив реколекції для сестер Уршулянок, а капелан о. Л. Моравський викладав релігію в Коломийській промисловій школі і шести народних школах міста. Єзуїти проводили візитації не лише по костелах Коломиї, але й по навколишніх містечках і селах – в Підгайчиках, Снятині, Обертині, Гвіздці, Маріагільфі.

Реколекції для інтелігенції в Заболотіві, Тарнові, Хитрові, Пшеворську в 1904–1905 рр. провів о. Й. Грубант, а влітку 1905 р. єзуїти-місіонери в Коломийському римо-католицькому деканаті провели реколекції.

Коломийські єзуїти працювали в притулках, шпиталях, в'язницях міста, навчали релігії і катихизму у середніх школах, займалися благочинною діяльністю. Одними з найважливіших завдань для єзуїтів залишалася боротьба за поділ сфери релігійного впливу, вплив на міську владу. Однак навіть під час гострої релігійної конфронтації, речниками якої були певною мірою служителі та віруючі коломийських церков і костелів, тогочасна інтелігенція не вважала себе поляками і чітко відмежовувалася від польських політичних заяв і їх планів, що чітко простежується у міжконфесійних стосунках, де греко-католицьке духовенство гостро виступало проти намагань перетягти греко-католиків на західний обряд, а також проти впливу на шкільну молодь.

Наприкінці XIX ст. у місті було два костели, які обслуговували священники Я. Малкович і М. Мартин [100]. При духовних осередках польської громади міста діяло кілька костельних братств.

Отже, релігійне життя Коломиї кін. XVIII – поч. XX ст. перебувало під безпосереднім впливом духовних осередків етнічних громад міста, в першу чергу, українських церков та польських костелів, духовність коломиян в цей період була важливим чинником у вирішенні питань національної та обрядової орієнтації населення Східної Галичини, яка знаходилася під владою Австро-Угорщини. Позиція українства відображала ті тенденції, що нуртували в лоні Греко-католицької Церкви, авторитет якої, Римо-Католицька церква намагалася применшити латинізаційними впливами. Загалом співіснування християнських конфесій нашого міста проходило без відкритої релігійної конфронтації, релігійної боротьби, головними завданнями братств,

товариств, кас взаємодопомоги були опіка над сиротами, малозабезпеченими, дотримання церковних обрядів.

Коломия у контексті міжкультурних взаємин

Коломия ХІХ – поч. ХХ ст. посідає особливе місце у розвитку не лише української, але й інших культур європейських народів, риси яких відобразилися в історії літератури, науки і мистецтва.

Зокрема із Коломийщиною пов'язані імена діячів польської літератури різної політичної орієнтації. Зокрема, уродженця Голоскова Францішка Карпінського (1741–1825), Казімежа Вуйціцького (1807–1879), який у 1832–1834 рр. мешкав у Залучі, Марії Вольської (1873–1930), яка деякий час проживала у Слободі. Надзвичайно цікавим у контексті польсько-українських літературних взаємин є той факт, що польський письменник і журналіст Гвідо де Батглія, уродженець Обертину (нар. 1848 р.), учасник польського повстання 1863 р., написав у Коломії першу польську книжку про Т. Шевченка – «Тарас Шевченко: його життя і твори», видану 1865 р. у Львові [105, с. 15].

Одним з фундаторів науки про гуцулів, їх побут і звичаї, сучасні дослідники називають Софрона Витвицького (1819–1879), українського поета і драматурга, етнографа-краєзнавця. У числах 54-55 львівського часопису «Зоря Галицькая» у 1852 р. він опублікував розвідку «Статистически-историческое обозрение гуцулов в Коломийском округи со характеристикою их» [109, с. 4]. Головна праця його життя «Rys historyczny o Hucułach» вийшла друком у Львові 1863 р. Автор писав: «Аби виявити джерела походження гуцулів, не шкодував власних старань. Маючи скромні можливості, трудився, щоб з мороку сірої непам'яті видобути з переказів і книг вірогідні відомості про цей народ» [109, с. 11].

Про певне пожвавлення в літературному житті свідчить й те, що в 1870 р. коломиянка Бартус писала поезії, які надсилала до «Dziennika Literackiego» у Львові [100, с. 194].

З 1870-х рр. етнографічні дослідження Гуцульщини та Покуття ведуться з певною програмою і науковою методикою: від нагромадження матеріалів і описів дослідники переходять до постановки значних історико-суспільних питань і узагальнень [141. – с. 43]. В цьому плані значну наукову цінність становлять праці відомого польського ет-

нографа Оскара Кольберга (1814–1890), що містять достовірні описи різних сторін матеріальної та духовної культури населення Галичини, зокрема й Покуття. «Зростаючий інтерес до історії і побуту людей, які населяють цей край, про яких маємо досить публікацій збірок пісень, приказок і байок, подання їх в різних частинах артикулів про наш (тут – польський – І. М.) народ, є поданням, головним чином, етнографічного матеріалу для розширення уявлень про той народ», – писав О. Кольберг у першому виданні своєї фундаментальної праці «Покуття» в 1882 р. [139, с. 113].

Вивчаючи побут і культуру польського народу, він не пропускав нагоди збирати пісні та записи, що стосуються українців, чехів, словаків. Описуючи поясний одяг вчений фіксував етнографічні терміни, а також записав сім весіль з різних місцевостей – Жукова, Чортівця, Городенки, Городниці, Ясенова-Пільного, Іспасу, а також Коломиї [202, с. 223].

Особливий інтерес представляють листи О. Кольберга, написані ним у Коломиї у 1880 р. до різних адресатів. Ілюструючи перебування польського етнографа у цьому місті, приведемо написані ним слова, що характеризують Коломию 1880 р.: «...Зрештою є здоровий, дякувати Богу, мешкаю у жидівському готелі на ринку з новим пам'ятником Карпінському, їм у казино в ратуші, де є ціла сметанка світу (кавалерського) Коломиї, ... кухня тут незгірша, є також більярд, читальня, що нараховує до двадцяти газет і часописів» [35, с. 409].

Польська громада, яка завдавала тон в культурному житті тогочасного міста, акцентуючи на його польськості, у 1880 р. встановила пам'ятник поетові, драматургові Францішекові Карпінському (1741–1825).

Відомим представником польської громади Коломиї у цей час, котрий ввійшов до польської науки був Леопольд Вайгель (1842–1905), автор не тільки «Нарису міста Коломиї», але й низки досліджень з етнографії українців. «Плід тих спостережень подаю в нинішньому нарисі як причинки до краювої етнографії, а разом з тим, і для того, щоб зацікавити туристів відвідати Чорногору, до пізнання вільного, але бідного люду гуцульського і розпочати над ним опіку», – писав Л. Вайгель у нарисі «О Нисціах» (1877 р.) [139, с. 114]. Перу Л. Вайгеля належать також статті – «Про Буркут і Чорногорські озера» (1880, 1885 рр.), «Флора міста Коломиї та його околиць» (1882 р.) [252].

З дослідниками етнографії Гуцульщини та Покуття тісно співпрацював чеський етнограф, дослідник українського народного побуту і

фольклору Галичини, чех Ржегорж Франтішек (1857–1899). У 1888–1891 і 1899 рр. разом з В. Шухевичем він мандрував по Карпатах, вивчав культуру і побут гуцулів, зібрав зокрема оригінальні гуцульські вироби для Празького промислового музею, де створив український відділ, пізніше включені до експозиції етнографічного відділу Національного Музею у Празі [224, с. 161-162].

Р. Франтішек зустрічався і листувався з відомими українськими діячами того часу – І. Франком, М. Павликом, О. Кобилянською, Є. Ярошинською. На особливу увагу заслуговує тісна співпраця з М. Білоусом, який сприяв етнографічним дослідженням вченого на Покутті і Гуцульщині. В 1891 р. славетний коломийський першодрукар здійснив подорож до рідного села відомого чеського етнографа і відвідав Празьку етнографічну виставку, враження від якої лягли в основу книжечки «Семь дней в Чехахъ» (Коломия, 1891) [110, с. 5].

Серед сузир'я письменників, етнографів, вчених, які присвятили Гуцульщині захоплені рядки, М. Антонович називає англійську письменницю шотландського походження М. М. Дауї (1867–1945), яка 1891 р. опублікувала у Лондоні книгу «Дівчинка в Карпатах», – детальні і правдиві враження від побаченого на Гуцульщині і Покутті. Називаючи українців рутенцями чи русинами, М. Дауї подає також і гіпотезу походження назви нашого міста, – в час окупації долин Червоної Русі, пише вона, Коломия була заснована як римська колонія (звідси її назва Colony-Kolony) [300, с. 90-91]. Пояснюючи зацікавлення Покуттям англійцями, слід відмітити, що у зв'язку з нафтовими розвідками краю, наприкінці минулого століття в Коломії оселився англійський геолог Віленсук і декілька бурильників. Деякі коломийці наслідували одягом і манерами англійців, які мешкали в цьому місті та на його околицях, а тому звідси й пішло розповсюджений фразеологізм «англієць з Коломий».

Одночасно упродовж другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. представники всіх національностей, що проживали у Коломії проводили жваву громадсько-політичну і культурно-мистецьку діяльність.

Зокрема К. Баранський зауважував, що у цей час «поляки в Коломій і на Покутті не спочивали на лаврах, незважаючи на участь міста і регіону» [100, с. 191]. Слід пам'ятати, що після визнання конституцією 1867 р. за народами, які проживали в межах імперії, права на національно-культурний розвиток, склалися сприйнятливі умови для акти-

візації польської спільноти в Галичині. А що традиційно роль центру національно-духовного відродження польського населення Покуття належала Коломиї, значну роль тут відігравали польські громадські організації. У 1875 р. коломийські поляки створили організації для відпочинку – «Товариство рибалок», «Товариство Чорногорське туристичне», засноване 1877 р. Причетними до створення цих організацій були поляки Л. Вайгель, член коломийського магістрату та Е. Кучковський, повітовий староста, радник намісництва – члени управи відділу «Чорногорського Товариства Татранського», яке займалося пропагандою туризму на теренах Покуття і Гуцульщини. Президентом був К. Сівіцький, секретарем – професор Т. Чуленський [100, с. 194].

Створене 1880 р. «Музичне товариство ім. Монюшки», пропагувало здобутки світового музичного мистецтва, а гімнастична організація «Сокіл», засновниками якої були професор В. Божемський і С. Бега, з 1885 р. займала провідне місце серед спортивних товариств міста [100, с. 193-194]. З-поміж відомих польських громадських діячів того часу, К. Баранський називає К. Глуховського, В. Кавецького, Я. Шумлянського, Якубовського, Богоевіча і Ясінського [100, с. 194].

Важливою подією в історії міста стала «Етнографічна виставка Покуття» 1880 р., наукове керівництво якою здійснював О. Кольберг, якому допомагали Л. Вайгель, Й. Кобринський, Т. Фандарис, М. Колцуняк, В. Юрченко і С. Витвицький. Головою виставочного комітету був обраний В. Дідушицький, заступником Я. Григорович, секретарем – М. Гловацький [201, с. 144]. «Ознайомившись з творами і планами її від самого початку аж до закінчення і увіковічення тієї вікової справи, сміло твердимо, що вистава коломийська перевершила всі сподівання, заімпонувала світові різноманітністю цінних зібрань... була незвичною, в прямому значенні того слова» – писав сучасник [295], мабуть саме тому, що тут були представлені вироби з льону, вовни, шкіри, глини, дерева, бондарські речі, роботи мосяжників, кушнірів, ткачів, вишивальний. Експонувалися художні полотна К. Устияновича, С. Обста, Є. Витвицького, Т. Рибковського.

А от 15 жовтня 1880 р., під час своєї вересневої подорожі по Галичині, місто й виставку відвідав імператор Франц-Йосиф у супроводі намісника Галичини, графа А. Потоцького. Сучасник не без здивування писав: «Якою ж повинна бути ця виставка, коли на неї приїхав цісар і архикнязь!» (вслід за цісарем до Коломиї прибув і архикнязь

Райнер) [139, с. 107]. З коломийської виставки 1880 р. багато виробів, зокрема творів Ю. Шкрібляка і О. Бахматюка закупив В. Дідушицький для приватного музею у Львові [169, с. 107].

Чимало вартісних експонатів експонувалося також і на інших етнографічних виставках. Так, 1890 р. Пжибиловський організував земельно-промислову виставку, а зразки народних промислів, одягу та фотографії виставлялися на виставці домашнього промислу у 1912 р.

Підтвердженням активності поляків Коломиї можна вважати заходи щодо вшанування пам'ятних місць в історії Польщі й видатних синів польського народу. Так 23 вересня 1877 р. з ініціативи голови громадського комітету Л. Вайгеля, в урочищі Косачів, на місці, де 1485 р. стояв трон польського короля Казимира Ягайлончика, якому складав присягу молдавський воєвода Стефан, було встановлено пам'ятний обеліск з написом: «Тут, на цьому місці в 1485 р. Казимир Ягайлончик, король польський, великий князь литовський, приймав присягу вірності від Стефана, господаря волоського» [100, с. 191-193; 252]. Увіковічуючи пам'ять про Адама Міцкевича, в 1898 р. у міському парку коломийські поляки встановили пам'ятник.

Серед відомих вихідців з Коломиї, діячів польської науки та мистецтва, потрібно згадати професора Ягайлонського університету у Кракові М. Мадуровича, який прислужився медичній науці тим, що вперше застосував на практиці кліщі, введені в акушерство під назвою «кліщі Мадуровича», К. Крушльовського, актора сцени, автора комедій і водевілів, в тому числі і відомої «Королеви передмістя» [100, с. 195]. У Коломийській гончарній школі у 1886–1890 рр. працював відомий польський митець С. Дембіцький. Найбільш відома його робота – портрет родоначальника династії різьбярів Шкрібляків з Яворова Юрія, якого митець зобразив за роботою [306, с. 56].

На початку нашого століття ряд художників Наддніпрянщини мали тісні зв'язки з карпатським краєм, якому присвятили низку своїх мистецьких творів. Серед них, уродженець Одеси, талановитий український художник, громадський діяч і педагог В'ячеслав Розвадовський [215, с. 19-20]. Після закінчення в 1900 р. Санкт-Петербурзької Академії мистецтв, він перебуває у Карпатах. Гуцульщині присвятив понад 30 картин і етюдів – «Гуцул з села Брустур», «Весна в горах Карпатах», «Гуцулка на плоті», «Бузкові сутінки», «Карпати» та ін. На 1909 р. митець готував виставку картин в Галичині, для чого восени

1908 р. переправив з Кам'янця-Подільського до Коломиї 72 картини та видав репродукції низки своїх творів. Однак важкий стан здоров'я не дозволив провести задумане. До 1911 р. В. Розвадовський проживав у нашому місті, де й одружився. Виїхавши до Санкт-Петербурга, він брав участь в організації і проведенні виставки, а з 1912 р. оселився в Ташкенті [307, с. 54-55].

Таким чином, культура Коломиї у ХІХ – на поч. ХХ ст. представлена літературою, наукою та мистецтвом. Представники цих галузей нерідко проживали тут, розвиваючи і збагачуючи славні традиції культури і мистецтва міста над Прутом. Українсько-польські, українсько-чеські та українсько-російські взаємини були важливим вкладом представників слов'янських народів в національну культуру, речниками яких вони були. Ці процеси не розвивалися одноосібно, а проходили у тісному контакті з особливостями нашого регіону.

Коломия в період Першої світової війни

28 червня 1914 р., в час, коли на пл. Сокола-Батька у Львові відбувався другий крайовий з'їзд кількох тисяч січовиків і соколів з нагоди 100-літнього ювілею Т. Шевченка, в Сараєво було вбито австрійського престолонаслідника Франца Фердинанда. Після обміну нотами (28 липня) між Австро-Угорщиною і Сербією на Дунаї пролунали перші вибухи. Вже 1 серпня Німеччина оголосила війну Росії, а 3 серпня – Франції. Європа поділилася на два табори: з одного боку – Австро-Угорщина, Німеччина та Італія (згодом Туреччина і Болгарія), з другого – Франція, Росія і Англія [124, с. 121].

Уряд Австрії як і в попередній період, так і в час війни, вів подвійну політику в українському питанні. Офіційний Відень запевняв українських політиків у прихильності до них, намірі поділити Галичину на східну і західну, надати українцям національно-територіальну автономію в межах Австрії [124, с. 127].

Лише в кінці серпня 1914 р. дозвіл на формування Легіону Українських Січових Стрільців (УСС), українського військового формування у складі австрійської армії, було одержано. У відповідь на звернення Бойової Управи вступати у ряди січових стрільців, щоб битися за визволення України та створення української держави, зголосилися тисячі добровольців, однак австрійська військова начальна команда і

міністерство війни обмежили число добровольців до 2500 осіб. Згідно «Поіменним списком боєвих відділів Першого полку Українських Січових Стрільців» у складі галицького стрілецтва воювало сім вихідців з Коломиї. Це, передусім Ігор Федів, 1895 р. н. (Булавний відділ), Олександр Перфецький, 1895 р. н., Павло Гуцуляк, 1895 р. н. (1 сотня), Микола Турянський, 1890 р. н., Антін Павловський (3 сотня), Михайло Серганюк, 1896 р. н. (6 сотня), д-р Омелян Левицький, 1875 р. н. (7 сотня) [357, с. 155.]

На початку війни російське військо успішно діяло проти австрійської армії. Незабаром царські війська захопили територію Галичини аж до Карпат. Не гаючи часу, уряд почав здійснювати свою політичну програму, яку свого часу Д. Дорошенко назвав «галицькою руїною» [313, с. 67]. Згодом І. Ткачук напише: «Обдерта за цілі віки чужими і своїми грабіжниками галицька земля віддавала останнє і найдорожче, віддавала життя своїх синів-трудівників» [361]. Запроваджуючи нові порядки в завойованій країні, царський уряд призначив графа О. Бобринського генерал-губернатором Галичини. У своїй програмній промові, виголошеній до представників Львова, Бобринський виразно сказав: «Я буду тут заводити російську мову, закон і устрій».

15 вересня 1914 р. в Коломию вступили російські війська. На околицях міста точилися бої, і воно тричі переходило з рук в руки противників, чим ще більше ускладнювалося життя мирного населення. Львівська газета «Свобода» повідомляючи про хід бойових дій, зокрема писала: «сейчас по занятю Коломиї, вже тиждень перед тим напав страх на населене. Люди старалися заховати безпечно свій маєток. Ніхто не відважився виглянути на вулицю зі страху перед Москалями» [259].

Під час перебування царських військ окупанти зруйнували пам'ятник Т. Шевченкові та Ф. Карпінському, заборонили видання українських газет, книг, закрили українські книгарні, припинили діяльність товариства «Просвіта». 2 грудня 1914 р., згідно з розпорядженням С. Д. Евреїнова, губернатора Чернівців, камер-юнкера двору Його Імператорської величності, до виконання обов'язків начальника Коломийського повіту Чернівецької губернії приступив князь Лобанов-Ростовський. Управління начальника повіту знаходилося в приміщенні «Каси Щадничої» по вул. Костюшки, 25 (нині – Народний дім) [7].

Царські війська, прорвавшись з лівого берега р. Дністер в околиці Заліщиків, Городниці, Поточиськ, дійшли під Коломию, де австрійські війська з допомогою німецьких відділів зупинили наступ російських військ, відкинувши їх за Дністер, звільнивши цілу Городенківщину [250].

В боях за Коломию, як зазначав краєзнавець І. Білінкевич, з 12 травня по 10 червня 1915 р. полягло багато вояків австрійської армії, про що свідчить братська могила-меморіал на польському кладовищі, на якій в 1916 р. була встановлена плита магістратом міста – символічний знак для вшанування пам'яті поляглих воїнів австрійської армії [250]. Неможливо обминути й того факту, що під час війни на терені Коломийщини воювали й працювали майбутні відомі діячі періоду громадянської війни у Росії. На початку травня 1915 р. під час бою на околицях міста відзначився солдат першої роти 326 Белгородського піхотного полку В. Чапаєв – за героїзм при форсуванні р. Прут в районі сіл Шепарівці і Княздвір був нагороджений георгієвською медаллю IV ступеня і отримав військове звання молодшого унтер-офіцера [288].

Загалом ж, історія нашого міста у 1914–1918 роках – складна і суперечлива, і потребує ґрунтовного вивчення. Адже російська окупація Галичини 1914–1915 рр. паралізувала суспільно-політичне життя, громадсько-культурну активність коломийців. У роки Великої війни Коломия та її околиці стали ареною жорстокої боротьби. Російські війська тричі оволодівали містом – у вересні 1914 р., травні 1915 р., у червні 1916 р., що негативно позначилося на всіх сторонах міського життя.

Отже, висновуємо, що політичне та соціально-економічне становище Коломиї в період Австрії та Австро-Угорщини в цілому відображало тенденції розвитку Галичини під владою династії Габсбургів. Політико-адміністративні реформи управлінського апарату, розширення кола економічних партнерів, дозволило відновити старі торговельні зв'язки, в поширенні яких місто відіграло посередницьку функцію. Розвиток нафтової і текстильної промисловості мало не оціненний вплив на становлення Коломиї економічної. Суспільно-громадська активність коломийців проявлялася у функціонуванні осередків політичних партій, діяльності християнських спільнот і праці культурно-освітніх закладів. Численні видавництва, наукові гімназійні гуртки та просвітянські осередки українців, поляків

та євреїв сприяли становленню Коломиї демократичної. Місто, де проживали, окрім українців, поляки і євреї, німці та вірмени, англійці, стає своєрідним осереддям згуртування етнічних громад Покуття. Важким тягарем на їхній долі позначилася Перша Світова війна, що паралізувала громадянсько-активне життя Коломийщини, тим самим утворивши певні передумови до усвідомлення коломийськими українцями необхідності створення власної держави на українських етнічних землях Галичини.

ЗАВДАННЯ

1. Ознайомтеся з описом торгів у Коломиї на початку XIX ст., який створив австрійський письменник Леопольд фон Захер-Мазох. Використовуючи цей уривок, охарактеризуйте етнічні образи коломиїців, а також подумайте, чому автор саме так змалював коломиїський ярмарок.

«Якщо комусь захочеться створити невеличкий образ Галичини, то нехай поїде на ярмарок до Коломиї. Там він опиниться на форумі давньої римської колонії. Серед штовханини ґендлярів, які пропонують, купують, сновигають туди й сюди, він побачить, як перед ним пропливає в розмаїтих обличчях дивовижна країна. Йому здаватиметься, що він то на багдадському базарі, то на церковній площі якогось села у Шварцвальді. Як і там, ударять по руках смаглявий вірменин з довгим чубуком та білявий шваб з короткою файкою в кутику уст, відчуття подібності проймає його, і він бачить, як Схід і Захід простягають один одному руки.

Жоден край багатонаціональної монархії не запропонує йому такої картини – ані Угорщина, ані Далмація, жоден не має такої повноти протилежностей. Тут відбувалось переселення народів. Немає тут якогось одного жіночого образу – є ґалерея жіночих портретів, порівняно з якою ґалерея короля Людвіга – лише збірка потвор. Роздивися довкола себе у штовханині! Кому ти віддаси Парісове яблуко?

Поглянь – ось у легкій бричці їде струнка худорлява полька з гордою сарматською голівкою. А може тебе більше привабить меланхолійна краса і замріяні очі малоросіянки? У неї козацька кров і гарненькі ніжки у сап'янових чобітках!

Якщо ти любиш сільські історії, шукаєш образів, які творить Бертольд Авербах, то ось біля кошиків та діжок з маслом тебе вітають босоногі Лорелеї, ніби з якогось гарного популярного видання – які в них добрі блакитні очі! А поряд з ними очі газелі – очі мешканки Малої Азії з того племені, доньки якого ставали рабинями, щоб робити рабами своїх господарів. Ніби якась гурія, лежить на килимі у білому вбранні та тюрбані вірменка. Пальмове листя та страусові опахала навіюють мусульманські мотиви та гаремні фантазії. А ця черкеска! Це не маленька гаремна квітка, це дика донька Карпат, козуля з галицьких народних пісень – гуцулка».

Захер-Мазох Л. Жіночі образки з Галичини // Захер-Мазох Л. Вибрані твори / пер. з нім. І. Герасим. – Львів: Літопис, 1999. – С. 19–20.

II. Прочитайте фрагмент моєї розвідки «Цісарська Коломия» (2010 р.). Використавши спеціальну таблицю, подану нижче, охарактеризуйте особливості коломийського міського самоврядування за часів Габсбургів, а також національну належність коломийських міських та оружних органів влади.

«Урядовий декрет від 13 травня 1784 р. надавав великого значення колишнім королівським містам, до складу яких було віднесено і Коломию. Коломийських містян звільняли від панщинязних повинностей, а міський устрій формувався подібно до австрійських міст. Польська шляхта за підтримки нових володарів і далі зберігала панівне становище в соціальному й економічному житті міста. У Коломиї організувалася Рада (магістрат), яка складалася з чотирьох радників (бургомістрів). До компетенції Ради належали управління міськими маєтками, адміністрація, поліція, міська «лава» (суд) з 4-7 членів для вирішення справ про опікунство, цивільних і карних справ.

Адміністративна влада, як і раніше, належала магістратові, до якого входили представники патрициїв та середніх містян. Вибори до магістрату відбувалися з дозволу старости і в його присутності. Збіднілі містяни (плебеї) не мали права брати участі у голосуванні. Порядок виборів та судочинства визначав власник міста (від 1772 до 1789 р. – Еварист Анджей граф Куропатніцкі, каштелян буський і белзький, кавалер орденів Білого Орла і св. Станіслава, академік краківський і замойський; від 1789 р. – Мишко Рафал граф Холоневські, дідич і кавалер ордену св. Станіслава). [...]

Відповідно до величини доходу міста, коломийський магістрат складався з більшої або меншої кількості осіб, серед яких найважливішою й найкраще оплачуваною був синдик. Завданням такого урядовця, який повинен був мати юридичну освіту, було поладження усіх міських справ і, передусім, фінансових. Другим після синдика був міський касир, а після нього – касовий контролер. Вони обидва мусили скласти в циркулярному уряді відповідну присягу. Крім цього був ще й голова міста – бурмистр – та це була функція безкоштовна й без значення. Тому дуже часто головою міста був саме синдик. Окрім цих осіб, були ще писарі, возні, поліціанти, сторожі – але це залежало від величини міських прибутків. Якщо ж місто мало власне судівництво, то з-поміж містян обиралися кілька лавників. Свої функції вони виконували безкоштовно.

Міська та окружна влади Коломиї того часу були репрезентовані, переважно польськими шляхтичами, австрійськими німцями або ґерманізованими чехами. [...]

У 1787 р. Коломия разом з прилеглими селами перейшла у власність Австрійської держави. Від 1805 р. в місті почало діяти камеральне управління, яке складалося з контролерів, правників, писарів, бухгалтерів, канцеляристів,

лікарів. До складу окружного управління в Коломиї входили крайсгауптман (староста), протоколіст, бухгалтер, реєстратор, канцеляристи, драгуни. До складу камерального управління містом входили контролери, юристи, писарі, бухгалтери від заробітної платні й фінансування, канцеляристи, лікарі. [...] Основним органом міської влади була Рада, до компетенції якої входили: розпорядження майном міста, управління фінансами, розподіл і збирання податків, нагляд за санітарним станом, організація будівництва та ремонту шляхів, мостів, укріплень, надання звання почесних громадян.

Таблиця 1

Міська і окружна влади Коломиї (1773–1918 рр.)

Рік	Бурмистри, бург'омістри, синдики-президенти, керівники самоврядної громади, голови міста	Крайсгауптмани, повітові старости, керівники округи, начальники повіту	Рік
1773	В. Піскозуб	Коречновські (?)	1773
1781	Теодор Голотко	Боґуслаус барон фон Діке	1815, 1820
1838, 1844	Йоганн Стопчанські (Іван Стопчанський?)	Фердінанд рицар фон Кроненфельд	1826
		Ігнац Гайнріх Мартинович	1833, 1838
1848, 1850	Сильвестр Дрималик	Фрідріх Свіцені	1844
1852, 1854	Міхаель Бочарські (Михайло Бочарський?)	Едуард Бах	1848
		<i>Вільна посада</i>	1850, 1852
1862	Рудольф Курцвайль		
1869- 1870	Максиміліян Турманн	Йоганн Гофманн	1854
		Антон Буркгардт	1856, 1862
1875	Ґенрик Задембські		
1876	Максиміліян Трахтенберг	Евґеніуш фон Кучковські	1869- 1870, 1881
1877	Ґенрик Задембські		
1881, 1884	Максиміліян Трахтенберг	Юзеф Янікевіч	1882?
		Евґеніуш фон Кучковські	1884
1889	Йосиф Функенштайн	Северин Баньковські	1894, 1897- 1899
1897- 1900, 1905	Броніслав Вітославські		
1911- 1913	Ян Клескі	Фердінанд Павліковські	1900, 1905 1911- 1913
1914		князь Лобанов-Ростовський	1914

1915			1915
1916-1917	Стефан Букоємський	Кодачковський (?)	1916-1917
1917	Йосип Капко		
1918		Іван Стрийський	1918

Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 25–27.

III. Ознайомтеся з нижче поданим уривком і обґрунтуйте відповідь чому саме наше місто вважається колискою українського аматорського театру.

«Діяльність Коломийського українського аматорського театру розпочалася виставою «Дівка на виданню, або На милованне нема силовання» 21 травня за старим стилем (8 червня за новим стилем) 1848 р. Перша вистава викликала нечуваний ентузіазм не тільки серед українського населення, а й серед загальноміської публіки, до якої належали німецькомовні австрійці, чехи, гебреї, а також поляки, хоча з боку останніх були перешкоди наступним українським виставам. Мистецьким керівником, режисером цієї події і всіх наступних вистав був австрійський офіцер-поручник Алоїз Ляйтнер, можливо, австрієць, а може, й чех за національністю. Виконавцями стали активісти українського національно-культурного руху в Коломиї. Після цього першого успіху було домовлено щотижня, в четвер, давати в Коломиї українські вистави. Однак, як зазначають дослідники, цей задум не міг бути зреалізований через брак репертуару та підривні заходи антипатріотично налаштованих елементів. Друга вистава «Дівки на виданню» відбулась десь у часі до 10 вересня 1848 р., а в часі між цією датою і 12 жовтня 1848 р. показано третю виставу, на цей раз уперше «Жовніра-чарівника».

Поки давалися перші дві вистави «Дівки на виданню» в Коломиї, текст переробки друкувався в Чернівцях у друкарні «Яна Екгарта і сина», в латинській транскрипції. Принаймні І. Озаркевич у жовтні 1848 р. привіз примірники видрукуваної книжечки на «Собор руських учених», на такий собі конгрес української інтелігенції Галичини, що відбувся 19 жовтня 1848 р. До речі, в дні цього з'їзду на прохання делегатів коломийська група, залучивши львів'ян, підготувала й зіграла виставу «Дівка на виданню», чим започаткувала український аматорський рух у Львові. Звідти він перекинувся до Перемишля й Тернополя.

Коломийське «Товариство акторів під предводительством Ляйтнера» могло відвідувати й сусідні з Коломиєю Станиславів, Косів, Кути, може, й Вижницю і навіть Чернівці.

1850 р. Коломийський аматорський театр продовжував виставляти переробки Івана Озаркевича, причому «Дівка на виданню» йшла під дещо зміненою назвою «Анничка, або На милованне нема силовання», «Жовнір-чарів-

ник, або Що не поможе наука, то поможе батіг», «Весіле, або Над цигана Шмагайла нема розумнішого».

Можливо, тоді Алоїз Ляйтнер й вживав заходів щодо перетворення аматорського товариства в Коломиї на професійну мандрівну українську трупу і шукав підтримки в Головної Руської Ради. Але з цього доброго наміру нічого не могло вийти, бо настали інші часи, часи реакції після революції 1848–1849 рр., настав період апатії серед української інтелігенції в Галичині, ідейний розбід, поширення москвофільської пропаганди, яку привезли до Галичини російські емісари в обозі царської армії, що йшла на Угорщину для придушення революції. Іван Франко, однак, вважав основною причиною не тільки саму суспільно-політичну ситуацію, а й те, що «драма і театр мало ще тоді мали ґрунту в Галичині», що «не було ані репертуару, який доводилось наскоро латати, перелицьовувати та перекладати з чужих мов, ані, що найважче, не було публіки, сільської і настільки маючої (заможної. – І.М.) та освіченої, щоб театр був для неї потребою. Навіть поляки у Львові не мали ще тоді такої публіки, а й німецький театр, до якого горнулася вся бюрократія, держався значними субвенціями державними та різними привілеями. А з русинів, темних і бідних та розсипаних по селах, хто мав інтересуватися театром, хто мав підтримувати його?.. В обох містах (тобто Коломиї і Перемишлі. – І.М.), де театр краще розвивався, він завдячував се заінтересованістю і живій участі людей неруської людности, зі світа урядницького й військового, а коли не стало тої протекції та співуділу, то не стало і руських «зрілиць».

Проіснувавши лише три роки, театр під орудою о. Івана Озаркевича припинив свою діяльність, але вже 1879 р. в Коломиї було створено перше літературно-драматичне товариство ім. Г. Квітки-Основ'яненка, статутом якого передбачалась постанова однієї вистави на місяць. 1911 р. в місті зареєстрували аматорський театр ім. І. Котляревського. Його першою виставою стала традиційно «Наталка Полтавка».

Натомість український аматорський театр відродився в Галичині аж у 1864 р., перетворившись за рік на професійну мандрівну трупу під назвою «Руський народний театр» при товаристві «Руська бесіда».

Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 121–122.

IV. Однією з найефективніших форм залучення коломийських українців до громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності були читальні. Прочитавши інформацію про їхнє функціонування, визначте передумови їх створення, мету та завдання діяльності.

«...ідея створення читальні як осередку культурного життя була вперше втілена в життя в Коломиї 1848 р. з ініціативи місцевого священика о. Мико-

ли Синовідського. Згодом він познайомив із своїм баченням місця читалень у житті суспільства членів історично-географічної секції Галицько-Руської Матиці (1848 р.), і ця ідея отримала всезагальне схвалення. Згідно з проектом М. Синовідського, читальня мала виконувати функції просвітницького центру не окремо взятого населеного пункту, а стати центром просвітницького руху окружного масштабу з розгалуженою системою членства, з виборним (або призначеним) керівництвом і налагодженою системою постачання й обміну літературою.

Мета коломийської «Слов'янської читальні» – «заохочування до збирання відомостей про наше отечество і наших побратимів, уобщати їх і так всюди розпостерати, аби свідущество історичне в краснім заясніло цвіту; мову нашу совокупним промислом піднести і так виглядати, аби в світлицях і письмах, і школі і в театрах ... годна виступати яко мова народу просвіщеного».

Проте таку реалізацію цей проект міг мати тільки при активній підтримці читальняного руху державними структурами, що було нереальним. Коломиезнавці стверджують, що, незважаючи на те, що коломийська читальня проіснувала недовго (уже від 1853 р. перша українська газета «Зоря Галицка» не подає матеріалів, які стосувалися діяльності читальні), сама ідея виявилася надзвичайно привабливою для наступних поколінь діячів просвітницького руху.

Дещо згодом, 15 лютого 1878 р., понад 30 осіб зібралося в Коломиї для установчих зборів містянської «руської» читальні. А урочисте відкриття читальні відбулося 3 березня того ж року. Програмою передбачалося також улаштування забави, приуроченої до річниці знесення панщини в Галичині, проте староство не дозволило її. Затвердженням намісництвом статутом передбачалося, що членом «може бути ... кожний без різниці стану, статі, віку й обряду, місцевий або позамісцевий, котрий об'явить своє бажання до читальні вступити, зобов'яжеться до вкладки а то вписового 1. 20 зр. і місячних внесків 50 кр. Ціль читальні є тільки просвіта народу, тобто надія, що наші почтенні родимці численно поступлять до того товариства». Членські внески приймав секретар товариства о. Микола Лепкий. Ця читальня пізніше розмістилася в будинку пана Цвібля напроти міської церкви, а при ній була також канцелярія філії товариства ім. Качковського і крамниця п. Миколи Березовського. Про те, що читальня не була членом «Общества» ім. Качковського, свідчить той факт, що в кімнатах читальні в грудні 1880 р. відбулися загальні збори філії товариства «Просвіта».

У період 1882–1888 рр. в Коломиї засновується друга читальня, а 19 листопада 1889 р. на Надвірнянському передмісті зусиллями відомого діяча Олексія Болахівського – третя. До неї відразу вписалося майже 60 членів, головою обрали власника друкарні, одного з найвідоміших діячів москвофільського спрямування Михайла Білоуса. Проте аж до початку 90-х років XIX ст. жодна з цих читалень не розвинула активної діяльності.

З початком 1890-х своє перше піднесення починає переживати коломийська містянська читальня. На загальних зборах читальні, які відбулися 20 травня 1893 р., було обрано новий виділ, до якого увійшли о. Н. Красицький, коломиєць Малець і Кобилецький, Іван Березюк, Олексій Білоскурський та інші.

Перед заснуванням у Коломії читальні «Просвіти» 28 листопада 1899 р. було вжито ряд заходів для відновлення міської читальні на Надвірнянському передмісті. Її відновили завдяки зусиллям першого засновника Олексія Болевівського, який для цього навіть виділив одну з кімнат у своєму будинку. Головою читальні обрали о. Климентія Кульчицького, заступником – Олексія Болевівського, секретарем – Северина Даниловича, касиром – Онуфрія Гомонка, бібліотекарем – Ігнатія Микитюка. Крім них, до відділу ввійшли Микола Чернишак і Антоній Гавришук. У члени читальні вписалося 40 присутніх містян.

Читальня «Просвіти» імені Т. Шевченка від часу заснування (1908) відіграла чи не найважливішу роль в культурному житті української Коломії. Вона розташовувалася на вул. Міцкевича, 47/в. У березні 1908 р. до читальні належали трохи більше ніж 70 осіб, а головою був коломийський господар Осип Кігітчук. Цікавий факт: у звіті з діяльності читальні за цей же рік, характеризуючи ставлення представників інших національностей до активізації українського культурно-освітнього руху, голова читальні відмітив приязне ставлення з боку німців та євреїв, проте відверто вороже – з боку поляків. Поступово при читальні запрацювали позичкова каса, аматорський театральний гурток та хор з 30 членів, а читальняна бібліотека складалася з більш як 80 книжечок, переважно видань «Просвіти».

У кінці 1908 р. відбулися загальні збори, на яких обрали новий провід у складі: Іван Рудницький – голова, його заступник – Матвій Березовський, а до проводу входили також писар Павлина Божемська, касир Іван Судак, бібліотекар Василь Данилюк та заступник віділових Розалія Базак. Рівень освіченості членів читальні вважався високим, оскільки з усіх членів читальні тільки шестеро були неписьменні. Цілком можливо, що це стало наслідком плідної роботи читальні. Так, більшість зборів супроводжувалися відчитаними на національно-патріотичну тематику, а серед авторів відчитів було багато відомих на той час коломийських інтелектуалів: Осип Чайківський, Федір Примак, Роман Шипайло та ін. Поступово зростала й читальняна бібліотека, яка на початок лютого 1910 р. нараховувала 260 творів у 98 томах. При читальні була створена торгово-промислова спілка з обмеженою порукою, з якої користали не тільки члени читальні, але й інші містяни».

Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 123–125.

В. Прочитайте уривки з розвідки Никифора Даниша (1912 р.) про початки в нашому місті гімназії. Вкажіть причини відкриття в Коломії навчального закладу такого типу.

[...] Місто Коломия, столиця Покутя, належить вже від давна до осередків духового життя галицької України. Щоби не сягати далеко, згадаємо, що вже перед 1848 р. заважила Коломия дуже на долі галицько-руського письменства. Ту жив Микола Верещинський, що так щиро причинив ся до видання «Русалки

Дністрової», а 1848 р. вбогу літературну творчість в Галичині скріпляє коломиїський парох Іван Озаркевич своїми драмами-перерібками.

В 50-тих рр. Йосафат Кобринський, парох Мишина коло Коломиї, пише численні дописи до коломиїських часописий та видає дві брошури: «Букварь» і «Способъ борзо виучити читати», обі взірцеві з педагогічного боку, писані гарною народною мовою.

В 60-тих рр. шлють ся з Коломиї та Коломиїщини численні дописи до часописи «Слово», в яких автори живо інтересують ся справами політичними, а ще більше шкільними. В самій Коломиї М. Білоус закладає (дня 7. (19.) марта 1864. р.) друкарню, яка видає значне число книжок.

В 70-тих рр. Іван Наумович почав видавати в Коломиї популярну часопись «Наука», яка в перших роках видавана доволі чистою народною мовою причинила ся немало до розбудження народного духа.

Отсих кілька фактів, яких ряд можна би ще значно збільшити, навели ми тільки для приміру. Вправді не всьо вичислене мало однакову стійність (хочби пр. діяльність Наумовича та його кружка), та все таки бачимо з сего, що Коломия належала до головніших осередків духового життя Галичини. І хоч ту повинна би скоро повстати руска середна школа, то мимо сего довелось Русинам сих сторін ждати на свою гімназію аж до 1892 року. [...]

Вже в 1849 році коломиїська міська Рада, що складалась в ту пору із самих майже Русинів, робила заходи коло основаня гімназії в Коломиї. Коли вірити дописуватилеви в «Слові», ся справа представляла ся так:

«Начатки гимназии произходятъ отъ русской Рады Коломиѣской въ году 1849, где за предсѣдательства Г. Николая Верещинскаго сѣдоглавыи Отець Вѣтвицкій, Настоятель духовный Далешевы, внесъ предложеніе необходимои потреби гимназии въ Коломиѣ утвержденное сильными доказательствами. Собрано подписи отъ духовныхъ и многихъ мірскихъ цѣлой окрестности отъ Днѣстра до Черногоры; – дѣйствовано на выдѣль мѣста; но все тупо йшло. Министерія рѣшая прошеніе Рады Коломиѣской, хотя облестное мнѣніе изявила о Коломиѣ, однако за хладнокровно вопросила за средства, которыми бы вѣновалась та гимназія. Но сусѣдскій Снятинъ не могъ безъ вліянія быти на Коломию. Учрежденіе школь реальныхъ тамъ, возбудило духа тутъ. Стали стыдати ся Коломиѣчане своего нерадѣнія, – и тогда на ново Предстоятель Города ВБл. Г. Курцвайль, емуже да будеть честь и слава отъ Руси, двигнуль тотъ вопросъ, который высокимъ покровительствомъ Г. министра. Совѣтника (Шашкевича) успѣхомъ благимъ есть вѣнчанъ.

Ликуйте родители, восхищайте ся мальчики, на жниво готовте ся, – на то жниво души, на то жниво родной мовы – по легкомъ тепломъ дожджи,

Не залишайте церкви и школы,

Наука то острый серпъ,

Хоть онъ коваеь твердо, поволи,

Но рідкій у него щербъ»

В числі 55 «Слова» з дня 9 серпня (21) 1861 р. в дописи «Отъ Коломыи» читаємо:

«Оногда посѣтилъ нашъ городъ Коломыю ВБл. Господинъ Професоръ Бѣлоусъ изъ Тернополя, вѣроятно желавшій обняти управление ново учрежденной гимназіи. Шляхта окружная взирае поставленіе нѣкоего професора С. изъ Львова на здѣшного директора. Вся окрестность же Коломыи, и именно Клирь и селяне, котрыхъ дѣти въ великомъ большинствѣ лавки гимназіи заповняють, ничего усерднѣйше не домагаются, якъ чтобы по ровнопраности заповрученной Высокимъ Дипломомъ Его ц. к. Апост. Величества Коломыйска гимназія отдана была Русинамъ. Есть то новий камень преткновенія для нашего краєвого Намѣсничества. Надѣмся, що по объявленной справедливости Его Превосходительства Гражданского и Войскового Губернатора Графа Менсдорфа та справа рѣшена буде въ пользу Русиновъ».

– Чи се значить, чтобы теперішна коломыйска польска гимназія, заснована головно заходом Русинів мала бути рускою? Стилізація дописи в сім місци на жаль не ясна, але, як побачимо низше, ходить ту здає ся о домаганє таки рускої гимназіи. Та й справді – по всяким як божим так і людским законам – належалась она Русинам з огляду на майже чисто руский елемент коломыйского й сумежных повітів (косівський, городеньський, снятинський та надвірнянський).

Як піклували ся вже тоді Русини Покутя згаданою гимназією, свідчить про се хочби допись «Отъ Коломыи», поміщена в «Слові» з року 1861. ч. 92. Дописуватель згадує про подяку, що єї зложили відпоручники свѣтских і ду-ховних корпорацій посадникови міста «Господину Матѣи изъ Курцвайль» за приміщенє гимназіи «въ самой красшой каменици на площади городской близъ церкви», дальше пише, що доколичне свѣщенство підпомагає щедро бібліотеку та природничий габінет гимназіи – (пр. «Госп. приходникъ Маркиль Кульчицкій дароваль 800 книгъ, іерей Шлемкевичъ, капелянь Акрешоръ, 600 книгъ, а Госп. Деканъ и приходникъ М. Петрашевичъ подариль гимназіи все собраніе свое растѣній Галицкой земли до 1000. Опісля пише згаданий дописуватель:

«Все хорошо и предобро. Но якова ото гимназія въ Коломыи? руская или польская, или якова? посѣщаютъ ю Русины въ большинствѣ, Поляки въ меньшости, есть и Нѣмцы. А стоить она на русской земли, назначена умственно двигнути окрестности Коломыйскіи, а въ особенности городъ Коломыю. Изъ сего ясно, якова должна быти она. Преимущественно руская, но и польскій и нѣмецкій элементъ не предати запустѣнію».

Та сталось інакше. Ся гимназія була в початках комунальна (в рускій мові учили релігії та рускої граматики, в польській релігії та польської граматики, а всіх інших предметів в німецькій мові), опісля польско-німецька, а згодом перемінилась в теперішню польську гимназію.

Русинам Покутя, як і всій рускій суспільности в Галичину, а в першій мірі рускій репрезентації в державній раді та в краєвім соймі довелось вести цілі ряди літ важку боротьбу за креованє руских гимназий взагалі, а коломыйскої зокрема. Ся боротьба була тим труднійша, що відомий краєвий закон з дня 22

червня 1867 року зробив зависимим заснована руских гімназій від дозволу польської більшості галицького сойму та повітових рад (в яких величезну перевагу мають Поляки).

Від 1884 р. ставив посол Юліян Романчук майже на кожній соймовій сесії внесені в справі отворення у східній часті Галичини бодай одної гімназії з рускою викладною мовою. По чотиролітніх заходах отворено в 1887 р. паралельку (I клясу рівнорядну з рускою викладною мовою) при польській гімназії в Перемишли (До того часу була тільки одна руска гімназія – т. зв. академічна у Львові).

Сей здобуток на поли шкільництва в виді паралельки не вдоволяв галицьких Русинів, що становлять майже половину населення Галичини. Тому ставили они через своїх сеймових, ба далі й парламентарних послів легальні внесення в справі крєованя нової рускої гімназії у східній Галичині.

Дня 20. мая 1891. р. на засіданю бюджетової Комісії «Ради державної» при дебаті над позицією міністерства просьвіти «школи середні» вказав посол Романчук, що Русини мають лише одну руску гімназію у Львові і три паралельні кляси в Перемишли та домагав ся помноженя руских гімназій взагалі, а наразі отвореня одної рускої гімназії у східній Галичині. Відповідно до тих виводів поставив пос[ол]. Романчук резолюцію до правительства, а коли зі сторони польских членів комісії піднесено, що они будуть резолюцію підпирати з застереженєм (!), що рішене що до викладної мови на основі галицького закона з 1867 р. належить до краєвого сойму, поС. Романчук в порозуміню з референтом Бером прилучив ся до стилізації п. Мадейского: «Взиває ся правительство до заложеня нової гімназії у східній Галичині», причім референт запевнив, що в рефераті буде зазначено: «Сим дає ся галицькому соймови можність вдоволити національним потребам Русинів». Комісія приняла резолюцію одноглосьно.

Дня 20 червня і 13 падолиста 1891 р. на засіданю палати послів при спеціальній дебаті над бюджетом міністерства просьвіти поС. А. Барвіньский пригадав палаті, що у східній Галичині було би конечне заложене висшої гімназії з рускою викладною мовою.

Дня 3. марта 1892. р. на 1 засіданю 3 сесії VI. періоду галицького сойму поставив член Виділу краєвого руский посол Дамян Савчак (посол Романчук був тоді хорий) таке внесені: «Зваживши, що наш край має за мало гімназій як з огляду на число своєї людности і свої потреби, так і в порівнаню з иншими краями коронними Монархії; зваживши, що іменно полуднево-східна часть нашого краю на 7 повітів з людностию 595 074 душ крім низшої гімназії в Бучачи не має ані одної школи середної; зваживши, що та часть краю є переважно замешкана Русинами, бо побіч 31, 8% мешканців, що уживають польської мови, находить ся в ній 66 – 52% мешканців що уживають рускої мови; зваживши, що Русини взагалі на близько (3 000 000) три міліони душ в Галичині мають одну гімназію руску у Львові і чотири кляси рівнорядні (паралельки) в Перемишли, підписані вносять:

Високий Сойм зволить ухвалити:

Ззиваєть ся ц. к. Правительство, щоби в полуднево-всхідній часті Галичини приміром в Чорткові, Бучачу, або в Коломії заложило гімназію з руским язиком викладовим».

Дня 7 марта 1892 р. відбулось перше читань внесена посла Д. Савчака – і більшостию голосів відослано его без дебати до шкільної комісії.

Внесене пос. Савчака приділено в шкільній комісії пос. Войтіхови Дідушицкому. На першім засіданю шкільної комісії заявив віцепрезидент ц. к. Ради шк[ільної]. кр[аєвої]. др. Бобжинський, що ц. к. Рада шк[ільна]. краєва застановляючи ся попередно взагалі над справою основаня нової гімназії з рускою викладною мовою, «признала місто Коломию за місце найвідповідніше на се», опираючись на статистичних датах, що відносили ся до рускої молодіжи, яка ходить до гімназій у східній часті Галичини. Комісія – не преюдикуючи мериторичної сторони внесеня пос. Савчака – порішила віднестись з просьбою до референта шкільництва у краєвім Виділі Хамца, щоби краєвий Виділ зажадав безпроводочно опінії повітових Рад в Чорткові, Бучачі і Коломії в справі евентуального основаня рускої гімназії.

Домаганю комісії вволено сейчас, бо зараз по засіданю вислав краєвий Виділ відповідні запитаня до згаданих повітових Рад.

Коломийска повітова Рада на засіданю з дня 9 марта 1892 р. заявилась одноголосно за основанем рускої гімназії в Коломії.

Дня 19 марта 1892 р. по соймовім засіданю прийшло під наради в шкільній комісії внесене пос. Савчака. Над сим внесенєм дебатовано від 4 до 8 год. вечером.

Референт сего внесеня пос. Войтіх Дідушицкий заявив ся за узглядненем внесеня пос. Савчака, однак висказав бажане, щоби переведено дискусию над квестиєю, чи при полагожденю внесеня треба вибрати дорогу поралельюк з рускою викладною мовою, чи самостійної рускої гімназії.

В дуже оживленій дискусії заявили ся п[ани]. Стан[іслав]. Бадені, Ю. Чарторийский, о. Ковальский, Пілят, Щепановский і Стан[іслав]. Тарновский (старший) за основанем самостійної гімназії з поступенним доповненем по одній клясі що року.

Тому, що повітова рада Коломії одноголосною ухвалою заявила ся за основанем рускої гімназії в Коломії, признала і шкільна комісія місто Коломию як місце основаня нової рускої гімназії.

В дискусії тільки п[ани]. Балясітс (Balasits), тодішний ректор львівського університету, і пос[ол]. Райскій (селяньський посол громад рудчанського повіта) заявили ся проти внесеня пос[ла]. Савчака, а коли внесене ректора Балясітса перейти до денного порядку над внесенем пос. Савчака не устоялось, – замітив п. Балясітс в дальшій дискусії, що в такім складі річий мусить заявити ся радше за самостійною рускою гімназією, чим за рускими паралельками. – Пос[ол]. Райский видержав до кінця на своїм становищі.

Присутний на тім засіданю віцепрезидент ц. к. Ради шкільної краювої др. Бобжинський, уникаючи в своїй промові всяких заміток політичного характеру, заявив ся іменем правительства з педагогічних зглядів також за основанем самостійної рускої гімназії в Коломиї.

Шкільна комісія виготовила довший звіт з внесеня пос. Савчака [...]

«Брак учительских сил, з повною кваліфікацією, переповнене у многих станах, до котрих вимагаєсь гімназияльного образования – не промовляють за тим, щоби скоро творити нові гімназії в краю, а закладанє фахових шкіл може видаватись пильнішою задачію; до тогож многі остають в тім переконаню, що розвій літературної рускої мови і розширене знаня тої мови найшли би для себе найвідповідніші услівя в гімназиях, в котрих викладано би деякі предмети по польски, а инші по руски». Або инший уступ:

«Вказаним місцем для основаня такої (себто рускої) гімназії є Коломия. За тим промовляє не лише заява коломиийської Ради повітової і ґеографічне положенє, але також та обставина, що в тім місті є польска гімназия, отже молодіж польска і руска буде мати нагоду навязати взаїмні, а дуже пожадані відносини».

Дальше вказує справоздавець на брак гімназияльних учителів, що моглиб викладати в рускій мові та на брак шкільних підручників, а вкінци заявляє:

«Однак ті трудности не можуть спиняти основаня нової гімназії в Коломиї, з рускою викладною мовою. Ся гімназия буде розвивати ся поступенно; в першім році буде утворена лиш перша найнизша кляса, а число кляс буде побільшати ся з кождим роком, доки не повстане повна гімназия природним ходом річий. Як довго вкінци число кляс і учеників, а також склад учительского збору, не будуть на тільки великі, щоби і неповна ще гімназия мала услівя самостійного іstownаня і як довго окремий будинок для тої гімназії не буде викінчений – може спільна дирекция управляти польскою і починаючою ся щойно рускою гімназиєю в Коломиї. Маючи все на оці потреби рускої мови і педагогічні причини, нема сумніву, що буде можна утворити до кількох літ окрему руску гімназию, котра буде інституцією, що стояла би на сторожи чистоти рускої мови і вдоволяла би як домаганям краю так і справедливим домаганям родичів».

З тих взглядів заявилаь шкільна комісія за внесенем пос[ла]. Савчака, а на засіданю сойму дня 30 марта 1892 р. [...] се внесенє прийнято без дискусії більшостию голосів.

Даниш Н. Нарис історії ц. к. гімназії з рускою викладною мовою в Коломиї від єї основаня 1892/3 до 1911/12 року // Звіт Дирекції ц. к. гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1911/1912. – Коломия, 1912. – С. 5–13.

VI. Прочитайте розповідь дослідниці історії Української державної гімназії в Коломиї Мирослави Кочержук про умови вступу і навчання у цьому навчальному закладі. Порівняйте навчання у тогочасній

гімназії (вступ, іспити, шкільна форма) з теперішнім навчанням у середній школі, гімназії або лицей Ваших однокласників або друзів.

«До 1 класу гімназії приймалися діти, які закінчили 4 класи початкової школи, досягли 10-річного віку й успішно здали вступні іспити. Така умова не створювала рівних можливостей для вступу міським та сільським дітям, адже в селах майже не було чотирикласових початкових шкіл, а тому рівень їх підготовки часто не дозволяв упоратися з екзаменаційними завданнями. Щоб виправити ситуацію, відкрито підготовчий клас, куди могли записуватися діти 9-річного віку після 3 років початкової школи, а також ті, кому не вдалося потрапити до 1 класу одразу.

Вступні випробування для майбутніх гімназистів, які складалися з письмової та усної частин, відбувалися впродовж одного дня від 8-ої до приблизно 14-ої години з невеликою перервою. До перерви після спільної молитви та переключки вступники писали диктант українською мовою й виконували письмове завдання з математики. Усні іспити здавали з релігії, української та німецької мов уже після перерви, а за цей час перевірялися письмові роботи. Таким чином, одразу після завершення випробувань оголошували прізвища щасливців, яким вдалося вступити до гімназії.

Навчання в гімназії тривало вісім років.

Чотири рази на рік учнів атестували – у листопаді, наприкінці січня, на початку квітня й наприкінці навчального року. За результатами атестацій гімназисти переводились або не переводились до наступного класу. Кількість непереведених дітей свідчить про те, що навчання давалося учням нелегко, а викладачі були доволі вимогливими. [...] В останніх числах серпня непереведені могли здати своєрідний іспит (промоцію), щоб продовжити навчання, якщо ж їм це не вдалося – відраховували. Такі умови, а також строгість оцінювання були важливим чинником, що змушував учнів відповідально ставитися до навчання.

Оцінювання знань (принаймні до 1906 р.) здійснювалося за шестибальною системою: «відзначаючий», «дуже добрий», «добрий», «достаточний», «недостаточний», «лихий». [...] Поведінка (обичаї) оцінювалися спочатку п'ятьма балами: «похвальна», «добра», «досить добра», «доганна», «лиха», відтак – чотирма. Оцінки за старанність (пильність) були такими: «трехала», «добра», «досить добра», «нерівна», «мала». Деяким дітям навчання давалося важко, але були й відмінники – «форцуґи» [...]

[...] учні були зобов'язані носити шкільну форму, звільнялися від цього лише бідніші діти першого класу. Невдовзі для юних хлопчаків навчання в гімназії найперше асоціювалося саме з «мундуриком», і вони просто мріяли якнайшвидше його одягнути, щоб всі навколо задивлялися лише на них. [...] Особливим предметом гордості гімназистів австрійського періоду, як видно зокрема зі спогаду, був головний убір циліндричної форми, висотою 10-12 см, з прикріпленою спереду нікелевою бляшкою з латинською літерою «G», обведеною лавровим віночком, під якою – римське II (номер школи). Згодом українські гімназисти нашивали українське «Г» хоч не мали на це спеціально-

го дозволу. Мав цей головний убір ще й лакований чорний дашок, над яким – пасочок з двома гудзиками.

На стійці піджака, висотою близько 7 см, були нашивки у вигляді сріблястих або золотих восьмисантиметрових смужок. Вони відповідали класові, в якому навчався учень: срібні смужки – для учнів 1-4 класів; золоті – 5-8 класів, а їх кількість (від 1 до 4) вказувала клас.

Форма учнів молодших і старших класів відрізнялася ще й кольором: у перших – темно-попеляста, в останніх – чорна. Передбачено було й верхній одяг для зимового періоду. Така красива, а головне, помітна форма була додатковим виховним елементом, адже зобов'язувала гімназиста до хорошого, тактовного поведження, де б він не перебував. «Мундурик» заставляв утримуватися від бійки та надто рухливих забав ще з однієї причини. Пошитий з якісного сукна, він був доволі дорогим [...] І хоч як інколи бідному селянському хлопцеві кортіло більш активних фізичних розваг – терпів, бо пірвати уніформу не мав права».

Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї. 1892–1944. – Коломия: Вік, 2011. – С. 15, 16, 40, 41 [«Коломийська бібліотека», вип. 8].

VII. Прочитайте твердження дослідника видавничої Коломиї Миколи Васильчука. Поясніть у чому особливість унікальності нашого міста як видавничого центру XIX – поч. XX ст.

«Місто Коломия Івано-Франківської області – унікальний видавничий центр [...], де 1864 р. започатковано світське українське книгодрукування, а 1865 р. – газетярство. Тут упродовж другої половини XIX і в XX ст. діяли 33 українські друкарні, які стали базою для українського книговидання (більш як 3 тис. найменувань книг і брошур) та періодики (більш як 140 найменувань українських періодичних видань). У певні періоди історії рівень розвитку друкарства і книговидання в Коломиї стояв на другому місці після Львова. Сучасна поліграфічна база, належний інтелектуальний потенціал спричинили до того, що коломийські періодичні видання розповсюджувались не лише в західноукраїнському регіоні, а й у країнах Західної Європи, Близького Сходу, Америці. Діяльність коломийської періодичної преси та книжкових видавництв привертала увагу авторів з Великої України, сприяла єднанню українського народу, розділеного кордоном. Усе це свідчить про особливе місце Коломиї в історії української видавничої справи. [...] Започаткована 1864 р. [в Коломиї. – І. М.] друкарня відіграла важливу роль в активізації суспільно-політичного життя українців Покуття й Гуцульщини. Друковане слово стало доступним ширшому колу людей. Водночас друкарня стала базою, на якій виник перший у галицькій провінції український часопис «Голось народний». Видання стало першим кроком у формуванні та становленні регіональної журналістики, відіграло певну роль у боротьбі українців Покуття з опляченням, спробами перетягнути греко-католиків на латинство. Часопис засвідчив слабкі ланки в політичній самоорганізації українців, брак належно вихованої національно свідомої еліти, здатної обстоювати права власного народу, а не

сподіватися на допомогу російського самодержавства в боротьбі з австро-польським поневоленням і засиллям. Друкарня [братів Білоусів. – І. М.] була базою для розвитку в Коломії національного видавничого руху, популяризації в регіоні творчості Т. Шевченка, єдності українського народу, поневоленого Росією та Австро-Угорщиною. На практиці вдалося довести можливість і крайню необхідність децентралізації видавничої справи як одного з важливих факторів для піднесення освіченості народу, його входження в активне політичне життя. Бо лише через друковане слово загалом і пресу зокрема в умовах австро-угорського панування можна було відстоювати права українців на соціальний та національний розвиток».

Васильчук М. Українська видавнича справа в Коломії (друга половина XIX – XX ст.). – Коломия: Вік, 2012. – С. 4, 21–22 [«Коломийська бібліотека», вип. 12].

VIII. Наше місто – відомий культурний центр України. З XIX ст. починаючи у ньому відбуваються численні виставки. Про дві найвідоміші з них свідчить поданий нижче уривок. Уважно прочитавши його, порівняйте мету, завдання та обставини організації коломийських виставок у 1880 р.

«Перша відома виставка в Коломії відбулася ще 1859 р. в приватному помешканні коломийського урядовця Левицького. Тут експонували пам'ятки старовини, що їх зібрав господар-колекціонер у селах і містах краю. А от 1871 р. в нашому місті відбулася і перша в Галичині виставка пасічництва. З цього приводу газета «Руська Рада» писала: «Коломия – не Москва, не Париж, не Варшава; маленьке місце виставки та й і маленько собі тота виставка була».

1871 р. в Коломії відбулася перша фотографічна виставка робіт фотографа Юліана Дуткевича (роки життя не встановлені), який вважається першим, хто документально зафіксував на фотоплівку типи коломийських містян, вулиці й кутки Коломії від 1870-х рр.

Але найвідомішою коломийською виставкою кінця XIX ст. стала етнографічна. Вона діяла 15-30 вересня 1880 р. і була другою (!) з черги крайовою виставкою. Їй передували етнографічні виставки у Стокгольмі, Відні, Парижі та Львові. Вона засвідчила великі таланти українського народу, стала важливим джерелом для написання низки етнографічних і наукових праць, а також дала поштовх до створення майбутнього коломийського музею.

Етнографічна виставка була організована на вул. Зеленій (тепер – бульвар Лесі Українки, вирогідно в теперішньому міському парку ім. К.Трильовського). Наукове керівництво цією виставкою здійснювали Оскар Кольберґ і Леопольд Вайґель. Виставковий комітет складався з 15 членів, переважно поляків на чолі з В. Дідушицьким зі Львова. На цій виставці експонувалося майже 10 000 предметів з Коломийського і Косівського, Городенківського і Снятинського, Заліщицького і Борщівського повітів. Найширше були представлені вироби українців Поліття, Поділля і Гуцульщини, незначною мірою – поляків, вірменів і циганів.

Коломийська етнографічна виставка складалася з двох відділів – етнографічного і природних багатств. У першому були представлені: лляні й конопляні вироби, ліжники; народні строї (24 комплекти); кушнірство (кептарі); оздобні вироби (люлько-файки тощо); бондарство; точені вироби; гончарство; писанки; продукти, зокрема вироби з сиру; вірменські вироби з Кутів; моделі хатів; гончарське знадіб'я; кінська зброя; мисливські вироби; музичні інструменти; предмети й описи обрядів; малюнки, картини й світлини; мапи; циганські вироби; колекція старожитностей (монети, грамоти). У другому відділі можна було побачити свійських тварин гуцулів; дерев'яні вироби (меблі); рослини; а також «мінеральою» – воду з Буркута.

Під час цієї виставки у Коломиї відкрили пам'ятник польському поетові-романтику Францішеку Карпінському – уродженцеві Коломийщини. А з нагоди виставки виготовлено бронзові й срібні пам'ятні медалі, які й нині зберігаються в коломийських колекціонерів і є рідкістю. На кошти від етнографічної виставки (650 золотих ринських) на «Затишку» було закуплено площу під будову майбутнього Народного дому (в джерелах – Інститут «Руський народний дім» у Коломиї). [...]

Другою коломийською виставкою 1880 р. стала «господарсько-промислова» або «господарського промислу». Вона була організована українськими діячами москвофільського спрямування, проходила лише 16 вересня на «Затишку» (тепер – місце будівлі Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. о. Йосафата Кобринського). Фактично, це була перша такого типу регіональна виставка в Галичині. Вона започаткувала низку подібних виставок у краю, мала великий успіх, широкий розголос у пресі. Організаторів цієї виставки незабаром почала переслідувати місцева влада, яка зосереджувалася у руках польських шовіністів. Її організаторами були о. Йосафат Кобринський, Михайло Білоус, Тома Фандарис, Микола Колцуняк, Василь Юрченко, Софрон Витвицький та інші діячі-москвофіли з «Общества ім. М. Качковского». Взяти участь у цій одноденній виставці запросили відомих культурно-освітніх діячів Галичини. Організатори переслідували таку мету: зацікавлення широких кіл української громадськості крайовим промислом, показ дійсного стану крайової рільничої і промислової продукції, а також розвитку сучасного українського мистецтва, зокрема гуцульського.

Коломийська виставка господарського промислу 1880 р. поділялася на такі відділи: 1. Землеплоди (рослини, копалини). 2. Знряддя (господарське, домашнє, садівниче, пасічницьке). 3. Домашні промисли (харчові, напої, рукодільні – з вовни, шкіри, дерева, соломи); гончарські. 4. Тваринництво. 5. Мистецтво (малярство; друкування, літографія, фотографія; палітурництво, рибярство; жіночі ручні вироби; шкільництво).

Напередодні відкриття обидвох коломийських виставок 1880 р. місто відвідав імператор Австро-Угорщини Франц Йосиф I».

Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 168–171.

IX. Ознайомтеся з думками коломиїців 60-70-х років XIX ст. про актуальні тогочасні проблеми та ініціативи у нашому місті. Визначте найголовніші з них (політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні), спробуйте пояснити їх причини (державні, регіональні, міські). Поміркуйте, чи сучасна Коломия має нагальні проблеми, які треба вирішувати цілою коломиїською громадою? Обґрунтуйте свою думку.

1. Погляд дослідника. Невідомий автор (1860-ті рр.):

«Давно були в Коломиї два Русини старостами округними: Мадурович і Мартинович; за їх старанням вибудовано шпиталь цивільний і школу нормальну, котра є нині найчисленніше молоддю відвідувана.

Міська рада складається з 18 вільними голосами вибраних репрезентантів, з-помежи котрих є лише 4 Русини. Щодо доходів, то мусимо визнати, що Коломия дуже малі посідає, бо окрім пропіначії і докладок громадських більше жодні не посідає. Що ж тепер буде, якщо пропіначію знести? З чого утримає місто гімназію, школу нормальну, уряд громадський та ін.? Тому ми радили б чесн. репрезентантам завчасу старатися про побільшення доходів. Але тут може нас хтось запитати, яким чином може прийти при нинішніх скупих доходах до побільшення їх? На те подаємо кілька способів, котрі далися би дуже легко і при малих видатках здійснити. І так: 1) за 3-4000 може комуна поставити парову лазню, котра з певністю за кілька літ могла б окупитися; 2) паровий млин; 3) дім для гімназії, уряду громадського, руських кооператорів і для війська; 4) літні лазеньки на Пруті та ін. Ті всі заходи можуть при нинішніх часах малим капіталом зреалізувати, з котрих згодом місто мало би красні прибутки.

Нашим і кожного добромислячого обивателя було би бажанням, аби комуна якнайскорше постаралася про піднесення тутешньої нижчої гімназії на восьми- або хоч шестикласову гімназію; про заснування конче необхідної школи реальної; про кращий стан школи рільничої, яка тут лише на папері існує, а яка для тутешнього народу дуже потрібна би була; про вимурування вежі ратушевої для нагляду за вогнем; про вимурування каналів; про ремонт бруку, доріг і хідників (тротуарів) і багато інших діл, які вимагають щоденно свого поліпшення. А якщо буде насправді фундована єпископія Станиславівська, тоді Коломия, закликавши все дооколишне духівництво і народ, повинна би всіма силами старатися і просити найясн. Монарха, щоби тая єпископська катедра в Коломиї заснована була. Добра дотаційні (Вістова, Скит, Манява, Княздвір і Печеніжин) мають бути призначені для тої єпископії. Це була би вигода економічна для консистора, тому що Коломия є найліпшою точкою для підлеглих тої консисторії. Вже бл. п. кардинал митрополит Михайло Левицький зробив проєкт, аби єпископія Станиславівська в Коломиї або в Городенці була створена.

Коломия має до 18 000 мешканців і є одним з найбільших міст руської (східної) Галичини: воно більше як мілью квадратів ся тягне. Положення Коломиї таке є добре, що вона може статися найбільшим містом Галичини; може знову бути зосередженням гандлю російського, молдавського, турецького, з Азії, Індії,

Китаю, Угорщини, Німеччини, Італії, Бельгії, Франції і Англії. Прут міг би пласкими паростками носити збіжжя Поділля, худобу і дерево Карпат, вугільний камінь Мишина, Новоселиці, Трійці, шкло з Микуличина і Майдану, сіль з Косова, Ланчина, Утороп; цукор Тлумацький; козину, сальцесони, лій, кожухи від кутських Вірменів; красні дерев'яні вироби Гуцульські; славні виправи шкір і гончарські роботи Коломийські; дьоготь гірський; буркут з Жаб'єго; бриндзу гірську; каміння до будовання з скал Карпат тощо. Всі плоди сеї околиці і положення Коломиї серед тої залізниці, межі Сходом і Заходом, обіцяють Коломиї блискучу великанську будучність. Коломия є фенікс, яка з вогню щораз краща виходить, особливо декотрі доми, які перед останнім вогнем валилися, нині через асекурацію прекрасно на поверх вибудовані є; видно, що не Коломия, а асекурація горить. Якщо так усі інші старі доми, які валяться, асекурації побудують, то можна наперед сказати, що Коломия буде найкращим містом. [...] Чути, що внаслідок того частого фінансування дуже нерадо приймають асекурації забезпечення на доми Коломийські, здається, що асекурації мають помилкове поняття про феніксів Коломийських, бо Коломия мусить хоч тричі до року горіти.

І як Коломия на цілій Русі, аж під Краків, має своє народне значення, бо Русини коломийки під сонцем співають і танцюють, так і в гандльовому й розумовому відношенні буде колись Коломия верховодити на Русі – бо тут найчистіша Русь».

М. Топографія історична. Коломия (перший історичний нарис про Коломию) / Опрацювання тексту, словник, передмова М. Савчука; перекл. з пол., нім. Й. Ріпецького. – Коломия: Вік, 2011. – С. 32–33 [«Коломийська бібліотека», вип. 9].

2. Погляд дослідника. Леопольд Вайгель (1877 р.):

«Що стосується загального враження, яке Коломия справляє на своїх мешканців, то можна сміливо стверджувати, що з кожним роком місто стає чимраз гарнішим. Якщо ще 1846 р. весь ринок був забудований численними дерев'яними хатинами з ґанками, в яких містилося багато крамарів, то сьогодні навколо обширного ринку, як і в самому його центрі, розміщені муровані двоповерхові кам'яниці. Саме ґміна за останні 6 років немало спричинилася до кращого вигляду міста, і не можна заперечувати, що робила, докладаючи найбільших зусиль, все, що може служити для задоволення і користі мешканців міста. Від часу мого перебування тут, тобто від 1873 р., ґміна збудувала просторий гімназійний будинок, триповерхову ратушу з вежею 1 новим годинником, гончарну школу, закупила дім для бідних, який з 1879 р. мають використовувати на публічні цілі, заснувала касу ощадності й підтримує різні заклади і товариства, що мають на меті чинити добро для міста, врешті розпочала будівництво каналів і брукування вулиць. Коли б виклала бруківку поки що на ринку і важливіших вулицях і коли б трохи більше було уваги з боку поліційно-будівельної секції та самих мешканців, то Коломия цілком би набула рис міста Західної Європи. Після усунення тих невеликих недоліків, що потребує лише енергії і доброї волі, і при зростанні кількості помешкань повинна Коло-

м'я отримати більше, ніж досі, мешканців, принаймні влітку, зважаючи на те, що тут свіже повітря, здорова вода і навколо прекрасні околиці».

Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / пер. з пол. М. Васильчука та М. Коцержук. – Коломия: Вік, 2008. – С. 63 [«Коломийська бібліотека», вип. 1].

Х. Уважно прочитайте інформацію про наше місто у 1880-х роках. Перелічіть державні установи, які містилися в тогочасній Коломиї, визначте економічний потенціал нашого міста, його експортно-імпортні можливості.

«Коломия і Маріягільф, повітове місто, на лівому березі річки Прут, 42 км. від Кутів, 63 км. від Заліщиків, колись належало до Руського воеводства Галицької землі, є столицею Покуття. На 1869 р. в місті налічувалося 460 будинків і 8 000 мешканців, на 1880 р. було 24 662 мешканці на площі 760 м. кв. В самій Коломиї – римо католиків 3 941, [...] 4 076 греко-католиків [...] На передмістях Багінсберг і Славці від 1874 р. є нові громади віруючих.

У Коломиї містяться наступні державні й автономні установи: староство, повітова дирекція скарбу, до відання якої належать політичні повіти: Коломия, Городенка, Снятин, Надвірна, Заліщики і Борщів; окружний суд, [...] суд повітовий у справах прибутків скарбових; уряд цехівничий міри і ваги; державний уряд поштовий і телеграф; повітова рада; повітова комісія рахункова для ґрунтових податків; ізраелітський рабинат.

Через Коломию проходить залізнична колія Львів – Чернівці, станція якої розташована в цьому місті (між Туркою і Заболотовом, 195 км. від Львова). У місті є Каса щаднича, закладена гміною міста під гарантії її ж самої, вона уважена 1872 р. міністерством справ внутрішніх; позичкова фундація для промисловців і рукодільників, заснований гміною міста 1857 р.; шпиталь публічний, закладений 1835 р. з добродійних датків; фундація окружна для інвалідів у Коломиї, заснована 1862 р.; 2 товариства промисловців – гончарів і шевців (від 1870 р.); музичне товариство ім. Монюшки.

Від урядового гостинця (державного шляху), який називають «Головний гостинець карпатський», під Коломиєю відхиляється в бік другий урядовий гостинець – Кутський, який пролягає через Сопів, Мишин, Уторопи, Пістинь, Косів, Черганівку до Кутів на кордоні з Буковиною. У Коломиї починається третій урядовий гостинець – Городенківський, який веде через Підгайчики, Гвіздець, Сороки, Чернятин, Городенку, Семаківці до Дністра.

Під оглядом географічним Коломия розташована між 42° 43° довготи і 48° 32° широти географічних [...], висота над рівнем моря становить 284,80 м. [...]

Промисел загалом на дуже низькому рівні, переважно в єврейських руках. Єдиний промисел, який є значнішим, – млинарство. Частина збіжжя закуповується через ґендлярів, переробляється на борошно на двох американських млинах і кількох звичайних; річний виробіток борошна становить 60 000 центнерів метричних.

Торгівля – в єврейських руках. Значна експортна торгівля збіжжям і спиртом у Коломийський, Городенківський, Чортківський, Заліщицький, Снятин-

ський і частину Станиславівського повітів. Щорічний експорт 1 мільйон центнерів метричних. Імпорт товарів блаватних і колоніяльних, сушеної риби з Одеси. Експорт худоби до Відня і Прусів, приблизно 8 000 штук щорічно, зосереджено в руках коломийських містян. Торгівля дерев'яними матеріалами з прилеглих гір – ґонтами і латами. Експорт м'яса до Відня – в руках одного ізраеліта, щорічно приблизно 50 000 центнерів метричних. Торгівля яйцями на Пруси – приблизно 300 000 фунтів щорічно; свинини – приблизно 6 000 фунтів щорічно. [...]»

Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 133–134.

XI. Прочитайте подані нижче відомості про коломийців-довгожителів. Пригадайте своїх родичів, знайомих чи сусідів, котрі прожили довге життя. Чи були вони коломийцями, хто були їхні батьки, або як і коли вони потрапили до нашого міста, а також на якій вулиці проживали в Коломиї. Якщо ж такої інформації у Вас немає, запитайте своїх друзів та однокласників, чи відомо їм щось про довгожителів у їхніх родинах.

«У Коломиї упродовж XIX – на початку XX ст. мешкали довгожителі: 105-літній українець з Надвірнянського передмістя Василь Міняйлук (1798–1903), 115-літня полька Маґдалина Вежбіцка (1789–1904), 100-річний українець зі Снятинського передмістя Іван Микитюк (1727–1827). А 3 травня 1891 р. свою 101-у річницю відзначав коломиєць Самуель Стефановіч, який мав вісім доньок, двох синів, 29 внуків і 39 правнуків».

Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 217.

XII. Ознайомтеся з відозвою коломийської повітової боєвої управи до українців Покуття у серпні 1914 р. про вступ до лав Українського січового стрілецтва. Проведіть історичні паралелі тогочасних подій, які описані у цитованому документі, з подіями новітньої російської агресії на сході нашої держави. Сформулюйте власну думку.

«Українці Покуття!

Головна Українська Рада у Львові візвала весь наш нарід до боротьби за волю України.

Тяжка настала для нас хвиля. Грізною війною іде на наш край непримиримий ворог України російський царат, щоби загарбати насилем і сю часть України, де наш віками поневолений народ зазнає з ласки наймилостивішого нашого Монарха свобідного народного розвою.

Бажаня російського царату є загорнути Галичину та відобрати нам і ті народні права, які нам запоручує конституція нашої держави. Темний гріб копає ворог нашому народному життю, а нашому народови грозить тяжке поневолене.

Братя! Борім ся проти страшного нещастя! Богато наших братів стоїть вже в рядах цісарського і королівського війська, щоби боронити нас перед грозячою загродою.

Одначе і ті, що остали дома нехай беруть за оруже та стають в ряди борців за народну волю, за волю цілої України.

Наші брати за кордоном ждуть помочи від нас, щоби визволити ся з довголітної неволі. Тому нехай кождий свідомий і здоровий Українець сповнить свій обовязок до визволення України з російської неволі.

Українці! Вступайте в ряди «Українських Січових Стрільців».

Основуйте сейчас в кожній громаді місцевий Комітет, котрий переведе в своїй громаді нашу народну мобілізацію. [...]

До діла! Настав слухний час відплати за злочинне доптанє прав України, за муки Полуботка, за каторги Тараса».

**Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле.
– Філядельфія, 1988. – С. 754.**

XIII. Прочитайте офіційні оголошення російської окупаційної влади в Коломій восени 1914 р. Опишіть ті проблеми, які, на думку російських окупантів, вимагали негайного вирішення.

№ 1

«Всѣмъ жителямъ города Коломии предлагается немедленно предъявить Коменданту города въ Магистратѣ въ назначеной на это комнатѣ всѣ имѣющееся холодное и огнестрѣльное оружіе, а также порохъ, патроны и прочіе припасы.

Виновные въ неисполненіи сего будутъ предаваться военно-полевому суду».

№ 2

«Дошло до моего свѣдѣнія, что здѣшніе купцы продають свои товары только за уплатой денегъ австрійскихъ, отъ лицъ же уплачивающихъ деньгами русскими требуютъ цѣнь значительно высшихъ и даже не хотятъ брать. [...]

Предостерегается, что въ случаѣ повторенія этого злоупотребленія будетъ приказано не только конфисковать товаръ, но кромѣ того виновные будутъ подвержены строгому наказанію.

Равнымъ образомъ строго наказаны будутъ всѣ тѣ, которые какимъ-нибудь образомъ пытаются обнизить установленный курсъ рубля посредствомъ повышенія цѣнь товаровъ, уплачиваемыхъ деньгами русскими или отказомъ приѣма этихъ денегъ подъ предлогомъ недостатка мелкихъ денегъ».

№ 3

«Приказываю на улицахъ поддерживать чистоту. За неопрятностьъ буду налагать штрафы на владѣльцевъ. [...]

Съ 9 часовъ вечера по мѣстному времени запрещается хождение жителей по городу безъ разрѣшенія коменданта.

Музыка въ кавярняхъ, гдѣ такова разрѣшена, а также кинематографъ не имѣють права функціонировать позже 9 часовъ. [...]

Извозчикамъ строго запрещаю возить пьяныхъ солдатъ а особенно принимать въ фазтоны бочки съ пивомъ или другую посуду со спиртомъ при нижнихъ чинахъ».

Монолатій І. Місто без властивостей. Коломийська фуґа Великої війни. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. – С. 73, 74.

XIV. Ознайомтеся зі спогадами очевидця російської окупації Коломиї. Опишіть, що саме, у прочитаному уривкові споминів, Вас найбільше здивувало?

«Воєнні часи були вельми дошкульні й прикрі для цивільного населення. В нашій околиці проходив кілька разів фронт. Нам довелось бачити не лише вбитих вояків, але теж і повішених на ринку в Коломиї зовсім невинних українців, запідозрених у шпигунстві в користь Росії, а вшати наших людей полюблили мадяри, котрі в першому році війни повісили сотні Богу духа винних українських селян у Галичині.

Війна затягалась, а одним з її вірних супутників був голод, що заглянув нам усім, дітям і старшим, у вічі, коли всюди відчувався гострий брак харчів. Не раз дехто з учнів радів, коли знайшов шматок хліба, покритого плісню, що його хтось викинув з військового поїзду. Одяг ми мали з кропив'яного матеріалу. Влітку до гімназії я ходив босоніж. Крім різних труднощів, небезпек, нестач, що їх принесла війна, давалися ознаки теж постійної вояцтва багатонаціональної австрійської армії. Пам'ятаю, що найкультурніше поводитися хорватські вояки.

Були на постою у нас теж і російські старшини. Українці-старшини царської армії завжди нам допомагали чим могли, бачачи, що сім'я в нас велика. Було нас восьмеро дітей. Старшини-москалі чи иншородці приходили не раз пізно вночі, галасували, п'янствували та взагалі поводитися некультурно. Пригадую такий випадок. У дровитні, де звичайно були нарубані дрова, російські солдати поставили своїх коней. Там тоді не було дров, але під підлогою був сховок нашого скромного майна, тобто того, що в нас було найцінніше. Батько боявся, що коні можуть проламати слабу підлогу й покалічатися, а тоді його можуть за це покарати чи й судити. Тому й виявив старшині-москалеві, що під підлогою є сховок, а в цьому сховку немає ніякої зброї, лише заховані деякі цінні речі. Старшина вислухав і велів солдатам забрати коней з дровитні. Ця частина пішла на фронт, а по кількох тижнях знову повернулася на відпочинок. Прийшов до нас на квартиру чура того самого старшини, що йому батько сказав про сховок, поклав речі старшини й, відкривши валізу, витягнув з неї наші два дорогі по-мис-

тецькому виготовлені свічки. От старшинське слово москаля-офіцера, який запевнював батька, що все гаразд, він розуміє ситуацію, звелить забрати коней, а в між часі приказав своєму чурі пограбувати вночі наш сховок».

Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів. – Мюнхен – Лондон, 1982. – С. 13.

XV. Прочитайте післямову моєї розвідки, присвяченої повсякденному життю нашого міста в роки Першої світової війни (2014 р.). Поміркуйте, чому саме Коломия за роки цієї війни та трьох російських окупацій перетворилася на «місто без властивостей».

«Після трьох російських окупацій Коломиї час зупинився. Місто стало безбарвним і холодним. Колись цісарське місто, яке було для одних коломийців матір'ю, а для других мачухою, а для третіх далекою родичкою, тяжко помирало упродовж Великої війни. Зникло місто для усіх коломийців. Зникли свої поляки і євреї, німці, вірмени та англійці, натомість з'явилися чужі росіяни та зросійщені українці. З цього часу головним запитанням, яке збурило мізки коломийців, стало Коломия – місто для кого? Адже спершу війна виглядала як щось звитяжне і обов'язково короточасне явище. Усі чекали перемоги над ворогом. Винятком з цього правила воєнної доби не були й багатомвні і багаторелігійні коломийці, які знали напевне, що війни будуть вестися завжди, а вони та їхні родини мусять сплачувати свою ціну за життя і мир. Розпочинався коломийський лабіринт самотності, який переходив у кола ізольованості.

А що час у Коломиї зупинився, показала і перша, і третя окупації (за другої просто такої статистики не велося), ініціатори та помічники яких у місті успішно виконали цілу партитуру арештів і депортацій, виявлення політично неблагонадійних, диригували контрибуціями і замінами старих власників на нових, лояльніших, відчуженням земель колоністів, доведенням до жебрацтва економічно активних верств коломийського соціуму, протегуванню біженства й проституції, контролю над виборами та міськими елітами, роздмухуванням непорозумінь на етнічному ґрунті. І так далі, і так далі...

Велика війна знищила Коломию як набуток цивілізації. Зруйнувала місто як територію спільноти та її самоврядні свободи. Адже тільки у коломийському місті габсбурзької цивілізації можна було провадити справи зі своїми і чужими, реалізовувати етнічні бізнеси, врівноважувати статуси то одного, то другого, а то й третього та четвертого історичних народів Коломиї (українського, польського, єврейського, німецького), шукати між ними компромісів в усіх царинах міського життя, стирати границі політичних, соціальних, господарчих і культурних кордонів.

Велика війна, а в ній – російські займанщини, прирекли коломийців на двояку дилему: піти на війну і там загинути, чи повернутися калікою і нікому не потрібним, боронячи цесаря і Вітчизну, або стати вічним мандрівником поміж родини, сусідів, окупантів, в оточенні предметів щоденного вжитку, жебракуючи і перебуваючи у постійному страхові перед виселенням, пограбуванням,

арештом. Ці чинники визначили основи знищених приватностей духа, громадянськостей та національностей коломийських містян. З цього часу війни провадилися вже не теоретично, а усі випробування життя у запіллi ворога лягали у практичну площину.

Велика війна підвищила мобільність коломийців, перетворивши їх на біженців, кардинально змінила соціальну та етнічну структури міського організму, перетворивши традиційні етнічні спільноти Коломиї на групи з різними статусами у повсякденному і громадському житті. Колись давні коломийці змінили свої помешкання на вагони утікачів до кращих країн і континентів. Змінили професорські портфелі та музичні інструменти на валізки для подорожі».

Монолатій І. Місто без властивостей. Коломийська фуґа Великої війни. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. – С. 209–211.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

З історії Коломиї кінця XVIII – поч. XX ст.

Бойцан В. Проблеми розвитку освіти на Коломийщині наприкінці XVIII – на початку XX ст. // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 51–70.

Васильчук М. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX – XX ст.). – Коломия: Вік, 2012. – С. 4–54 [«Коломийська бібліотека», вип. 12].

Глаголюк В. «Просвіта» Коломийщини: становлення і розвиток // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 113–135.

Грабовецький В. Коломия в період Австро-Угорщини // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 87–122.

Грабовецький В. Культура Коломиї XIX – початку XX ст. // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 123–155.

Грабовецький В. Січова і стрілецька слава Коломиї // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 113–122.

Зварич П. Гімназійні часи (Уривки з книжки «Спомини. 1877–1904») // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 269–276.

Кочержук М. З історії нафтового промислу на Коломийщині // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної нау-

ково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 71–76.

Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї. 1892–1944. – Коломия: Вік, 2011. – С. 3–56 [«Коломийська бібліотека», вип. 8].

Монолатій І. Архів греко-католицького уряду парохіяльного // До істини. Вісник церкви св. Йосафата в Коломиї. – 1993. – Число 2. – 19 грудня.

Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. – С. 29–30, 32, 37–38, 40–42, 45, 48–50, 53–54, 58–60, 62, 74–110, 112–146.

Монолатій І. Другі як перші: коломийські поляки за австрійської доби // Ї: Незалежний культурологічний часопис. – Ч. 52: Польський всесвіт Галичини. – Львів, 2008. – С. 236–247.

Монолатій І. Друковане слово Коломиї. Коломийські книжкові видання 1864–1941 рр. Каталог // Літопис коломийський. Науково-популярний вісник музею історії міста Коломиї. – 1993. – Ч. 1. – 32 с.

Монолатій І. Єзуїти в Коломиї // Людина і світ. – 1995. – № 11/12. – С. 44–47.

Монолатій І. Історія видання коломийських українських гімназійних часописів // Українська періодика: історія і сучасність / Доповіді і повідомлення Сьомої Всеукраїнської наукової конференції 17 – 18 травня 2002 р. – Львів, 2002. – С. 108–113.

Монолатій І. Коломийська статистика, «гречні» коломийці та міська влада за цсарщини // Краєзнавець Прикарпаття. – № 13. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 12–16.

Монолатій І. Коломийський довідник // Ї: Незалежний культурологічний часопис. – Ч. 62: Коломия. – Львів, 2010. – С. 208–235.

Монолатій І. Коломия в Європейській війні 1914–1918 рр. // Українські Січові Стрільці – лицарі рідного краю / В. Ковтун, І. Монолатій та ін. – Коломия: Вік, 2007. – С. 67–100.

Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 22–29, 35–40, 47–49.

Монолатій І. Коломия як видавничий центр західноукраїнської провінції (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 6. – С. 24–26.

Монолатій І. Місто без властивостей. Коломийська фуга Великої війни. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. – 224 с.

Монолатій І. Педагогічна думка Коломиї (1899–1912 рр.) // Вертикаль. Додаток до часопису «Обрії». – 2000. – № 1(8). – С. 42–43.

Монолатій І. Поіменний список стрільців з Коломийщини, військової старшини краю, випускників Коломийської гімназії у Леґіоні Українських Січових Стрільців // Українські Січові Стрільці – лицарі рідного краю / В. Ковтун, І. Монолатій та ін. – Коломия: Вік, 2007. – С. 101–110.

Монолатій І. «Просвіта» на Коломийщині: Слово без діла є мертво // «Просвіта»: історія і сучасність (1868–1998). Збірник документів і матеріалів за ред. В. Германа. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 1998. – С. 292–294.

Монолатій І. Самостійна робота учнів Коломийської української гімназії з історіознавчих проблем (1907–1914 рр.) // Джерела. Науково-методичний вісник. – 2000. – № 1-2 (21-22). – С. 18–25.

Монолатій І. Цісарська Коломия // Ї: Незалежний культурологічний часопис. – Ч. 62: Коломия. – Львів, 2010. – С. 22–97.

Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 312 с.

Монолатій І. Цісарщини як підмурівок української Коломії // Ї: Незалежний культурологічний часопис. – Ч. 62: Коломия. – Львів, 2010. – С. 148–155.

Монолатій І., Арсак М. Братство Пресвятої Родина // До істини. Вісник церкви св. Йосафата в Коломії. – 1993. – Число 1. – 25 листопада.

Монолатій І., Арсак М. Русько-католицьке товариство святого Йоанна Милостивого // До істини. Вісник церкви св. Йосафата в Коломії. – 1993. – Число 1. – 25 листопада.

Монолатій І., Арсак М. Товариство «Братство святого архистратига Михаїла при греко-католицькій церкві парохіальній в Коломії». – Коломия: Літопис коломийський, 1993. – 32 с.

Монолатій І., Арсак М. Товариство святого апостола Петра // До істини. Вісник церкви св. Йосафата в Коломії. – 1993. – Число 1. – 25 листопада.

Туркавський М. Етнографічна виставка Покуття в Коломії / пер. з пол. А. Ємчук. – Коломия: Народний дім, 2004. – С. 9–39.

Енциклопедичні гасла:

Андріїшин С. «Боян» («Коломийський Боян») // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 89–91.

Андріїшин С. Вулиці коломийські // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 234–236.

Біланюк І. Бікурських фабрика машин і відливня // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 70–71.

Біланюк І. Бурси // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 109–110.

Біланюк І. Вибори // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 97–102.

Біланюк І. Військові підрозділи // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 167–170.

Бойцан В. «Вечерки» // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 88–89.

Бойцан В. Відчити // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 155–156.

Бойцан В. Читальня // // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 12, літера Ч / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2001. – С. 38–45.

Бойцан В. Шкільництво // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 13, літера Ш / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2003. – С. 45–62.

Бойцан В., Нагірний В. «Вечерниці» // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 89–91.

Васильчук М. Друкарня // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 5, літера Д / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2007. – С. 118–119.

Вишиванюк І. Взаїмна Поміч Українського Вчителства (ВПУВ) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 95–96.

Кочержук М. Депутат // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 5, літера Д / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2007. – С. 36–38.

Кочержук М. Жіночий кружок (Руський жіночий кружок) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 46–47.

Кочержук М. Жіночий рух і жіночі організації // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 47–51.

Кречковський Л. Етнографічна виставка // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 128–129.

Мельник Л. Архітектура Коломиї // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 1, літера А / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1996. – С. 27–29.

Мельник Л. Бібліотеки й бібліофіли // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 54–56.

Мельник Л. Будівництво в Коломиї // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 101–104.

Мельник Л. Віче // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 195–200.

Мельник Л. Господарсько-промислова виставка або виставка господарського промислу // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 129–132.

Монолатій І. Братства (Брацтва) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 92–93.

Монолатій І. Галицька накладня // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Г' / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 20–21.

Монолатій І. «Громада» (товариство української молоді) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Г' / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 149–151.

Монолатій І., Савчук М. Бурмістер (бурмістер, бург'омістер) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 108–109.

Нагірний В., Савчук М. «Зоря» (українське ремісничє товариство) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 136–137.

Савчук М. «Бібліотека для рускої молодежи» // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 53.

Савчук М. Білоус Михайло, син Івана // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 66–67.

Савчук М. Білоус Теодор (Федір), син Івана // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 1998. – С. 67–68.

Савчук М. Видавництво // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 103–104.

Савчук М. Війни світові. Перша світова війна (1914–18) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 157–160.

Савчук М. Військовий відбуток // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 163–166.

Савчук М. «Загальна бібліотека» // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 70–71.

Савчук М. «Загальна книгозбірня» // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 71–72.

Савчук М. залізничне сполучення // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 81–83.

Савчук М. «Зоря» (підпільне товариство учнів Коломийської гімназії) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 137.

Савчук М. Ярмарок // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 14, літери Щ, Ю, Я / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2002. – С. 48–50.

Фільварок О. Єзуїти // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 31–32.

Widok ratusza w Kołomyi.

Fotografował

Rynek od zachodu w Kołomyi.

J. Dutkiewicz.

*Ратуша у Коломиї. 19 ст. (Світлини Ю. Дуткевича).
Усі ілюстрації цього нарису (окрім періоду 1914–1918 рр.) – з колекції В. Ковтуна.*

Коломийський ринок. Пам'ятник Ф. Карпінському. 19 ст.

Ринкова площа у Коломиї. Початок 20 ст. (нині – частина пл. Відродження)

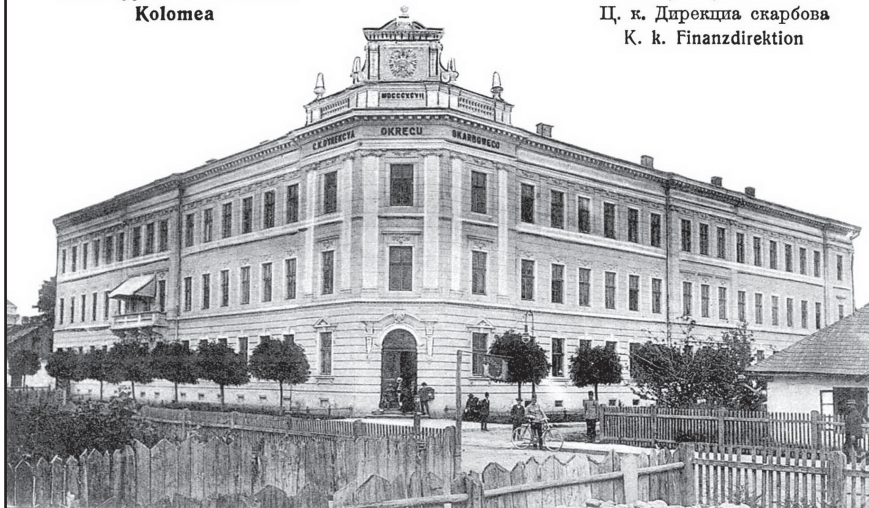
Торговельні ряди міського ринку. Поч. 20 ст.

Пошта та староство. Поч. 20 ст. (нині – просп. Черноволы)

Колюмуја — КОЛОМИЯ
Коломеа

С. к. Дирексуа skarbowa
Ц. к. Дирекциа скарбова
К. к. Finanzdirektion

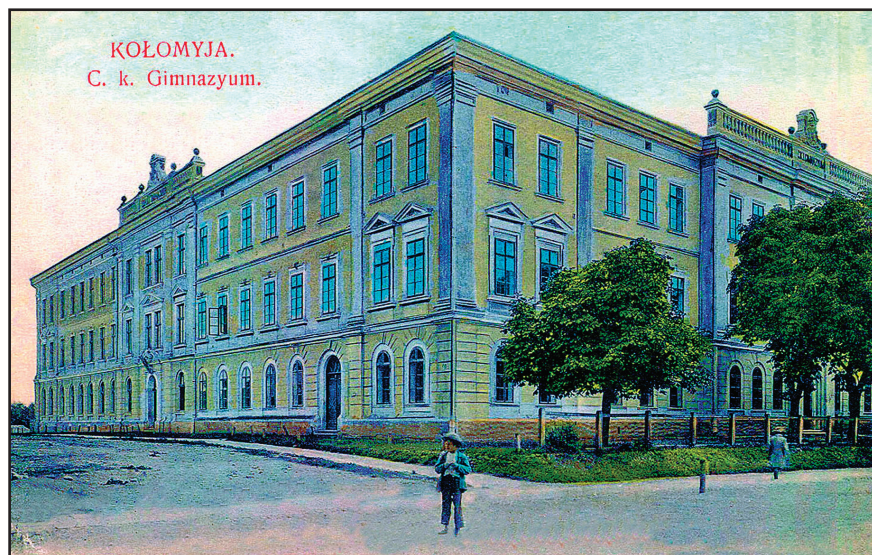
Фінансова дирекція. Поч. 20 ст. (нині – природничо-математичний ліцей)

Колюмуја — Коломеа — Коломия

Kasa Oszczędności
Щаднича каса

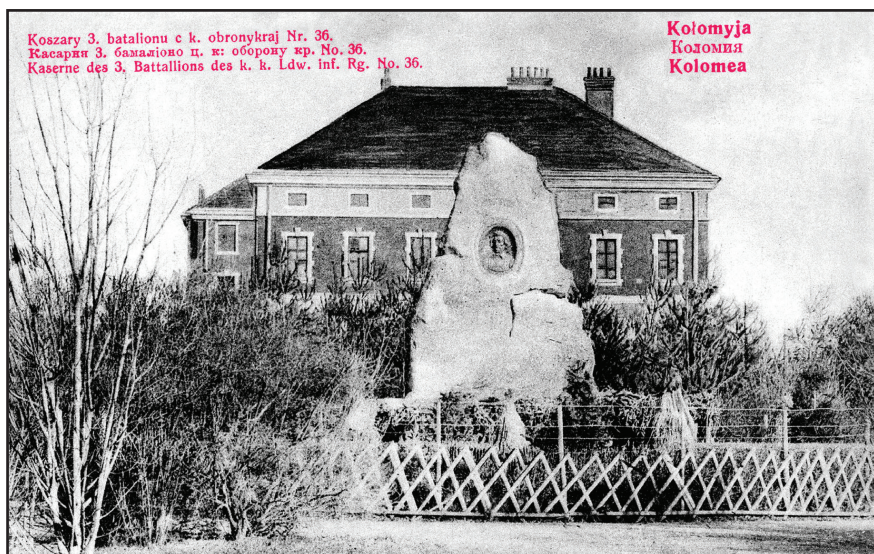
«Щаднича каса». Поч. 20 ст. (нині – Народний дім м. Коломії)

Коломийська гімназія. Вул. Міцкевича. Поч. 20 ст.
(нині – ЗОШ № 1 ім. В. Стефаника)

Казарми 36 піхотного полку крайової оборони Міністерства війни Австро-Угорщини (нині – частково зруйновані і доведені до аварійного стану).

*Пам'ятник А. Міцкевичу (нині – територія міського парку ім. К. Трільовського).
 Поч. 20 ст.*

Вул. Ягайлонська долишня (нині – просп. В. Чорновола). Поч. 20 ст.

Вул. Собєського (нині – просп. М. Грушевського). Поч. 20 ст.

Ко́лomyja.

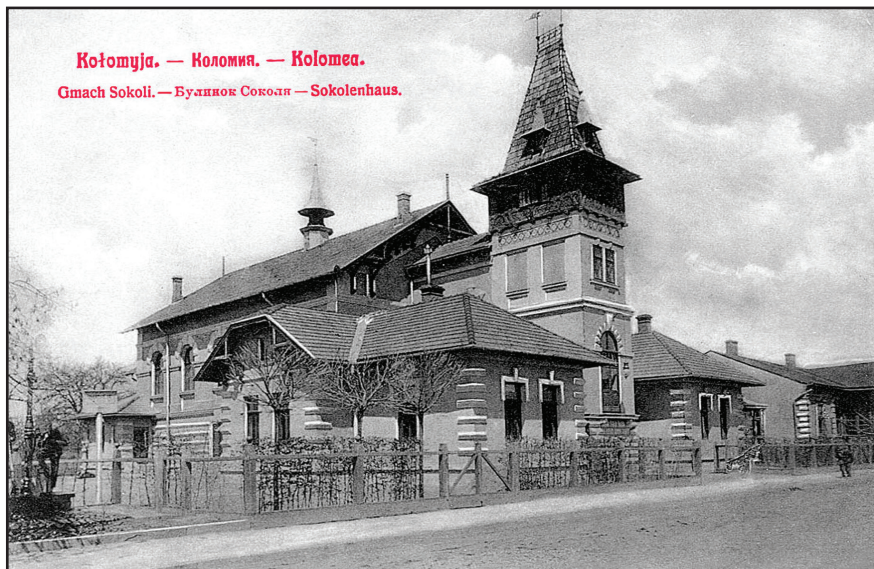
Ulica Franciszka Józefa.

Вул. Францішека Йосифа (нині – бульв. Лесі Українки). Поч. 20 ст.

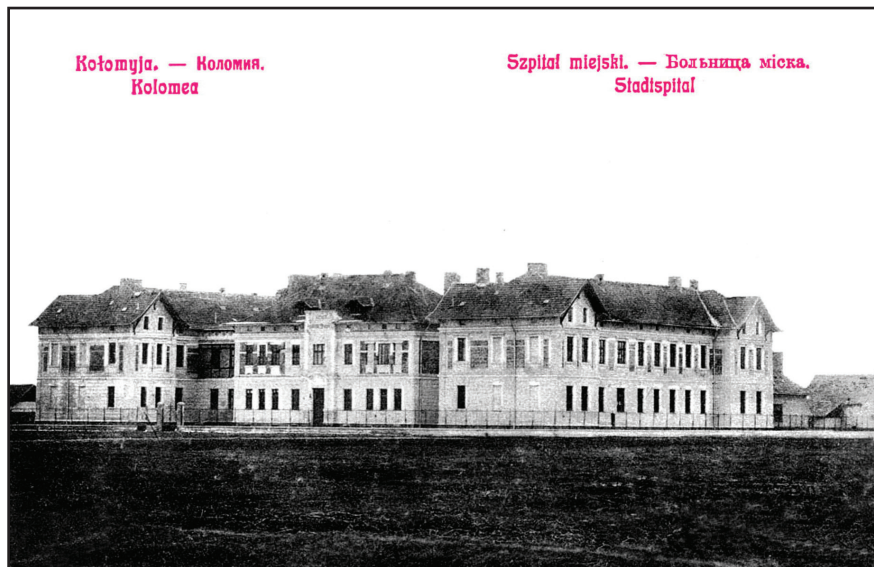

Ulica ewangelicka. — Villa Arcyksięcia Karola Franciszka Józefa
za czas pobytu w Kołomyji

Вул. Євангелістська (нині – вул. Б. Хмельницького). Поч. 20 ст.

*Будинок польського товариства «Сокіл» (нині – доведений до аварійного стану).
 Поч. 20 ст.*

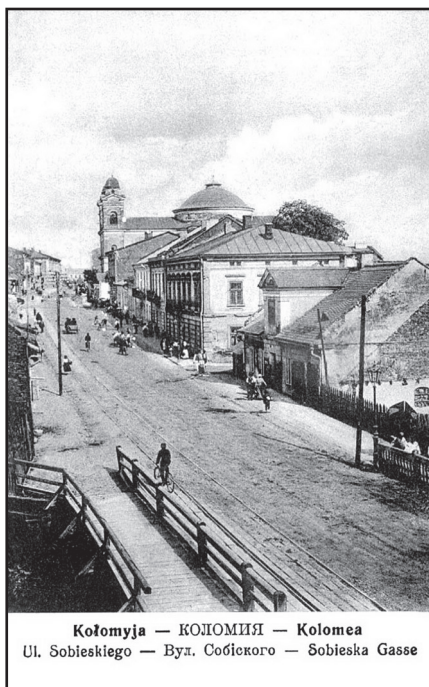
Міський шпиталь (нині – центральна районна лікарня). Поч. 20 ст.

Колотуа — Kolomea,
Коломия.

Kawiarnia Centralna.
Kaffee Central.

*Будинок кав'ярні «Централь» (нині – на
розі вул. Театральної). Поч. 20 ст.*

Колотуа — КОЛОМІЯ — Kolomea
Ul. Sobieskiego — Вул. Собіського — Sobieska Gasse

*Вул. Собєського (нині – просп.
М. Грушевського). Поч. 20 ст.*

*Греко-католицька церква Благовіщення Пресвятої Діви Марії
 (нині – храм Української Православної Церкви). Поч. 20 ст.*

Греко-католицька церква святого архистратига Михаїла. Поч. 20 ст.

Kolomyja. Kościół parafjalny rzym. kat.

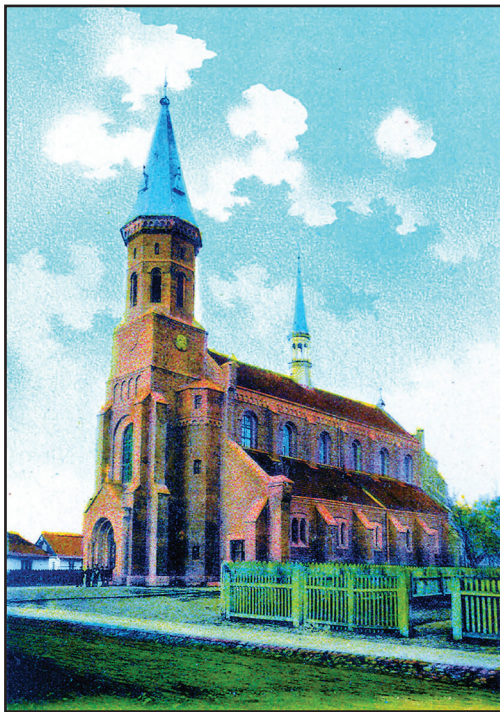
*Римо-католицька парафіяльна церква
(нині – Греко-католицька церква
святого священномученика Йосафата
Кунцевича). Поч. 20 ст.*

27 JPG

Kolomea
Baginsberg. Evangelische Kirche
Baginsberg. Kościół ewangelicki
БАГІНСБЕРГ. Євангеліцка Церков

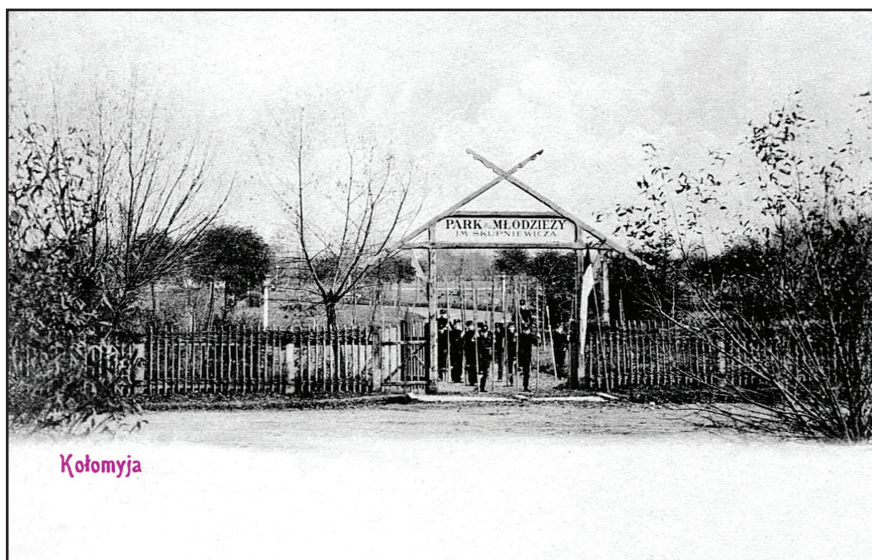
*Євангелістська церква в німецькій колонії Багінсберг (нині – у межах Коломиї,
вул. С. Петлюри, Греко-католицька церква святого Миколая-Чудотворця). Поч. 20 ст.*

Римо-католицька церква отців-єзуїтів (нині – Римо-католицька парафіяльна церква). Поч. 20 ст.

*Синагога (будинок зібрань і молитви юдеїв)
(будівля не збереглася). Поч. 20 ст.*

Молодіжний парк (нині – Студенський парк ім. Т. Шевченка). Поч. 20 ст.

Міський парк (нині – Міський парк ім. К. Трильовського). Поч. 20 ст.

Загальний вигляд Коломиї
та зруйноване середмістя під час Великої війни. 1916 р.

Загальний вигляд середмістя Коломиї та залізничного вокзалу під час Великої війни. 1916 р.

Греко-католицька церква з дзвіницею на «Монастирку». 1916 р.

Закладання військового меморіалу полеглих вояків австро-угорського війська під час Великої війни. 1916 р. (нині – частково зруйноване)

<h2 style="text-align: center;">OBWIESZCZENIE.</h2> <p style="text-align: center;">Na podstawie zarządzenia Pana General-Gubernatora</p> <h3 style="text-align: center;">Pułkownika Sechina,</h3> <p>zabrania się surowo sprzedawania i utrzymywania na składzie wódki, likierów, rumu i t. p. W istniejących w mieście publicznych lokalach gościnnych a także w domach prywatnych, sprzedają lub choćby tylko bezpłatnie ofiarowanie tych napojów wyskokowych wszystkim stopniem ces. ros. Armii jest najsurowiej wzbronionem.</p> <p>Spirytus denaturowany w celach technicznych i spirytus dla celów leczniczych, oraz wino nabywane w miejscowych składach hurtownych jedynie za pisemnym pozwoleniem komendanta miasta.</p> <p>Sprzedają piwa dla cywilnej ludności w miejscowych składach tegoż jest dozwolona; wyszynk zaś piwa dozwolony jest jedynie w restauracji Fritz i Berga, tudzież w kawiarniach Centralnej, Royal i City, z wyłączeniem jednakowoż wojskowych niższych stołp.</p> <p>We wszystkich innych publicznych lokalach gościnnych, które zamykane być winne już o godzinie 8-ej wieczorem sprzedawano wolno jedynie artykuły żywności a z napojów tylko szumę herbacną. Wyjątkowo zezwala się na wyszynk piwa lecz tylko w soboty i w dniu świąt żydowskich miejscowym szynkarzom a to: Ernestynie Krauthammer i Jentie Senensich.</p> <p>Nie zastosowanie się do powyższych zarządzeń karane będzie dotkliwie grzywną aż do wysokości 6000 koron, względnie karą aresztu do sześciu miesięcy.</p> <p style="text-align: center;">Kolomyja, dnia 1 (11) października 1914.</p> <table border="0" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <tr> <td style="text-align: center;">BURMISTRZ</td> <td style="text-align: center;">KOMENDANT MIASTA</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Кропачек м. р.</td> <td style="text-align: center;">Ротмістр Швирскі п. м.</td> </tr> </table> <p style="text-align: center; font-size: small;">Z drukarni A. J. Miziewicz, pod zarządem Feliksa Dolifskiego w Kolomyi.</p>	BURMISTRZ	KOMENDANT MIASTA	Кропачек м. р.	Ротмістр Швирскі п. м.	<h2 style="text-align: center;">ОБЪЯВЛЕНИЕ.</h2> <p>На основании распоряжения ЕПр. Генерал-Губернатора</p> <h3 style="text-align: center;">Полковника Сехина,</h3> <p>запрещается строго продавать и иметь на складе водку, ликеры, рому и др. В мѣстныхъ публичныхъ заведеніяхъ, гостинницахъ а также въ гостныхъ домахъ продажа и даже бесплатное отдаваніе этихъ напитковъ всѣмъ чинамъ, воспрещено.</p> <p>Denaturированный спиртъ въ цѣляхъ техническихъ и спиртъ въ цѣляхъ лечебныхъ получить можно въ мѣстныхъ отовыхъ складахъ только за письменнымъ разрѣшеніемъ Команданта города. Продажа пива для штатскаго населенія въ мѣстныхъ складахъ разрѣшена. Продажа пива разрѣшается въ ресторанахъ ФРИЦА, БЕРГА а также въ Кофеиныхъ Центральномъ, Рояльвомъ и Сити, за исключеніемъ нижнихъ столовъ.</p> <p>Во всѣхъ другихъ публичныхъ заведеніяхъ, гостинницахъ, которые должны быть закрыты въ 8 часовъ вечера, можно продавать только съѣстные напитки а съ напитковъ только чаю.</p> <p>Исключительно разрѣшено продавать пиво только по субботамъ и во всѣ дни еврейскихъ праздниковъ, мѣстныхъ кабатчицкамъ: Ернестинѣ Краутгаммеръ и Ентѣ Сененсичъ.</p> <p>За неисполненіе выше означенныхъ распоряженій виновные будутъ строго наказаны штрафомъ до 6000 кроунъ или арестомъ до шести мѣсяцевъ.</p> <p style="text-align: center;">Kolomyja, 29 сентября 1914.</p> <table border="0" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <tr> <td style="text-align: center;">Бургумістръ</td> <td style="text-align: center;">Командантъ города</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Кропачень с. р.</td> <td style="text-align: center;">Ротмістръ Швирскій с. р.</td> </tr> </table>	Бургумістръ	Командантъ города	Кропачень с. р.	Ротмістръ Швирскій с. р.
BURMISTRZ	KOMENDANT MIASTA								
Кропачек м. р.	Ротмістр Швирскі п. м.								
Бургумістръ	Командантъ города								
Кропачень с. р.	Ротмістръ Швирскій с. р.								

<h2 style="text-align: center;">ОБЪЯВЛЕНИЕ.</h2> <p>Дошло до моего свѣдѣнія, что здѣшніе купцы продаютъ свои товары только за уплатой денегъ австрийскихъ, отъ лицъ же уплачивающихъ денгами русскими требуютъ цѣнъ значительно высшихъ и даже не хотятъ брать.</p> <p>Какъ странный примѣръ этого, приводится происшествіе, что за добровольно спиченъ продаваемому въ цѣнѣ трехъ галерей, требовано денгами русскими двѣ копѣйки, которые заключаютъ въ себѣ седьмъ (7) галерей австрийскимъ денгами.</p> <p>Предостерегается, что въ случаѣ повторенія этого злоупотребленія будетъ приказано не только конфисковать товаръ, но кромѣ того виновные будутъ подвержены строгому наказанію.</p> <p>Равнымъ образомъ строго наказаны будутъ всѣ тѣ, которые какимъ-нибудь образомъ пытаются обмануть установленный курсъ рубля посредствомъ пониженія цѣнъ товаровъ, уплачиваемыхъ денгами русскими или оказанъ пріема этихъ денегъ подъ предлогомъ недостатка мелкихъ денегъ.</p> <p style="text-align: center;">Kolomyja, 13. октября 1914 года.</p> <p style="text-align: center;">ГЕНЕРАЛЬ-ГУБЕРНАТОРЪ ПОЛКОВНИКЪ СЕХИНЪ.</p> <p style="text-align: center; font-size: x-small;">Z drukarni A. J. Miziewicz, pod zarządem Feliksa Dolifskiego w Kolomyi.</p>	<h2 style="text-align: center;">OBWIESZCZENIE.</h2> <p>Doшло do mojej wiadomości, że kupcy tutejsi sprzedają swoje towary tylko za walutę austriacką od stron zaś, płacących walutą rosyjską żądają cen znacznie wyższych, a nawet wprost odmawiają przyjęcia rosyjskich pieniędzy.</p> <p>Jako rażący przykład tego wyższego przytaczam fakt, że za pudełko zapatek sprzedawane po 3 halercze, żądano w monacie rosyjskiej 2 kopiejki, co równa się 7 hal.</p> <p>Ostrzegam, że w razie ponowienia się takiego nadużycia, zarządze nietylko konfiskate towaru, ale nadto winnych kupców poddam surowej karze.</p> <p>Również surowej karze, ulegną ci wszyscy, którzy w jakikolwiek sposób starają się obniżyć ustanowiony kurs rubla, bądź to przez podwyższenie cen towarów płaconych MONETA ROSYJSKA, bądź też nieprzyjmowaniem tej monety pod pretekstem braku drobnych pieniędzy i t. p.</p> <p style="text-align: center;">Kolomyja, dnia 13 (20) października 1914.</p> <p style="text-align: center;">GENERAL-GUBERNATOR PULKOWNIK SECHIN.</p>
---	--

Зразки оголошень російської окупаційної адміністрації. 1914 р.

OBWIESZCZENIE

Komendanta m. Kołomyi.

---

1. Przykazuje utrzymywać na ulicach czystość. Za nieczystość ulic względnie chodników będą nakładali kary na właścicieli domów.
2. Przypominam ponownie, że wartość rubla równa się 3 kor. i 33 $\frac{1}{2}$ hal. Osoby, nie uznające tej wartości, jakoteż ci, którzy oszukują mieszkańców przy zamianie pieniędzy i nie przyjmują rosyjskich pieniędzy, będą karani publicznie różnami.
3. Mieszkańcom miasta zabrania się chodzić po mieście po 9-jej godzinie wieczorem (czas miejski) bez pozwolenia Komendanta.
4. Muzyka w kawiarniach, gdzie takowa dozwolna, również kinematograf, nie mają prawa funkcjonować po godzinie 9-jej wieczorem.
5. Moje poprzednie rozporządzenia, dotyczące sprzedaży napojów spirytusowych i piwa zatrzymują nadal swoją moc.
6. W restauracji Fritza i Berga można przy obiedzie i kolacji podawać wino.
7. Dorożkarzom zabrania się surowo jeździć z pijanymi żołnierzami osobliwie przyjmować do powozów na wezwanie niższych stopni wojskowych beczki z piwem, lub też innego rodzaju naczyń ze spirytusem.

Kołomyja dnia 3-go (16-go) listopada 1914.

Komendant miasta Kołomyi
Rotmistrz Swirski.

Z drukarni A. J. Miziewicza pod zarządkiem Feliksa Dolińskiego w Kołomyi.

ОБЪЯВЛЕНИЕ.

Коменданта г. Коломыи.

---

1. Приказываю на улицах поддерживать чистоту. За неопрятность буду налагать штрафы на владельцев.
2. Вновь подтверждаю, что стоимость рубля равна 3 коронам и 33 $\frac{1}{2}$ геллерам. Все лица не соблюдающие таковой раскладки и обманывающие жителей при размене денег, а также не принимающие русских денег будут наказываться публично розгами.
3. С 9 часов вечера по местному времени запрещается хождение жителей по городу без разрешения комеданта.
4. Музыка в кавьяриях, где таковая разрешена, а также кинематографы не имеют права функционировать позже 9 часов.
5. Мои прежние распоряжения о продаже спиртных напитков и пива остаются в силе.
6. В ресторанах Фрида и Берга разрешено к столу подавать вино.
7. Изовочникам строго запрещается возить пьяных солдат, а особенно принимать в вагоны бочки с пивом или другую посуду со спиртом при низких ценах.

Коломыя 3 октября 1914 г.

Комедантъ города Коломии
Ротмистръ Свирскій

РАСПОРЯЖЕНИЕ

КОМЕНДАНТА ГОРОДА КОЛОМИИ.

Всімъ жителямъ города Коломии предлагается немедленно предьявить Коменданту города въ Магистртъ въ назначеной на это комнатъ всё ИМЪЮЩЕЕСЯ ХОЛОДНОЕ и ОГНЕСТРЪЛЬНОЕ ОРУЖИЕ, а также ПОРОХЪ, ПАТРОНЫ и прочіе припасы.

Винновыя въ неисполненіи сего будутъ предаваться ВОЕННО-ПОЛЕВОМУ СУДУ.

Комедантъ города Коломии
Ротмистръ Свирскій.

8015. Z drukarni A. J. Miziewicza pod zarządkiem Feliksa Dolińskiego w Kołomyi.

ROZPORZĄDZENIE

KOMENDANTA MIASTA KOŁOMYI.

Wszystkich mieszkańców miasta Kołomyi wzywa się, aby NATYCHMIAST przedłożyli Komendantowi miasta, w Magistracie, w biurze na to przeznaczonem posiadana przez nich wszelką BRON PALNĄ i SIECZNA, jak również PROCH, PATRONY i odnośne przybory.

Winni niezastosowania się do tego nakazu, będą postawieni przed WOJENNYM SĄD POŁOWY.

Komendant miasta Kołomyi
Rotmistrz Swirski.

Значення Листопадового чину величезне, впрост епохальне.

Його збройний виступ у Львові закріпив в українському народі світлу традицію з княжих і козацьких часів, перетворив у чин леліану в серці нації державну ідею, він двигнув націю з тривожної невіри й апатії.

Нарис сьомий

КОЛОМИЯ У ПЕРІОД ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918–1919 РР.) ТА РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1919 Р.)

На початку жовтня 1918 року у Віденському парламенті проходили бурхливі дискусії стосовно політичної перебудови імперії. 16 жовтня імператор Карл I видав маніфест, яким погодився на перетворення Австро-Угорщини у федеральну державу. Союзні «коронні» одержали право створити свої представницькі органи – «національні ради». 24 жовтня проголосила свою незалежність Угорщина, 28 жовтня – Чехословаччина, 29 жовтня – Сербо-Хорвато-Словенська держава. «Вже сьогодні, – наголошував знаний галицький політик Є. Петрушевич, – рекламуємо найсвятіше для нас, як для кожного народу: право на з'єднання всіх українських земель в самостійну українську державу і домагаємося прилучення всіх земель австро-угорської монархії, отже також українські землі у Угорщині, до Української держави» [313, с. 156].

У зв'язку з появою маніфесту Українська парламентарна репрезентація 18 жовтня 1918 р. скликала у Львові збори всіх українських послів австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів. Натомість, 29 жовтня у Кракові була створена Польська ліквідаційна комісія, яка повинна була перейняти владу в усій Галичині від австрійських властей і оформити перехід краю до Польської держави. На 1 листопада комісія призначила офіційну передачу влади в руки польських властей, обравши місцем свого постійного урядування Львів [353, с. 19].

Саме тому у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. Військовий комітет вирішив виступити збройно і захопити владу у Львові у свої руки. В розпорядженні Комітету було всього приблизно 1,5 – 2 тис. вояків

і старшин, але він діяв рішуче. До ранку 1 листопада були зайняті всі стратегічно важливі об'єкти міста – військові казарми, телеграф, пошта, будинок сейму, поліцейське управління, банки [353, с. 20]. Так, після довгих років неволі і безправ'я населення Галичини засвідчило своє історичне право на власну державність, повноправне господарювання на своїй споконвічній землі.

Як повідомляє очевидець тих подій В. Бемко, мешканці Коломиї здивовано зустріли ранок 1 листопада. «Серед українців, – пише він, – безгранична радість, серед жидів – вичікування, та все ж помітне вдовolenня з порядку і спокою на вулицях» [143, с. 121]. На українських установах, на будинках староства, суду, магістрату вивішано українські прапори, а на мурах міста було наклеєно чотиримовні відозви до населення Галичини про створення ЗУНР. «Український Народе! Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави. Український Народе! Доля Української держави в Твоїх руках. Ти станеш як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш всі ворожі замаху на Українську Державу» [57, с. 187–189].

Ще наприкінці вересня 1918 р. у Коломиї українські патріоти заснували таємний «військовий комітет», до складу якого увійшли представники Коломийського, Печеніжинського, Снятинського, Городенківського, Надвірнянського і Делятинського повітів. Зокрема до координаційної ради входили д-р Володимир Бемко, д-р Богдан Білинкевич, поручники Степан Сверида, Теодор Примакевич, Мацієвич і чотар Дмитро Легкун [143, с. 112].

«Виконуючи волю Центральної Української Ради у Львові, проголосившої дня 19 жовтня 1918 р. незалежність Української Держави на території Австро-Угорщини заселеній українським населенням, переняли ми сьогодні владу на цілім Покутті в свої руки. Подаючи се до загального відома звиваємо все населене до строгого береження порядку і спокою. Як найменше порушення публичного ладу буде карати ся безпощадно. Місто Коломия, Гвоздець, Городенка, Печеніжин, Косів, Яблонів, об'являє ся на воєннім положенню...» – проголошувала «Проклямація», підписана 1 листопада д-ром В. Бемком, В. Воробцем та Т. Примаком [9].

Влада була зосереджена в руках Теодора Примака, військового коменданта Коломийської округи та Володимира Бемка, його заступни-

ка. За громадський порядок відповідала сотня військової поліції під командою чотаря Івана Василичина. Начальниками цивільних урядів були Іван Стрийський (повітовий комісар), Іван Чернявський (президент Окружного суду), Гвоздецький (начальник фінансової дирекції), Зеновій Левицький (керівник повітової лічниці), Захар Скварко (голова міста), Олександр Русин (маршалок повітової ради) [143, с. 114].

Вже 9 листопада на засіданні Української Національної Ради визначено назву держави – Західно-Українська Народна Республіка, яка, фактично охопила територію колишньої південно-східної Східної Галичини з населенням 4 млн. осіб (75% українців, 12% поляків, 11% євреїв, 2% інших). «В народній Республіці, – підкреслювала УНРада у роз'ясненні до «Тимчасового Основного закону», – не може бути суверена і підданих. Всі громадяни без різниці мови, віри, стану, статі є рівні, вільні... Не може бути просвічених і темних, привілей науки і просвіти мусить зникати, вони повинні бути всім доступні... Не може бути багатих і нуждарів, неробів і невільників праці, визискувачів і визискуваних... Народне багатство має бути добром цілого народу, щоб кожен своєю працею міг собі запевнити «добробут» [353.]

Одним з найважливіших завдань в закріпленні державно-політичної влади ЗУНР було завдання організації збройних сил. Територія держави була поділена на три військові області: А-Львів, Б-Тернопіль, В-Станіславів. Остання зокрема поділялася на чотири округи – Станіславів (5 повітів), Стрий (5 повітів), Коломия (4 повіти), Чернівці (7 повітів) [353]. У грудні 1918 р. окремим розпорядженням врегулювали структуру і правове положення окружних військових команд (ОВК), які відповідали за набір та формування Збройних Сил. До обов'язків ОVK відносилось зберігання ладу і спокою у кожному військовому окрузі; формування з демобілізованих українських вояків колишньої австрійської армії та добровольців відділів української армії, виявлення, облік і зберігання військового майна; дислокація військових частин в окрузі. ОVK у Коломії складалася з поручника Теодора Примака, сотника Володимира Бемка, поручника Омеляна Палієва [143, с. 132]. Вже у першій половині грудня 1918 р. у приміщенні польського товариства «Сокіл» було відкрито старшинську школу піхоти, яка взимку 1919 р. мала, згідно зі свідченнями сучасників, приблизно 100 курсантів. Дві третини курсантів були підстаршинами колишньої австрійської армії та Легіону УСС, більшу ж частину склали добро-

вольці, зокрема гімназисти. Так П. Федорів згадував, що на початку січня 1919 р. почався справжній вишкіл і виклади, які проходили кожного дня на майданчику товариства «Сокола» від 8 до 12 год.

Звертаючись до історії боротьби галичан за власну державу, слід підкреслити, що активна підтримка польського повстання у Львові спричинила початок війни між Польщею і ЗУНР. Ця війна була важливою не тільки для Галичини, її вплив з усім трагізмом позначився на розвитку всеукраїнського національного руху [124, с. 140]. А що після відступу зі Львова Начальна Команда приступила до організації Української Галицької Армії (УГА), зародком якої стали підрозділи УСС і відділи австро-угорської армії, сформовані з українців. Це було чи не найбільш вражаючим організаторським досягненням уряду ЗУНР [352, с. 323]. До весни 1919 р. в армії налічувалося понад 100 тис. осіб, у тому числі 40 тис. боездатних.

Коломийці не стояли осторонь будівництва Збройних Сил ЗУНР. Вже 23 листопада 1918 р. сотник Володимир Тотоєскул сформував коломийську батарею, яка, як пише сучасник тих подій Я. Куриляк, була «зав'язком Першого Гарматного полку УГА» [325, с. 767]. Комендантом цього полку був сотник Ярослав Воевідка, полковим ад'ютантом – чотар Петро Прудивус. Старшинська школа, комендантом якої був сотник австрійської армії, чех Франц Рімаль, стала зразковою, елітарно-військовою частиною залоги міста.

В військових діях УГА вояцтво Коломиї брало активну участь. Підтвердженням цього є участь Другої Коломийської бригади під командуванням Франца Тінкеля, чеха, в боях під Львовом; у важких боях на фронті Рава-Руська в районі Белза-Кристинополя відзначився Коломийський курінь 36 піхотного полку ім. гетьмана Івана Мазепи. «...Пізнім вечером 13 грудня 1918 р. приїхав до Угнова повний коломийський курінь 36 піхотного полку ім. гетьмана Івана Мазепи під командуванням поручника Шлемкевича. Курінь називали “коломийцями” або “мазепинцями”. Він мав чотири сотні, нові однострої, добре узброєний, кожна сотня мала по два скоростріли і свій обоз», – характеризує це військове формування Т. Решитило [143, с. 129–130].

В іншому історичному документі, «Деннику Начальної Команди УГА», де в короткому, змістовному військовому стилі передається історія бойових дій українського війська, згадується й те, що 15 грудня 1919 р. Начальна команда приділила дивізіям армії наступні військо-

ві округи – Бережани, Чортків. Тернопіль (I дивізія), Львів, Золочів, Рава Руська, Перемишль (II дивізія), Самбір, Стрий, Станиславів, Коломия (III дивізія) [314, с. 142].

Країною, котра в хаосі 1918–1919 рр., поряд з відновленою Польщею, устигла захопити значну кількість українців, була Румунія [332, с. 336.] Коли 11 листопада українську частину Буковини окупували, на кордонах, суміжних з цим регіоном, з'явилися румунські прикордонники. Для захисту Покуття від ймовірного румунського нападу коломийська ОВК створила прикордонну військову охорону у Городенківському, Снятинському та Косівському повітах [143, с. 131]. В самій же Коломії було реорганізовано так звану «Команду доповнень», яка вела мобілізацію і прийом новобранців [143, с. 134]. Для підвищення боєздатності старшинського складу було створено вже згадувану старшинську школу під командою поручників М. Микитюка та А. Кардаша.

У травні 1919 р. до міста вступили румунські окупаційні війська, які у серпні того ж року передали територію Покуття польській окупаційній владі під керівництвом генерала Желіговського [100, с. 196]. Вже котрий раз по коломийських вулицях ступала нога чужинця: нові порядки, нові вимоги – все йшло не на користь українській громаді міста, яка незважаючи на політичні перепитії займала досить впевнене провідне становище у середовищі багатонаціонального міста над Прутом.

Узагальнюючи громадсько-політичне життя галичан за доби ЗУНР, треба наголосити, що широким був і спектр політичних прав і свобод, проголошений законодавством нової держави – це й свобода слова, друку, мітингів і зборів, недоторканість, свобода організації будь-яких союзів, товариств і партій, свобода преси і книгодрукування, встановлення загального, рівного, прямого виборчого права, таємного голосування. З-поміж основних питань державної політики ЗУНР велика увага приділялась освіті.

Згідно з розпорядженням секретаріату освіти від 12 лютого 1919 р. передбачалось замінити обов'язкове вивчення польської та німецької мов на українську. Польська мова залишалась в середніх школах як факультативний предмет, у державних і приватних школах з недержавною мовою навчання вводилась українська мова як обов'язковий предмет [136, с. 115]. На території ЗУНР діяло 20 українських гімназій, три реальні школи та сім учительських семінарій, українські при-

ватні гімназії в Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові і Яворові та учительські семінарії в Коломиї, Тернополі і Львові, які отримали статус державних 4 лютого 1919 р. [136, с. 115]. В Станиславові, Тернополі, Стрию і Коломиї відкрили єврейські гімназії.

В національно-визвольних змаганнях 1918–1920 рр. активну участь брали педагоги та шкільна молодь Коломиї. Серед них: *Іван Баб'юк* (1892–1965), сотник УГА, професор математики в гімназіях Яворова, Стрия, Станиславова, Городенки, Коломиї; *Михайло Бараник* (1888–1961), професор гімназії св. Анни у Кракові, старшина УСС, сотник УГА, директор гімназій УПТ в Золочеві, Городенці, Коломиї, Дрогобичі; *Михайло Боклащук* (1892–1919), учитель, хорунжий УГА Ілько Гаврилук (1881–1946), учитель Коломийської української гімназії, сотник УГА; *Мирослава Кохановська* (1898–р. с. н.), професор історії в українській жіночій учительській семінарії та українській жіночій приватній гімназії в Коломиї; *Михайло Лаврів* (1882–1920), учитель німецької мови в Коломийській українській гімназії, хорунжий УГА; *Василина Ощипко-Атаманюк* (1897–1966), учениця Коломийської жіночої учительської семінарії, доброволець УСС (працювала у військовому госпіталі), медична сестра в УГА; *Євген Побігуций* (1901–1995), учень Коломийської української гімназії, підстаршина УГА.

Значну роль у мобілізації народу, консолідації нації під час 1918–1920 рр. відіграла преса Галичини. [194, с. 44]. Так у часи ЗУНР в Коломиї організували друкарню Окружної Військової Команди під управою Осипа Кузьми, пізніше А. Гринцишина. Тут виходили у світ такі часописи: «Покутський вісник» (1918–1919 рр.), «Січовий голос» (1918–1919 рр.), «Новини» (1919 р.), «Громадський голос» (1919 р.), «Учительський голос» (1919 р.). [131, с. 5, 8].

Чимало публікується в пресі і яскравих публіцистичних матеріалів. Так, у часописі «Січовий голос» (1918. – Ч. 2) привертає увагу стаття «10 запитів до українського народу», що закликала до дій, переконувала в необхідності підтримувати українське військо. Розвінчуючи справжні наміри польських шовіністів, І. Лизанківський у статті «Захватні стремління польського імперіалізму» (Січовий голос. – 1918. – 15 січня), однак не закликав до боротьби проти польського народу. «Польське селянство і робітництво повинні стати дружно з українським народом в боротьбі проти наступаючого на Україну

польського імперіалізму, бо перемога імперіалізму польської шляхти і буржуазії несе необчислимі лиха для обох народів», – вказувалося у цій публікації [194, с. 45].

Знаковою подією було й те, що вже 8 листопада 1918 р. польсько-мовна «Газета коломийська» помістила на своїх шпальтах передову статтю, в якій подано заяву польської «Повітової Організації Народової» щодо відношення поляків Коломиї до проголошення української держави і українського уряду [294]. «Очевидно, що коломийська “Повітова Організація” поляків, – писав З. Скварко у “Покутському віснику”, – то не загаль поляків в цілій українській державі, а коломийські Українці то не цілий український загаль української держави. І тому всілякі заяви коломийських національних меншостей як і евентуальна відповідь коломийських Українців, а такі заяви мають лише локальне значіння. Ні самі коломийські Поляки, ні самі коломийські Українці не є компетентні нормувати правосильно державно-правні відносини між всіми Поляками і всіми Українцями в цілій українській державі» [294]. Отже, хоча заява поляків Коломиї з приводу проголошення ЗУНР мала локальне значіння, вона орієнтувала український загаль на проблеми поляків в новоствореній українській державі.

Серед видань друкарні ОВК згадаємо «Стінний календар з картою України» (Коломия, 1918), «Ручний американський скоростріл Льйоїс» (Коломия, 1918), «Січова зоря: ілюстрований український часослов на 1919 р. до вжитку і науки української молоді і старших» (Коломия, 1919) [219, с. 21]. Виданий 1919 р. в друкарні ОВК ілюстрований український часослов «Січова зоря» на 1919 р., як особливе видання в історії української державності, мав і добротинне значіння. Зокрема Прокіп Рибчук у слові «Від редакції» писав: «Чистий дохід призначив на підмогу батькам і матерям, вдовам і сиротам по наших теперішніх героях, Українських Січових Стрільцях, в тій надії, що й ця книга знайде повну спільність покупців, та сим способом подасть нагоду нашій суспільності звеличити пам'ять наших “Славних теперішніх Героїв”, і втре не одну гіреньку слезу їх героїської смерті”. В Коломиї дня 15 січня 1919 р.» [330].

З іншого боку, уряд ЗУНР також турбувався і про задоволення релігійних потреб діючої армії під час польсько-української війни. Так 4 лютого 1919 р. Державний Секретаріат Військових Справ (ДСВС) видав наказ про «Організацію духівництва Українського війська». Крім

релігійних обов'язків, вони повинні були вести «метрики смерті» по загиблих в боях чи померлих у лікарнях військовослужбовців, причому не тільки української, а й ворожої армії.

З погляду на це, значний інтерес представляє «Книга померлих Запасної Лічниці при ОВК в Коломиї 1918–1919 рр.» [4], в якій подано інформацію про померлих вояків у лічниці Окружної Військової Команди в 1918–1919 рр. Від листопада 1918 р. на Косачеві розміщувався український табір для військовополонених, в якому перебували росіяни, білоруси, чехи і поляки [332], більшість з яких померли у лічниці ОВК.

В листопаді і грудні 1918 р. в косачівському таборі працювали не лише українські, але й єврейські лікарі. Через переповнення військових лазаретів хворими та раненими, перевантаження лікарів працюю Петро Петрушевич був вимушений притягнути до праці лікарів-поляків [173, с. 474]. Нині достеменно відомо, що у 1918–1919 рр. у таборі на Косачеві перебувало 118 інтернованих польської армії, 55 в'язнів російської армії, по одному чехові та білорусу [4]. Поведінка з полоненими та інтернованими була більш як людяна – згідно з розпорядженням ОВК всі полонені польські старшини отримували, згідно з австрійським законодавством, місячну платню [173, с. 474].

Однак, коли влітку 1919 р. румуни передали Польщі окуповане ними Покуття, до польської окупаційної влади посипалися доноси і на П. Петрушевича, які переросли у політичний процес проти нього у Львові. Польська преса Галичини, зокрема Львова, старалася з великим завзяттям і шовінізмом роздути сенсацію того показового процесу, пише І. Максимчук, містила на своїх сторінках довгі статті під заголовками «Косачівська мартирологія перед судом» або «Косачівський кат перед судом» [173, с. 475]. Згаданий судовий процес закінчився 7 лютого 1921 р., визнанням невинності П. Петрушевича. Адже, із зізнань свідків, що були вислухані судом, виявилось, що інтерновані й полонені польської армії були трактовані гуманно, не було знущань і побоїв, харчування було задовільне, хліб роздавали щоденно, а м'ясо тричі на тиждень. У госпіталі хворі отримували вино, яйця, біфштекси. Всі свідки ствердили, що не було ніякої різниці між хворими українцями і поляками [173, с. 475-476].

Отже, поглиблення кризи національних відносин в Австро-Угорській імперії призвело до політичної активності націй, що прожи-

вали на території цієї «клаптикової» монархії. Провідними ідеями цього часу стали національна незалежність і власна держава. В державотворчих змаганнях галицьких українців наше місто, поряд з такими центрами як Львів, Станиславів і Тернопіль, відіграло важливу роль. Збройне захоплення влади на Покутті відбулося за безпосередньою участю Коломиї та Коломийщини. Національно-визвольне повстання, результатом якого було створення власної держави, проголошувало рівність громадян ЗУНР будь-якої віри, соціального прошарку і статі. А от громадянська позиція коломийських освітян під час румунської окупації 1919 р. свідчила про наявність у середовищі української інтелігенції лідерів, які незважаючи на заборону всього українського, намагалися вирішити проблеми національної школи і виховання. Українсько-польські взаємини під час польсько-української війни часто мали складний характер, що проявлявся у звинуваченнях українців у злочинах проти хворих полонених. Незважаючи на військовий стан, у Коломиї цього періоду виходить чимало публіцистичних матеріалів, що стосуються відносин українців і поляків, працюють українські видавництва, пропагується ідея взаєморозуміння та взаємоповаги до представників інших національностей.

ЗАВДАННЯ

1. Уважно прочитайте спогади учасників Листопадового чину в нашому місті. Що нового, у порівнянні зі змістом цього нарису, Ви дізналися? Якою була реакція коломийців на захоплення влади українцями та проголошення Західно-Української Народної Республіки; як поведилися коломийські школярі, чи підтримали вони українських вояків?

1. Віктор Воробець. «Перші дні української державности в Коломиї»:

«Ще до полудня 1 падолиста 1918 р. наспіли до Коломиї з усіх місточок Покуття телеґрафічні та телефонічні звідомлення, що всюди власть перебравли Українці. Позаду остало ся тільки місточко Гвоздець, бо аж пізно вечером приїхала там з Коломиї тяжкими автами мала військова стежа та розоружила тамошню на смерть налякану і майже безпритомну жандармську залогу.

Тим часом в столиці Покуття, Коломиї, перекидали ся події як картини в калейдоскопі. Хоч осінне болото заливало мійські вулиці, а вогкий воздух відав ся до шпіку, то вулиці прямо роїли ся від людий. Вулиця з двірця до міста була забита автами і підводами, що звозили військоове майно від розоружених неукраїнських частин, а бічними хідниками пилили сірі військові маси на дворець, щоби ранше добити ся місця в поїздах, які мали їх відвезти домів. В польськїм «Соколі» нараджували ся, як їм виїхати домів чеські старшини, а в

так званім «Гаймкерлагрі» (досл. «таборі поворотців». – І. М.) Мадяри, а знова в іншій касарні Німці. В почтовім будинку, де поміщала ся головна військова команда, гуділо і роїло ся, як в улию. Команду міста облягали стрільці-чужинці, бо там видавали їм подорожні документи. По вулицях не видно було ще ніколи тільки уоруженого війська, що тоді. Стежа за стежою проходила, а хто відбув вже свою службу, той ішов до Народного дому, на чай. Там днями і ночами варили і пекли укр[аїнські] пані і панночки та гостили стрільців утомлених службою. Хоч це був будний день, то головні вулиці і площі були переповнені цікавим цивільним населенням. Десь пропав той страх, що ще день передтим бачило ся на лиці у кожного прохожого, стільки разів стрічало ся довгі похоронні походи, жертви безпощадної «гіспанки», щоденно понад 30 молодих душ забирала. Тепер ті невеличкі похоронні гуртки неначе зі соромом перекрадали ся через головні вулиці, а прохожі наче питали себе: «Невжеж є ще такі, що можуть умирати сьогодні, де ми тішимо ся новою волею».

Та другого падолиста став образ коломийського життя повели зміняти ся. Прибули перші поїзди зі Стрия, Мадярщини і Великої України і привезли тисячу стрільців розбитої австрійської армії. Наче повільно розлила ся ця сіра маса по всім шляхам, прямуючи з двірця домів. Всякі змагання спинити її, були даремні. Вечером стала забирати з собою ця струя також частини ще вчера так бадьорого коломийського гарнізону. «Всі йдуть до дому, а чому тільки ми одні маємо робити службу, як ніч, так день» – казали стрільці і крадьки почали розходити ся домів. Та до того ще й головна військова команда, т. зв. революційний комітет із п'яти старшин, показав ся дуже неповоротним. Поодинокі його члени видавали наказ в наглих випадках суперечні зарядження, а важні діла оставали без полагодження, бо ніхто не важив ся на власну руку полагоджувати їх. А таких важних діл було тоді чимало. Львів жадав помічі, польську цивільну адміністрацію на цілім Покутті треба було заступити своєю. Треба було спинити дезерцію, вислати домів всіх чужинців і т. п. і т. п. [...]

Десь коло 16 падолиста заряджено по наказу Державного Секретаріяту загальну мобілізацію. З запертим віддихом ждала Коломия, як поставить ся селянство. Та воно зрозуміло вагу хвилі краще, чим цього сподівали ся найбільші оптимісти. Знова зароїли ся вулиці міста військом – столиця Покуття віджила. Не було майже тижня, щоби не від'їжджав на Львів чи Хирів або якийсь курінь, або батерія, або сотня кінноти...».

Воробець В. Перші дні української державности в Коломії // Український ситалець. – Ліберець, 1921. – Ч. 5 (Березень). – С. 8–11.

2. Євген Побігуший. «Зі школи на фронт»:

«День 1 листопада 1918 року. Ми учні п'ятої гімназійної класи в Коломії. Як часто із зворушенням слухали ми про події на Наддніпрянській Україні, про проголошення універсалів Центральної Ради, про визволення нашої Батьківщини з-під московського панування. З якою втіхою і заздрістю дивилися ми на Усусів, учнів вищих клас нашої школи, які приїжджали з Наддніпрянщини на відпустку і часом з'являлися в гімназії. Кожен з нас бажав хоч би доторкнутися їхньої

зброї, їхнього однострою, почути безпосередньо від них про їхні походи, їхні бої та інше. Ми мріяли, як би то втекти з дому до нашого українського війська.

А тим часом треба було вчитися латини. З прикрістю слухали ми на лекції історії, як довго західно-українські землі перебувають уже в ярмі. Ми співали із завзяттям: «А ми тую червону калину підіймемо, а ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо...» і поділялися на групи, що завзято між собою воювали.

Пригадую, як сьогодні. Це було під вечір першого листопада 1918 р. Приходить з міста батько й оповідає, що на міському ратуші замаяв наш національний прапор. Це саме сталося в цілій Західній Україні. Державну владу переняли всюди Українці.

Це був 1 листопад – найкращий день нашого життя. Зараз же ранком, ніби на крилах вітру, летіли ми зголошуватися до українського війська до ратуша, над яким маяв український прапор, знак нашої влади на нашій землі.

До війська нас прийняли, бо треба було вояків. Нам дали рушниці. Тяжкі вони були, але вони здавалися нам чимось таким легким, дорогим. Хоч і з австрійської фабрики – але це була вже українська зброя.

Нас післали скинути з будинку староства (повітової австрійської державної влади, що була обсаджена цілком Поляками) австрійський державний герб. З розпаленими обличчями, з горючими очима ми прикладами рушниць збили того орла. Довго мучилися, важко втомилися, але таки зірвали цей символ чужої влади.

Наша варта була біля нашої української влади – біля будинку нашого посадика міста. На цій варті стояли ми «на струнко». Підійшов якийсь старший вояк, посміхнувся та й каже: «На варті можете стояти свobodно, не треба ви-струнчуватися». Не треба? – Ні, ми не могли інакше стояти! Це ж таке свято – таке свято по стільки роках неволі стати знову при варті українському воякові при будинку української державної влади. Як можна ж стояти не «на струнко»?..

Швидко минули перші святкові дні і почалася важка буденна праця творення армії – з нічого. Нас нашвидкуруч вишколював такий наш професор Шипайло і незабаром виїхали ми на фронт з батареєю поручника Кирила Годованця. На жаль, одержали ми наказ займати становища не під Львовом, але в околиці Рави Руської. Почалася війна, важка війна, без стояння «на струнко», зате з важкою щоденною службою, невиспаними ночами, вошами та боями.

Найкращим днем того зимового фронту був для нас січневий день, коли всі ми «канонери» (тут – артилеристи. – Ред.) зібралися по дорозі і на високому березі став наш батерійний комендант у козацькій шапці і голосно урочисто прочитав універсал про злуку всіх українських земель. «Україна одна – соборна». І наша західна з'єднується з «великою». Здавалося нам, що то вже не наш професор-поручник це читає, що то вже ожив наново якийсь козацький отаман і з'явився перед нами, щоб проголосити таку радісну вістку».

Побігуший-Рен Є. Зі школи на фронт // Молоде життя: журнал пластового юнацтва. – Мюнхен, 1954. – Ч. 6 (177). – Листопада. – С. 2.

3. Ярослав Зубаль. «Перший день листопада 1918 року в Коломиї»:

«Перший день листопада 1918 року в Коломиї записався як найбільш незабутній в моєму житті день. Був гарний і погідний соняшний ранок [...] Ще нічого не розуміючи, я ввійшов до станційного будинку в Коломиї і побачив досить велику групу вояків в австрійських уніформах, але майже в кожного на шапці була синьо-жовта стрічка. Це ще не було дивно, бо часто українці з рядів австрійської армії вступали до Легіону УСС і, не маючи спочатку мазепинок, так відзначували свою готовість вступу до УСС. Не пам'ятаю чому я не приступив до них і не запитав, що це має означати, а може, не хотів позбутися своїх мрій-сподівань. [...] Спочатку нічого особливого не бачив аж дійшов до будинку головної пошти і почав велике вантажне авто, на яке вантажились вояки, яких я бачив на станції, але всьому давав лад стрілецький старшина, усі були озброєні, а на будинку пошти і посадника міста (староства), якраз навпроти, повівають українські синьо-жовті прапори. В першій хвилі мені здавалося, що то чорно-жовті австрійські, до яких за час війни око привикло, та коли протер очі, пізнав, що то барви синього неба й золотої пшениці. Тоді вже я був певний, що то вже не Австрія. Але йду далі й доходжу до ратуша, де під стіною стояв шпалір вояків, самих старших віком, як і ті, що на двірці, та всі з синьо-жовтими кокардами на австрійських шапках. І аж тут я засягнув «язика» в одного з вояків, який сказав мені, що не лише в Коломиї, але у цілому краю установлена українська державна влада. В усіх зустрічних людей я бачив радість на лиці, що ми вже маємо свою українську державу».

Зубаль Я. [Перший день листопада 1918 року в Коломиї...] // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 757–758.

II. Ознайомтеся зі спогадами Петра Федорова «Старшинська школа піхоти УГА в Коломиї». Поміркуйте про значення цього закладу в історії Збройних Сил ЗУНР.

«Школа містилася у великім будинку польського гімнастичного товариства «Сокіл». У просторій залі відбувалися перед полуднем виклади; вишкіл проходив на просторій площі перед будинком «Сокола», або на зарінку над річкою Прут.

Кандидати мали різні військові ступні, – від старшого стрільця аж до підхорунжого. Один з цих однорічних приділено до Школи просто з фронту, інших з запільних військових установ і з вищих гімназійних клас. Між молодими кандидатами були і старші вояки, – Українські Січові Стрільці, – наприклад підхорунжі Демків Петро, Бурик, Мельничин і Лесюк.

Командантом Старшинської Школи був сотник австрійської армії, чех Рімаль Франц, – великий приятель українців, що в часі своїх дуже приступних і ясних викладів про військову дисципліну та обов'язки молодих старшин старався впоїти в душі їх незламний патріотизм і гарячу любов до української, щойно народженої, держави.

Старшинська Школа мала 120 вояків і була поділена на 3 чети, кожна по 40 душ. [...]

З початком травня 1919 р. наша наука і вишкіл закінчилися і після останніх теренових вправ на зарінку над Прутом, до зібраної в каре (тут – вишикуваної квадратом. – І. М.) сотні так промовив її командант – отаман [Франц] Рімелъ: «Ви, молоді українські вояки, закінчили з успіхом свою науку і вишкіл, як підстаршини та хорунжі молодой Української Армії підете на фронт боронити свою Батьківщину. Будьте відважні і твердо бороніть свою рідну землю від ворогів так, як її боронили колись ваші козацькі предки. Але не тільки фронт мусить мати вишкolenих та ідейних борців за волю; теж і поза фронтом мусить хтось втримувати порядок, карність і дисципліну та привернути пошану для армії. [...]».

Після закінчення Старшинської Школи молодих кандидатів на старшин піднесено до одного ступня вище і приділено до вишколу 24-го піх[отного] Полку ім. гетьмана П[етра]. Дорошенка і до 36-го піх[отного] Полку ім. гетьмана Івана Мазепи».

Федорів П. Старшинська школа піхоти УГА в Коломії // Українська Галицька Армія у 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях в 1918–1919 рр. Матеріяли до історії. – Том III. – Вінніпег: Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, 1966. – С. 146–147.

III. Прочитайте офіційні оголошення української влади в Коломії часів ЗУНР. Поміркуйте, чи їх зміст може свідчити про волонтерство коломийців у січні – травні 1919 рр., а також чому саме у цей період. Порівняйте тогочасну ситуацію з сучасним станом допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України, які боронять нашу незалежність на Сході України від 2014 р.

№ 1

[2 січня 1919 р.]

Український Народє!

На наш мобілізаційний поклик злетілися Твої найкращі сини-соколи, щоб оборонити Тебе, Твою независиму Українську Народню Республику, від ворога, який сотки літ гнобив Тебе, а тепер намагається знову вложити важке ярмо на твою шию.

Батьки і матери! Браття і сестри! Люди добрі!

Коли Ви сидите в теплій хаті і споживаєте святу вечеру, не забувайте, що там на фронті, в поли, в снігах, на морозі Ваші дорогі сини, Ваші мужі і браття боронять Вас своїми грудьми Вас засланяють, аби тяжкий ворог не прийшов та не знущався над Вами!

Ваші хоробрі сини-соколи, стережуть і боронять Вас – але і Ви мусите їм помочи чим хто може.

Для армії найважніша річ, – се добра обува.

В приходженім чоботі можна сяк-так обійтиса коло хати. Але в поли, на фронті мусить бути чобот чи черевик добрий – о скільки мога новий.

Український Народе!

Богато у Тебе вдома є доброї-нової обуви, що то її привезли вояки із війська або купили чи дістали иншим способом.

Військова влада не хоче її від Тебе забирати, оставляючи Тебе голим і босим. Ні!

Жандармерія дістала наказ забирати в кожній громаді, в кожній хаті нові і зовсім добрі військові черевики і чоботи (комісні чи перероблені) і сейчас відправляти їх до Окружної Військової Команди для нашої славної армії. [...]

Таким чином Ти, Український Народе, віддаючи Твоїм синам-соколам добру обуву, допоможеш, що вони витривають в боротьбі із Твоїм віковичним гнобителем, – а проходженою обувою Ти вже якось обійдешся.

Тому – всі як оден самі приносять обуву, а як хто совістний чи нерозумний сам не хоче того зробити, – то обовязком Вашим є вказати таких людей!

Всі за одного, а одень за всіх! Ані оден не сміє відтягнутиса від сего обовязку!

Віддати на повисших условинах нову добру військову обуву мають всі, що мешкають в нашім краю без огляду на народність і віросповідання.

Військова влада надіється, що всі без виїмки сповнять той обовязок».

№ 2

[23 травня 1919 р.]

«Збірка білля для хорих і поранених.

З огляду на велике запоребовання білля для хорих і ранених та з огляду на неможливість покриття запотребовання иншою дорогою, приказуєсь:

Протягом суботи (24 мая) і неділі (25 мая) має кожда родина в Коломиї без ріжниці народности і стану зложити в Команді міста одну пару доброго і чисто-го білля (сорочку і калісони) або два добрі і чисті простирала.

На зложене одержить кождий відповідне потвердження.

Від понеділка (26 мая) ходять військові стежі від дому до дому і контролюють.

Хто не буде міг виказатись потвердженням, що зложив наказану скількість білля, у того забересь силою подвійну скількість білля наведеного в горі та переведеся в тій цілі домашню ревізію.

До складання обовязані безуслівно всі отже також військові зглядно їх родини.

Білля призначене для ранених і хорих без ріжниці народности».

Монолатій І. Місто без властивостей. Коломийська фуґа Великої війни. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. – С. 221, 222.

IV. Прочитайте уривок спогадів Володимира Бемка «Напад румунів на Покуття 24 травня 1919». Поясніть, чому саме цей день вважається останнім днем української державності часів ЗУНР у Коломиї, а також опишіть реакцію на ці події місцевих українців та поляків.

«Вістка про напад румунів вдарила мов грім і спричинила неабияку тривогу й хаос. Вимарш військових частин був назначений на 9 годину ранку 24 травня. Першими вийшли з міста Коші 24 і 36 піхотних полків. З Коша 24 полку ім. Дорошенка вийшло 7 старшин та 120 стрільців, з Коша 36 полку ім. Мазепи 8 старшин, 2 сотні стрільців і сотня скорострільів, разом 175 людей. Останніми мали опустити місто старшинська школа під командою пор[учника]. Максима Микитюка і пор[учника]. [Адольфа] Кардаша та склад Окружної Військової Команди.

На відступаючу Старшинську Школу посипалися з вікон домів при вул. Косцюшка в Коломиї крісові й револьверові стріли. Між іншим стріляв із свого помешкання катехит народніх шкіл, теж ксьондз Ключ. В цій суматосі були по нашій стороні ранені, а один старшина вбитий.

Користаючи з нагоди, що вартовий відділ покинув свої стійки коло табору польських полонених, що знаходився біля залізничної станції, поляки озброїлися в залишені кріси й пішли в місто. Це були перші польські боївки, які теж роззброїли сотню військової поліції в Коломиї, та почали відтак переводити серед українців домові ревізії, а дальше й поголовні арештування української інтелігенції.

В місті йшов бій, а на залізничній станції сот[ник]. В[олодимир]. Бемко відсилав останні два військові транспорти з майном і людьми в сторону Станиславова, не маючи жодних повідомлень про події в місті. Серед загальної паніки залишилися на передмісттю Коломиї – Косачеві, великі склади вибухових матеріалів, які й при сприятливих умовах годі було вивезти, остали саперські склади, варстати, харчові маґазини запасних кошів, врешті кільканадцять вагонів цукру, що були власністю Уряду УНР».

Бемко В. Напад Румунів на Покуття 24 травня 1919 // Українська Галицька Армія у 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях (матеріали до історії). – Вінніпег: Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, 1958. – С. 432.

V. Революційна Коломия – відомий осередок української філателії 1918–1919 рр. Прочитайте уривок розвідки Івана Чернявського «Історія коломиїських поштових марок». Вкажіть на головні причини друку в нашому місті поштових марок, а також окресліть географію їх поширення.

1. Чому в Коломиї видано нові марки?

В перших днях листопада 1918 [р.], зараз після розпаду Австрії, коли українські війська заняли східну Галичину, розпочалась польсько-українська війна. Через те всі провінціональні уряди були зовсім відтіяні від центра, а саме Львова – а владу в поодиноких округах обняли окружні військові команди, які в сім

воєнним часі з konieczности розтягнули свою компетенцію в напрямі усіх проявів державного життя.

Такою військовою владою на ціле Покуття була Окружна Військова Команда в Коломиї. Як усі уряди, так і поchtовий уряд в Коломиї був відтятий від свого центра, а саме від почтової дирекції у Львові. Дня 3 грудня 1918 [р.] звернувся до мене колишній управитель почтового уряду в Коломиї п. Івасюк, що знав мене як філіятелиста ще з передвоєнних часів з повідомленням, що запас почтових марок невеликий, а деяких родів, яким в почтовім обороті потреба доконче, а саме по 5 і 10 сотиків, зовсім нема. – Не було рівнож зовсім газетних марок, яким запотребованне значно зросло, тому що в Коломиї виходили тоді аж 3 газети. Згаданий добродій просив о пораду, як зарядити бракови почтових марок, бо з почтовою дирекцією у Львові скомунікуватись не може. [...]

2. Народа в справі видання нових марок.

В два дні пізніше, а саме 5 грудня 1918 [р.], запросив мене окружний командант п. [Теодор] Примак до бюро окружної команди на нараду в сій справі, уважаючи мене, як старого філіятелиста, фаховим знавцем у сьому ділі.

В нараді взяв участь також управитель почти п. Івасюк. Після довшої дискусії в сій справі не удержався проєкт п. Івасюка поданий до Староства, а натомість рішено перш за все постарпатись о марки по 5 і 10 сотиків, яких зовсім на почті не було, і сій цілі передрукувати цілий запас австрійських марок по 3 і 6 і 12 сот[иків]., що не мали тоді жадного примінення і були злишні, а також часть марок по 15 сот[иків]., яких запас був більший.

Передрук 10 сотиковий мав бути поміщений на марках по 3, 6 і 12 сотиків, а 5 сотиковий лише на 15 сотикових марках.

Понадто, щоб заощадити істнуючий ще запас марок австрійських, рішено видрукувати окремі марки для поручених листів по 30 сотиків, – як візрцеві, який тоді на нараді згідно прийнято. [...]

9. Простір краю, де уживано сих нових марок.

Годиться ще тут пояснити, як далеко територіяльно почтові уряди уживали сих марок, а окремо рекомендаційних.

В сім напрямі дає нам ясну відповідь [...] розпорядок Окружної Військової Команди, а саме, що обовязані були їх уживати всі почтові уряди сих місцевостей, які належали до компетенції Окружної Військової Команди в Коломиї, отже ціле Покуття, – але лише о стільки, о скільки не мали вони вистарчаючого запасу потрібних родів австрійських почтових марок.

Оскільки мені відомо, були сі марки в ужиттю почтових урядів: Коломия, Багінсберг, Яблонів, Заболотів, Чернелиця, Гвоздець, Городенка, Вікно, Незвиська, Обертин, Косів, Снятин, Кути і Печеніжин, і всі ці уряди мали також українські почтові печатки».

Історія коломийських почтових марок: 1) українських, 2) окупаційних румунських С. М. Т. На основі автентичних документів і своїх власних записок і споминів зладив Іван Чернявський, адвокат в Коломиї. – 1928. – Накладом Евгена Величковського в Коломиї. – З друкарні Вільгельма Бравнера в Коломиї. – С. 5–8, 10, 27–28.

VI. Прочитайте фрагмент моєї розвідки про роботу в нашому місті за часів ЗУНР народного театру ім. Івана Тобілевича. Чому саме, незважаючи на польсько-українську війну, в Коломиї відбувалися вистави та лекції театрознавців? Складіть перелік їх авторів, назв, а також подумайте у чому полягала популярність цього театру серед коломийців.

«...громадський та мистецький критик І. Чупрей підкреслював, що «війна примусила заскорозлі мозки до гімнастики, до думання. І наша інтелігенція зачинає пізнавати, що робота з якої нікому користи, не є властивою роботою. І тому вона кинулася до справдішньої роботи». Такою справжньою працею стало відродження українського театрального життя Галичини.

Культурна атмосфера тяжких повоєнних років наповнилася свіжим повітрям театральних проєктів коломийського народного театру ім. Івана Тобілевича. «Під такою назвою завязалося дня 24 падолиста товариство, яке поставило собі завдання утворити на нашому Покутті вогнище драматичного мистецтва і згуртувати у своєму нутрі всі інтелігентні сили, яким мистецтво миле і дороге». У грудні 1918 р. глядачі насолоджувалися «Наталкою-Полтавкою», «Мартином Борулею», а від січня наступного року – «Чумаками», «Нещасливим коханням» та «Ой, не ходи Грицю, та й на вечорниці...».

Незважаючи на всі труднощі військового стану, літературно-наукова секція театру влаштовувала низку популярних викладів з історії та теорії української драми. Перший такий відчит – «Мистецтва взагалі а поезія» театрознавця М. Роздольського відбувся у лютому 1919 р. Інша, вокальна секція, імена котрої не вдається встановити, готувала святочні програми на честь І. Франка, М. Лисенка, та, звичайно, Т. Шевченка. Поодинокий дописувач, який заховався під псевдонімом А. Степовий, був переконаний, що «театр стає душею громадянства і в глухонімий запліснівий город вливає якусь живу і молоду думку». Покутські театрали, як свідчать пресові джерела, зверталися до творчих здібностей інтелігенції, саме тих, «які почувають у собі артистичну жилку і можуть з успіхом працювати для рідного мистецтва». Стверджуючи необхідність зміни у відношенні українського суспільства до ролі театру саме у цей, перехідний військовий час, відомий літературознавець, перекладач і драматург Д. Николішин пояснював: «розколихане море всенародніх страстей починає поволи стихати. Старі wartości повалилися, нові займають їх місце».

«Тато на заручинах», «Жартівниця», «Соколики», «Розумний і дурень» – ось далеко не повний репертуар театру з початком 1919 р.

Характерним явищем того часу було й те, що відновивши діяльність українського театру, покутяни заходилися довкола реорганізації, після довгих років лихоліття, співочого товариства «Коломийський Боян». Починаючи від лютого відбувалися сходи співаків на перші проби хору».

Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки. – Коломия: Коломийський педагогічний коледж, 2000. – С. 41–42.

VII. Прочитайте уривок з дослідження Мирослави Кочержук про Українську державну гімназію в Коломиї (2011). Поясніть особливості роботи цього навчального закладу за часів ЗУНР, а також обов'язки його учнів.

«З встановленням української влади в місті й краї десятки коломиїських гімназистів і викладачів добровільно вступили в ряди УГА, щоб зі зброєю в руках відстоювати незалежну державу.

Навчання в гімназії відновлено, але відбувалося за скороченою програмою. Заклад розташований в польській частині гімназійної будівлі, а в колишній українській поміщено військовий шпиталь УГА. Польська гімназія в цей період не працювала, оскільки поляки не визнавали української влади й не приймали умов, поставлених нею. 22 листопада 1918 р. навчання в старших класах було припинено, натомість гімназисти отримали від директора П. Мостовича доручення закликати сільську молодь з різних куточків Коломиїщини до вступу в УГА для оборони Української держави.

Навесні 1919 р. навчання відбувалося в будинку школи Сестер Уршулянок, що на вул. Крашевського (тепер вул. І. Франка).

7 квітня 1919 р. дирекція, за дорученням Державного секретаріату просвіти, оголосила запис учнів до підготовчого курсу. Це робилося для того, щоб діти, які під час війни нерегулярно відвідували школу, змогли вступити до гімназії. В повідомленні про відкриття курсу, вміщеному в «Покутському вістнику», директор Прокіп Мостович зокрема писав: «Народні школи... не зможуть цього року дати такого числа дітей до середніх шкіл, якого українському народові конечно потрібно, щоби в можливо найскоршім часі могли ми підготувати потрібний приріст інтелігенції. Щоби сьому лихові зарадити, отвірас дирекція української державної гімназії в Коломиї... окремиї підготовчий курс для хлопців». Навчання на курсі було безплатним, бідніші забезпечувалися бурсою. Одночасно відкрито й передматуральні курси для гімназистів, які були у війську й не здавали «матуру» вчасно. У двох відділах, по 60 учнів кожен, готувалися до здачі випускного іспиту ті, за чіими плечима були запеклі бої, поранення, гіркий досвід воєнних буднів, що так не в'язалося зі шкільною партою.

Тоді ж, навесні 1919 р., старших гімназистів дирекція відправила на австрійські склади зброї в с. Королівку приводити в порядок рушницю – чистити набої піском від іржі та натирати їх вазеліном. Учня робота подобалась, адже хлопці в усі часи цікавилися зброєю, а ще й тому, що відчували себе потрібними Україні.

Попри відчайдушність, самовідданість й велике бажання українці не змогли тоді захистити свою молоду державу. Але й за такий короткий період її існування Коломиїська гімназія зуміла швидко й продумано організувати роботу».

Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї. 1892–1944. – Коломия: Вік, 2011. – С. 56, 58 [«Коломиїська бібліотека», вип. 8].

VIII. Використовуючи зміст підрозділу 2.1 «Українська періодика в добу ЗУНР – УНР (1918–1920 рр.) дослідження Миколи Васильчука про українську видавничу справу в Коломиї (2012), опублікованого у 12 випуску «Коломийської бібліотеки» (сторінки 55–65), складіть таблицю коломийських періодичних видань, вказавши їх хронологію та редакторів.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

З історії Західно-Української Народної Республіки

Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923: Ілюстрована історія / Гол. ред. М. Кугутяк. – Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. – С. 24–37, 82–117, 238–255.

Монолатій І. Єднання на руїнах імперій (90 років тому українські землі вперше за кілька віків спробували об'єднатися в єдину державу) // Український тиждень. – 2009. – 23 січня. – № 3 (64).

Монолатій І. За честь, за славу, за народ. День державності на західноукраїнських землях // Галичина. – 2007. – 1-7 листопада.

Монолатій І. Зі зброєю і без жертв (90 років тому було проголошено Західно-Українську Народну Республіку. Та якби не одна рішуча людина, Галичина могла б і не повернутися в Україну) // Український тиждень. – 2008. – 7 листопада. – № 45 (54).

Монолатій І. Коли проголошено ЗУНР? // Галичина. – 2007. – 13 листопада.

Монолатій І. Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців 1914–1918 рр. – К.: Темпора, 2008. – 85 с.

З історії Коломиї 1918–1919 рр.

Боберський І. Щоденник. 1918–1919 рр. (Уривки) // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філадельфія – Коломия, 2008. – С. 277–278.

Васильчук М. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX – XX ст.). – Коломия: Вік, 2012. – С. 55–65 [«Коломийська бібліотека», вип. 12].

Великочий В. Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 77–90.

Грабовецький В. Січова і стрілецька слава Коломиї // Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Частина I. – Коломия: Вік. 1996. – С. 113–122.

Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї. 1892–1944. – Коломия: Вік, 2011. – С. 56–58 [«Коломийська бібліотека», вип. 8].

Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки. – Коломия: Коломийський педагогічний коледж, 2000. – 80 с.

Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 49–52.

Монолатій І. Покуття і Гуцульщина в часи Української революції (Наш край в 1917–1920 рр.) // Науково-методичний збірник Коломийського педагогічного коледжу. – Вип. I. – Коломия, 2000. – С. 53–64.

Монолатій І. Преса ЗУНР як джерело до історії українського театру на Покутті (1918–1919 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність / Доповіді і повідомлення Шостої Всеукраїнської наукової конференції 11 – 13 травня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 112–116.

Монолатій І. «Січова зоря» // Вісник Коломиї. – 1993. – 19 листопада.

Монолатій І. «... Тяжко власти у кайдани, умирать в неволі – а ще гірше спати, спати і спати на волі». До початків українсько-єврейського діалогу на Покутті у контексті Західно-Української Народної Революції // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. 12. – Запоріжжя, 2000. – С. 50–68.

Монолатій І. У серці і пам'яті земляків. Книга пам'яті. Частина II: Росіяни, поляки, чехи, білоруси // Збірник Праць регіонального науково-дослідного центру національних меншин музею історії міста Коломиї. – К.; Коломия, 2001. – Т. 1. – С. 135–153.

Монолатій І. У таборі на Косачеві // Вісник Коломиї. – 1995. – 2 серпня.

Монолатій І., Іванцев І. Суспільна свідомість провінції під час міжетнічних конфліктів у Галичині 1918–1919 рр. // Українсько-польські відносини у Галичині у XX ст. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21-22 вересня 1996 р. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 130–133.

Енциклопедичні гасла:

Монолатій І. Військовий комітет // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 166–167.

Монолатій І. Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 6, літери Е – Й / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2014. – С. 108–120.

Урядове оповіщення.

Перебравши владу іменем Української Держави легальною дорогою по мысли Царського Маніфесту, назначив Український Військовий Секретаріат мене Управителем Староства в Коломиї.

Силою сеї влади розпоряджаю що слідує:

- 1) **Що до національних відносин**
поручаю всім нашім захищати себе владно і панетати, що лишні востатні поступові клічі широго братства народів на основі самодостатніх законів місце давного повногозвонія і безупинних звагань до вимородження та жакки стегу! Україні будуть на своїй акамі уважати себе немов старшими братами других народів! Вскі обиди чужої наші як і виступи против Української Держави і влади будуть, строго карані.
- 2) **Що до публичного ладу і спокою**
владною безупинне підчинені і послух новій власті, яка супротив палачої анархіі крутець нашої держави, яка і так незвичайно тяжку задачу і зберігати лад і порядок для радішого добра нас всіх. Небудь хахату власті Українському Військовому Секретаріату дна Т. паволисті 1918. — так безупинно наставляти розклад порядку. На раї на поручене військовим власті заборони се без дозволу владувати як небудь публичні збори чи маніфесташі, як різнок незгідно без дозволу на се видавати які друкувати політичні відкриті чи прокламаші; всі співісні, особливо управителі державним будівництвом і ф. проступки строго карані.
- 3) **Оружє в приватнім послідано як і всяке військове добро**
приватно безпримочено відати найбільшій військовій команді, бо всяке оружє чи військове добро буде як найстроїлише каране так у того, хто его перевозив, як і хто змивив не довів власті! Хто поїзничать о перевозив оружжю чи незнатим, новою властю воєнім добро, одгортуть відповідно високу нагороду грошеву.
- 4) **Місяця продажі алькоголю**
мають бути отверті тільки в будень і не довше, чим до 6-го гої вечером! Отварені таких люкалі в неділі і свята мова 6-гої вечером, дальше уразжене прилозних забавочих виступів і т. п. без дозволу власті, буде каране рішмі і навіть ажнемом лотичних люкалі. Нові того роза люкалі можуть бути відчинені тільки за дозволу власті.
- 5) **Харчове прокормлене**
є під окремою дівалою власті, в тому, що Сілана Галенка видала більше пожити, чим сама потребує, в тепер виваї ажнемом, нема причини боїтись недовісті, і то тимменше, що в місті неходять ся значні запаси. Тому всяка спекуляція — «чужинськ» чужинськ в средствах шовасної потреби, як пожитка, світла, бинаї, олії, обуї, біліє чи необхідні диварки або матеріали, — здобути надзвичайний зарібок, або торгати алаушчкова, будуть карані досуджючючима каранім тай домініфікацію товарів.
- 6) **Всі реквізиції**
в військову військових, — будуть від амомі скоро заставовані.
- 7) **Виконуване промислу і ремесла**
зависить від дозволу політичної власті, бо хоч бажані є, щоби яконайбільша була всяка продукція, одначе, власті мають знати перегляда, щоби містимі люди не маршали нікого на шовку чи то нагартені, чи то бакконтрольною провадено цивільнимі рійми, особливо пожити. Промисловим без дозволу буде строго каране.
- 8) **Задля небезпечних хоріб**
треба удержувати яконайбільшу чистоту, бо заражені всі заражені хоріб плодять се в нечистоті! Користуючи з удерженого стану вилучи світла і чистота зберігати чистоту та чистоту, дріжні місцями заступати довіди свої дома і поїзди та даченують глибочній діючі і дороги. Розпоряджаю отже на підставі порозуміння з військовою Владдою, щоби в яконайкоротчій часі переведено вичищення подвір'я і кільометів, та влізшино уживати доріг і площ на світлиці, бо вноні сего будуть карані високими каранім або арештом.
- 9) **Ширене непокоячих вісток, підбурюване против власті і суспільного ладу**
буде строго каране, а УРЯДНИК І. від з нагоди переходу власті аталий для себе державне добро, будуть карані за злочин спроневереня або крадіжкі.
- 10) **Дотеперішні закони і права горожанські приватно-правні**
остають і на дальше в силі.
- 11) **Подоно до відома, що всі давнішні власті і уряди удержують дальше; до уряду може кожкий горожанин відноситься в своїй рідній мові. Так само будуть і школи продовжати свою діяльність. Вскі зміни в урядах можуть бути зроблені лише на довірі власті зваруку.**
- 12) **Зі згаду, що на першій місяці мусять бути відваджені афрільні справи, прому всіх приватних інтересів бути терпеливим і своїм особистими справами; коли нові відітні не зможуть їх чині так скоро завагодити.**
- 13) **Що до причинків, (військових підмор)**
трє з причини, що багато жоєнів і верува домі, мусять бути спривнені приванія і друкуші платині, і тому вилізати на короткій час задержані, — а влізати наступлять дальші відповідні задержанія.
- 14) **Дезертирів і урльопників**
визнає ся, щоби задля загальною добра і оборони рідної землі та своїх найблизчих, вертали яконайкорше під оружє до Коломиї; вони будуть служити лише в Коломиї без влізду на свої пожитки, а треба боронити ся перед небезпечкою, що ворожі і неурядовані війська можуть в переїзді з України на Мадарщину нападати на села, рабувати і убивати наших домі, коли не буде у нас порозуміння війська.

Коломия 2. паволисті 1918.

Повітовий Комісар Управитель Староства Коломия

Др. І. Стрийский.

«Урядове» оголошення коломийського повітового комісара
І. Стрийського. 1918 р.

Окружна Військова Команда в КОЛОМИЇ.

№ 689

До
громадських комісарів, громадських рад, громадських організацій,
парохіяльних урядів.

Присягом 147. в дні 18. надоліста 1918. заряджено покликати до чинної служби всіх мужчин України уродженіх у роках 1895, 1896, 1897. Окружна Команда сподівала ся, що всіх людей вистаче на доповнення обидвох колонійських полків. Ті сподівання не сповнили ся. Тому відомібно до розпорядку Державного Секретаріату Військових справ з дня 13. надоліста 1918. прикажуть ся

Мобілізацію

всіх бувших австрійських жовнірів української народности,
що вродили ся в роках 1885—1900.

Ті люди ставлять ся перед переглядом в військовій комісії підуть лише ті, котрих комісія при-

зведе в Україну з мобілізацією в

Ся мобілізація відбується в містах Коломиї в Печку у спеціальній спеці-

Зараз по одержанню сего приказу виготовлять всі громадські комісії, згідно громадські уряди з поміччю парохіяльних урядів списи і звіданих рішнів, котрі служили при війську і передадуть їх переглядовій комісії.

Низше подать ся, де будуть урядувати комісії в окремих днях і для котрих громад.

Громадські комісії, згідно начальники громад і о. парохіи мають постаратися о те, щоби всі покликані ста-
мули перед переглядом, комісією в означений дні, години і місці під їх особистою одвічалістю.

Громадські комісії, згідно начальники громад і отці парохіи являться особисто з покликаними перед комісією.

Люди, котрих комісія знаєть за здібних до військової служби, відходять найпізніше слідуемого дня до Коло-
миї під проводом начальників громад і зголосят ся в білих касарях при вул. Баньковського де розділять ся їх на поодинокі відділи.

Всі люди мусять мати з собою що найменше на 2 дні харчу і приховать по можности у військовій одно-
строю та добрим обуви.

ПЕРЕГЛЯД ВІДБУДЕТЬ СЯ ТАК:

1) в Коломиї при вул. Баньковського	2) в Гвізді	9) в Утровопах в громадянській уряді
10) в Яблониці в громадянській уряді	11) в Яблониці в громадянській уряді	12) в Березові інганім в громадянській уряді
13) в Березові середній в громадянській уряді	14) в Баньберезі в громадянській уряді	15) в Слободі руніурській в громадянській уряді
16) в Печківці в громадянській уряді		

Коломия, дня 25. надоліста 1918.

Окружна Військова Команда Коломия.

Оголошення Окружної Військової Команди в Коломиї про мобілізацію українців.
1918 р.

Команда міста в Коломиї.

Ч. 1237.

Зарядження.

1. Збірка білля для хорих і ранених.

З огляду на велике запотребовання білля для хорих і ранених та з огляду на неможливість покриття запотребовання іншою дорогою, приказуєсь:

Протягом суботи (24. мая) і неділі (25. мая) має **кожда** родина в Коломиї без ріжниць народности і стану зложити в Команді міста одну пару доброго і чистого білля (сорочку і калісони) або два добрі і чисті простирала.

На зложене одержить кожний відповідне потвердження.

Від понеділка (26. мая) ходять військові стежі від дому до дому і контролюють.

Хто не буде міг виказатись потвердженням, що зложив наказану скількість білля, у того забересь силою подвійну скількість білля наведеного в горі та переведесе в тій цілі домашню ревізію.

До складання обовязані безусловно всі отже також військові зглядно їх родини.

Білля призначене для ранених і хорих без ріжниць народности.

2. Вільні помешкання.

Назначені кватерунковими старшинами як стоячі до диспозиції Команді міста помешкання, не сміють бути заняті ніким без дозволу Команди міста.

Коломия, дня 23. мая 1919.

Стефан Галібей

Командант міста

Розпорядження Окружної Військової Команди в Коломиї про збір речей для хворих і поранених українських вояків. 1919 р.

Оскільки природу польсько-українських взаємин у міжвоєнні роки здебільшого формував польський уряд, то діяльність українців у цей період являла собою відповідь на польські ініціативи.

Орест Субтельний. Україна: історія.

Нарис восьмий

КОЛОМИЯ В ПЕРІОД ПОЛЬСЬКОЇ ЗАЙМАНЩИНИ (1919–1921 РР.) ТА ДРУГОЇ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1921–1939 РР.)

Коломия на тлі суспільно-політичного руху в Західній Україні

14 березня 1923 р. Рада послів Антанти визнала прилучення Галичини до Польщі. Згідно із умовами Ризького мирного договору від 18 березня 1921 р. польський уряд зобов'язувався надати «особам російської, української і білоруської національності, які перебувають у Польщі, на основі рівноправності національностей, всі права, що забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів». За цими особами визнавалось право на використання рідної мови, створення з цією метою товариств і спілок [136, с. 120]. Однак польська адміністрація застосовувала жорстокі репресії проти українців, які активно брали участь у польсько-українській війні. За повідомленнями Т. Гунчака, у 1919–1920 рр. до в'язниць було арештовано і запроторено приблизно 70 тис. українців [313, с. 204].

З приводу цього часопис «Галицький комуніст» у квітні 1920 р. писав, що «цілковито полонізація української людності Галичини поставлена польською буржуазією на порядок денний. Невизнання української нації стало офіційним догматом польської буржуазії. Державною мовою Галичини визнається тільки польська мова. На державну службу приймають тільки поляків. Державною піддержкою користуються тільки польські установи. Все, що має назву “українське”, або прямо забороняється, або переслідується» [135, с. 84-85].

Оскільки такі процеси поєднувалися з політикою національного пригноблення та дискримінації українського населення [214, с. 90], протестуючи проти цього, у 1922 р. в Коломиї 103 металісти вимагали

підвищення заробітної плати на 50% і відновлення на роботі звільненого товариша. Страйк тривав з 3 по 7 липня. Робітники добились підвищення заробітної плати на 20%, відновлення на роботі звільненого товариша, погодилися на 9-годинний робочий день [120, с. 50]. А от страйкуючі робітники фабрики меблів у Коломиї вимагали 8-годинного робочого дня і платних відпусток [120, с. 50].

Непопулярним заходом польського уряду стали закони про земельну реформу й колонізацію аграрно перенаселеної Галичини напливом польського елементу. До січня 1929 р. між поляками в Галичині було розподілено близько 200 тис. га землі. Реакцією на це, стали збори громадськості Коломиї проти колонізації та осадництва, які відбулися 25 жовтня 1925 р. [316].

Політика польського уряду не викликала захоплення в українців. З цього приводу О. Субтельний схильний до думки, що діяльність українців у міжвоєнний період являла собою відповідь на польські ініціативи [352, с. 376].

Вже у лютому 1919 р. у Станіславі відбулась нелегальна нарада представників комуністичних організацій, на якій було організаційно оформлено Комуністичну партію Східної Галичини (КПСГ) [117, с. 10]. Двома роками пізніше, 30 жовтня 1921 р. в одному з приміщень на території греко-католицького собору св. Юра у Львові зібралась конференція КПСГ. На неї з'явилося 26 делегатів від партійних організацій Львова, Станіславова, Коломиї, Тернополя, Кутів, Сокаля, Рави-Руської, Дрогобича, Борислава і Перемишля [117, с. 43]. Коломийський окружком КПСГ був одним з найбільших, він об'єднував 21 осередок – 14 селянських і 7 робітничих. Активними комуністичними діячами в Коломиї були Д. Лазорко, К. Козловський, М. Фенчук, П. Остафійчук, М. Підлетейчук, М. Семенчук, О. Турянський, І. Томенко, Д. Козоріз [49, с. 254].

Як приклад міжпартійних діалогів, може бути й той факт, що в 1924–1925 рр. в Коломиї розповсюджували листівки на захист першого комуністичного депутата до польського сейму, польського робітника-залізничника Станіслава Лунцуцького [49, с. 254]. Так званий «Антивоєнний день» у 1932 р. був відзначений масовим розповсюдженням комуністичних листівок на території Долинського, Коломийського, Калуського, Косівського, Надвірнянського, Рогатинського, Станіславського, Снятинського і Тлумецького повітів із

закликами «Геть війну і військові суди!», «Хай живе Радянський Союз!» [272].

Важливою частиною громадсько-політичного життя міста й регіону в цей період були добровільні спортивні товариства, осередки політичних партій і молодіжні організації.

«Каменярський рух» у Коломиї та повіті, розпочався у Балинцях у серпні 1931 р., коли було засновано перший гурток союзу української повітової молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі» [184, с. 444]. Метою товариства було «виховання і розвиток здорового духа і здорового тіла української молоді». До місцевого союзу каменярів у Коломиї входили Кирило Трильовський, Андрій Чайковський, Анастасія Микитчук, Іван Новодворський (голова повітового союзу каменярів), Іван Могильницький, Дмитро Станкевич, Микола Жураківський, Зенон Стефанців [184, с. 445]. Вже 7 липня 1932 р. у залі «Каси щадничої» (нині – Народний дім) відбувся концерт на пошану ідейного батька «Каменярів» Івана Франка. В ньому взяли участь «каменярі» Воскресінець, Іспаса, Коршева, Семаківець, Шепарівців, Пилипів, Коломиї [184, с. 447]. Перше каменярське спортивне свято у Коломиї відбулося 16 вересня 1934 р., в якому приймало участь 10 місцевих союзів [184, с. 451].

Участь українських правників у політичному житті 1930-х рр. помітна через спектр діяльності Івана Новодворського (1890–1942), доктора права, адвоката і громадського діяча товариства «Каменярі». 1941 р. він був заарештований радянською владою і вивезений, ймовірно, на Далекий Схід [262]. Інший коломийський правник, Іван Турянський (1899–1946), родом з коломийських міщан, навчався у Коломийській українській гімназії, право студіював у Чернівецькому й Львівському університетах, допомагав у створенні Легіону УСС. 1931 р. І. Турянський відкрив у Коломиї адвокатську канцелярію, брав активну діяльність у громадському житті, у 1944 р. виїхав до Німеччини, а звідти до США, де помер 1946 р. [262].

Оцінюючи діяльність українців у політичному житті нашого міста з перспективи часу, зазначимо, що за результатами виборів до громадської ради 22 березня 1935 р. в Коломиї на 20 радних вибрано 13 українців і 7 поляків [317].

Ще однією політичною партією у Коломиї, про яку нині мало відомо, була Українська Партія Незалежних Соціалістів (УПНС). Зо-

крема 24 липня та 2 жовтня 1938 р. в Коломиї відбувались наради членів – засновників УПНС та Крайового комітету УПНС, що прийняли низку ідеологічних та організаційних резолюцій.

В проекті «Організаційного статуту УПНС» зазначалося, що «тимчасовим місцем осідку централі УПНС є Коломия, а терен діяльності територія Польської Республіки». До Крайового комітету 1 листопада 1938 р. було обрано Михайла Боднара, Павла Гладуна, Володимира Бондрівчука (заступник голови), Володимира Марусяка (секретар), Гриця Равлюка (скарбник), головою – Семена Зінкевича [308, с. 32]. Відзначаючи своє ставлення до окремих українських політичних партій та рухів, УПНС постановляла: «З уваги на інтереси українського трудового народу та всіх працюючих наших земель... Окр. Народа УПНС взиває Краєвий комітет... негайно нав'язати контакти з іншими демократичними і соціалістичними політичними угрупованнями наших земель в цілі переведення розмов у справі припинення шкідливої боротьби між організаціями працюючих та започаткування виміни думок між організаціями працюючих у справі порозуміння і співпраці всіх організацій працюючих для оборони демократії перед наступом фашизму і зростаючого з кожним днем зоологічного націоналізму, підсичуваного ендецько-оунівськими паліями війни» [308, с. 31].

Цікаво, що розглядаючи судові процеси перед Другою світовою війною, А. Гаєцький твердив, що Коломия стала «українською Меккою» [156, с. 470]. Саме тут сходилися шляхи, що вели на Закарпаття, – новітню Запорізьку Січ, – куди після постання Української Військової Організації (УВО) і бойкотів виборів до польського сейму, поспішала українська молодь, вступаючи до рядів «Карпатської Січі». Так напровесні 1939 р. відбувся один з найбільших політичних процесів Коломийського окружного суду. Справа полягала в тому, що шість українських юнаків з Поділля, які намагалися дістатися Закарпаття, були заарештовані неподалік від Косова. В кінцевому результаті, голова трибуналу, президент окружного суду Цисаж оголосив, що суд «зрікається подальшого переслухання свідків, бо вина підсудних достатньо доказана» [156, с. 472].

В перебігу суспільно-політичного руху першої третини ХХ ст. важливе місце належить рухам і партіям етнічних груп, які проживали в цей час у нашому місті. Так серед польських політичних партій доби Другої Польської республіки, К. Баранський виділяв «Стронніц-

тво Людове» (СЛ), осередком якого у Коломиї було товариство «Piast», головою тут був Юзеф Санойца, а групи «Wyzwolenie» («Визволення») – Пжибиловський. Відомими діячами «Християнської демократії» (ХД) були К. Добрудзький і професор К. Мілевський [100, с. 203].

Чималого розголосу набула в Коломиї публікація польською мовою «Газети коломийської» «Co mówią myszy kolomyjskim szczurom?» («Що говорять миші коломийським щурам?») [273; 298]. Ця «історія» розпочалася ще 8 червня 1920 р., коли відбулося засідання відділу «Організації народової» (ОН) в Коломиї. Присутні там К. Мілевський, Хмелевський, Красінський, Хашцевський, В. Піскозуб, Солтис, Ігнатій Патковський, Д. Чекаловський, С. Биржинський, Ф. Задембський – порушували питання звітності делегаційної комісії за час польсько-української війни інтернованих і воїнів польської армії [273]. Головним завданням комітету, говориться у пресі, було піклування про харч для інтернованих, проте «пішли поголоски, що деякі з членів комітету користали з довірених їм речей» [273]. Цей випадок свідчив про часто не прості, відносини і у польському національному таборі. Адже відомо, що польська влада намагалася звинувати у всіх бідах вже колишньої українсько-польської війни лише українську сторону. Проте, як видно з документів, і серед польських діячів знаходилися люди, які, поряд з трагізмом війни, користали з неї, матеріально.

Серед іншої етнічної громади міста, – єврейської, сильні впливи мала за повідомленнями К. Баранського, партія сіоністів, видатними представниками якої були посол Ф. Ротестрейх, Горовітц і М. Штерн. [100, с. 204]. Партія ортодоксальних євреїв – «Мізрахі» – посідала чільне місце у переліку політичних партій і рухів міста. Так, у 1930 р., керуючись завданнями кагалу, равином був обраний Юзеф Лауа, соціалістичною партією «Бунд» керував Фріш. [100, с. 204].

В 1920 – 1930 рр. в Коломиї активно працювали українські та польські молодіжні організації.

«До Пласту горнулися всі, що прагнули чогось кращого, ліпшого, що духом рвалися до висот, що бажали волі і щастя своїй нації», – так оцінювала пластове життя Я. Дем'янчук-Томич [159, с. 299]. У місті діяли пластові гуртки – пластунок XIII пластового куреня ім. Орисі Завісної і куреня юначок ім. Марка Вовчка [159, с. 300-301]. Опікуном

куреня юначок ім. Марка Вовчка був професор української державної гімназії, громадський діяч, поет Володимир Павлусевич.

Згадуючи учасників пластового руху в Коломиї, відмітимо, що до управи куреня ім. Марка Вовчка входили, за повідомленнями Г. Шевчука, Дуся Статків, Володимира Пригородська, Марія Бровчук, Леся Томич, Христина Клопущак і Ольга Гаврилюк [299]. Серед пластунок XIII куреня ім. Орисі Завісної – Решетилевич, Стефанів, Ощипко, Маркевич, Дашкевич, Наталка Стефанів, Стефа Михайлюк, Зелик, Єндик. Їх опікун – старший пластун, професор української гімназії Роман Шипайло [159, с. 300].

Для поширення скаутського руху серед учнів польської державної гімназії, в 1921 р. С. Боронь, директор цього навчального закладу, створив «Коło przyjacielow harcerstwa» («Коло приятелів харцерства»), комендантом якого став Я. Морозевич [100, с. 204]. Польська скаутська організація Коломиї складалася з трьох дружин – ім. Стефана Жолкевського, Тадеуша Костюшки і Яна III Собеського [205, с. 30-31]. У приватній жіночій гімназії Сестер Уршулянок існувала також скаутська жіноча дружина [100, с. 204].

Згідно з дослідженнями К. Баранського, відомими діячами скаутського руху в Коломиї були Н. Арсенич, В. Бугайський, Е. Лісовський, К. Краснопольський, А. Шмук, Т. Лозинський, Р. Левитський, Т. Піскозуб, К. Щадковський, В. Месслін, Ф. Попелюш, В. Конік, Т. Солтис, М. Гнатік, Е. Кржелік, Е. Заремба, Я. Кордецький, Ф. Матея [100, с. 204].

Польська молодь міста також гуртувалася в організації «Legion Młoduch» («Леґіон молодих»), студентство організувало «Коło rokucian» («Коло покутян») до якого входили, зокрема, Т. Колчан і М. Поляк [100, с. 203]. Молоді польки належали до організації «Młoda Polska» («Молода Польща»).

Отже, суспільно-громадянська активність коломийців в цей період визначалася фактичною природою українсько-польських взаємин. У нашому місті діяли осередки комуністичних та соціалістичних організацій Західної України, добровільні спортивні товариства, молодіжні організації. Політичні орієнтації українців і поляків відображала місцева періодика, яка, в свою чергу, намагалася знайти пояснення історично «запланованої» конфронтації двох братніх народів. Ідеї соціальної рівності, свободи та кращих умов праці спостерігаються у робітничому середовищі. Українські та польські молодіжні

організації акумулюють в своїх рядах активну молодь, що намагається вирішити цю проблему побудовою двох незалежних національних держав, – Польщі і України.

Соціально-економічний розвиток

У міжвоєнний період соціально-економічний розвиток нашого міста зумовлювався кількома факторами. Насамперед, українським кооперативним рухом, що швидко розвивався у містах і селах Західної України, промисловість малих міст і соціально-побутові установи. Адже, згідно з переписом населення 1931 р., 75,6% населення Західної України було зайнято у сільському господарстві, 9,9% – у промисловості, 4,97% – у торгівлі, 2,12% у транспорті, 7,41% в інших галузях [120, с. 11].

У 1920–1930 рр. у Коломиї налічувалося близько 20 невеличких приватних підприємств, на яких переважала ручна праця [49, с. 253]. «В цей сумний і тяжкий момент, писав М.Левитський, – який доводиться переживати Україні під час усесвітньої війни, ми бачимо вже самі, що коли життя стало тепер дуже тяжким через надзвичайну дорожнечу, очі всіх людей звернулися до кооперації – людей всіх верств, од робітників до міністрів – всі в один голос кажуть, що треба шукати в ці тяжкі часи рятунку в самодіяльності, в кооперації».

У цей період кооперативи об'єднували переважно сільських споживачів і торговельні організації, регулювали ціни на сільськогосподарські продукти та готові вироби. В економічному відношенні найсильнішими кооперативами були «Маслосоюз», «Центросоюз», «Народна торгівля», «Центробанк», які входили до «Ревізійного союзу українських кооперативів». Окружним осередком кредитної кооперації в Коломиї став банк «Покутський союз», директором якого був Іван Пашкевич, організатором Б. Яхно. Вони репрезентували українську кооперацію у нашому місті [162, с. 367]. В Коломиї, як пише Я. Зайшлий, був добре зорганізований «Окружний союз кооператив» першим директором якого був Михайло Обрізків, а згодом – Михайло Берлад [162, с. 366].

В цей період у Коломиї діяли кооперативні установи – «Народна торгівля» (споживча кооперація), «Покутський господар» (торгівля залізними виробами, машинами, насінням і штучними добривами), «М'ясозбут» (виріб і продаж м'ясних продуктів), «Жіночий базар»

(закупівля і продаж виробів народного жіночого мистецтва), «Гуцульщина» (купівля і продаж виробів гуцульського народного мистецтва), «Де-Ко» (виготовлення меблів) [162, с. 367].

В історію кооперативного руху міста вписані золотими літерами імена українських кооператорів Михайла Берлада, Миколи Третяка, Михайліва («Окружний Союз Кооператив»), Володимира Кобринського, Василя Дмитренка, Івана Савківа, Микитюка, Ярослава Зайшого («Сільський господар»), Володимира Левицького («Маслосюз») [161, с. 307; 160, с. 366-388].

Цікавою є історія українця-землеміра Михайла Березовського. Так 2 лютого 1932 р. в Коломиї він відкрив своє технічне бюро для допомоги українським селянам і містянам [144, с. 229]. «Свою працю я полюбив – вона давала мені не тільки професійне вдоволення і матеріальну підставу існування для мене й моєї родини. Я чув і розумів, що я тут потрібний для свого народу і це давало мені сили в боротьбі з щоденною злобою тих, яким ми були сіллю в оці», – напише у спогадах М. Березовський оцінюючи взаємовідносини українців і поляків [144, с. 234-235].

Розглядаючи соціально-побутовий сектор міської господарки, її дослідники відзначають величезну працю філії «Українського гігієнічного товариства» у Коломиї, яка була створена 1930 р. з ініціативи членів філії «Українського Лікарського Товариства» і Володимира Білозора [145, с. 256]. В 1930–1931 рр. діяльність товариства полягала у пропаганді засад гігієни у навколишніх селах за допомогою доповідей і курсів. У січні 1931 р. було відкрито «Амбулаторійну секцію» при філії УГТ, головою якої було обрано греко-католицького священника Олександра Русина. «Українське Гігієнічне Товариство» в Коломиї співпрацювало з «Просвітою», «Союзом українок», які у своїй діяльності керувалися основами здорового способу життя [145, с. 262]. Оцінюючи діяльність товариства, В. Білозор зазначав, що «при всіх своїх скромних засобах вона, завдяки жертвенній праці одиниць і глибокому розумінню її завдань у широких верствах української спільноти, виконала велике діло на Покутті, зокрема ж у коломийському повіті» [145, с. 263].

Широкою була і мережа установ міста, створених за професійною та національною ознакою. Діяли «Спілка купців польських», «Спілка заводських гірників», «Товариство ткачів», «Товариство ремісників»,

до яких входили гончарі, шевці, римарі, столярі, кравці, кушніри, токарі, стельмахи [100, с. 202]. Допомогу малоземельним євреям надавало «Товариство ІЛАГ», діяли «Товариство єврейських купців», «Товариство єврейських лікарів і адвокатів» [100, с. 205-206].

Прикладом широкої пропаганди підприємств міста, можна вважати й той факт, що 19 грудня 1939 р. у Львові відбулися загальні збори «Акціонерного товариства фабрики сільськогосподарських машин братів Біскупських», відомих у Коломиї діячів польської громади [329].

Важливою подією в економічному житті міста стало відкриття місцевої електричної станції [11, с. 73-78].

Урочисте засідання ради міста з цього приводу відбулося 27 грудня 1925 р. під головування Кароля Баліцького, керівника міської управи. Серед присутніх – Ігнатій Патковський, Леон Функенштайн, Еліаш Кріс, Міхал Голетка, Ян Піскозуб, Мануель Мокрицький, Адам Баумянк [11, с. 73]. На засіданні Ради висловлювалася подяка всім, «хто з цілим посвяченням працював над виконанням постанови управи». Зосібна, це Ян Контем Сташковський – директор «Банку Господарства Крайового», д-р Чеслав Павліковський, радник воєводства і керівник коломийського староства, Генрик Мьяновський, посол до сейму, Франтішек Черняхівський, директор відділу «Банку польського» [11, с. 77]. Будівництво окружної електростанції в Коломиї, яка б охопила все Покуття, розпочали 1935 р. За проектом розбудови, нова мережа мала забезпечувати електричним світлом Яблунів, Пістинь, Шешори, Косів, Кути, Заболотів, Гвіздець і Печеніжин. Цей факт свідчить про те, що наприкінці 1930-х рр. Коломия поступово стає енергетичним центром регіону.

Таким чином, соціально-економічний розвиток міста опирався на кооперативний рух, мережу закладів міста, створених за професійною ознакою, народні лікувальні заклади. Розвиток і прогрес власної комерційно-виробничої діяльності могли дозволити собі лише заможні верстви міського суспільства, в той час, коли більшість міщан, як українських так і польських була зайнята роботою у приватних дрібнобуржуазних підприємствах.

Шкільництво Коломиї

Після рішення Ради послів про включення Західної України до складу Польщі, польська влада заявила, що єдиною повноцінною

школою буде вважатися школа з державною мовою навчання. «Дальший допуск цієї назви для республіки Польської є шкідливим і небезпечним», – писала заборона про вживання слова «український» [136, с. 123]. Таким чином, ускладнювалися умови існування українських шкіл Західної України. Зокрема у параграфі 109 польської Конституції 1921 р. було записано: «Кожний громадянин має право зберігати свою національність, розмовляти рідною мовою і зберігати національну гідність. Спеціальні державні закони Польщі забезпечують меншинам вільний розвиток їхніх національних особливостей за допомогою автономних союзів меншин, які мають громадсько-правовий характер у повному обсязі загального самоврядування» [18].

Полонізацію шкільництва визначав спеціальний закон, так званий «Lex Grabsky» (від імені професора Львівського університету Станіслава Грабського, міністра освіти у 1923–1926 рр. [313, с. 204]. Цей польський чиновник вважав, що заходи репресивного характеру не дадуть бажаних результатів. Єдиний вихід – це полонізація українського населення, необхідність прищепити населенню Західної України «не українську, а польську національно-політичну свідомість» [222, с. 54]. Коментуючи становище українського шкільництва, газета «Голос Покуття» писала, що в країні «недосить шкіл взагалі, а українських зокрема. Це лишає українську трудящу молодь можливості про отримання середньої і вищої освіти не може бути і мови» [222, с. 54].

На початку 1920-х рр. з 30 318 шкіл у Польщі лише 2 370 були українськими. Згідно з новими приписами, в кожній гімназії урядовим органом внутрішнього життя, разом з директором, у виховних і навчальних справах мусила бути «Рада педагогічна», яка складалася з директора, предметних вчителів і лікаря школи. У обов'язки «Ради» входили розгляд способів запровадження в життя рішень влади, оцінювання поступу і поведінки молоді, розгляд справ прийому і виключення учнів, шляхів навчальної і виховної діяльності [136, с. 122].

Що ж до знаної поза межами нашого міста Коломийської української гімназії, то вона, «мала добру славу, ставила суворі вимоги в науці і хто виходив з неї в світ, той уже певно мав усі підстави до дальших наукових студій», – згадував М. Недільський [178, с. 43]. В цей час у цьому навчальному закладі діяли літературний, історичний, філологічний, природничий, гімнастично-спортивний гуртки [178,

с. 43]. В 1929–1930 рр. у гімназії було організовано єдиний, на той час, в Галичині український симфонічний оркестр, який став окрасою як навчального закладу, так і міста [177, с. 160].

В день незалежності Польщі, 11 листопада 1928 р., за планом державного виховання молоді мало відбутися свято усіх шкіл міста, в тому числі й української державної гімназії. «Свято припадало на день (польської – І.М.) незалежності. Ішли великі приготування, а в нас, серед української молоді, спеціально вищих клас гімназії (V-VIII) нервовість і бунт на спротив – не підємо кланятися ляхам, не будемо брати участі у святі перемоги над нами», – згадував Я. Федунік [188, с. 125].

Стараннями учнів української державної гімназії в Коломії в 1931–1934 рр. виходив журнал «Плай» [175, с. 161]. За цей період, повідомляє Б. Мигаль, вийшло 15 чисел журналу, наклад якого коливався у межах 130–400 примірників. Це друковане видання не стояло осторонь освітнього процесу: «Новістю в ученицькому житті є “Шкільні громади” а наслідком є журнали, що ілюструють громадське життя вихованців даного заведення. Отже шкільні, се відбитка духовного обличчя заведення, се найліпший показник інтелектуального та морального стану учеників... впадає на шкільний журнал велике завдання репрезентувати заведення назовні. Це річ великої ваги!» – писало дне з чисел «Плаю» [175, с. 165].

Ілюструючи українсько-польські взаємини у гімназійному середовищі, зазначимо, що 11 листопада 1932 р. молодь української державної гімназії і польської державної гімназії ім. Казимира Ягеллончика відсвяткувала святковою академією іменини президента Польщі І. Мосціцького, яка відбулася у приміщенні каси щадничої (тепер – Народний дім. – І.М.). «Вп. проф. Гібль виголосив святочну промову, від так пішли продукції хорів обох гімназій та спільної оркестри», – повідомляв «Плай» у рубриці «Державні свята і обходи» [315]. Згодом, 18 лютого того ж року українська гімназія при участі жіночої гімназії УПТ відсвяткувала 60-річчя з дня народження Богдана Лепкого, який завітав до гімназії 21 березня [347].

В складних умовах переслідування українського шкільництва велику роль відіграло товариство «Рідна школа».

«Наші вчителі були добрі громадяни й ідейні українці, щиро приклалися до своїх завдань і працювали з любов'ю до дітвори», – згадує Я. Шипайло про працю гуртка «Рідної школи» в Коломії [191, 276].

При жіночій семінарії «Рідної школи» діяла «школа вправ імени Княгині Ольги», яка фактично була народною жіночою школою, в якій учениці семінарії практично підготовлювалися до майбутньої професії [143, с. 45; 168, с. 91-92]. Проте, досить скоро, польська шкільна влада під виглядом введення коєдукації об'єднала школу ім. княгині Ольги з чоловічою школою ім. Тараса Шевченка.

В народній школі «Рідної школи» викладали о.-катихит Сінгалевич, М. Карванський, Ліда Бондарук, Вітольда Проців, Роман Ставничий [191, с. 277]. Про зростаючий авторитет «Рідної школи» в Коломиї свідчать «Свята молоді», що відбувалися у Коломиї, на спортивній площі 49 піхотного полку. За спогадами Я. Шипайла, одне з найкращих і найбільш представницьких свят відбулося 1936 р., в якому приймало участь приблизно 1.5 тис. молоді з «Рідних шкіл» в окрузі [191, с. 277]. До управи Окружного Союзу Кружків «Рідної школи» в Коломиї у 1937 р. входили Олена Коссак, Ярослав Шипайло, Іван Могильницький, Дмитро Михайлюк, Йосип Баб'юк, Клим Гнатюк, Андрій Стронецький [191, с. 273].

Українська жіноча семінарія у Коломиї, що підготовлювала професійні сили для початкових шкіл завдячує своє заснування філії УПТ [168, с. 91]. Незважаючи на труднощі навчання та необхідність вносити плату за навчання, чимало бажаючих поступити в семінарію, зазвичай, перевищувало число учнівських місць. У Коломийській жіночій семінарії вступні екзамени здавали у 1920/21 н. р. – 68, у 1922/23 – 98, у 1923/24 – 110, у 1926/27 – 120, 1929/30 – 79 бажаючих. В 1930/31 н. р. тут навчалось 188 учениць [136, с. 133].

Вже в перші роки чергової польської окупації філія УПТ в Коломиї організувала приватну жіночу гімназію, в якій викладали відомі освітні діячі: Леонтій Кузьма, Лев Дольницький, Степан Галібей, о.-катихит Іван Станецький, Володимир Павлусевич, Дмитро Николишин, Володимир Мисевич, Ірина і Гнат Загребельні, Марія Кобринська, Олег Калитовський, Остап Світлик, Ярослава Лушпинська, Марія Білинська, Микола Пригородський, Степан Рурак [143, с. 45; 191, с. 276-277]. Учениці приватної жіночої гімназії УПТ видавали журнал «Проблески», що виходив з 1933 по 1936 р. [175, с. 172-173]. Тематика статей охоплювала літературні спроби, актуальні світові події, біографії видатних постатей, науку і поезію [175, с. 174].

Надзвичайно цікавими досі є спогади про громадянську позицію вчителів-коломийців, коли з приходом польської окупаційної влади активних діячів національно-визвольного руху 1918–1919 рр. запитували: «Чому служив (ла) українській владі?» За спогадами сучасників, навіть шкільні інспектори старалися відповідати «для хліба, так для хліба». Покласти цьому край вдалося Івану Михалевському, який на поставлене запитання відповів: «Як член цього народу, почувався я до обов'язку служити йому» [54, с. 225]. Очевидець цього випадку записав, що польський інспектор Вольський встав, подав йому руку й сказав: «Так, звичайно, пан по-іншому не міг поступити. Так і запишіть» [54, с. 223]. Цей приклад взаємин українців з поляками, свідчить і про інше: українське шкільництво за умов окупаційних режимів переживало чималу організаційну кризу, хоча й серед нього знаходилися гурти свідомих освітян, які прагнули змінити ситуацію, – їх турбували проблеми розвитку і реформування українського шкільництва.

Таким осередком національної просвіти була коломийська філія товариства «Взаїмна Поміч Українського Вчительства».

«Життя відділу проходила своїм упертим шляхом: засідання Відділу, щомісячні сходи членів із рефератами, відчитами, лекціями, виставами» [54, с. 223]. Активними членами товариства були Василь Витвицький, Микола Івантишин, Осип Кузьма, Юлія Шеберт, Осип Завадовський, Михайло Воробець [54, с. 225]. Відбувалися членські сходи, наукові семінари, лекції. З найбільш цікавих і змістовних сучасники відмічали – «Про електролізу і її практичне використання», «Про наглядну науку й научні прогульки в зв'язку з вимогами обов'язуючих програмів» М. Недільського, «Про ідеологію українського театру» О. Стефанівни, «Про початки української держави і нації, її культури й назви цього часу» І. Семенюка [54, с. 224]. Підсумком педагогічної праці товариства стало ювілейне свято, присвячене 25-літтю діяльності ВПУВ, яке у Коломиї відбулося 18 червня 1930 р. [54, с. 225].

Подібно, як і українське, так і польське шкільництво досліджуваного періоду базувалося на шкільній та гімназійній освіті. В нашому місті діяли державна чоловіча гімназія ім. Казимира Ягеллончика, жіноча гімназія Сестер Уршулянок (VI кл.), жіноча школа ім. Ядвіги (VII кл.), школа ім. Конопніцької (VII кл.), чоловіча школа ім. Коперніка (VII кл.), чоловіча школа ім. Пірамовича (VII кл.), жіноча школа

ім. Міцкевича (VI кл.), школа ім. Костюшки (VI кл.), мішана школа ім. Яховича (IV кл.), мішані школи ім. Казимира та ім. Миколая (IV кл.) та жіноча школа Сестер Уршулянок [91-95]. В 1925–1926 рр. у Коломій діяло 11 польських початкових державних шкіл, в яких працювало 96 вчителів, навчалось 3071 учнів [80].

Суспільна активність державної гімназії ім. Казимира Ягеллончика простежується ще й у тому, що вона видавала шкільний журнал «*Nasza Niwa*» («Наша нива») – «часопис молоді середніх шкіл у Коломій» (до 1936 р.), а з 1936 р. – «орган самоврядування гміни шкільної» [281-282].

У цьому періодичному виданні друкувалися різноманітні матеріали, повідомлення і розвідки з історії гімназійного руху. На окреме дослідження заслуговують публікації Д. Чекаловського «Король Казимир Ягеллончик – патрон гімназії у Коломій», в якій на підставі праць М. Грушевського, М. Кордуби, Фр. Мікросіча, Н. Янеску та інших, розглядаються ті історичні паралелі, якими були поєднані Коломия і польський король епохи середньовіччя [282, с. 11]. Чималий дослідницький характер має і стаття проф. С. Гібля «Гімназія в 1914–1936 рр.», яка цікава тим, що дослідник вивчає не лише історію польського гімназійного руху, але опирається, на ті культурні традиції міста над Прутом, тієї сприятливої на його думку, атмосфери шкільної освіти [282, с. 7-10]. Багато сторінок журналу було присвячено і українському питанню, – це, зокрема, «Краса Покуття» С. Вілка [281, с. 7-8] та «Значне відкриття на Гуцульщині» А. Дубровського [281, с. 8-9]. До редакційного комітету «Нашої ниви» входили Ришард Анджейовський, Мирослав Харкевич, Леон Шатцберг, редакторами були С. Гібль та Я. Мицавка [282, с. 20].

У польській гімназії діяли природничий, історичний, географічний, полоністичний, літературний, германістичний, філософський, фізичний і драматичний гуртки [205, с. 30]. Випускником гімназії був відомий польський сатирик і естрадний актор Маріон Залуцький, автор збірки віршів «*Ojczyste kpiwu*» і «*A nie monilem*» [205, с. 31].

В 1919–1939 рр. у «Закладі виховному сестер Уршулянок» працювали вчителями сестри-черниці І. Апьбрехт, Р. Брусівна, Р. Рохліховна, викладачами А. Сонян, О. Недільська і М. Недільський [100, с. 200]. У 1921–1939 рр. у місті діяло декілька польських педагогічних товариств. Зокрема, зупиняючись на персоналіях, відмітимо,

що у діяльності «Товариства Школи Народної» (Towarzystwo Szkoły Ludowej) важливу роль відігравали Т. Мілевський, професор Хамула [100, с. 201]. У цей час у нашому місті працювали «Спілка праці дівчат», «Ліга дівчат», «Дім бездомних хлопців», директором якого був В'ячеслав Піскозуб [100, с. 201].

Коломия в історії українського жіночого руху

Першою жіночою організацією у нашому місті було товариство «Руський Жіночий Кружок» (РЖК), заснований 1893 р. [174, с. 356]. Його очолювала жінкою місцевого лікаря, Францішка Кобринська [174, с. 363, 356]. Зокрема М. Мельник згадувала, що довкола РЖК гуртувалося переважно жіноцтво місцевої інтелігенції, а його праця мала харитативний характер [174, с. 356]. Впродовж 1904–1906 рр. з ініціативи РЖК заснували «Кружок Українських Дівчат» (КУД), першою головою якого стала українська письменниця М. Колцуняк-Кузьма [174, с. 356]. У приміщенні КУД помістився «Дівочий інститут», з діяльності якого користали учениці жіночої семінарії УПТ, які отримували тут не лише помешкання та харчування, але й певний досвід національно-громадського виховання [174, с. 356]. Згодом, коли обидва «кружки» об'єдналися, праця коломийського жіноцтва лишень посилилася.

У перебігу подій новітньої історії чималу цікавість представляє місце і роль коломийського жіноцтва в період Західно-Української Народної Республіки. «Коли ж прийшов 1 листопад 1918 р., українське жіноцтво міста Коломиї було організоване і готове взяти на себе нові завдання, що їх принесла з собою нова дійсність – життя у власній українській державі, що її треба було все ще боронити і закріплювати», – напише майже через півстоліття М. Мельник [174, с. 357]. На подвір'ї Народного дому, завдяки пожертвуванням коломийських кооперативів, було встановлено польову кухню. Жінки варили і прохарчувували добровольців. В організованому «Громадському комітеті» для жінок проводилися санітарні курси під керівництвом лікарів П. Петрушевича і В. Білозора [174, с. 357].

За часів польської займанщини, з 1923 р. у період політичних арештів та переслідувань, коломийське жіноцтво перебрало опіку над політичними в'язнями, організувавши «Комітет опіки над в'язнями» [174, с. 358]. У 1920-х рр. у РЖК працювали Олена Кисілевська, Надія

Чайковська, Олена Витвицька, Елеонора Гонтова, Галина Михайлюк, Марія Мельник, Стефанія Чубата, Ольга Пйотровська [154, с. 363].

Перші загальні збори філії «Союзу українок», що, фактично, була послідовницею традицій РЖК, відбулися у 1926 р. Філія створила організаційну, культурно-освітню, господарську, суспільної опіки, імпрез, молоді секції [146, с. 364]. «Помимо переслідувань польської влади, – пише М. Мельник, – діяльність Філії не послабла, навпаки вона поширювалася» [146, с. 358-359]. На підтвердження цього можна привести й той факт, що співпрацюючи з суспільними установами міста – «Рідна школа», «Просвіта», «Сільський господар», «Відродження», «Харитативне товариство Івана Милостивого», – здобутки коломийського «Союз Українок» були щораз кращими [174, с. 359; 154, с. 416-417].

Одним з найважливіших завдань жіночого руху в нашому місті було піднесення свідомості й українських селянок.

Свідченням організованості сільського жіноцтва стало «Свято селянки», влаштоване у липні 1936 р. «Цей соняшний липневий день, був днем правдиво всенационального свята, днем радості, що в тих тяжких часах польської окупації і злиднів галицького села заставляв кожного щасливого глядача випростовувати хребет і наповнитися вірою в незламну силу нашого народу. Величавий перебіг нашого свята заскочив польську частину мешканців Коломиї, викликав у них подив, а водночас злість, що польська поліція не заборонила свята», – згадувала М. Білотор [146, с. 369]. «Вишиковані лави жіноцтва маршували вулицями міста. На чолі походу – Мілена Рудницька, Олена Кисілевська, Галина Михайлюк, Марія Білотор». У 1938 р. коломийський окружний «Союз українок» налічував 30-35 гуртків, створених у селах повіту. До передових сіл належали Сопів, Княздівр, Корнич, Коршів, Ліски, Вербіж Нижній, Космач, Шепарівці, Ключів Великий, Слобідка Лісна, Товмачик [146, с. 368].

Неможливо обминути й діяльності «Союзу українок» на культурно-освітній ниві. Так, заходами організації було проведено ювілей письменниці Ольги Кобилянської (1928 р.), ювілей артистки українського театру Іванни Біберович (1937 р.), десятилітній ювілей заснування часопису «Жіноча доля» [195, с. 56].

Безконкурентність цього періодичного видання щодо львівських – «Нової хати» і «Жінки» полягала насамперед у тому, що «Жі-

ночу долю» редагувала славетна літературна і громадсько-політична діячка Олена Кисілевська (1869–1956), яка з 1919 по 1939 р. мешкала у Коломиї [105, с. 45-46]. У 1925 р. створили видавництво з аналогічною назвою, яке окрім своєї головної продукції – жіночої преси, видавало календарі-альманахи (1928–1930 рр.), листівки, твори українських та зарубіжних авторів, загальною кількістю 55 назв книжок брошур українською мовою, виданих протягом своєї діяльності [219].

Оскільки «Жіноча доля» була відома не лише в Галичині й Україні, але й серед широких кіл української діаспори в США, Канаді, Англії, Франції, Бразилії, Японії, Китаю, тут друкувалися найрізноманітніші матеріали з питань виховання і освіти жінки, пропагувалися національна свідомість, часопис виступав за гідне місце жінки у суспільстві [195, с. 57]. В своїх постійних рубриках: «З жіночого руху», «Американсько-канадійський світ», «З літературного світу», «З чужого жіночого руху», «Вістки з-за моря», «Мистецтво», «Подорожі», «Серед книжок», «Поради молодим господиням», «Часть господарська» часопис висвітлював життя жінки у повсякденних турботах про сім'ю, освіту, мистецтво, народні звичаї та обряди, подавала вістки про жіночий рух у світі.

У виданні активно дискутувалися проблеми національного руху європейських народів: «Нині ми вільні, нам признано, що ми не раби, а суверений нарід та що, гордістю кожний з нас може сказати і на чужині “Я-чех!”. Але як мусить боліти серце в кожного з нас, коли бачить як тепер зростає між нами байдужість на невразливість на народні справи» [261]. Подаючи цей уривок зі статті Христини Невшімальнової з чеського часопису «Zenski Obzor», редакція писала, що «видно як чеські жінки в своїй уже вільній батьківщині стежать за громадською, народньою роботою і як гаряче закликають усіх до неї» [261]. Продовжуючи тематику українсько-чеських діалогів, відмітимо, що в 1933 р. на сторінках часопису було опубліковано поезію «Відвага» чеської поетеси Ленки Ковачкової [265].

Завдячуючи публікаціям і кореспонденціям таких знаних нині авторів, як Є. Дороцька, Д. Віконська, О. Дучимінська, Н. Королева, У. Кравченко, С. Русова, І. Зубенко, О. Кобилянська, В. Сіменович, О. Кисілевська, І. Вільде та інших на сторінках «Жіночої долі», сьогодні пересвідчуємося у праоті досягнень національної культури, зразках

високої професійності журналістики та мистецького оформлення одного з перших жіночих видань нашої держави.

Болгари

Історія Коломиї першої чверті ХХ ст. була б неповною, якщо не врахувати факту перебування у нашому місті болгарських підприємців [277]. Цікавою є історія прибуття до Коломиї болгар. Зокрема в листі болгарського православного священика Кънчо Паунски до коломиїського греко-католицького декана Олександра Русина, датованому 22 грудня 1930 р., говориться про неканонічний шлюб Ілії Христова Койчева (уродженця с. Дебелець, поблизу м. Тирново), який одружився з Каролькою Судак, мешканкою Коломиї. Тому болгарський священик просив настоятеля греко-католицької громади копію документу, який міг подати І. Койчев до парафіяльної канцелярії у Коломиї [6].

Разом з І. Койчевим до цього міста прибув також і Іван де Мадзяров. В документах греко-католицького Уряду парафіяльного зберігся документ від 3 жовтня 1935 р., в якому зокрема говориться: «Іван де Мадзяров і Ілля Христов Койчев хотіли би найняти робітне поле від пасовища до дороги, морг по 90 злот[их]., а пасовисько, морг – по 60 злот[их].» [8]. Землі, в оренді яких були зацікавлені болгари, були власністю «Братства святого архистратига Михаїла», а тому подальша історія болгар у Коломиї певною мірою пов'язана з цією релігійно-просвітницькою установою. Вже 5 жовтня 1935 р. відбулося VII засідання управи братства. Серед присутніх, Йосип Турянський, голова Управи, Василь Породко, Юліан Ковалів, секретар Управи, добродії Войцехівський, Яремчук, Білоскурський, Нагорняк і Филипчук. Було зокрема вирішено надати в оренду болгарам земельну ділянку, «з огляду на те, що їх оферта найкористніша для Братства, на три роки», – записав Ю. Ковалів [5, арк. 8-9].

Проте в колах української громади міста, головним чином членів Братства, зростало незадоволення щодо рішення управи. Як закономірний наслідок цього, – надзвичайні загальні збори членів братства, що відбулися 13 жовтня. Члени Братства, – коломиїці Жураковський, Яремчук (син Миколи), С. Турянський, Гавришук і Оришук, запитували чому на реальності «Коблянщина», що була власністю братства, землю в оренду надано болгарам, а не братчикам. Від імені управи, Й. Туринський і Ю. Ковалів дали пояснення, акцентуючи на тому, що 5

жовтня 1935 р. управа переглянула всі представлені оферти. Крім болгар, тут були запропоновані оферти С. Турянського, К. Фасцішевського, В. Волощука і П. Побігушого. Надання земельної ділянки в оренду І. Койчеву і І. Мадзярову мало чималі фінансові прибутки для братства, яке мало досить значні матеріальні проблеми. Члени братства – відомі громадсько-політичні діячі В. Кобринський і Д. Николишин, підтримали таке рішення, заявивши, «що поступили дуже добре, в першій мірі інтерес Товариства, а не інтерес особистий» [5, арк. 9-10].

Справу надання землі болгарським орендаторам підтверджує «Протокол VIII засідання Управи Братства св. арх. Михаїла в Коломиї з дня 9. IX. 1935 р.», в якому говориться, що 7 жовтня в будинку В. Порядка договір уклали Й. Турянський, О. Филипчук з І. де Мадзяровим та І. Христов Койчевим. Згідно договору, болгари орендували земельну ділянку на три роки, господарський будинок, дві кухні і спіжарку [277].

Про остаточне оформлення договору свідчать документи від 30 листопада, що входять до матеріалів братства, в яких говориться: «поверхня, якої уживають болгари виносить 11 моргів 1340 саж кв. (6,6 – 7,7 га), з якої орна земля виносить 8 моргів 630 саж кв. лука – 3 морги 710 саж кв.» Підкреслимо, що поверхня цілого майна братства нараховувала 26 моргів 585 саж кв. (15.6 – 18.2 га). [2]. Доречним є витяг з «Протоколу звичайних зборів членів Братства св. арх. Михаїла в Коломиї з дня 26 квітня 1936 р.», річного звіту діяльності братства, якому серед інших справ «підійнято справу болгар-орендарів» і «остаточно закріплено їхні права і обов'язки на землю». З фінансової точки зору, Іван де Мадзяров та Ілля Христов Койчев заплатили братству разом 1450 злот. – 9 морг, орного поля по 90 злот. (810). [5, арк. 16-25]. Відомо, що 7 жовтня 1935 р. болгарські орендарі заплатили братству 600 злот., а решту виплатили до 1 серпня 1936 р. Про подальшу долю коломиїських болгар документи братства св. арх. Михаїла не повідомляють. Можна лише висловити припущення, що до 1939 р. вони перебували у Коломиї, далі їхній слід губиться у лихоліттях Другої світової війни [277].

Німці

В історії Коломиї ХІХ – першої третини ХХ ст. відіграли значну роль німецькі поселенці. Історичні передумови німецьких поселень

Галичини полягали тому, що австрійський уряд проводив політику заохочування переселення до регіону німецьких колоністів – ремісників і рільників з метою піднесення промисловості міст, а також певною мірою для асиміляції місцевого населення [116, с. 5]. Число німецьких колоністів, які прибули на територію Східної Галичини з Надрейнських областей Німеччини нараховувало близько 3000 чоловік. Перші поселенці оселялися ще 1788 р. біля Старого і Нового Сонча, Бохнії, Щирця, Сколе, Львова, Стрия, Жовкви, Долини, Калуша, Надвірної, Станиславова, Заліщик [130, с. 30].

Колонізація міського типу була вигідною, а тому власниця з Коломиї М. Багінська, окрім тих, які тут поселилися ще наприкінці XVIII ст., запросила в 30–40-х рр. XIX століття до міста 20 німецьких родин, яким на «довічне» володіння віддала 200 моргів поля [130, с. 31]. Так виникла колонія Багінсберг. За даними німецького дослідника З. Кольмера, на околицях міста було засновано німецькі колонії Маріагільф (1811 р.), Флегберг (1842 р.), Розенгек (1866 р.) [116, с. 4-53, 57-81, 85-103]. Серед колоністів, які прибули до міста в 1803 р. були Йоганн Бауер, Вентзель Мюллер, Георг Глассер, Вентзель Гофманн, Міхаель Вебер, Якуб Шафагауер, Андреас Коделка [116, с. 9].

Вже на початку XX ст. на передмістю в Коломиї проживало 2295 німців [100, с. 198]. Для розвитку німецького шкільництва у Коломиї кін. XIX – поч. XX ст. діяли мішані польсько-німецькі школи в Багінсбергу і Розенгеку (IV кл.), Маріагільфі і Флебергу (IV кл.) [91-95]. Для розвитку освіти німецького населення в 1925–1926 рр. у Коломиї діяли дві польсько-німецькі державні початкові школи, в яких навчалося 123 учні, викладали три вчителі [80, с. 12].

Громадське життя німецьких мешканців міста зосереджувалося у німецькому культурному центрі «Deutsches Heim» («Німецький дім») [100, с. 203]. В першій третині XX ст. у Флебергу мешкали Катаріна Брош, Вероніка Стейнбах, Йозеф Ріппель, Йозеф Шмідт, Марія Санойца, Ігнаці Вебер, Іван Мельник, Йоган Герстель, Юзеф Долінський [116, с. 61]. А от Томас Мюнніх, Рудольф Райтмаєр, Йозеф Рюкель, Карл Долінський, Міхаель Кольмер, Йоганн, Фердінанд Ветер – Розенгеку [116, с. 87].

Коломийські німці відгукувалися і на перебіг світових подій. Зокрема у лавах австро-угорської армії у 1916 р. воювали Йозеф Шмідт, Лоренц Ветер і Карл Рейтмайер, мешканці Флебергу [116. – с. 64]

Іншим осередком німецьких громад Маріагільфу, Флебергу, Розенгека і Багінсбергу була євангельська церква. Прикладом налагоджених українсько-німецьких стосунків може бути й те, що 9 січня 1929 р. відбулося урочисте різдвяне богослуження в німецькій євангелицькій церкві у колонії Багінсберг. На урочистості прибули брати і сестри з Підгайчиків, Корнича, Воскресінець, Малої Кам'янки і Коломиї. В богослуженні, яке проводив місцевий пастор Лев Бучак, взяли участь Зенон Бачинський і Симон Білинський.

Отже, в історичних реаліях міста німецькі поселенці відігравали немаловажну роль. Займаючись рільництвом і ремісництвом вони, зазвичай, подавали приклад місцевому населенню зразкової громади, – дисциплінованої, поміркованої і культурної. Асимілюючись з іншими етнічними громадами Коломиї, німці, притримувалися своїх культурницьких засад, які, в свою чергу, перебирали українці, поляки і євреї.

Церковне життя Коломиї

Після довгих років Першої світової та польсько-української воєн, крім втрат матеріального, людського і суспільного характеру, великих втрат понесли церковні установи і інституції. Потреба їх негайного оновлення і посилення їх ролі у суспільстві була, мабуть, найголовнішим завданням, що виникло перед свідомими верствами українства.

Велику посередницьку роботу у цей час між Церквою і мирянами виконували греко-католицькі церковні братства, товариства та інституції. На протязі 1925–1939 рр. у місті діяли братство «Апостольство молитви в злуці з Солодким Серцем Христовим» (260 членів), «Братство Пресвятої Родини» (100 членів), захоронка і захист сиріт під управою Сестер-служебниць Пресвятої Діви Марії, товариство «Св. Івана Милостивого», захист сиріт товариства «Опіки над молодіжжю», інститут товариства «Шкільна поміч» [91-95].

Аналізуючи документи товариства «Братство св. архистратига Михаїла», що мало 140 членів [91-95], треба відмітити, що воно листувалося з філією «Союзу українок» (у справі підготовки виставки українського народного мистецтва у Чикаго), кооперативом для виробу і збуту взуття «Дер-ма» (про винайм приміщень Братства), управою «Організації українців міста Коломиї» (про подальшу співпрацю), виділом читальні «Просвіти» ім. М. Шашкевича, дирекцією «Міщан-

ської каси» [301, с. 7- 15]. Членами цього товариства були і такі знані у місті українські діячі: Михайло Бійовський, член управи, опікун гуманітарних інституцій; Володимир Кобринський, урядник дирекції державної залізниці; Юліан Ковалів, професор української державної гімназії, секретар Братства; Василь Нагорняк, Василь Породко; Михайло Турянський, голова Братства у 1939–1940 р., Іван Турянський, адвокат, Григорій Целевич, начальник фінансового управління, Микола Якимишин, пенсіонер.

Харитативна діяльність поляків Коломиї опиралася на діяльності товариства «Св. Вінкентія а Павльо», «Товариство Св. Йосифа», якими опікувався римо-католицький священик Скудрик [100, с. 201]. У польській державній гімназії діяла створена для гімназійної молоді «Марійська дружина ім. Станіслава Костки».

В історію української Церкви Коломия ввійшла не лише як центр місійної праці УГКЦ та РКЦ, але й зародження розповсюдження євангельського руху на Західній Україні.

Українське євангельське об'єднання в Північній Америці підтримало заходи тих осіб, які розпочали в Західній Україні український церковно-реформаційний рух, що потім оформився в Українську Євангельську Реформовану Церкву (УЄРЦ). Громади вірян цієї Церкви були в Молодятині, Раківчику, Лісній Слобідці, Підгайчиках, Іспасі, Воскресінцях, Малих Кам'янках, Турці, Ценяві, П'ядиках, Уторопах, Корничі, Залучі над Прутом, Замулинцях і Коломиї [148, с. 427]. Перші євангелицькі богослуження в Коломиї відбулися 1925 р. у приміщенні німецької євангелицької церкви в Багінберзі. 15 вересня 1935 р. тут відбулися урочистості, присвячені десятиліттю цієї події. На свято до Коломиї прибули американський пастор Сильвестр В. Бич, а член Світової Ради Церков Адольф Келлер – із Женеви [148, с. 428].

Провід Церкви містився у Коломиї, а тому саме у нашому місті упродовж 6 – 11 лютого 1928 р. відбулася конференція-нарада «Української Євангельської Реформованої Церковної Старшини». На цих представницьких зборах були присутні М. Довганюк (с. Воскресінці), Л. Мельничук (с. Підгайчики), Ф. Смитанюк (с. Молодятин), П. Волощук (с. Верхній Вербіж), О. Павлюк (с. Корнич), М. Пнівчук (с. Молодятин), Л. Бучак і В. Микитчук.

Діячі українського євангелицького руху були зацікавлені в піднесенні культурного рівня народу, не лише у духовній, але й національ-

ній та економічній сферах. Саме для цього, з 1925 по 1939 рр. у Коломиї виходив журнал «Віра і наука». Його редакторами були Павло Крат, Володимир Федів, Лев Бучак, Василь Микитчук і Михайло Костів [148, с. 426]. Цей часопис, завданням якого було «обновити особисте, родинне, громадське, церковне, економічне і політичне життя нашого народу духом святої Євангелії...», в постійних рубриках «Євангельський рух на українських землях», «З Євангельського Руху між українцями в світі» висвітлював історію Української Євангельської Церкви, устрій громад, життєві засади євангеліків.

Упродовж 1925–1939 рр. у видавництві «Віра і наука» вийшло чимало цікавих книжкових видань: «Євангельські пісні», «Життєві засади євангеліків» «Історія і суть претестанізму», «З історії релігійної думки на Україні», «Українські євангельські коляди» [219].

Значною подією став день 16 жовтня 1938 р., коли в Коломиї урочисто відзначили 950-ліття хрещення Руси-України, яке справило на очевидців, – «незабутнє враження». Це була остання, перед Другою світовою війною, релігійна і національна маніфестація українських коломийців. В неділю 16 жовтня, на площі при вул. Українській греко-католицький декан Олександр Русин відправив польову Св. Літургію у супроводі хору приватної жіночої гімназії УПТ. Цього ж дня посвятили хрест-пам'ятник полеглим героям за волю України [155, с. 420, 421]. «Згідно із твердженням знавців, то була найбільша маніфестація, яку Коломия на своєму довгому історичному шляху пережила і була одночасно найкраще зорганізована», – згадував В. Верига [155, с. 421].

Культурні традиції

В історію національної культури першої третини ХХ ст. наше місто увійшло насамперед як важливий культурний центр Західної України. Незважаючи на відсутність в українців національної державності, в умовах польської займанщини тут розвивалося музичне і театральне мистецтво, видавнича справа. «Хоч невелике місто Коломия, – пише Г. Залеська-Лагодинська, – але з любов'ю ставилося воно до музики і це відчувалось весь час та на кожному кроці. Майже не було української родини в місті, що не стояла б у тісному контакті з музичним життям...» [163, с. 382].

У музичному житті міста традиційно важливу роль відіграв хор «Коломийський Боян», який об'єднував, – на думку Л. Баб'юк-Косак, – десятки любителів музики, які віддавали з радістю свій вільний час репетиціям, підготовці до концертів [302]. Історичні витоки хору «Боян» простежує львівська газета “Діло”, яка 21 грудня 1895 р. писала: “Відчуваючи конечну потребу заснування в Коломії руського (українського – І. М.) співацького товариства підписувані члени-основателі постаралися про статут для “Коломийського Бояна”, котрого метою є плекання головно русько-національного співу так хорового, як і сольного, а також музики інструментальної» [235].

Серед найбільш вагомих виступів хору, сучасники вирізняли святковий концерт до 100-роківин смерті відомого українського композитора Дмитра Бортнянського, в 1926 р., вечір української пісні у 1930 р., на якому виконувалися «Місяць ясененький» Й. Кишакевича, «Льодолом» і «Літні тони» М. Леонтовича, «Нова Антлантида» П. Козицького. 22 січня 1935 р. віділ товариства влаштував святковий ювілейний концерт, присвячений 40-річчю хору. В програмах «Бояна», як пише С. Андрійшин, досить часто виступали тогочасні знаменитості – Михайло Голинський, Софія Ковбуз, Іванна Синенька-Іваницька, Юрій Стецюк, Василь Юстіні-Тисяк, Роман Сімович, Олекса Скалозуб, Юліан Ґеник-Березовський, Михайло Дуда, Порфирій Бажанський [235].

Особливо інтенсивним музичне життя Коломії стало в 1920 – 1930-х рр., коли до міста, після завершення студій у Львові прибув талановитий скрипаль, диригент і педагог Роман Рубінґер (1893–1964), директор філії «Українського музичного інституту ім. М. Лисенка в Коломії» [231]. Тут викладали Анастасія Ґіссовська (теорія музики), Яків Козарук (гармонія), Ірина Сатурська і Галя Лагодинська-Залеська (гра на фортепіано), Роман Рубінґер (гра на скрипці) [163, с. 372]. Тезу про те, що Коломия знаходилася в центрі музичного життя тогочасної Західної України, підтверджує й те, що в нашому місті часто перебували видатні українські композитори і виконавці Микола Лисенко, Соломія Крушельницька, Михайло Голинський, Станіслав Людкевич, Віталій Кирейко [231].

Українське театральне життя відновилося 1922 р., коли до міста приїхав відомий діяч театру Олекса Скалозуб. А от аматорський театр ім. І. Тобілевича поставив на сцені «Огні Іванової ночі» Зудермана, «Примари» Г. Ібсена, «Сотниківну» Б. Лепкого [185, с. 270, 271].

Виразну, за визначенням знаного вченого-музикознавця Ю. Ясіновського, сторінку музичного життя Коломиї становила музика інших народів, що тут проживали – польська (тут діяла вже згадувана музична школа і музичне товариство), єврейська (єврейські мандрівні музики (Клеумери і хасидські пісні), а також вірменська [231]. Коломийські євреї заснували аматорський театр товариства «Га-Леві», в якому 1931 р. виступав Александер Гранах, уродженець Вербівців на Городенківщині, тоді вже знаний берлінський актор. У цьому театрі гастролювали театральна трупа з Станиславова і єврейський театр з Вільна [100, с. 203].

Простежуючи культурні традиції нашого міста наголосимо, що перша у світі і в нашій історії «Українська Загальна Енциклопедія» (УЗЕ), яку редагував український вчений Іван Раковський, творилася у Коломиї. Поряд з усіма перешкодами, які чинили не лише польські державні структури, але й українські, видання УЗЕ, вона стала великим і загальноновизнаним вкладом у національну культуру [176, с. 351, 361]. Згодом А. Курдидик напише: «Коломия може бути горда, що ця перша українська “Книга книг”, яка має три томи і є сьогодні бібліотечною і бібліофільською рідкістю, виходила на її терені та тим самим ще в одному місці вписала столицю Покуття в історію нашої культури» [170, с. 324].

Коломия досліджуваного періоду набула також слави і як потужного видавничого центру.

Впродовж 1919–1939 рр. тут, за підрахунками М. Савчука, побачило світ 48 україномовних часописів – «Покуття» (1921 р.), «Український голос» (1923 р.), «Нове діло» (1924–1925 рр.), «Коломийські вісти» (1927–1928 рр.), «Український купець» (1929 р.), «Юні борці» (1932–1933 рр.) «Голос Покуття» (1934–1936 рр.), «Антикомуніст» (1935 р.), «Трембіта» (1937 р.), «Авангард» (1937–1938 рр.), «Дніпро» (1937–1938 рр.), «Де правда?» (1939 р.), «Червоний прапор» (1939) та інші [131, с. 8-9].

На особливу увагу заслуговують тогочасні коломийські видавництва.

Це, зокрема, видавництво «ОКА» народного вчителя Осипа Кузьми, в 1921–1939 рр., що видавало твори українських письменників: «Олекса Корнієнко» і «Хотинська справа» Андрія Чайковського, «В пралісах Бразилії» та «Махнівська попівна» Петра Франка. Заснова-

не в 1922 р. видавництво «Трембіта» Зенона Кириловича, учасника визвольних змагань УСС, видавало популярні книжки для народу. В 1923 р. коломийський підприємець Микола Ковалюк заснував видавництво «Рекорд», що справді видало «рекордні», як на той час, книжки А. Чайковського, О. Скалозуба, П. Франка. Видавництво «Чорногора», засноване 1930 р., видало «Мойсея» І. Франка та «Дядько Шкіпер» П. Франка. Про видавництво «Наша слава» відомо, що в 1938 р. видало драму С. Русявого «Утрачені скарби», а також книжку «Українські збройні сили в 1917–1921 рр.» З. Стефаніва [219].

Завершуючи короткий виклад здобутків Коломиї в історії української національної культури, треба відмітити й той факт, що 1938 р. у місті відбувся «VI-й з'їзд українських музейників» [341].

Коломия у контексті українсько-польських і єврейсько-українських культурних взаємин у галузі літератури, мистецтва і спорту.

Літопис міжнаціональних відносин у Коломиї в 20-30-х рр. нашої століття принагадує нам багато визначних подій і постатей національно-духовного відродження етнічних громад міста, які своїми творами і діяльністю принесли багато доброго для взаємного пізнання і збагачення, для прокладання мостів взаєморозуміння в літературі, мистецтві і спорті.

Література

Серед етнографічних досліджень цього періоду найбільшу наукову цінність мають твори про наш край польського письменника і етнографа, випускника Коломийської гімназії та Віденського університету Станіслава Вінценза (1888–1971), [30, с. 211–217]. Добре знання етнографії та фольклору гуцулів, вивчення історичних джерел, художніх творів українських та польських письменників про Гуцульщину, як свого часу зазначав В. Полек, дало йому змогу створити правдивий, глибоко опоетизований образ Гуцульщини [196, с. 87].

Пам'ятаймо, що для С. Вінценза Гуцульщина була не лише «ближчою» Вітчизною, але й регіоном, культура якого стала темою багатолітньої письменницької праці і джерелом широкої філософської рефлексії [139, с. 293]. У 1931–1935 рр. у Берні (Швейцарія) С. Вінценз працював над своїм епохальним твором «На високій полонині», що з'явився друком 1936 р. у Варшаві [31]. «Твір мій задуманий і від-

чутий по-українському, – признавався С. Вінценз, – а пізніше написаний при наполегливих пошуках оригінального вислову і передачі його по-польському, іншими словами – належить одночасно... і Польщі, і Україні» [196, с. 87]. У 1936 р. біля своєї садиби у Слободі Рунгурській письменник на власні кошти спорудив пам'ятник Івану Франку. З кам'яної брили каменярі В. Остап'юк та І. Кузьменко витесали обеліск, в який було вмуровано мармурову дошку з написом українською і польською мовами «Вірую в силу духа». Пам'яті д-ра Івана Франка, сина цієї землі» [196, с. 87].

Софія Марія Бессажанка – ще одне, майже забуте, прізвище на літературному небосхилі Коломиї. Коломийська поетеса закінчила державну вчительську семінарію у Перемишлі, навчалася у Львівському університеті, де, зокрема, захистила дисертацію. В 1932–1934 рр. викладала польську мову на III–IV курсах державної вчительської семінарії, була професором польської жіночої гімназії в Коломиї [276].

Ширше про поетичну натуру пані докторки з таким поетичним прізвищем – Бессажанка – в її «Сонячних летах», поезіях, що вийшли окремою збіркою в Коломиї 1933 р. накладом авторки з друкарні А. Кисілевського [29]. Збірник, що відкривається поезією «На свято Гуцульщини» – це присвята матері. Уже в перших рядках – географія подорожей автора, «...на Кути, на Космач, Ворохту – стражів небесних, щоб слухать пречистих – одвічних гір голос» [29, с. 3]. У Ворохті вона відпочивала 1931 р., у серпні цього ж року ходила на Хом'як, Заросляк, Говерлу. Подорожувала до Рафайлова. Враження й лягли на папір рядками поезій. Як літератор, брала участь у поетичному конкурсі польського радіо у Варшаві, ініціатором і фундатором якого був відомий лікар і поет Вацлав Годзіцький. Жваво відгукувалася на події, пов'язані з вшануванням пам'ятника Ф. Карпінському в Коломиї, 12 вересня 1931 р. М. Бессажанка написала вірш «Wieniec Piesniarza Ziemi Pokuckiej» [276].

Мистецтво

Перші пам'ятки художньої культури Коломийщини, стверджує С. Андрієшин, дійшли до нас з найдавніших часів і являють собою переважно зразки орнаментального оздоблення посуду, одягу, знаряддя праці. З того періоду історії походять і витoki різних видів

народного мистецтва, широкого розмаїття народної творчості, як вишивка, ткацтво, кераміка, різьбярство [236].

Найбільшу славу для столиці Покуття, вважає І. Кейван, здобув Святослав Гординський (1906–1993), відомий український художник, графік, поет, літературознавець і мистецтвознавець. Уродженець Коломиї, він, закінчив гімназію у Львові, де й 1924 р. вступив до мистецької школи О. Новаківського, мистецькі студії поглиблював у Берліні (1928 р.) і Парижі (1929 р.). Мистецька творчість С. Гординського відображена, передусім, у монументальному живописі – в поліхромії церков (Академія св. Василя Великого у Стемфорді, св. Миколая у Форд Сіті, США), мозаїці (святилище патріаршого кафедрального собору св. Софії у Римі, «Хрещення України», церква св. Володимира і Ольги в Чикаго) [164, с. 256, 258].

В історію українського образотворчого мистецтва Іван Кейван (1909–1992), увійшов як графік, мистецтвознавець та історик мистецтва. Випускник Коломийської української гімназії, учень мистецької школи О. Новаківського у Львові (1929 р.), студент Академії Мистецтв у Кракові (1928 р.), в 1928 р. прийнятий до Академії Мистецтв у Варшаві. 1936 р. відбув мистецьку подорож до Західної Європи, а у 1939 р. склав педагогічний іспит у «Державному інституті робіт ручних» у Варшаві. За мистецтвознавчі праці І. Кейван отримав звання професора історії мистецтва Українського Католицького Університету ім. св. Климента Папи у Римі, був дійсним членом НТШ. Відомі портрети, написані митцем, – «Поет Тодось Осьмачка», «Тарас Шевченко», «Митрополит Андрей Шептицький», «Автопортрет», «Моя дружина» [164, с. 269-271].

З нашим містом пов'язане становлення видатного українського скульптора Михайла Черешньовського (1911–1994), який здобув освіту в прикладній різьбі в Коломийській школі деревного промислу, а згодом студіював скульптуру в «Інституті прикладного мистецтва й мистецького промислу» в Кракові. Серед відомих портретних полотен митця – «Дмитро Донцов», «Йосип Гірняк», «Портрет дружини», «Богдан Стебельський», «Мадонна на ослі», «Мадонна навколішках», «Мадонна Рятівниця» [164, с. 233].

Мистецьку славу міста підніс видатний декоратор Мирослав Радиш (1910–1956), випускник Коломийської української гімназії, який в 1924–1937 рр. навчався у «Школі малярства й декорації» у Познані,

студіював на відділі декорації й архітектури університету у Вільні. Яскравою сторінкою творчості М. Радиша є станковий живопис олійною й акварельною технікою. Це, зокрема картини – «Львівський Париж», «Вид на церкву св. Юра», «Виленьське озеро», «Полукипки» [164, с. 259].

Історія українського мистецтва була б неповною без уродженки нашого міста Маргіт Райх (Сельської) (1903–1980). Навчаючись в Академії мистецтв у Кракові (1924–1925 рр.), Віденській академії (1926–1927 рр.), Модерній академії Ф. Леже у Парижі (1928–1930 рр.) художниця написала свої найвідоміші твори, – «Дівчина», «Леся Українка», «Гуцульський пейзаж», «Натюрморт», «Збір винограду», «Мальви» [164, с. 246].

Видатною постаттю в польському мистецтві ХХ ст. став уродженець Коломиї Флоріан Коженювський (1910–1995). Випускник школи декоративного мистецтва в Познані (1933 р.), дипломант Академії мистецтв у Кракові в майстерні професора Е. Ейбіша (1949 р.) Ф. Коженювський мав багато індивідуальних виставок і брав участь в групових виставках: палац Мистецтв у Кракові (1965 р.), галерея «Аріель» у Кракові (1990 р.), галерея «Ренкавка» у Кракові (1992 р.). У вересні-жовтні 1995 р. краківська «Галерея українського мистецтва Фондації св. Володимира Хрестителя Київської Русі» влаштувала посмертну персональну виставку творів художника.

В історії українсько-єврейських культурних взаємин визначне місце посідає творчість корифея світового музичного мистецтва Емануеля Фоермана (1902–1942). Уродженець Коломиї, він 1909 р. разом з сім'єю переїздить до Відня, де відбувся дебют молодого віолончеліста. В 1917 р. він навчався в Лейпцігській консерваторії в класі Ю. Кленгеля і через рік, не дивлячись на молодість, зайняв пост концертмейстера оркестру «Гюрценіх» у Кельні. 1929 р. Е. Фоермана запрошує на місце професора Вища музична школа у Берліні, а в 1941 р. він відновлює педагогічну роботу, ставши професором Інституту Кертіса у Філадельфії. В США Е. Фойерман зробив кілька великих записів на грамплатівки як соліст і в ансамблі з А. Рубінштейном, Я. Хейфецем і У. Прімроузом.

Спорт

Спортивне життя Західної України 1920-1930-х рр. розвивалося не лише у великих культурних центрах, а також й у повітових мі-

стах, яким була на той час Коломия. Першу українську футбольну команду створили в 1921/1922 навчальному році в українській державній гімназії, за почином братів Богдана і Остапа Вагаманюків [157, с. 243-244]. Наповесні 1926 р. виникла думка про змагання з футбольних команд: 49 піхотного полку; «AZS» («Академічної спортивної спілки»), команди польських студентів-коломиїців різних університетів і колишніх учнів польської державної гімназії в Коломиї; єврейського спортивного товариства «Дрор», «ŻAKS» («Єврейського академічного спортивного клубу»), у якому грали колишні учні української і польської гімназій; єврейська спортивна дружина «Зоря» і дружина українського товариства «Сокіл» [157, с. 245-248].

До кращих гравців у теніс в Коломиї належали С. Федів, Е. Онищук, В. Маруняк, О. Кавалець [158, с. 501]. В 1926 р. на кортах, що розміщувалися на вул. Українській відбулися змагання за чемпіонат Коломиї, призером якого став коломиєць, студент Львівського університету, поляк Гачевський. В 1927 р. у Коломиї відбулися змагання за український чемпіонат Галичини, з-поміж яких восьмеро були коломиїцями [158, с. 501]. «Коломиїським грачам і симпатикам показали кращих українських гравців, – пише С. Генік-Березовський, а львівським гостям показали, що теж і поза Львовом молодь ставиться до гри поважно, а в Коломиї, під проводом професора Франка, можна числити на певний зріст – чисельний і якісний» [158, с. 501].

Таким чином, висновуємо, що період польської окупації та Другої польської республіки, Коломия відігравала важливе значення в історії українців, поляків, євреїв та інших народів. Взаємини коломиїських українців і поляків були відповіддю на ініціативи Польської держави, політичних, громадських і культурних структур, а також Римо-Католицької й Греко-Католицької церков. Тогочасні коломиїці засудили закон про земельну реформу і колонізацію аграрно перенаселеної Галичини польським елементом, а діяльність політичних рухів та партій зосереджувалася на проблемах національного державотворення не лише польських, а й українських містян, гарантій їх соціальних прав, забезпечення гідних умов для життя. Певну роль у системі міського суспільства відігравали німці та болгари, які помітно взаємодіяли з українським населенням для співпраці. До того ж Коломию новітнього часу відвідували представники як української, так і інонаціональних культур. Їхня тісна співпраця

почасти стала певним барометром безконфліктного вирішення проблем цього часу.

ЗАВДАННЯ

I. Прочитайте зміст розділу I «Причини втрати Західно-Української держави» дослідження Степана Андрійшина «Коломия у міжвоєнний період 1919–1939» (2010), опублікованого у 7 випуску «Коломийської бібліотеки» (сторінки 23–60). Поміркуйте над аргументами автора, перекажіть їх у письмовому повідомленні.

II. Ознайомтеся з кореспонденцією газети «Український прапор» про румунську окупацію Коломиї у травні 1919 р. Опишіть поведінку коломийських поляків, назвіть найголовніші факти, а також розкажіть про реакцію українського населення нашого міста на ці події.

«[...] Наступ Поляків в маю ц. р. що розвивався скоро з боку Самбора-Дрогобича і загрожував Покуттю з боку Стрия – Калуша, все таки не особливо тревожив українське громадянство Покуття. Всі надіялися, що його безумовно можна буде здержати, що польський натис ослабне та не сягатиме дальше лінії Буга, яку, як демаркаційну, пропонувала місія Антанти в безуспішних польсько-українських переговорах. [...] Серед таких відносин, як грім з ясного неба, прийшов ультимат румунського генерала Задика з вимогою до Українців очистити на протязі 12 годин територію Покуття через те, що, мовляв, Румунам по стратегічним мотивам необхідно обсадити залізну дорогу Снятин – Коломия – Делятин. Ультимат цей одержано було коломийською окружною командою вечером 23.V. [...]

Около 5 годин рано появилися над Коломиєю румунський літак, який розкидав відозву друковану на українсько-румунсько-польській мовах, в якій було сказано, що Румуни йдуть зайняти залізничну лінію Снятин – Коломия – Делятин, що вони не йдуть воювати з українським народом, але пропонують українському війську скласти зброю. В той самий приблизно час, почався відступ українських військ з Коломиї. Частини стали відступати в порядку на Станиславів, – другі (невідомо чи з наказу, чи самовільно), невеликими групами і окремо, по найближшим селам. В більшості всі козаки були узброєні. Але не успіли ще військові виступити з города, в місті ще находилися військові частини, а місцеві Поляки всюди по вулицях виставили узброєні відділи, які стали обезброювати військових, здирати з них одяг та забирати все, що тільки захватили при козакови чи старшині. Ті узброєні Поляки зразу же розбили всі військові магазини з харчами та другими припасами і на протязі півдня шаліла грабіж державного майна. При звичайних розбоях та грабжах граблять та наживають, звичайно, темні елементи, – тут було щось друге: узброєні польські ватажки до участі в грабежі бідного населення не допускали, робили це все ті, що мали марку польського патріота та зі зброєю

в руках, виступили проти Українцям. Можна було бачити десятки інтелігентних Поляків, учителів, урядовців, то-що, часто з крісом на плечах, навантажених цукром, мукою, обувю і т. п.

[...] Узброєні Поляки, в великій частині студенти та гімназисти, підкріплені інтернованими та полоненими Поляками, що проживали в Коломиї, почали стрілянину по вулицях міста за відступаючими ще Українцями. Стріляли і з домів та вікон польських мешканців. Біля польського парохіяльного костела, з якого низький, в пенсне, ксьондз виносив рушниці та роздавав своїм «вірним», затріщав кулемет. Другий кулемет пронизував воздух скорими вистрілами з польської людської бурси на Старомійській вул. Польський священник Клюз із вікна дому, що напроти Народнього Дому, вистрілами із рушниці вбив ідучого вулицею українського офіцера Кульчицького та ранив двох козаків. Другі польські бандити розстрілювали та просто убивали штиковими ударами військових Українців, після чого здирали з них одежу. Всього за суботу 24 мая ц. р. стверджено в Коломиї коло 8 жертв: 1 старшина, 3 підстаршини і 4 козаки. Їх похоронили тайком на польському кладовищі, з метою, щоб ніхто не знав про польські злочини.

Сейчас був зорганізований Поляками цілий апарат влади: мійська, окружна команда, військова міліція, контррозвідка і т. д. Військова міліція та шпіонська агентура почали зразу переводити по українським домам ревізію «за зброєю». І почався безвстидний грабіж приватного майна українського населення. Все пропадало, що тільки попало в руки польських хуліганів. Стероризована українська людність не мала можливости реагувати. На вулиці небезпечно було появилися Українцями, за українську мову сипались лайки і побої, настали тяжні вечірні години 24 мая. [...]

25 мая з раннього ранку Поляки робили приготування до стрічи своїх союзних – як казали, румунських військ. Видали наказ зняти зі склепів всі українські вивіски. На протязі пів години ви рідко де могли побачити українські вивіски, – а що польських не мали, то склепи залишилися без всяких вивісок. По вулицях товпи польської публіки з орелками та польськими відзнаками, часто чуеш на вулиці грубу некультурну лайку по адресі Українців. [...]

Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали у 5-томах / Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. – Т. 3, книга 1: Соціально-економічні відносини і Визвольні змагання / Укладачі: Олександр Карпенко, Катерина Мицан. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 140–144 (док. № 74).

III. Прочитайте уривок з щоденника коломиїця Володимира Глинського. Опишіть події 11-12 вересня 1919 р. у Коломиї, охарактеризуйте їх обставини, головних фігурантів та їхні посади. Поміркуйте, чому саме так відбулося.

«[...] У четвер дня 11/9 1919 приарештували поляки (військова команда) слідуєчих українців.

1. Чернявського Івана, радника судового.
2. Чайківського Йосифа, професора гімназійого і директора українського жіночого семінару. Його вивезли в суботу 13/9 до Нового Санча.
3. Витвицького Василя.
У п'ятницю 12/9 1919 пополудні арештували:
4. Івасюка, контролера поштового.
5. Балицького Володимира, асистента пошти.
6. Д-ра Андрія Чайківського, адвоката з Самбора.
7. Лазаренка, учителя. Пошукували за Герулінським.
8. Д-ра Петрушевича, військового лікаря, арештовано ще попереднього тижня, тримано в тутейших арештах і відставлено до Львова».

Глинський В. Щоденник 1916–1920 рр. / Підготовка тексту, передмова і примітки Миколи Васильчука. – Коломия: Вік, 2010. – С. 78.

IV. Ознайомтеся з документами, які свідчать про діяльність осередків політичних партій в нашому місті у міжвоєнний період. Спробуйте визначити спільне та відмінне у завданнях цих політичних сил, а також їхні ідеологічні та гендерні особливості.

1. Із звіту Коломийського старости про зародження комуністичного руху. 9 січня 1922 р.

«В останніх днях місяця місцева поліція помітила підозрілий комуністичний рух, який однак назовні не проявляє конкретних фактів, що послужили б за основу для безпосереднього втручання органів поліції. Згідно таємних інформацій, одержаних поліцією, в Коломиї має утворитись комуністичний центр, який ставить своїм завданням ведення комуністичної пропаганди не лише в Коломийському повіті, але також по всьому Покутті».

Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921–1939 рр.) / Ред. П. М. Яцків. – Станіслав, 1957. – С. 13 (док. № 18).

2. Повідомлення в газеті «Діло» про повітовий народний з'їзд УНДО в Коломиї. 6 липня 1926 р.

«Дня 25 червня ц. р. відбувся в Коломиї Повітовий Народній Зїзд Українського Нац[іонально]. Дем[ократичного]. Обєднання. Саля Народнього Дому гостила 282 делеґатів [...] Замітною рисою Зїзду була велика присутність жіноцтва. Делеґації громад були так зложені, що склалися з мужчин і жінок пополовині. Варто, щоб і інші повіти взяли собі примір з Коломийщини. На Зїзді хотіли бути в характері гостей також члени інших політичних партій, але з огляду на довірочність і суто партійний характер нарад впущено на салю як гостей тільки кількох визначніших селян-радикалів. Велика участь делеґатів і велике заінтересування Зїздом зокрема нашої сільської інтеліґенції дають запоруку, що перед відновленою по довгих роках занепаду партійною організацією стоїть гарна будучність».

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у ХХ столітті. Документи і матеріали. – Том 1, книга 1 (1919–1929) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 449–450 (док. № 202).

3. Повідомлення в газеті «Діло» про «Політичну нараду» української інтелігенції в Коломиї. 16 лютого 1936 р.

«В неділю 16 ц. м. відбулася в Коломиї нарада інтелігенції міста Коломиї і повіту, на яку прибуло коло 150 учасників. Тому, що референт д-р С. Біляк не приїхав, реферат про міжнародне політичне положення та політичне положення українського народу в Польщі виголосив посол д-р Заваликут. Референт зясував присутнім тяжке положення українського народу по цей і по той бік Збруча [...]. Зближається час, говорив референт, в якому українська нація буде рішати про свою незалежність, соборність своїх земель і тому треба бути нам готовими до цього моменту. Тільки зорганізована нація може здійснити своє непохитне «вірую». [...] Промовці вказували на сумне явище, що саме замість нормалізації польсько-українських відносин місцева влада наступає на культурно-освітні здобутки українського народу та що з польського боку не видно ніякого заходу в тому напрямі поза ріжними приреченнями в соймі».

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у ХХ столітті. Документи і матеріали. – Том 1, книга 2 (1929–1939) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 300 (док. № 357).

V. Прочитайте повідомлення української преси про події, що відбулися у нашому місті у лютому та грудні 1922 р. Встановіть у чому полягали їхні причини, а також вкажіть до яких соціальних прошарків належали фігуранти цих дописів.

1. Повідомлення в газеті «Наша правда» про демонстрацію інвалідів в Коломиї. 11 лютого 1922 р.

«15 січня відбулася в Коломиї маніфестація інвалідів і вдів по інвалідах під Коломийським староством. У маніфестації взяло участь 1000 інвалідів, між ними – 8 цілком темних на очі, 4 – без рук, 16 – без ніг, 286 – ампутованих. Інвалідів, які не були в силі йти, везли на санях. Відбулися також збори інвалідів, на яких ухвалено резолюції. На зборах промовляв також делегат з Варшави, який вказав на тяжке положення жертв війни в Коломийському окрузі, між якими на 526 [чоловік] помер 71, а на їх похорони мусили збирати жертви самі інваліди. [Він] вказав також на те, що коломийське громадянство, яке видає десять тисяч на забави, не звертає уваги на долю інвалідів».

Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1921–1928 рр.). Документи й матеріали / За ред. Б. К. Дудикевича. – Львів, 1964. – С. 80–81 (док. № 31).

2. Повідомлення в газеті «Український скиталець» про відзначення в Коломийській тюрмі четвертої річниці проголошення ЗУНР. 1 грудня 1922 р.

«[...] Коломия (в'язниця). День 1. листопада, роковини проголошення української державности у Сх. Галичині, відсвяткували політичні в'язні в Коломиї відспіванням національного гимну й пісень: «Ми, Гайдамаки» й «Ви жертвою». За ті пісні управа в'язниць замкнула 20 в'язнів в окремій келії і загрозила тяжкими карами. Політичні в'язні зібрали того дня між собою більшу суму гроша на народні цілі».

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у ХХ столітті. Документи і матеріали. – Том 1, книга 1 (1919–1929) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 216 (док. № 99).

VI. Ознайомтеся з текстом «Присяги» та «Десяти заповідей Української Військової Організації», написаних у 1928 р. в нашому місті. Вкажіть особливості цих документів, їх адресатів. Використовуючи навчальні посібники та краєзнавчі публікації, підготуйте повідомлення про українське підпілля у Коломиї у часи польської займанщини.

«Присягаю Господу Богу на кров, що не зраджу тайної організації і товаришів і працюватиму тільки для організації і України, а в разі потреби віддам життя, так мені, Господи, допоможи!

10 заповідей УВО:

1. Не знаю іншої держави як України-неньки.
2. Ненадживай віри, накладеної на тебе.
3. Памятай, що прийде день визволення.
4. Шануй неньку Україну і не роби нічого, що могло би принести їй сором.
5. Не покидай віри в визволення і шир таких вістей.
6. Не зраджуй неньки-України.
7. Не спиняй нікого в виконанні його плану.
8. Не свіч на свого товариша перед ляхами.
9. Не бажай вищої слави, а здобудь її сам.
10. Не переходи до чужого народу, але здобудь волю свою».

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у ХХ столітті. Документи і матеріали. – Том 1, книга 1 (1919–1929) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 548 (док. № 232).

VII. Прочитайте повідомлення львівської газети «Діло» про вшанування пам'яті вояків УГА в Коломиї. Визначте головні теми цього допису, а також розкажіть як сьогодні вшановується у нашому місті пам'ять про вояків Збройних Сил України, які віддали своє життя за незалежність нашої держави. Назвіть їхні прізвища та військові звання, розкажіть історії їх подвигів.

«[3 червня 1939 р.] Зеленосвяткові поминки відсвяткувала коломийська українська громада в неділю Службою Божою на інтенцію українського народу в 12-й годині та панахидою за поляглих. Перед тетраподом, украшеним сим-

волічним березовим хрестом та зеленню, обрамованим живим прямокутником молоді, за духовенством усталилися свідки й учасники великих днів і дій, а даліше заповнили вірні церкву – і на хвилях жалібних молитов післали свою тугу й моління перед вітвар Всевишнього. Молитвою «Боже великий» закінчилися та торжественно-жалібна відправа.

Другої днини в год. 16. після маєвого богослужіння в честь Божої Матері вийшов з церкви процесійний похід на цвинтар. За церковними хоругвами й образами посувався довгий ряд вінців (усіх понад 40) від різних установ, даліше духовенство під проводом о. пралата Ол[ександра]. Русина. За духовенством делеґації, комбатанти, за ними довгі ряди міського та ще більше сільського населення. Гарно впорядкований похід був такий довгий, що коли хоругви спинилися над стрілецькою могилою, то кінець ще був коло церкви. Спокійно й поважно посувалися чвірка за чвіркою вулицею на просторі більш кілометра, щоб на цвинтарі віддати довг пошани Покійникам. Парастас доби́гав уже до кінця, як останні чвірки влились до великої громади вірних. Після панахиди, відспіваної молодим хором під проводом п. Михалевського, виголосив дуже змістовну, гарну й актуальну проповідь о. пралат, що після співу «Вічна пам'ять» та «Боже великий» зарядив 5-хвилинну мовчанку. Трикратне «Слава» закінчило той зворушливий обряд і нарід спокійно розійшовся. Сконсигнована у великому числі поліція не мала найменшої нагоди до інтервенції. Хрест і могила на цвинтарі замаїлися новими вінками, символами любови й пошани».

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у ХХ столітті. Документи і матеріали. – Том 1, книга 2 (1929–1939) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 431–432 (док. № 413).

VIII. Прочитайте уривки з моєї розвідки про українсько-німецькі міжконфесійні взаємини у Коломиї в 1920-х роках на сторінках часопису «Віра і наука». Вкажіть місце, де відбувалися ці події в Коломиї, а також подумайте над причинами активної праці у нашому місті протестантської церкви.

З середини 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. у Галичині розпочинають свою діяльність конфесійні протестантські організації – «Місійна Церковна Рада», для авґсбурзької конфесії (періодичні видання «Прозри», «Новий Світ», «Стяг» виходили у Станіславі) та «Союз Українських Реформованих Громад» (періодичне видання «Віра і Наука»).

Перші українські євангельські богослужіння відбувалися від квітня 1925 р. у приміщенні лютеранської церкви німецької колонії Баґінсберґу біля Коломиї. Як писала тогочасна преса, «ще до приходу місіонарів нашого Об'єднання Дух Святий приготував серця нашого народу на всіх наших західних землях, щоби многи увірували і стали спасені. Були вже в Галичині, на Волині, Поліссю, Підляшу та Холмщині сотки баптистських і інших євангельських громад, але

нажаль і здебільшого відірваних від українського євангельського передання, що вживали в своїм релігійнім життю Біблію в московській мові, а під проводом чужинецьким. Місіонарі нашого Об'єднання зробили осередком своєї праці Коломию і звідти почали приєднувати до української євангельської традиції, як нових спасенників, так і тих, що були покликані до спасення народом».

У лютому 1926 р. редакція підкреслювала, що «величаве Різдвяне богослужіння для українців-євангеліків в Коломиї в німецькій церкві на Багінсбергу на другий день Різдва. То був також день прийняття нових членів». Характерно, що в богослужінні взяли участь пастор багінсберзької громади Макс Вайдавер, а також діячі УЄРЦ Володимир Федів, Лев Бучак і Павло Крат. «Співали на переміну хори український і німецький. Було прийнято в члени 50 душ. [...] В Церкві було присутніх поверх 600 душ міщан і селян, хоч те богослуження не було широко оголошене».

Окрім публікацій церковної і богословської тематики, часопис уміщував матеріали, присвячені національно-культурному і громадському життю. У березні 1926 р. повідомлялося про величаву євангельську відправу для українців-євангелістів на свято Стрітіння Господнього, яка відбулася у приміщенні церкви на Багінсбергу. В заходах, про які писала преса, взяло участь понад 600 українських селян і міщан Покутського краю. У квітні того ж року «Віра і Наука» розповідала про враження євангельських вірних із сіл краю: «Перше євангельське богослуження, яке побачили в Коломиї молодятинські євангеліки, зробило на них велике вражіння. Повернувшись до села, вони сповістили других, що богослуження відбулося дуже гарно – як раз так, як св. Євангелія пише, і такою вони би дуже бажали мати у себе».

Перші контакти українських реформованих євангелістів і німецьких лютеран на Покутті були спричинені і значним суспільним зацікавленням українців Галичини різними протестантськими течіями, поширеними в краї місіонерами та служителями традиційних християнських Церков.

Провідними впродовж усіх років видання були теми християнства, християнської віри і церкви та Святого Письма. Значну увагу часопис приділяв ідеї міжцерковної єдності. У замітці «Пам'ятне свято на Покутті» у червні 1926 р. зазначалося: «Дня 10 червня 1926 р., на Вознесення відбулося величаве євангельське богослуження в Коломиї в німецькій євангельській церкві на Багінсбергу. Присутних було до 500 українців-євангеліків з 17 сіл коломийського, печеніжинського та надвірнянського повітів. Брати-євангеліки, не зважаючи на погану погоду і далеку дорогу, пішки прибули, щоби разом віддати хвалу Господеві, та щоби привитати дорогих Гостей, що прибули з Америки, Швейцарії та Австрії, щоби власними очима побачити й поблагословити відродження в Євангелії братів-українців». Поширення українського євангельсько-реформаційного руху стає однією з провідних тем євангельського журналу. «Серед нашого народу dokonується релігійне відродження. Люди покидають старі віри, православну й католицьку, та переходять у Галичині, на Волині та на закарпатській Україні до нової віри – євангельської (інакше протестантської)».

Про налагоджені українсько-німецькі взаємини свідчило урочисте Різдвяне богослужіння 9 січня 1929 р. у приміщенні лютеранської церкви німецької колонії Баґінсберг. За свідченням очевидців, незважаючи на сильний мороз, на богослужіння прибули брати і сестри з Підгайчиків, Корнича, Воскресінець, Кам'янок-Малих та інших сіл Покуття. У березні 1929 р. у приміщенні баґінсберзької народної школи відбулося чергове українське євангелістське богослужіння під проводом пастора Володимира Федева. «Снігова завірюха лютувала так, так що на богослужіння явилось заледве кільканадцять осіб», – повідомив часопис. Розповідаючи про перебіг богослужіння, «Віра і Наука» зазначила, що «по молитві та піснях пастор прочитав 23 голову Євангелії від св. Матея та виголосив гарну проповідь. Після офіційного оснування української євангеліцької проповідницької реформованої станиці в Коломиї збори що відбулися 1 березня – поста-новили просити братів-німців, щоб відпустили свого молитовного дому на українські богослужіння так довго, доки не докінчать своєї церковці на вул. Дідушицьких...»

Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – С. 183–188 (зі скороченнями).

ІХ. Підсумуйте свої знання про Коломию в часи Другої Речі Посполитої за допомогою дослідження Степана Андріюшина (2010) (сторінки 61–156), прочитайте мою післямову «Коломийські сюжети міжвоєнної доби» (сторінки 499–504). З'ясуйте головні теми книжки «Коломия у міжвоєнний період 1919–1939 рр.», а також спробуйте визначити теми, які не повністю розкриті в цій праці.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

З історії Коломиї 1919–1939 рр.

Андріюшин С. Коломия у міжвоєнний період 1919–1939. Суспільно-політичний та національно-визвольний рух у Галичині. – Коломия: Вік, 2010. – С. 61–134, 265–320.

Васильчук М. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина ХІХ – ХХ ст.). – Коломия: Вік, 2012. – С. 65–114 [«Коломийська бібліотека», вип. 12].

Геник-Березовський С. Українські купці й промисловці в Коломиї та повіті (1927–1945) // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том ІІ. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 43–46.

Кочержук М. Спорт у давній Коломиї // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том ІІ. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 93–106.

Кочержук М. Студенство, яким пишалось місто // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 47–58.

Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломії. 1892–1944. – Коломия: Вік, 2011. – С. 58–108 [«Коломийська бібліотека», вип. 8].

Малащук Р. З книги мого життя. Том 1 (Уривки) // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 303–320.

Монолатій І. Болгари у місті над Прутом // Вісник Коломії. – 1995. – 22 липня.

Монолатій І. Коломийські національні спільноти: досвід мультикультурного середовища // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття: збірник науково-теоретичних статей. – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 164–170.

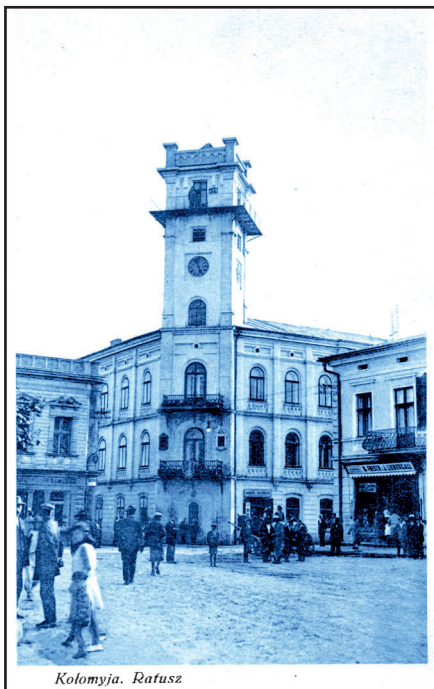
Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. Коломия з минулого в сьогодення. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 52–54.

Монолатій І. Отець Тит Войнаровський – душ пастир і економіст Коломийщини // Вільний голоС. – 1995. – 22 липня.

Монолатій І. Сіоністичний рух на території Коломийського повіту в 1930-х роках: причини виникнення, умови розвитку, характерні риси // Краєзнавець Прикарпаття. – № 4. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 52–55.

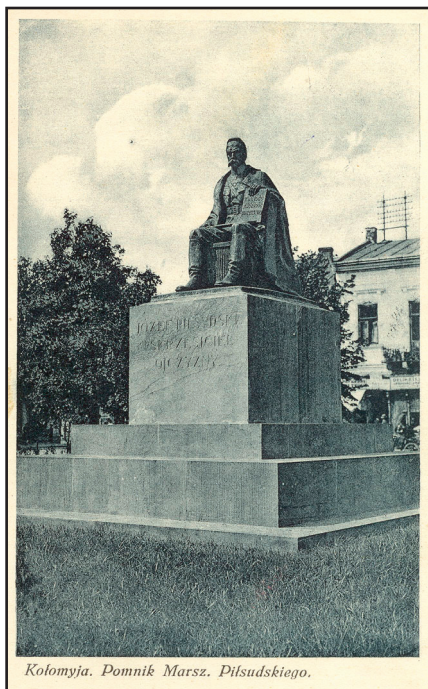
Монолатій І. Сонячні лети Марії Бессажанки // Вісник Коломії. – 1995. – 15 липня.

Монолатій І. Часопис «Жіноча доля» (1925–1939 рр.) і його роль у розвитку національного жіночого руху в Галичині // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді і повідомлення другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 21-22 грудня 1994 р. – Львів – Житомир, 1994. – С. 56–58.

Kolomyja. Ratusz

Ратуша. 1920-ті рр.

Kolomyja. Pomnik Marsz. Piłsudskiego.

*Пам'ятник Ю. Пілсудському (нині на
цьому місці – пам'ятник Т. Шевченкові).
1920-ті рр.*

КОЛОМІЯ. Rynek, plac targowy

Колонийський ринок під час торгів. Площа Ринок. 1920-ті рр.

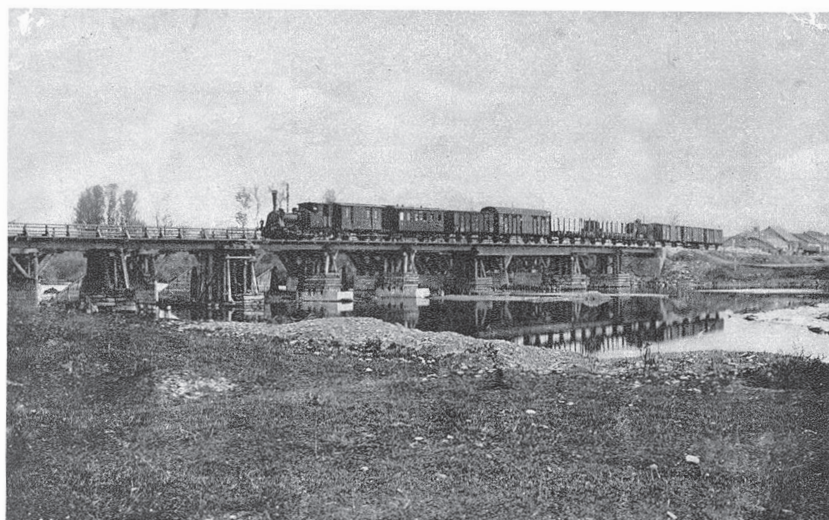
Колонийя. Ринок.

Вул. Ю. Пілсудського (нині – просп. В. Чорновола). 1920-ті рр

Вул. Т. Костюшка (нині – вул. Театральна). 1920-ті рр.

Most на Прucie в Ко́лomyї.

Залізничний міст на р. Прут. 1920-ті рр.

Dworzec Kolejowy w Kołomyi.

Залізничний вокзал. 1920-ті рр.

Розділені між чотирма державами, українці могли надіятися на вирішення свого питання лише збройним шляхом, у результаті всеєвропейського воєнного конфлікту.

Ярослав Грицак. Нарис історії України.

Нарис дев'ятий*

КОЛОМІЯ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1944 РР.)

Радянізація Коломиї

Початок Другої світової війни у вересні 1939 р. ознаменував незворотні та суттєві зміни в політичному й економічному житті Коломиї [1]. Чекаючи приходу німців, чимало коломийців по радіо з Києва почули, що Радянський Союз уклав договір з Німеччиною та що Червона армія йде їх «визволити» від польсько-панського гніту. Для місцевого люду це стало справжньою несподіванкою. Впродовж кількох днів у Коломиї не було жодної офіційної влади: польські війська відступили, польська адміністрація та поліція втекли.

Ще вранці 17 вересня в Коломиї стало відомо, що загони Червоної армії наближаються до міста. Ініціативний комітет з членів КПЗУ взяв на себе функції тимчасового управління містом. Нашвидкуруч написали привітання на великих червоних полотнищах українською, польською та єврейською мовами. Ввечері на ратуші вивісили червоний прапор [2]. До міста радянські війська ввійшли 18 вересня – першими в'їхали бійці 81-го кавалерійського ескадрону. Вони зайняли залізничний вокзал, міст через Прут, пошту, телеграф, банківські установи. Нарешті, у вівторок 19 вересня в Коломию в'їхали радянські танки – великі, тяжкі та грізні [3]. За ними відразу приїхали цивільні, політруки і партійці, які стали наводити новий лад. Вони зробили на коломийців таке саме гнітюче враження, як їхня армія. Сірі, погані, непривітні, без жодної оглади, примітивні, зате самовпевнені та бундючні. Поступово місто заповнювали прибулі зі сходу України службовці, вчителі й лікарі.

---

* Для цілісності картини історичного процесу та пояснення минулого Коломиї автор спеціально додав цей нарис, оскільки у виданні 1996 р. його не було. Покликання на використані джерела читачі знайдуть наприкінці цього видання. – *Ред.*

Уже в жовтні було створено перше представництво радянської влади – тимчасову міську управу, яка проіснувала до середини грудня 1939 р. Її очолив офіцер танкової групи Андрій Бойко, пізніше – перший секретар Коломийського МК КП(б)У. За вказівкою нового керівництва «визволителі» ліквідували всі українські партії, товариства й організації. Промислові й торговельні підприємства було націоналізовано. Бібліотеки очистили від «націоналістичної» літератури і замінили комуністичною. Для формального утвердження нового режиму в місті 22 жовтня 1939 р. провели вибори до Народних Зборів Західної України. Коломийці не бажали брати в них участь, тому радянські органи силоміць зганяли людей на виборчі дільниці. Від Коломийського повіту обрали 36 делегатів, зокрема коломийців – Ш. Шехтер, В. Білана, І. Михалевського, О. Кузьму, М. Черкаса, В. Проців, Ф. Сенюка, І. Чумака [4]. У грудні реорганізували Тимчасове управління і сформува-ли Коломийський повітовий виконавчий комітет.

Наприкінці січня 1940 р. на підставі указу Президії Верховної Ради УРСР про ліквідацію повітів і волостей та утворення районів на території колишнього повіту, окрім Коломийського, було утворено ще 14 районів [5]. У лютому Станіславський облвиконком видав постанову про створення Коломийської міської ради депутатів трудящих. Міськраду очолив В. Білоус.

Для участі коломийців у виборах до Верховної Ради СРСР (Ради національностей) і Верховної Ради УРСР у Коломиї створили відповідно 590-й і 366-й виборчі округи. 24 березня за «Сталінський блок комуністів і безпартійних» у Коломиї «проголосувало» майже 98% виборців [6]. Проте, як свідчать факти, ані численні «мітинги» і «демонстрації» коломийських трудівників, ні перші міські партійні та комсомольські конференції, ні нове радянське керівництво не змогли подолати глибокої економічної кризи тих часів [7]. Економіка міста й далі перебувала у важкому становищі [8]. В пошуках кращої долі від лютого 1940 р. чимало коломийців «добровільно» виїздило на роботу на підприємства міст Радянської України та на шахти Донецького басейну [9].

З перших днів радянської окупації розпочалися репресії, переслідування коломийців, насаджування нового «порядку» каральних служб більшовиків. Обмеженість архівних документів органів держбезпеки, а загалом теперішня їхня відсутність вже не дадуть змоги повною мірою реконструювати той страшний час арештів, депортацій

і розстрілів коломиїців. Документально відомо, що в липні – серпні 1941 р. рідні шукали в'язня Коломиїської тюрми Яна Стажецького й учня коломиїської СШ № 2 Нуся Білінського [10]. 1941 р. коломиїці поповнили ряди депортованих до Сибіру. Так, Карла, Анну і Антонія Жураковських репресували й вивезли на дільницю Тюбіль Даурського району Красноярського краю [11]. Внаслідок початку бойових дій безпосередньо між Німеччиною та СРСР і втечі радянської адміністрації у червні 1941 р. з тюрем Коломиї та Печеніжина евакуювали 453-х арештантів, а також готували 15 вагонів лишень для в'язнів коломиїської тюрми [12]. Загалом же органи радянської держбезпеки в 1926–1969 рр. репресували 258 коломиїців (мешканців і уродженців міста, яких пізніше реабілітували) [13]. Для тотального контролю за місцевим населенням і неможливленням його переїзду на нові місця від 25 травня 1940 р. в приміщенні управління Коломиїського РКМ НКВС офіційно почалася прописка населення [14].

Водночас перше радянське правління в Коломиї мало і певні позитивні наслідки. Стосувалося це насамперед розвитку освіти, культури та медицини. Всі коломиїські освітні заклади перейшли на рідну мову навчання (у них було запроваджено обов'язкове вивчення української та російської мов і літератур). У січні 1940 р. рішенням Раднаркому по народній освіті УРСР створено Коломиїську педагогічну школу «по підготовці учителів I–IV класів початкової і середньої шкіл» (тепер Коломиїський педагогічний коледж Івано-Франківської обласної ради). До міста прибували делегації українських діячів культури і кіно: у жовтні 1939 р. – київська група творчих працівників разом з О. Довженком, наприкінці січня 1940 р. – харківські письменники Т. Масенко, А. Шмигельський, О. Кундзіч і М. Хашчеватський. Від січня 1940 р. діяв Коломиїський державний обласний український театр. Серйозною допомогою населенню стало запровадження безкоштовного медичного обслуговування. Станція швидкої медичної допомоги при центральній міській лікарні почала цілодобово працювати від 1 травня 1941 р. [15].

Радянська влада в Коломиї довго не протрималася. Напад Третього Рейху на СРСР змусив більшовиків наприкінці червня 1941 р. залишити місто. Останніми відходили бійці Коломиїської окремої прикордонної комендатури з підрозділами 58-ї гірсько-стрілецької дивізії – лишень 1 липня за наказом командування вони покинули позиції [16].

Угорська окупація. Під німецько-нацистською займанщиною

З відступом Червоної армії в Коломиї наприкінці червня запанувало короткочасне безладдя. Цим скористалася місцева ОУН, яка намагалася захопити покинуті напризволяще зброю і техніку та швидко організувати місцеве самоврядування, створити мережу тимчасових управ і поліцію. За дорученням ОУН на ратуші та інших міських будівлях було вивішено синьо-жовті прапори. Для управління містом і краєм утворено Українську повітову управу [17].

Рік потому станіславська газета «Українське слово» повідомляла про ці події так: «Війна захопила нас, коломиян, досить несподівано. Мешканці один в одного допитувались новин, на обличчях в усіх помітне поденервування. [...] Через цілий день 1 липня проїжджали містом моторизовані частини большевиків. Ніччю вивезло НКВД з коломиїської тюрми усіх в'язнів. Насвітанку 2 липня відступаючі червоні “герої”, знані як безприкладні філантропи, здається, для підтвердження саме цих рис, висадили в повітря залізничний двірць (тут – залізничний вокзал) і верстати (тут – приміщення ремісничих майстерень нинішнього заводу ВАТ «Коломиясільмаш». – І. М.). Ранком місто було вже вільне.... В полудне прийшли до Коломиї відділи селян із Воскресінець, Вербіжа, Спаса та Березова. Усі були з жовто-блакитними опасками на рукавах, у деяких зброя. [...] На коломиїському ратуші майорів жовто-блакитний прапор. Сформовані відділи українського національного революційного війська обняли вже військову владу. [...] Ніч проминула дуже неспокійно. По лісах крились ще сильні банди “червоної армії”. Третій день липня був уже спокійний. Українська міліція видала наказ, що в ньому зажадала від населення міста послуху та підпорядкування владі. Після полудня всі мешканці Коломиї спішили з квітами в напрямку ринку. Це вступили перші визвольні стежі союзної мадярської армії» [18].

Місто зайняли війська 8-го угорського корпусу і встановили тут свою владу. За час панування угорців (союзників Третього Рейху) в Коломиї (до 10 серпня) у місті було відновлено українське суспільне життя – відбулися маніфестація місцевих українців, конференція делегатів Українського окружного комітету, перше засідання начальників районів і громад Коломиї, господарської ради Коломиїської округи, збори філії Товариства «Сільський господар»; утворено українську народну поліцію; організовано ремісничі, купецькі й жі-

ночі товариства; розпочато підготовку до нового шкільного року в гімназії та фахових школах [19]. Особливо величаво було відзначено 31 серпня Свято зброї – «останній святковий день вільної Коломиї» [20]. Шостого липня з'явилося друком перше число органу Українського революційного проводу й ОУН – часопис «Воля Покуття» (виходив у Коломиї в 1941–1942, а 1943–1944 – у Львові).

Коломийці, як і тисячі галичан, які вже відчули радянське «визволення» і «возз'єднання», щиро повірили в нове життя. Сучасник писав, що «у хвилину, коли завдяки тріумфам німецької збройної сили на широких просторах українських земель гасне криваве світло північної зірки, коли у хвилях Дніпра грають блиски золото-блакитних прапорів... розпочинається нова доба з чудовими перспективами...» [21]. Однак дуже швидко коломийці на власні очі побачили трагедію міста та його мешканців.

За німецької окупації відновили гміни, повіти, округи. Утворено Коломийську округу, межі якої були значно більші за колишній однойменний район [22]. Від 1 серпня 1941 р. Коломию оголосили окружним центром дистрикту Галичина. Старостою Коломийської округи призначили Клауса Фолькмана.

З перших днів німецької окупації місто опинилося під важким пресом гестапо, яке переслідувало український національно-визвольних рух і особливо єврейське населення. З вересня 1941 р. всю владу в Коломиї та в Коломийській окрузі здійснювало гестапо на чолі з Гансом Крігером (1909–1988), колишнім начальником концтабору в Оранієнбурзі (1934–1939), а до того – офіцером гестапо у Кракові [23]. В цей час у Коломиї існувала й спеціальна тюрма, яка підпорядковувалася гестапо та службі безпеки (СД). У 1944–1945 рр. «Станіславська обласна комісія сприяння Надзвичайній державній комісії підрахунків пошкоджень та злодіянь, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками та їх спільниками» встановила, що коломийське гестапо розстріляло 17 465 коломийців, 1464 вивезло на каторжні роботи до Німеччини, а згодом додатково – 1218 осіб (усі – без означення національності) [24].

Однак найбільшим лихом коломийське гестапо було для місцевої єврейської спільноти. Тотальне пограбування і погроми євреїв розпочалися з перших днів німецької окупації. Наприкінці липня 1941 р. в Коломиї запанувала німецька комендатура на чолі з штан-

дартенфюрером СС Краузе. На початку серпня німецькі зондеркоманди почали облави й арешти євреїв та колишніх активістів радянських установ. Заарештованих направляли на примусові роботи. Так, 18–24 жовтня 1941 р. на будівельні роботи до Коломиї привели 173-х місцевих євреїв, зокрема на вуличні (шляхові) роботи – 60, на сільськогосподарські – 50, у міському парку – 17, на впорядкування (прибирання) територій – 41, на будівництво каналів – п'ять осіб [25]. Інших вели за місто в бік Шепарівського лісу, де й розстрілювали. Вже 24 серпня окружний староста К. Фолькман викликав до себе членів правління єврейської громади Мордехая Горовіца і Якова Шульмана. Їх зобов'язали очолити юденрат, який склався із шести осіб. На 1 вересня їх примусили скласти списки євреїв – мешканців Коломиї, внести в німецький банк міста контрибуцію в сумі 2 млн. карбованців. Наприкінці серпня 1941 р. було заарештовано понад 300 євреїв. Серед заарештованих – юристи, інженери, лікарі і вчителі: Л. Аллергард, Й. і М. Ашкенази, Г. Енгельгард, лікарі М. Грабар, Г. Левін, М. Гулес, З. Раухбергер, А. Вебер, Ю. Блайхер, А. Фляйшман, Д. Гаммер, З. Тайхер та ін. Під охороною німецьких та місцевих поліцаїв їх відвели за місто в бік Шепарівського лісу. Там їх змусили викопати траншею, викласти все, що було в кишенях, і роздягнутися. Вбивці з німецької поліції безпеки (СД) відводили їх групами до траншей і розстрілювали [26].

Для примусового утримання євреїв та їх дальшого знищення 26 березня 1942 р. створили гетто. Воно складалося з трьох частин, кожна з яких обгородили парканом, а вікна, що виходили на «арійський» бік, забили дошками. Відомо, що в коломийському гетто перебувало 16 тис. євреїв. У першій частині гетто розмістили євреїв-переселенців з інших місцевостей, там само перебував і юденрат Коломиї, членів якого незабаром розстріляли. У третій частині гетто розмістили непрацездатних, жінок і дітей [27].

Вже 3 квітня 1942-го в гетто провели першу масштабну акцію: приблизно 2 тис. євреїв відправили в концтабір Белжець, приблизно 250 убили, а 86 згоріло живцем у підпалених будинках. Заарештовані євреї для відправлення в Белжець намагалися втекти, однак більшість з них розстріляла охоронна поліція та жандармерія, які супроводжували товарні вагони із станції Коломия до концтабору. Після цієї акції до Коломиї переселили 4849 євреїв з колишніх Верхо-

винського, Гвіздецького, Коломийського, Коршівського, Косівського, Кутського, Обертинського, Яблунівського та інших районів. У квітні – травні 1942 р. депортували в табори смерті євреїв з другого коломиїського гетто та довколишніх міст – Косова, Снятина, Обертини та ін. Серед депортованих було багато робітників промислових підприємств і сільськогосподарських установ. Тепер ці заклади залишилися без робочої сили і кваліфікованих працівників та робітників, збирачів сировини й утилю для німецьких фірм. Воєнна влада та чиновники з відділів праці зчинили галас, вимагаючи повернення їм спеціалістів. Унаслідок цього у травні і червні 1942 р. окупаційна влада повернула до Коломиї та інших міст декілька сотень кваліфікованих працівників. Їх закріпили за підприємствами Вермахту й окремих німецьких фірм. Тому в червні 1942 р. в Коломиї ще перебувало 15 832 євреї. Наприкінці червня 1942 р. в Белжець відправили ще приблизно 2 тис. євреїв [28].

Від середини 1942 року ізоляція і дальше знищення коломиїських євреїв набули жахливих розмірів. 14 серпня новопризначений староста Коломиї Горгон розпорядився провести новий перепис усіх робітників-євреїв міста. За два тижні, 29 серпня, генерал Каман, незважаючи на брак робочої сили, знову розпорядився звільнити район від євреїв. Нова антиєврейська акція відбулася 7 вересня: на збірний пункт біржі праці (Арбайтсамт) зігнали ніби для реєстрації приблизно 5900 євреїв, з яких поліція безпеки (СД), формування СС звільнили 1000, а 4769 вислали в Белжець; при цьому убили приблизно 300 осіб, які намагалися втекти [29].

Наприкінці вересня 1942 р. до Коломиї переселили решту євреїв з навколишніх населених пунктів (з Городенки, Косова та ін.). В цей же час розпочалися облави в гетто, під час яких убили понад 600 осіб. У гетто виникали пожежі, люди ховалися, а тому більшість з них згоріла. Внаслідок акцій 7–10 вересня, коли з Коломиї депортували приблизно 13 000 євреїв, у коломиїському гетто залишилося не більше як 1500 євреїв. Переважна більшість підприємств міста залишилася без робочої сили [30].

Десятого жовтня 1942 на збірний пункт зігнали понад 4 тис. євреїв і після відбору приблизно 250 спеціалістів їх також вивезли в Белжець; понад 100 євреїв убили. Незважаючи на це, було проведено нову акцію: 6 листопада в гетто схопили і розстріляли 1000

осіб (тих, які мали посвідчення особи категорії «W») і працювали на Вермахт). Після нових розстрілів у середині грудня 1942 р. тут залишалося 1500 євреїв [31]. Однак настав кінець і гетто. Наприкінці січня 1943 р. його звели до однієї вулиці, а вночі з 31 січня на 1 лютого ліквідували. Живими залишилося вісім лікарів, два аптекарі і 20 кваліфікованих ремісників. На початку березня 1943 р. всіх, крім лікарів, розстріляли на кладовищі. Сім лікарів покінчили життя самогубством, один зумів утекти [32]. Єврейський робітничий табір (юлаг) ліквідували в червні 1943 р., а Коломийську округу оголосили «вільною від євреїв». Загалом у 1941–1943 рр., за підрахунками А. Круглова, у Коломиї вбито понад 8 тис. євреїв [33]. Так трагічно закінчилася історія довоєнної єврейської спільноти Коломиї.

Репресіям з боку нової влади піддавали й діячів українського національно-визвольного руху. Гестапівцям допомагали члени польських організацій «Озон», а пізніше «Чорна мітла», які доносили на членів ОУН [34]. Переслідували й учасників так званої Коломийської старшинської школи [35], яку в липні 1941 р. організувала місцева ОУН.

П'ятого лютого 1942 р. гестапо заарештувало багатьох національно свідомих українців, звинувативши їх у належності до ОУН (майже 40 осіб). Українських патріотів помістили у в'язницю на вул. Романовського (нині вул. М. Павлика). В камері від туберкульозу помер Л. Паливода, а члена окружного проводу ОУН М. Оленюка (Лиса) й начальника української поліції в Коломиї М. Микитюка 17 березня розстріляли в Шепарівському лісі. Декотрих арештантів звільнили.

Решту (15 хлопців і п'ять дівчат) двома вантажівками 14 жовтня 1942 р. відвезли до Чортківської тюрми на Тернопільщині, а 27 листопада розстріляли на полі поміж м. Чортковом і с. Ягільницею, деь за 300–400 м від дороги. Розстріляні були переважно з Тернополя і Дрогобича, а 15 осіб з Коломиї та Коломийської в'язниці. Серед убитих з Коломийщини були: Василь Мельничук, Роман Сельський, Олекса Коссак, Степан Сатурський, Михайло Парасюк, Степан Тулівський, Володимир Магера, Богдан Ліцовський, Володимир Тихович, Володимир Левицький, о. Павло Витвицький, Юрій Сливка, Дмитро Григорович, Микола Сорук, Володимир Сидорук. Ця трагічна подія, коли німецькі окупанти розстріляли 52-х українських па-

тріотів, увійшла в історію як Ягільницька трагедія. До Чортківської тюрми нацисти вивезли і коломиюк Марію Горбачевську, Ольгу Оробець, Ірину Яремчук, Дарію Харжевську і Лідію Гоянюк. У тюрмі коломийські підпільниці захворіли на тиф. Ірина Яремчук утекла з-під варти і згодом перебралася на Захід. Ольга Оробець загинула в дорозі додому, повертаючись з концтабору Майданек [36].

Неоднозначно сприйняли коломийці створення 1943 р. дивізії СС «Галичина», яка мала стати на бік окупантів. Така позиція Українського центрального комітету у Кракові здивувала багатьох українських діячів. Однак до Коломийської окружної військової управи зголосилося 10 200 осіб, з яких відібрали лишень 3 800 [37]. Саме коломийці і становили відому 11-ту сотню дивізії.

Культурне життя міста, внаслідок відомих історичних і політичних обставин, розвивалося повільно. Відбувалися концерти колядок і щедрівок, конкурси народних хорів, було влаштовано академію до річниці трагедії під Базаром тощо [38]. Незважаючи на офіційне закриття музеїв Галичини загалом і Коломийського музею «Гуцульщина» зокрема [39], культурно-мистецьке життя міста, навіть за таких несприятливих часів, не завмирало. Співробітники музею – діячі ОУН та Української національної самооборони (УНС) організували виставки української книжки, свято української ноші [40]. Плідною у цей час була діяльність Коломийського окружного театру під орудою І. Когутяка.

Посиленням німецького терору та бойовими діями проти українського повстанського руху позначився кінець 1943 р. Від 10 жовтня по всій Галичині окупанти ввели надзвичайний стан, почали діяти так звані «наглі суди поліції безпеки». В Коломії почастішали облави, які закінчувалися численними розстрілами, засланнями в концтабори, вивезенням на примусові роботи до Німеччини [41]. Цей масовий терор вважався відплатою за збройні виступи УПА, участь в підпіллі, переховування євреїв.

Захоплення Коломиї радянськими військами

Під натиском радянських військ, а також численних акцій відділів УПА в березні 1944 р. почався відступ німецько-угорських військ з Коломиїщини [42]. Приблизно в період між 24 та 27 березня 1944 р. в Коломії практично вже не було жодного війська, а 27 березня

з коломийського вокзалу евакуйовували останні німецькі ешелони [43]. Вранці 28 березня перша гвардійська танкова бригада полковника В. Горелова, не зустрівши опору противника (якого тут уже не було), заволоділа Коломиєю. Слідом за танками ввійшла піхота – воїни 351-ї стрілецької дивізії. Панівна за доби СРСР історіографія стверджувала, що в боях за місто радянські війська захопили 13 танків «Тигр», 15 залізничних ешелонів з воєнними вантажами, 45 паровозів, 10 різних складів, 450 автомобілів [44]. Нова стара (друга за чергою) радянська влада застала середмістя в напівзруйнованому вигляді, знищені промислові підприємства, громадські установи та школи, спалені дощенту будинки коломийського гетто. За даними радянської адміністрації, у місті спалили 1406 будинків, знищили залізничний вузол, 28 промислових підприємств, 15 навчальних, сім медичних і 13 культосвітніх закладів, що виносило 72,5 млн крб (за цінами 1946 р.) [45].

Разом із Радянською армією до Коломиї прибули і радянські урядовці. На перших же засіданнях відновленої міської ради розглядали питання про створення органів радянської влади в місті та відбудову народного господарства і промисловості. Одночасно до міста почало прибувати російськомовне населення. Дуже багато було військовослужбовців Радянської армії та НКВС, партійних і педагогічних працівників з Росії та східних регіонів України. За ними потягнулися сім'ї. Для навчання їхніх дітей у місті відкрили російські школи (спочатку в 1944/45 н.р. працювала НСШ № 12, а в листопаді 1945 р. її поділили на дві окремі – СШ № 9 та ВШ № 8).

Коломийці насторожено зустріли нову владу: не поспішали влаштуватися на роботу в радянські установи й органи влади, вичікували. Чимало громадських діячів, членів громадсько-політичних організацій та партій, уникаючи переслідувань, щоб не стати жертвами НКВС, разом із родинами навесні – влітку 1944 р. виїхали за кордон. У Західній Європі і за океаном вони намагалися зберегти свою національну ідентичність. Для цього засновували школи, споруджували церкви, організували різні товариства, зокрема «Комітет коломиян», заходами якого було видано збірники «Над Прутом у лузі. Коломия в спогадах» (1962) та «Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле» (1988).

* * *

Історія функціонування Коломиї як відомого феномену міської цивілізації Галичини після Другої світової війни (і переважно до часів новітньої української державності) майже повністю припиняється. Це пов'язано з відомими політичними й історичними обставинами. Але дух Коломиї пізньосередньовічної та австрійської епох, а відтак – міжвоєнного періоду, разом з храмами і кам'яницями, вулицями, надгробними пам'ятниками з написами українською, німецькою, польською, ідишем, івритом, живе в етнічній пам'яті коломийців і в долях наших краян різних національностей, чиє життя було в кожного по-своєму якось пов'язане з містом.

ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте уривок зі спогадів радянських військових про захоплення Коломиї у вересні 1939 р. Використовуючи матеріал підручників з історії України цього періоду, вкажіть у чому полягають фальшиві твердження радянської пропаганди про день 17 вересня 1939 року, а також неправдиві свідчення про захоплення нашого міста.

«В історичний день – 17 вересня минулого року (1939 р. – Ред.) героїчна Червона Армія за наказом радянського уряду перейшла державний кордон і подала руку братньої допомоги пригнобленим народам Західної України і Західної Білорусії. Червоні полки йшли навальним маршем. Через кілька годин після вступу залишились далеко позаду бурхливий Збруч і тихий Неман. День і ніч шуміли шляхи й стежки краю, в який вступила армія-визвольницька.

Механізовані частини, кіннота, а слідом за ними й піхота без втоми просувався вперед. Над колонами доблесних воїнів майоріли червоні прапори – символ братської солідарності народів, символ вільного, радісного життя. Бійці й командири йшли з ім'ям Сталіна в серцях. Кожний воїн горів одним бажанням, жив одними думками – з честю виконати історичну місію, звільнити своїх єдинокровних братів з панської неволі. [...]

18 вересня червоні полки підійшли до Коломиї і відрізали відхід польським частинам в Румунію. В районі Городенко і Поточисько 3 відважних танкових екіпажі виявили й знищили 6 польських літаків. Переборюючи рови, загороди, ями танкісти навально вдерлись в Коломию, роззброїли 3 польські піхотні полки, захопили в полон 10 тисяч солдат, великі трофеї. Вступ червоних частин в Коломию збігся з повстанням трудящих проти польської шляхти. Озброєні загоны робітників боронили місто, допомагали вилловлювати рештки контрреволюційних банд. [...]

Косцов А., Зісман І. Армія визвольницька // Радянська Станіславщина. Літературно-художній збірник. 1939 – 17 IX – 1940. – Станіслав: Видавництво «Радянська Україна», 1940. – С. 48–52 (зі скороченнями).

II. Прочитайте свідчення про катування під час допитів слідчими НКВС в Коломийській тюрмі. Охарактеризуйте методи боротьби більшовиків з діячами українського підпілля і простими українцями в нашому місті.

Свідчення 1. «Шафа мала розміри: 138 см висоти, 87 ширини і 105 довга. Всі чотири стіни і накриття зі скла в дерев'яній оправі. Всі стіни і накриття на завісах і мають замки. Шафа стояла на підлозі, а під нею грубий кабель...

Старшина відкрив дві передні половинки і запхав мене всередину і замкнув. Я мусіла стати, а сам сів щось писати. Скоро я почула, що мені терпнуть ноги, що щось підходить до серця і мені робиться слабо. Це діяв електричний струм. Я зомліла. Старшина привів до тям і знову просив: «Признайтеся, що належите до тайної української організації». Я мовчала. Він знову закрив мене у шафі. Цього разу включив світло рефлекторних ламп прямо в вічі. І електричний струм, і сильне яскраве світло діють на мозок, на очі, і все вмить провалилось.

Коли я очуняла, побачила себе на кріслі. Старшина гладив мене по голові і просив: «Я мусів це робити. Хочу вас випустити. Підпишіть». Я мовчала. Тоді він сказав: «У нас дається три дні до надуми. Я вам даю два тижні. Я певний, що ви згодитесь». Він повів мене в другу кімнату, де у великій скляній шафі стояло залізне крісло, на якому сидів молодий хлопець. «Якщо не признаєшся і не підпишеш папір, то з тобою може бути те саме, що з тим хлопцем», – сказав тихо на вухо старшина і зупинив мене.

Руки хлопця були прив'язані до бічних поруч, спереду був прив'язаний ременем. Чекіст вложив в отвір втичку і пустив електричний струм. Під кріслом було видно дві штаби, з котрих одну порушив чекіст рукою вправо і наліво, а ногою другу одночасно вгору і в долину. Він регулював силу струму. Хлопець посинів. Його голова звисла. Чекіст полив на нього холодною водою з чайника. Підняв подушечку, до якої опиралися плечі хлопця, догори (під спором була відповідна пружина) і посадив хлопця на ту подушечку. Ноги опер тепер хлопець о другу підпору, що була вище уміщена, а голову на залізне опертя, яке підкрутив вгору. Чекіст взяв якийсь прилад у руку і водив ним по виска хлопця. Хлопець знову зомлів. Тоді чекіст пілл'яв його голову водою, привів до пам'яті і почав знову ставити питання. Під впливом мук хлопець зрадив все. «Ось бачиш, – сказав старшина. – І так, два тижні. Я чекаю». І відправив мене з конвоєм в темну пивницю.

Оповідують, що тих, котрі на електричній фотелі вже були і все розказували, саджали ще раз і вбивали електричним струмом. Тому таких очевидців не залишилось».

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у XX столітті. Документи і матеріали. – Том 2, книга 1 (1939–1945) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 15–156 (док. № 55).

Свідчення 2. «Вони – гепісти, перш за все, старались за всяку ціну дуже скоро заломити в'язня (апостроф тоді в правописі не вживався) як духовно, так і фізично. І як тільки це досягнули, діставали від в'язня все, що потрібно їм було.

Слідство з в'язнем обнімало ряд допросів. Допрос (дуже культурна назва) це допит, переважно відбувався вночі від 7 год. вечора до 12 або й до 2, а часом і довше зі специфічними досягненнями все новіших варварських метод. Докладного зображення слідства годі подати, бо переживання в'язня не були однакові з огляду на те, що, крім сталих метод, придумувано нові, залежно від «обставин допросу» і індивідуальності в'язня. В придуманні нової методи рішав «сприт моменталізму» гепіста. Найбільш популярним приладдям для тортур на допросах був кант крісла. Гепіст-слідчий ставив ногу на крісло так, що залишався самий край крісла в одному розі завширшки півтора сантиметра. На цьому крайчику сідає в'язень, випрямовує ноги на всю довжину, а п'яти чи обцаси черевиків тримає на долівці, ледви доторкаючи її. Руки випрямовує в гору або вбік. Так треба сидіти 7-8 годин безнастанно. Якщо в'язень не хоче, чи не може сидіти по вказівкам гепіста, гепіст присилує його сильними ударами нагана в голову й безнастанним биттям по лиці рукою. Видається, що вискакує з голови мозок, що всі зуби дістають маневровий марш у роті, а щоки й м'язи, що оточують уста, є в дивному безнастанному тремтінні. В'язень присилуваний сидіти на канті крісла, виконує обов'язок наказу, думаючи, що охоронить голову від побоїв. З початку здається, що кант крісла це нічого страшного, а що це огидне тортування – це друга річ. Руки починають в'янути, пальці рук і ноги брякнуть кров'ю і видається, що безнастанно пухнуть, що от-от лопне на них шкура. В місці дотику тіла й костей з кантом крісла відчувається нестерпний, жаркий біль, підсилений пекучем вогнем. По двох годинах сидження очі набігають кров'ю, з чола тече піт їдково-солений і заливає очі. В кутику уст напливає слина, мішається із стікаючим потом, повстає, немов клей, що споює міцно зуби. Очі блукають у п'їтмі, розмальовані й зелено-жовтими, ясними, блимаючими вогниками різних кіл, а мозок шумить, немов котиться в якісь провалля. Свідомість затрачена. Нараз чується щось зимне...

Людина бачить себе, що цілим тяжким тілом лежить на долівці в брудних порохах, скроплена водою. Моментально повертає пам'ять про цю операцію аж до омління, з якого врятувала вода. Гепіст-слідчий кричить: «Но, садись на ступ!». Та тіло таке важке, ноги так напугнявіють, що годі підняти. Приходить ще один гепіст і помагає в'язневі встати, а саме так, що натовкає безнастанно верхком чобота в голову, біля живчика над вухом. Цю операцію виконує один з одного боку, а другий з другого боку голови. Голова здригається, болить, немов розгойдується в дикому шалі, й в'язень останками сил підхоплює своє тіло та сідає на крісло як слід. З безсилости голова паде до долу. Лице блідо-жовте, вимучене, пошматоване різнокольоровими стяжками побою. Очі заплили кров'ю. Перед в'язнем стає один слідчий гепіст, одну ногу кладе в'язневі на коліна, підпирається рукою, дивиться в очі мов упир-потвора й безнастанно говорить: «Но, гаварі, прізнайся!». Це чується годину, другу, третю...

З надмірного виснаження і слова промовити не можна. Часом скажуться тихеньким голосом: «Нічого не знаю». Відкриваються двері. До камери

слідства входять ще 4-6 гепістів. Дрожить шкура. Один питає: «Это кто? Петлюра?!». В цей момент обов'язково падають різні огідні епітети, знані російському варварству. Несподівано в'язень дістає в шию безліч сильних ударів, і то таких, що здається злітає голова з шиї. Один гепіст б'є рукою з переду під горло кажучи, що хоче направити голову. Звірі регочуться і простягають хижі пазури над своєю жертвою. Удари під горло є дуже прикрі, шия пухне й відчувається, немов буханець між головою та плечима. Цей буханець пекучо болить. Інший гепіст флегматично світить сірника, трохи припалює, гасить, загострює і каже: «Вот он сейчас всьо расскажет». Сірником наколює докладно набите місце. Людина з болю не кричить, але пищить. «Не памрьош, не падохнеш, не видержіш і жіть не будеш», – кричить гепіст. Знову биття по лиці, омління і відливання. Опам'ятання аж в камері тюрми. Кілька днів відпочинку – і другий допрос...»

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у ХХ столітті. Документи і матеріали. – Том 2, книга 1 (1939–1945) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 154–155 (док. № 54).

II. Ознайомтеся зі спогадами очевидця про ситуацію в Коломиї в перші дні німецько-радянської війни (1 – 3 липня 1941 р.). Поміркуйте над особливостями поведінки коломийців, а також поясніть, чому саме так поводити себе мешканці нашого міста.

«[...] У Коломиї війна захопила горожан досить несподівано. Вони допитувались один в одного новин, на обличчях в усіх помітне поднервування. Правда, наша газета, орган райкому КП(б)У та джерело достовірної «інформації» – «Червоний прапор» випишував про нечувані «подвиги» «доблесної армії», та ми бачили, як панічно пакувались та утікали родини військових та інші большевицькі прихвосні.

Через цілий день 1 липня проїжджали містом моторизовані частини большевиків. Нічю вивезло НКВД з коломийської тюрми усіх в'язнів.

На світанку 2 липня відступаючі червоні «герої», знані як безприкладні «філантропи», здається, для підтвердження саме цих рис, висадили в повітря залізничний двірєць і верстати.

Ранком місто було вже вільне. Час від часу тільки проїжджали вулицями вантажні та панцирові авта, наповнені бійцями (від слова «боятись»), які для додання собі респекту чи відваги стріляли по вікнах приватних помешкань.

В полудне прийшли до Коломиї відділи селян із Воскресінець, Вербіжа, Іспаса та Березова. Усі були з жовто-блакитними опасками на рукавах, у деяких зброя. Неозброєні здобули кріси в казармах.

На коломийському ратуші майорів жовто-блакитний прапор. Сформовані відділи українського національного революційного війська обняли вже військову владу. Біля ратуша вирости барикади. Втікаючі через місто рештки москалів мусіли вже автоматично піддатися (здаватися в полон), їх зараз же

роззброювали, а спроби опору нищив уставлений на ратуші український кулемет і крісові кулі революціонерів.

Ніч минула дуже неспокійно. По лісах крились ще сильні банди «червоної армії», з якими українські революційні загони весь час вели перестрілку.

Третій день липня був уже спокійний. Українська міліція видала наказ, що в ньому зажадала від населення міста послуху та підпорядкування владі».

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті у ХХ столітті. Документи і матеріали. – Том 2, книга 1 (1939–1945) / Відп. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 165–166 (док. № 62).

III. Ознайомтеся зі спогадами Мирослава Харкевича про організацію та діяльність Коломийської старшинської сотні. Визначте головне завдання її створення, а також опишіть її будні.

«Першою і найбільшою журбою було знайти відповідне приміщення для тієї Сотні. Старі піхотинські та артилерійські касарні або були зайняті мадярськими частинами, або були в такому жалюгідному стані, що не надавалися до вжитку. Степанові найбільше подобався і підходив будинок при колишній вулиці Словацького, де за польської окупації приміщувалася бурса-гуртожиток, а за большевицької окупації квартирувала частина зв'язку Червоної Армії. [...]

Старшинська школа, або сотня, була поділена на три чоти. Комендантом першої чоти був старий усусус, д-р Іванець; другою чотою комендував резервний чотар польської армії Микола Григорчук, а третьою чотою – поручник румунської армії, уродженець Буковини, Микола Сухолотюк. Від самого початку всі кликали Степана «пане поручнику», і цей титул так пристав до нього, що навіть по довгих роках, не зважаючи на те, що Степан мав вищий ступінь хоч би в американській армії, то колишні «хлопці» з сотні, старшини різних армій з різними ступнями, далі кликали його «поручником», що завжди справляло йому спеціальну приємність. [...]

Степан ще ніколи не працював так завзято, як тепер, у цій сотні. Він там днював і ночував; ці хлопці і ця школа стали його життям, його мрією і гордістю. Упродовж короткого часу хлопці так вивчили впоряд, що коли маршували через місто, співаючи свої улюблені пісні, то всі дівчата задержувалися і проводили сотню захопленими очима, а хлопцям тільки того було треба. Коли сотня стрічала в марші якусь мадярську частину, то взаємно віддавали собі честь, та одні змагалися з другими – хто сильніше прибіє ногами, хто зручніше зробить «направо глянь». А коли приходили довго очікувані неділі, то хлопці гарячково купалися, голилися (хоча ще не всі мали що голити), завзято чистили черевки, прасували всіякими способами штани, обтягали блюзки та, як звичайно, з невідлучною піснею маршували до церкви.

Подорозі, так зовсім випадково, знаходилися любі Марусі, Олі, Ганусі й Дарці, а вже по Службі Божій то вони першими відбирали дефіляду. Довгі місяці ця сотня, цих близько сто українських юнаків були гордістю Коломиї,

одиною надією, що хоч Західня Україна була насильно прилучена до т. зв. Генеральної Губернії, то це ніяк не означало кінця для державницьких надій та аспірацій.

Принаймні три рази на тиждень Степан вів свою сотню на польові вправи. Хлопці вивчали військове знання в примітивних обставинах, та радісно й віддано поливали своїм потом зарінки над Прутом, як теж підколомийські царини й левади. Так сам Степан, як теж його чотові і хлопці відбували найрадше вправи в околиці Залуча над Прутом, де в незвичайно гостинній хаті отця Г[о-янюка]. і його дружини всі знаходили прохолоду, перекуску та інші незабутні чари українського галицького приходства.

В коломийській Старшинській сотні були певно, так як і в інших сотнях, різні люди, різні стрільці. Одні були незвичайно серйозні та знали лише діло, а інші в різних ситуаціях виконували своє завдання, але при цьому не цуралися деяких розваг і крихітки життєвих приємностей. Між цими останніми вирізнявся один кучерявий, що знав усіх гарних панночок, і навіть молодичь, та мав спеціальний підхід до них, а поза тим співав гарно ліричним тенором. Він завжди мав важну, наглу справу полагодити в місті, переважно родинної натури: то мусів завести неіснуючу тету до лікаря, то знову стрінуги неіснуючого стрийка, що в переїзді опинився на кілька годин у місті. Чотовий третьої чоти теж був немало зацікавлений гарним полом, але тому, що був позамісцевий, шукав зв'язків і знайшов собі за приятеля й посередника нашого тенора. А все це діялося не зважаючи на велику соціальну різницю, бо один був звичайним стрільцем, а другий паном чотарем. Одної ночі, коли Степан, так як звичайно, провірював усі кімнати, звернув увагу, що на ліжку співака спить двоє: господар, тобто власник ліжка, а поруч нього чотовий третьої чоти. Від обидвох несло запахом дядьковецького пива, помішаного зі самогоном, та обидва, хоч ледве стояли на ногах, заявили, що вони трохи забавилися, – вони мусіли якось себе розважити, бо стан якоїсь дорогої тети безнадійний. Степан, придержуючись військової етики, поговорив собі пізніше з чотарем без свідків, але наш тенор мусів частенько на впоряді, чи інших заняттях, «пороти носом», тобто йти «долів» і то в таких місцях, які, здавалося, найменше до цього надавалися. [...]

До пізньої ночі стрільці вивчали зі своїх записок і дуже нечисленних підручників якнайбільше про військово мистецтво, з вірою, що саме їм довелось бути першою, якою вона не була б, військовою школою, створеною з власної ініціятиви як вияв акту відновлення української державности, незалежної від волі й химери окупантів».

Харкевич М. Я Вас не забув. Спомини 1935–1945. – Нью-Йорк – Чикаго: Накладом Українсько-Американської Фундації «Воля», 1997. – С. 124–134 (зі скороченнями).

IV. Прочитайте уривок зі спогадів Василя Яшана про арешти в Коломийській окрузі під час нацистської окупації міста. Поміркуйте над їх причинами, а також опишіть перебування українських патріотів у Коломийській тюрмі.

«[...] На початку лютого 1942 р. прийшла вістка про численні арешти нашої молоді в Коломиї – у першій мірі молоді з лав організації. Коломия прийшла на чергу майже п'ять місяців після Станиславова. Кількість арештованих не була така висока, як у Станиславові, одначе доля їх була значно трагічніша. Головні арешти проведено 5-го лютого У двох будинках Окружного Союзу Кооператив і по приватних мешканнях. Заарештовано приблизно 15 мужчин і 8 дівчат та одну заміжню жінку. З мужчин попали під ґестапівський ключ: адвокат д-р Олекса Коссака, мабуть тому, що був референтом для справ молоді при Українському Комітеті в Коломиї. Цим разом не оминув тюрми провідник коломийської округи, а перше станиславівський обласний Василь Мельничук. Був арештований проф. Микола Пригородський, який працював у Союзі кооператив. З молодших, переважно членів ОУН, попали: Лісовський, Тихович, Парасюк, Дмитро Григорович, Ярослав Паливода, Роман Сельський, Мирослав Харкевич, мґр Степан Сатурський. З дівчат ув'язнили: дві сестри Н.Н., Олю Оробцівну, Марію Горбачевську, Н.Н., Маріюк Вонсуль, Ірину Яремчук, дружину Сухолотюка і ще одну буковинку, звану під іменем Неля. [...]

Ув'язнених примістили в келіях в окремія мужчин, а в окремія дівчат. Допити-переслухання тривали приблизно два місяці. Проводив їх звичайно сам комендант ґестапо Вайсман. Кожний в'язень був допитуваний двічі. Після переслухання в'язня на якийсь час сепарували, давали до окремих келій, а відтак він знову повертався до гурту. Вина, яку всім закидали, то приналежність до недозволеної української організації і протидержавна діяльність. При переслуханнях в'язнів, як правило, побивали. Харчі були дуже лихі, часто лише одна юшка з кропиви. Харчових передач не було, а як і були, то не доходили до в'язнів. Всякі побачення були виключені, а було дозволено передавати тільки білизну. Тиждень після арешту випустили лише згадану Нелю, а щойно після двох місяців випустили Пригородського, Жибчина, Сухолотюка і його дружину, а за тиждень пізніше і Марію Вонсуль. 19 серпня помер у в'язниці Ярослав Паливода наслідком голоду і виснаження. Н. Н. занедужала на тиф, її передали до лікарні в місті, де вона пробула до березня 1943 р., а тоді їй пощастило втекти. Усіх інших в'язнів перевезли 19 жовтня 1942 р. до в'язниці в Чорткові. Коломийська українська громада робила всякі можливі заходи для полепшення долі своїх в'язнів вони не мали успіху, можливо в наслідок і нещасливого збігу обставин».

Яшан В. Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станиславщини в Другій світовій війні, 1941–1944. – Торонто, 1989. – С. 78–80.

V. Прочитайте спогади відомих нині українських письменників та громадських діячів, учнів Коломийської гімназії під час Другої світової війни про Катастрофу коломийських євреїв. Поясніть, у чому їхня достовірність як історичного джерела.

1. Спогади Дмитра Павличка (1929 р. н.):

«У Коломиї я пережив страшні години свого життя. За подвір'ям гімназії, відгородженим парканами та колючим дротом, було єврейське ґетто. Подвір'я наше – на пагорбі, ґетто – в долині поруч. Деякий час я не помічав страшно-го сусідства. Але сталося так, що одного вечора підійшов до паркану, так, як підходять за певної потреби, і побачив крізь діри в огорожі очі голодних єврейських дітей. Я побіг до кімнати, схопив буханець хліба, прив'язав до нього камінь, щоб летів якомога далі, й кинув з усієї сили ту в'язанку, і вона перелетіла колючий дріт і паркан. За допомогу євреям німці карали смертю. Перемагав я страх у собі, втікав від того паркану, ніби злочин якимось там скоїв. З того вечора я завів для себе правило приходити туди і перекидати євреям хліб.

Не тривало це довго. Одного дня євреїв вивели з ґетто й погнали колоною до шепаровецького лісу. Я стояв коло дороги, бачив, як вони йшли. На лекцію в гімназію того дня я не з'явився. Сидів у бурсі і плакав. Чув кулеметні черги з Шепарівців. І не міг зрозуміти, чому Коломия мовчить, чому євреї так спокійно йдуть на смерть, чому так безкарно і зухвало поводяться фашисти на нашій землі.

Я рвався з Коломиї додому. Там, у Стопчатові, думалось мені, відійду від жажливих думок про покірність, безпорадність і приреченість євреїв і про наше українське безсилля, яке я сприймав як брак людяності, занепад духу. З острахом я, малий хлопчина, проходив біля німецького жандарма, який стояв зухвало, розставивши ноги, на тротуарі навпроти коломийської ратуші. Його погляд, його шолом, бляха на животі, сіра шинеля – все нагадувала трупа, що встав з могили пити людську кров, лякати живих. Мені здається, що вже тоді в моїй свідомості з'явилася думка, яка мучить мене досі: як могло статися, що цивілізований європейський народ, народ геніальних філософів, музикантів і письменників, перетворився на слугу нацистської, смертоносної, антилюдської ідеології? »

Павличко Д. Спогади. – Том 1. – Київ, 2015. – С. 38.

2. Спогади Романа Іваничука (1929 р. н.):

«Зима сорок третього була сніжна й люта, і втікачам із ґетто, коли розпочалася остання гестапівська акція на цілковите знищення чорного кварталу між будинком гімназії й повітовим шпиталем, тяжко було зникнути з очей карателів: глибокі сліди вели до замерзлого Прута, й тих щасливців, яким вдалося крізь проломи в парканах вихопитися із палаючого пекла, наздоганяли кулі... Німці погналися за втікачами до зарінка, та переходити ріку не наважувалися, знаючи, що Запруттям заволоділи упівці; ґетто дотлівало... нарешті стихла стрілянина; ще якийсь час гестапівці никали згарищами, висліджуючи уцілілих євреїв, вряди-годи лунали поодинокі постріли, а далі стало тихо...»

Іваничук Р. Понад Прутом моя Коломия. – Львів, 2010. – С. 36.

VI. Прочитайте уривок з моєї розвідки про знищення євреїв у Коломиї та в Шепарівському лісі. З'ясуйте їх причини, назвіть населені пункти сучасної Івано-Франківщини, євреїв з яких загинули в Шепарівському лісі, а також уточніть достовірну кількість жертв.

«...свідки-українці озвучують загибель коломиїської єврейської громади у 1943-му. А що масове знищення євреїв почалось ще 1941 р., про геноцид євреїв-коломиїців слід говорити саме з цього часу.

Масове знищення євреїв почалось 12 жовтня 1941 р., коли приблизно три тисячі осіб зігнали до в'язниці, розмістили в камерах по 80-100 осіб і протримали там без їжі й води три доби, після чого знесилених повели на розстріл на околицю Коломиї, до Шепарівського лісу. 6 листопада 1941 р., під час акції, «присвяченій» річниці Жовтневої революції на єврейському цвинтарі розстріляли групу єврейської інтелігенції – декілька сот осіб. 24 січня 1942 р. на цьому ж місці загинули ще 400 євреїв – адвокати, вчителі, лікарі, підприємці. 15 листопада 1941 р. 500 осіб – літніх людей та хворих – нацисти розстріляли в Шепарівському лісі, а далі – 23 грудня того ж року – знищили велику групу євреїв-біженців (1200 осіб) з Угорщини та Німеччини, які мали закордонні паспорти. З цього часу Шепарівський ліс став місцем масового розстрілу не тільки євреїв Коломиї, а й Коломиїського округу. Сучасних тих подій, відомий коломиїський музейник Володимир Кобринський так згадував про це: «Жахливі речі відбувалися в цьому лісі – плач та лемент чули не лише селяни, але й мешканці Коломиї».

Ось лише окремі дати кривавої хроніки Шепарівського лісу: 16-17 жовтня 1941 р. тут загинуло 1 918 євреїв з Косова та 114 – з Вербівця; у лютому 1942 р. колону з 500 осіб примусили йти до місця розстрілу з піднятими догори руками, а тих хто їх опускав – розстрілювали на місці (ймовірно, це були євреї з Обертину); 23 лютого 1942 р. тут розстріляли 40 євреїв з Кобаків; 29 березня 1942 р. на цьому місці розстріляли 55-60 євреїв з Раківчика; у вересні 1942 р. тут розстріляли 34 євреї з Винограду та 355 – з Рожнова. Загалом, за підрахунками сучасних дослідників, у Шепарівському лісі розстріляли більше 9 300 осіб, хоча у часи СРСР стверджувалось про 37 878 загиблих.

Сучасні дослідження геноциду євреїв Коломиї та Коломиїського округу у 1941–1944 роках свідчать, що через Коломию пройшло 37-40 тисяч євреїв, у т. ч. 12,5-16 тис. – коломиїські євреї, 19-20 тис. – жителі Коломиїського округу, чотири тисячі – угорські євреї. На єврейському цвинтарі Коломиї загинуло 3,5-4 тис. осіб, у Шепарівському лісі – більше дев'яти тисячі осіб, а до концтабору у Белжець вивезли понад 23 тис. євреїв.

І все-таки найбільше пам'ятають про злочини гітлерівців у Шепарівському лісі, який з того часу став місцем, яке не залишає байдужими ані євреїв, ані людей доброї волі інших національностей».

Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. – С. 388, 390.

VII. Ознайомтеся з оперативним зведенням Радянського Інформбюро про звільнення Червоною Армією Коломиї 29 березня 1944 р. Використовуючи матеріал нарису, поміркуйте в чому саме полягає достовірність, а в чому – вигадка про «звільнення» нашого міста.

«Війська 1-го Українського фронту в результаті вмілого маневру танкових з'єднань і піхоти оволоділи містом і великим залізничним вузлом Коломия – важливим опорним пунктом оборони німців У передгір'ях Карпат. В боях за місто Коломию, за попередніми даними, нашими військами захоплено такі трофеї: справних танків «Тигр» – 13, залізничних ешелонів з воєнними вантажами – 15, паровозів – 45, різних складів – 10, автомобілів – 450 і багато іншого воєнного майна».

Радянське Прикарпаття. 1939–1959. Документи й матеріали / Відп. ред. М. П. Хвостін. – Ужгород: Видавництво «Карпати», 1964. – С. 114 (док. № 92).

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ

З історії Коломиї 1939–1944 рр.

Андрієшин С. Коломия, 1939–1941. Короткий аналіз суспільно-політичних взаємин на Коломийщині. – Коломия, 2003. – С. 11–110.

Васильчук М. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX – XX ст.). – Коломия: Вік, 2012. – С. 115–123 [«Коломийська бібліотека», вип. 12].

Кіцелюк В. ...І замайв над магістратом синьо-жовтий стяг // Вісник Коломиї. – 1996. – 20 серпня.

Кічак І. Вільна Коломия 55 років тому // Вісник Коломиї. – 1996. – 10 вересня.

Кічак І. Коломийське революційне підпілля під час і після Другої світової війни // Воля нації. – 1996. – 24 лютого.

Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї. 1892–1944. – Коломия: Вік, 2011. – С. 108–114 [«Коломийська бібліотека», вип. 8].

Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. – С. 386–394.

Монолатій І. Катастрофа коломийського єврейства (за матеріалами радянських періодичних видань часів «відлиги», 1960-ті рр.) // Катастрофа європейського єврейства під час Другої світової війни. Рефлексії на межі століть. Зб. наук. пр. – К., 2000. – С. 89–94.

Монолатій І. Коломийська округа 1941–1942 рр. на сторінках газети «Воля Покуття»: Бібліографічний покажч. – Коломия: Музей історії міста Коломиї, 1996. – 18 с.

Ставничий Р. Є. Коломийські шкци з 1941–1942 років // Коломия й Коломийщина. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 291–302.

Стефанюк Г. Національно-визвольний рух на Коломийщині в роки Другої світової війни // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломії маґдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). – Коломия: Вік, 2005. – С. 91–100.

Енциклопедичні гасла:

Монолатій І. Голокост // // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Ґ / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 95–97.

Монолатій І. Гестапо (Гештапо) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Ґ / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 201–202.

Савчук М., Суш П. Друга світова війна (1939–45) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 161–162.

Томашук М. Ягільницька траґедія // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 14, літери Щ, Ю, Я / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2002. – С. 39–41.

Посадка квітів на вулиці Леніна міста Коломиї.
Фото Г. Ноймана.

Група учнів Коломийської школи № 16, які на „відмінно“ здали норми на значок БГСО. Зліва на-
право: М. Ельсберг, В. Глазберг, Г. Шайгер, Р. Гофман, Е. Міндельгрін, Е. Зенензіб, Б. Фалік, К. Баум-
гартен, Х. Фрайвірт, С. Лінденбаум, Д. Казван, Ш. Вурман.

Повсякденне життя коломийців за часів советської окупації 1939–1941 рр.
Усі ілюстрації цього нарису – з колекції В. Нагірного.

Учасники коломийської старшинської сотні під час богослужіння та маршу вулицями міста. 1941 р.

Коломийці, члени ОУН, біля пам'ятного хреста воякам УГА. 1942 р.

Коломийці, члени ОУН, переправляються каяком на р. Прут. 1942 р.

Ратуша та пл. Леніна. 1950-ті рр.

Перші советські пам'ятники з нагоди перемоги СРСР в радянсько-німецькій війні 1941–1945 рр. 1950 – 1960-ті рр.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

I. Джерела та документи

Неопубліковані архівні матеріали

1. Bürgerbuch der Stadt Kolomea 1846. Księga Obywateli miasta Kołomyi. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-11350. – 103 с.
  2. Виказ поверхні ґрунтів Братства, між Редилівкою і Чорним Потокком по вул. Міцкевича, складений Березовським Михайлом, заприсяженим землеміром в Коломиї. 30.11.1935 р. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-1931. – 1 арк., зв.
  3. Виказ поверхні Братства церковного в Коломиї, складений Березовським Михайлом, заприсяженим землеміром в Коломиї. 30.11.1935 р. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-1932. – 1 арк., зв.
  4. Книга померших Запасної Лічниці при ОВК в Коломиї 1918–1919 рр. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-11351. – 138 с.
  5. Книга протоколів Братства св. арх. Михаїла в Коломиї. Т. 2. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-11353. – 72 с.
  6. Лист енорійського священника Кънчо Паунски до о. каноніка Олександра Русина з Коломиї у справі шлюбу Ілії Христов Койчева. 22.12.1930 р. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-11354. – 1 арк., зв.
  7. Ogłoszenie Naczelnika Kołomyjskiego powiatu Czernowickiej Gubernii S. D. Ewreinowa. 02.12.1914 р. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № НД-5900. – 1 арк., копія.
  8. Оферта Івана Мадзярова та Іллі Койчева. 03.10.1935 р. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-1929. – 1 арк.
  9. Проклямация Українського обласного Покутського військового секретаріату. 01.11.1918 р. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № НД-5901. – 1 арк., копія.
  10. Protokoll. 19 (7) November 1862 // Bürgerbuch der Stadt Kolomea 1846. Księga Obywateli miasta Kołomyi. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-11350. – S. 101-103.
  11. Protokół z dnia 27 grudnia 1925 r., spisany na Uroczystym posiedzeniu Rady przybocznej miasta Kołomyi Poświęcenia i Uroczystego otwarcia nowowbudowanej Elektrowni Miejskiej // Bürgerbuch der Stadt Kolomea 1846. Księga Obywateli miasta Kołomyi. – Музей історії міста Коломиї. – Інв. № Р-11350. – S. 73-78.
- #### *Опубліковані архівні матеріали*
12. Akta Grodzkie i Ziemskie. – Lwów, 1895-1913. – Т. III. – S. 110-111; Т. IV. – S. 125; Т. V. – S. 119, 121; Т. X. – S. 16, 65, 101, 104, 167.
  13. Do Wielmożnego Pana Sofrona Niedzielskiego, dyrektora c. k. gimnazyum z ruskim językiem wykładowym w Kołomyi. 03.06.1914 р. // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 131.

14. Жерела до історії України-Руси. За ред. проф. М. Грушевського. – Львів, 1895. – 153 с.
15. Звіт Дирекції ц. к. II гімназії в Коломиї за рік шкільний 1900/1901 // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 97-112.
16. Коломийська державна гімназія ім. Казимира Ягеллончика. – Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 571. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2-4; Спр. 2. – Арк. 2-6; Спр. 3. – Арк. 2-7; Спр. 4. – Арк. 1.
17. Коломийський римо-католицький деканат. – Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 594. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 1, 7 (зв.); Спр. 85. – Арк. 1-3; Спр. 86. – Арк. 1-14; Спр. 89. – Арк. 2-6.
18. Konstytucja 17 marca 1921 r. – Warszawa, 1921. – 70 s.
19. Крайова табула нерухомого майна міст Броди, Львова, Коломиї, Калуша, Жовкви, Золочева, Самбора, Стрия, Станіслава, Тернополя, Тереховлі, Тисмениці. – Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 140, 149, 1283, 1286, 1328, 1330, 1339, 1350, 1356.
20. Najważniejsze postanowienia rozporządzeń o meldunkach i ewidencji ludności. – Kołomyja, 1931. – 8 s.
21. *О'Коннор Бернад*. Історія Польщі (фрагменти, що стосуються України) // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С. 124-125.
22. Селянський рух на Україні (середина XVIII – перша чверть XIX ст.): збірник документів і матеріалів. – Київ: Наукова думка, 1978. – 533 с.
23. Селянський рух на Україні (1826–1849 pp.): збірник документів і матеріалів. – Київ: Наукова думка, 1985. – 503 с.
24. *Смішко М.* Щоденник місцевих досліджень. Пошуки стоянок (серпень 1937 р.) / Пер. з пол. А. Ясіновського // Вісник Коломиї. – 1994. – 2, 9, 15 лютого.
25. Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Seminarium Nauczycielskiego i klas gimnazjalnych w Kołomyji za rok szkolny 1933/1934. – Kołomyja, 1934. – 51 s.
26. Statut Towarzystwa Zaliczkowego w Kołomyji. – Kołomyja, 1904. – 45 s.
27. Statut Towarzystwa Zaliczkowego w Kołomyji. – Kołomyja, 1912. – 40 s.
28. Statut Banku Ziemi Pokuckiej w Kołomyji. – Kołomyja, 1928. – 19 s.
- Теору нїпературу*
29. *Bessażanka Zofia Maria.* Słoneczne loty. Poezje. – Kołomyja, 1933. – 128 s.
30. *Vincenz S.* Resztki archaicznej kultury u Huculów // Ziemia. – 1935. – Nr. 10. – S. 211-217.
31. *Vincenz St.* Na wysokiej poloninie. – Warszawa, 1936. – 710 s.
32. *Vincenz S.* Dialogy še Sovety // Stredni Evropa. – 1994. – Nr. 37. – S. 112-127; Nr. 38-39. – S. 197-205; Nr. 41. – S. 118-129.
33. Галицько-Волинський літопис / пер. Л. Махновця. – Львів: Червона калина, 1994. – 254 с.

34. Історія Русів / пер. І. Драча; вступ. ст. В. Шевчука. – Київ: Радянський письменник, 1991. – 318 с.
35. *Kolberg O. Dzieła Wszystkie.* – Т. 65: Korespondencja. – Cz. II (1877–1822). – – Wrocław – Poznań: RTL, 1966. – 738 s.
36. Повесть временных лет: текст и перевод / под ред. С. Д. Лихачева. – Москва – Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950. – ч. I. – 504 с.

II. Довідкові матеріали і література загального плану

Енциклопедичні довідники

37. Всемирная история в десяти томах / под ред. Ю. П. Францева, И. М. Дьяконова, Г. Ф. Ильина, С. В. Киселева, В. В.-М. Струве. – Москва: Госиздат политической литературы, 1957. – Т. III. – 895 с.
  38. *Głabiński St. Galicya // Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana.* – Warszawa, 1900. – Т. XXIII (zeszyt 184b), Т. XXIV (zeszyt 185a,b). – S. 502-570.
  39. Коломия // Українська Загальна Енциклопедія: книга знання в 3-ох томах / під ред. І. Раковського. – Львів – Станиславів – Коломия: б. р. в. – Т. 2. – С. 310.
  40. Коломия // Українська радянська енциклопедія. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1980. – Т. 5. – С. 287-288.
  41. *Kubijowyc V., Pasternak Ya., Vytanovyc J., Zhukovsky A. Galicia // Encyclopedia of Ukraine.* – Toronto-Buffalo-London, 1984. – Vol. 2. – P. 21.
  42. Polen. Polen Republik // Bertelsmann Lexikon Geschichte: Epochen, Kulturen, Ereignisse, Länder, Schopplätze, Sachbeifriffe und Personen von A-Z. – Gütersloh: Lexikon Institut Bertelsmann, 1991. – S. 622-623.
  43. *Schneider A. Encyklopedya do krajoznawstwa Galicji pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym, orograficznym, hydrograficznym, geognostycznym, etnograficznym, handlowym, przemysłowym, sfragistycznym etc. etc.* – Lwów, 1871. – S. 247.
- ### Навчальні посібники, видання узагальненого характеру
44. *Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України: навчальний посібник.* – Київ: Вища школа, 1994. – 318 с.
  45. *Грушевський М. С. Історія України-Руси: 11 т., 12 кн. / ред. П. С. Сохань та ін.* – Київ: Наукова думка, 1992. – Т. II. – 640 с.
  46. *Грушевський М. С. Історія України-Руси: 11 т., 12 кн. / ред. П. С. Сохань та ін.* – Київ: Наукова думка, 1992. – Т. IV. – 544 с.
  47. *Домашевський М. Історія Гуцульщини.* – Чикаго, 1975. – Т. I. – 500 с.
  48. *Домашевський М. Історія Гуцульщини.* – Чикаго, 1985. – Т. II. – 507 с.
  49. Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область. – Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. – 639 с.
  50. Історія українського мистецтва. – Київ, 1968. – Т. 3. – С. 339, 345, 347.
  51. Історія Української РСР. – У 2 т. – Київ: Наукова думка, 1967. – Т. I. – 707 с.
  52. История Молдавии / под. ред. А. Д. Удадьцова, Л. В. Черепина. – Кишинев: Учпедгиз, 1951. – 654 с.

53. *Карамзин М. Н.* История государства российского. – Москва, 1842. – Т. I. – С. 184.
54. Коломия // Товариство «Взаїмна поміч українського вчителства» 1905–1930. – Львів, 1932. – С. 217-225.
55. *Lewicki A.* Zarys historii Polski. – Warszawa – Kraków – Lublin – Łódź – Poznań – Wilno – Zakopane, 1923. – 491 s.
56. *Мавродин В. В.* Очерки истории СССР. – Москва, 1956. – С. 19-24.
57. *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – Київ: Український письменник, 1994. – 413 с.
58. Очерки истории СССР. – Москва: АН СССР, 1953. – Т. I. – С. 124.
59. *Петрушевич А.* Галицкий исторический сборникъ. – Львовъ, 1853-1886. – Вып. I-III.
60. *Полонська-Василенко Н.* Дві концепції історії України і Росії. – Мюнхен: Український вільний університет, 1964. – 52 с.
61. *Полонська-Василенко Н.* Історія України. – Т. 2. – Мюнхен: Українське видавництво, 1976. – 600 с.
62. *Полтава П.* Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку світу // Причинки до суспільного мислення: збірка статей. – Торонто, 1991. – Вип. 2. – С. 192-256.
63. *Прокоп М.* Україна і українська політика Москви. – Б. м. в.: Сучасність, 1981. – 176 с.
64. *Січинський М.* Історія українського мистецтва. – Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 1956. – Т. 1. – 180 с.
65. Синодъ дієцезальный станиславовскій 1908 р. – Станиславовъ, 1908. – 80 с.
66. *Франко І.* Що таке поступ? – Коломия, 1903.
67. *Czekałowski J.* Wstęp do historii Słowian. Perspektywy antropologiczne, archeologiczne i językowe. Recenzja // LUD. Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. – 1960. – Т. XXV. – S. 377-382.
68. *Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняков І. Т.* Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. – Київ: Либідь, 1992. – 376 с.
69. *Шараневичь І.* История Галицко-Володимирской Руси. – Львовъ, 1863.
Довідкові матеріали
70. *Б(огдан). Р(оманенчук).* Коломийський повіт (статистичні дані про населення в 1900, 1921, 1931 рр.) // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія, 1988. – С. 518-520.
71. *Гумецька Л. П.* Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. – Київ: В-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
72. *Kwartalnik statystyczny.* – 1931. – Т. VIII. – Nr. 4. – S. 1098.
73. Коли з'явилися галі в Коломиї // Вісник Коломиї. – 1995. – 12 квітня.
74. *Księga adresowa Polski dla handlu, przemysłu i rolnictwa.* – Warszawa, 1926-1927. – S. 1786.

75. Між сусідами: альманах Фундації святого Володимира Хрестителя Київської Русі. – Краків: Швайпольт Фіоль, 1993. – Т. III. – 172 с.
76. *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь. – Москва: Мысль, 1966. – 509 с.
77. *Павликовський Ю.* Огляд першої польської статистики Галичини (після стану з 30 вересня 1921 р.) // Український календар. – Б. м. в. – С. 35-48.
78. *Polut T.* Podręcznik statystyki Galicji. – Т. IX. – Cz. 1. – S. 50.
79. Rocznik statystyki miast polskich. – 1928. – S. 12.
80. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. – 1928. – 434 s.
81. Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji. – Lwów, 1912. – LX+903+287+175 s.
82. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. F. Sulimirskiego. – Warszawa, 1885. – Т. IV. – S. 285.
83. Spis abonentów państwowej sieci telefonów okręgu lwowskiej, borysławskiej i drohobyckiej sieci telefonów Polskiej akcyjnej spółki telefonicznej. – Lwów, 1929. – 152 s.
84. *Stupnicki H.* Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym. – Lwów, 1869. – S. 91.
85. Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1874. – Lwów, 1874. – S. 35.
86. Шематизмъ всего Клира греко-католической Епархіи Станиславовской на рокъ Божий 1893. – Станиславовъ, 1893. – С. 68-69.
87. Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1900. – Lwów, 1900. – S. 366.
88. Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1902. – Lwów, 1902. – 1264 s.
89. Шематизмъ всего Клира греко-католической Епархіи Станиславовской на рокъ Божий 1911. – Станиславовъ, 1911. – С. 105-106.
90. Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914. – Lwów, 1914. – S. 923.
91. Шематизмъ всего Клира греко-католицької Епархіи Станиславівської на рік Божий 1925. – Станиславів, 1925. – С. 102-104.
92. Шематизмъ всего Клира греко-католицької Епархіи Станиславівської на рік Божий 1927. – Станиславів, 1927. – С. 51-52.
93. Шематизмъ всего Клира греко-католицької Епархіи Станиславівської на рік Божий 1930. – Станиславів, 1930. – С. 76-77.
94. Шематизмъ всего Клира греко-католицької Епархіи Станиславівської на рік Божий 1931. – Станиславів, 1931. – С. 77.
95. Шематизмъ всего Клира греко-католицької Епархіи Станиславівської на рік Божий 1935. – Станиславів, 1935. – С. 84-85.
96. *Szczepanowski St.* Nędza Galicji w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego. – Lwów, 1888. – 48 s.

97. Що за цифрами «Шематизму» (статистичні дані про населення сіл Коломийського повіту в 1909, 1927, 1938 рр.) // Вільний голоС. – 1992. – 26 вересня.

III. Спеціальна література

Монографії та брошури

98. *Abraham Wł.* Powstanie organizacji kościoła łańciskiego na Rusi. – Т. 1. – Lwów, 1904.
99. *Alcyate J.* Wizerunki polityczne dziejów Państwa polskiego. – Lipsk, 1864. – 256 s.
100. *Barański K.* Przemienili zagończycy, chliborobi, chasydзи: rzecz o ziemi stanisławowsko-kołomyjsko-stryjskiej. – London, 1988. – 480 s.
101. *Білінкевич І.* Іван Франко і Коломия. – Івано-Франківськ: Облвидав «Галичина», 1991. – 24 с.
102. *Wajgl L.* Rys miasta Kołomyi. – Kołomyja: Drukiem H. Zadembskiego i spolki, 1877. – 114 s.
103. *Вайгель Л.* Нарис історії Коломиї / пер. з пол. М. Васильчука // Народний дім. – 1994. – Кн. 6. – С. 23-37.
104. *Вакуленко Л. В.* Пам'ятки Підгір'я українських Карпат першої половини I тисячоліття н.е. – Київ, 1977.
105. *Васильчук М.* Письменство на Коломийщині (друга половина XVI ст. – 1939 р.). – Коломия: Народний дім, 1993. – 80 с.
106. *Васильчук М.* Микола Верещинський в контексті національно-культурного відродження у Галичині в першій половині XIX ст. – Коломия: Народний дім, 1993. – 24 с.
107. *Васильчук М.* П'ять імен: Йов Почаївський, Іван Озаркевич, Володимир Павлусевич, Дмитро Николишин, Іван Білінкевич. – Коломия: Плин, 1995. – 32 с.
108. *Wuycch Cz.* Powstanie chlopskie w r. 1846. – Warszawa, 1955.
109. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / пер., передм., прим. М. Васильчука. – Коломия: Світ, 1993. – 96 с.
110. *Гаврилів Б.* Довідник краєзнавців Прикарпаття (XIX – поч. XX ст.). – Івано-Франківськ, 1994. – ч. I. – 32 с.
111. *Грабовецький В. В.* Гуцульщина XIII – XIX століть: історичний нарис. – Львів: ЛДУ, 1982. – 151 с.
112. *Грабовецький В. В.* Нариси історії Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 1992. – т. I. – 190 с.
113. *Грабовецький В. В.* Нариси історії Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 1993. – т. 2. – 210 с.
114. *Hornowa E.* Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590-1648. – Opole, 1963. – 293 s.
115. *Греков Б. Д.* Киевская Русь. – Москва, 1957.

116. Die historische Entwicklung der deutschen Sprachinsel Galizien. Vororte der Stadt Kolomea (Mariahilf, Flehberg, Rosenheck) der Siegmund Kolmer. – Gifhorn: Bund der Galizien Deutschen, 1993. – 102 S.
117. *Дудикевич Б. К.* Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. – Київ, 1959. – 40 с.
118. *Załęski St.* Jezuci w Polsce (w skróceniu). – Kraków, 1908. – 370 s.
119. *Ключевский В.* Курс русской истории. – Москва, 1937. – Кн. I.
120. *Кравець М. М.* Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921-1939 рр. – Київ: АН УРСР, 1959. – 234 с.
121. *Krajewski J.* Tajne związki polityczne w Galicji (od r. 1833 do 1841). – Lwów, 1903. – 133 s.
122. *Колчак С. І.* Населення Українського Прикарпаття. Докапіталістичний період. – Львів: Вища школа, 1974. – 187 с.
123. *Крип'якевич І. П.* Зв'язки Західної України з Росією до середини XVII ст. Нариси. – Київ, 1953.
124. *Кукутяк М. В.* Галичина: сторінки історії. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
125. *Леник В.* Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен – Львів: Український вільний університет, 1994. – 181 с.
126. *Микитась В.* Давньоукраїнські студенти і професори. – Київ: Абрис, 1994. – 288 с.
127. *Нидерле Л.* Славянские древности. – Москва, 1956.
128. *Партицький О.* Старинна історія Галичини. – Т.1. – Львів, 1894.
129. *Пашуто В. Г.* Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950.
130. *Петрів Р. В.* Генезис капіталізму у містах Східної Галичини в кінці XVIII – першій половині XIX ст. (1772-1850 рр.). – Івано-Франківськ, 1993. – 282 с.
131. *Савчук М.* Часописи Коломиї (1865-1939 рр.). – Івано-Франківськ: Облвидав «Галичина», 1991. – 12 с.
132. *Święckiego T.* Opis starożytnej Polski. – Kraków: Nakładem i czcionkami "Czasu", 1861. – Т. II. – 214 s.
133. *Свѣнцицкій И. С.* Обзоръ отношеній Карпатской Руси съ Россіей в первую половину XIX века. – Санкт-Петербургъ, 1906. – 109 с.
134. *Sejdlar H.* Sniatyn. Szkic monograficzny. – Stanisławów, 1931. – 14 s.
135. *Сливка Ю. Ю.* Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. – Київ: Наукова думка, 1973. – 254 с.
136. *Ступарик Б. М.* Шкільництво «Галичини» (1772-1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1994. – 144 с.
137. *Третьяков Н. П.* Восточно-славянские племена. – Москва – Ленинград, 1948.

138. *Трусевич С. М.* Суспільно-політичний рух в Східній Галичині в 50-70-х роках XIX ст. – Київ: Наукова думка, 1978. – 165 с.
139. *Choroszy J. A.* *Huculsczyzna w literaturze polskiej.* – Wrocław: Dotacja Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991. – 372 s.
140. *Janusz B.* *Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej.* – Lwów, 1918.
Праці колективу авторів
141. *Арсенич П. І., Базак М. І., Болтарович З. Є.* та ін. Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. – Київ: Наукова думка, 1987. – 471 с.
142. *Dobroszycki L., Kirschenblatt-Gimblett B.* *Image my eys: a photographic history of Jewish life in Poland 1864-1939.* – New York: Published in cooperation with YIVO Institute for Jewish Research, 1987. – 269 p.
Історико-мемуарні матеріали в регіональних збірниках серії «Український архів» Наукового Товариства імені Шевченка
143. *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 106-136.
144. *Березовський М.* Сторінки з життя землеміра // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 229-242.
145. *Білозор В.* Вісім років на сторожі народного здоров'я // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 225-263.
146. *Білозор М.* З організаційної праці філії «Союзу Українок» у Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 363-370.
147. *Білозор М.* Суспільна служба жіночих організацій в Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 416-419.
148. *Боровський В.* Український євангельський рух на Покутті // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 423-430.
149. *Б(огдан). Р (оманенчук).* Про походження назви міста Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 53-56.
150. *Б(огдан). Р (оманенчук).* Карпатсько-бесарабська ріка Прут // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 57-60.
151. *Б(огдан). Р (оманенчук).* З діяльності «Рідної школи» на Коломийщині // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 93-96.
152. *Б(огдан). Р (оманенчук).* Дещо про коломийки // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 227-231.
153. *Б(огдан). Р (оманенчук).* Українські видавництва і періодичні видання в Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 325-334.

154. *Бурачинська Л.* Праця жіноцтва в Коломиї й повіті // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 407-416.
155. *Верига В.* 950-ліття хрещення Руси-України // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 419-422.
156. *Гаєцький А.* Політичні судові процеси в Коломиї перед Другою світовою війною // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 469-472.
157. *Геник-Березовський С.* Перші змагання в копаному м'ячі за мистецтво Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 243-254.
158. *Геник-Березовський С.* Теніс у Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 499-506.
159. *Дем'янчук-Томич Я.* З пластовою піснею на устах (спогади пластунки) // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 299-304.
160. *Дмитренко В.* Філія товариства «Сільський господар» у Коломиї // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899-1944 рр. – Нью-Йорк, 1970. – С. 366-388.
161. *Зайшлий Я.* Спогади з праці в філії «Сільського господаря» в Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 305-333.
162. *Зайшлий Я.* Товариство «Сільський господар» і кооперативні установи в Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 365-396.
163. *Залеська-Лагодинська Л.* З музичного життя Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 371-382.
164. *Кейван І.* Образотворчі мистці Коломийщини // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 231-272.
165. *Книш З.* Коломия – колиска українського есперанто // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 183-193.
166. *Кравченко О.* Коломия й радикальний рух // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 431-440.
167. *Кобринська М.* Український народний музей «Гуцульщина» імені Й. Кобринського в Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 280-298.
168. *Кобринська М.* Українське шкільництво в Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 79-92.

169. *Кривоносок П.* Організатор і просвітител ь Никола Верещинський // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 343-350.
170. *Курдидик А.* Друковане слово в Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 313-324.
171. *Лисяк Б.* Поляк про Коломию // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 43-53.
172. *Лужницький Г.* Про місто, що віддихало театром // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 273-281.
173. *Максимчук І.* Суд над д-ром Петрушевичем у Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 473-476.
174. *Мельник М.* «Руський жіночий кружок» // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 356-362.
175. *Мигаль Б.* «Плай» – журнал української гімназії в Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 161-174.
176. *Микитчук В.* До історії «Української Загальної Енциклопедії» в Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 351-362.
177. *Микитюк Я.* Про початки єдиної в Галичині симфонічної української оркестри // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 157-160.
178. *Недільський М.* Українські школи міста Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 39-52.
179. *Ніньовський В.* Коломия – столичне місто Покуття // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 15-29.
180. *Печерський Т.* До топографії Коломиї // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 37-38.
181. *Плевако-Оранський Ю.* Театр у давнину // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 285-302.
182. *Романенчук Б.* Літературна Коломия // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 197-226.
183. *Рубінґер Р.* Дещо про столицю Покуття // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 29-37.
184. *Слободян В.* З діяльності «Каменярів» у Коломиї й повіті // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 441-453.
185. *Сосенко-Острук Я.* Аматорський театр в Коломиї // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 264-271.

186. *Трільовський П.* Як я те бачив... // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 95-105.
187. *Трільовський П.* Товариство «Січ» в Коломії // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 455-459.
188. *Федуник Я.* Моя Коломия (до історії Коломийської гімназії) // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 112-132.
189. *Фляк М.* Децо про ремісничу школу в Коломії // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 334-355.
190. *Шипайло Я.* «Народний дім» – осередок культурного і громадського життя в Коломії // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 9-22.
191. *Шипайло Я.* Праця для «Рідної школи» // Над Прутом у лузі: Коломия у спогадах. – Торонто: Срібна сурма, 1962. – С. 272-280.
- Матеріали наукових конференцій*
192. *Добржанський О. В.* Газета «Буковина» про Коломийщину кінця XIX – початку XX ст. // Коломії-750: тези доповідей і виступів історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 750-річчю першої літописної згадки про м. Коломию. – Коломия, 1991. – С. 8-10.
193. *Кратюк О., Ткачук Я.* Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського: історія і проблеми // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ – Коломия, 1994. – С. 76-77.
194. *Крупський І. В.* Преса Галичини у боротьбі за державність України (1918-1920 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді і повідомлення другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 21-22 грудня 1994 р. – Львів – Житомир, 1994. – С. 44-46.
195. *Монолатій І. С.* Часопис «Жіноча доля» (1925-1939 рр.) і його роль у розвитку національного жіночого руху в Галичині // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді і повідомлення другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 21-22 грудня 1994 р. – Львів – Житомир, 1994. – С. 56-58.
196. *Полек В.* Станіслав Вінценз про Гуцульщину // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ – Коломия, 1994. – С. 86-88.
- Публікації в академічних та науково-популярних виданнях*
197. *Андрухів І. О.* Перебування М. І. Ульянової на Прикарпатті // Український історичний журнал. – 1989. – № 4. – С. 85-91.

198. *Андрухів І. О.* Невідома сторінка революційної боротьби // Український історичний журнал. – 1989. – № 11. – С. 109-111.
199. *Арсак М.* Археологічна карта Коломийщини // Літопис коломийський. – 1991. – ч. 2. – С. 4-5.
200. *Арсенич П.* Взаємозв'язки чеського вченого Ф. Ржегоржа з прогресивними українськими етнографами // Проблеми слов'янознавства. – 1979. – Вип. 20. – С. 89-95.
201. *Арсенич П.* З історії музеїв Галичини // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – 1993. – Вип. 1. – С. 143-150.
202. *Болтарович З.* Оскар Кольберг і Україна // Записки НТШ. – 1992. – Т. ССХХІІІ. – С. 219-233.
203. *Дашкевич Я. Р.* Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 63-73.
204. *Дашкевич Я.* Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети // Україна в минулому. – Вип. 6. – Київ – Львів, 1994. – С. 78-93.
205. *Dmytrów E.* Gimnazjum Państwowe im. Kazimierza Jagiellończyka w Kołomyj // Semper Fidelis. Piśmo Towarzystwa miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich. – Nr. 2 (19). – Wrocław, 1994. – S. 28-31.
206. *Заброварний С.* Священники – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі ХVІІІ – ХІХ століть // Варшавські українознавчі записки. – Варшава, 1989. – Вип. 1. – С. 134-138.
207. *Зограф А. Н.* Древний город Тира – Белгород – Аккерман // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института материальной культуры АН СССР. – Москва, 1940. – Вып. 8. – С. 63-67.
208. *Кабузан Н. Б.* Демографическая статистика в Галиции в конце ХVІІІ – первой половине ХІХ вв. // Советские архивы. – Москва, 1984. – № 4. – С. 50-55.
209. Коломия – мати галицького музейництва? // Народний дім. – 1993. – Кн. 2. – С. 8, 42.
210. *Крип'якевич І.* Історія Гуцульщини // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Кн. VІІ. – С. 242.
211. *Кречковський Л.* Століття інституту «Руський Народний Дім» у Коломії: імена і факти // Народний дім. – 1993. – Кн. 1. – С. 2-9.
212. *Кречковський Л.* Школа деревного промислу в Коломії // Животоки: статті, есе, розвідки. – Коломия, 1994. – С. 5-9.
213. *Кугутяк М. В.* Радикальна партія в Східній Галичині // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 55-63.
214. *Кулик О. П.* Відображення соціально-економічного й політичного становища безробітних Західної України та їх участі в революційно-визвольній боротьбі у газеті «Вісті ВУЦВК» // Український історичний журнал. – 1990. – № 1. – С. 89-92.

215. Культурні зв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною та Росією в XIX – на початку XX ст. / Підгот. В. М. Бурдуланюк. – Івано-Франківськ, 1984. – 22 с.
216. *Luźny B.* Ukraina (wiek X-XVIII) i wiedza o niej w życiu kulturalnym Polski – wczoraj i dziś // *Krakowskie zeszyty ukrainoznawcze.* – Kraków, 1992-1993. – Т. 1. – С. 9-16.
217. *Мазурок О. С.* Про соціальну структуру та національний склад промислового населення міст на західноукраїнських землях в епоху імперіалізму // *Український історичний журнал.* – 1988. – № 10. – С. 94-104.
218. *Марушкіна І. І.* Польські наукові організації Галичини та їх діяльність у контексті українсько-польських взаємозв'язків кінця XIX – початку XX ст. // *Міжнародні відносини України: наукові пошуки і знахідки.* – 1992. – Вип. 2. – С. 31-36.
219. *Монолатій І.* Коломийські книжкові видання 1864-1941 рр. // *Літопис коломийський.* – 1993. – ч. 1. – 32 с.
220. *Плекан Ю. М. П.* Драгоманов і його зв'язки з демократичною інтелігенцією Коломиї // *Літопис коломийський.* – 1991. – ч. 4. – С. 5-6.
221. *Рыбаков Б. А.* Торговля и торговые пути // *История культуры древней Руси.* – Москва, 1948. – Т. I. – С. 315-343.
222. *Рехтманн М.* Комуністична та прогресивна преса Західної України про соціально-економічну політику буржуазно-поміщицької Польщі на західноукраїнських землях (1934-1939 рр.) // *Архіви України.* – 1971. – № 2. – С. 52-54.
223. *Сегал П. Ю.* Зал бойової, революційної і трудової слави Коломийщини // *Український історичний журнал.* – 1969. – № 8. – С. 157-158.
224. *Середняк А.* Ржегорж Франтішек (1857-1899) // *Нариси історії «Просвіти» / Кол. авт. Р. Іваничук, І. Мельник, А. Середняк.* – Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1993. – С. 161-162.
225. *Сидоренко О. Ф.* До питання про участь України в європейській торгівлі Речі Посполитої // *Україна і Польща в період феодалізму: зб. наук. пр.* – Київ: Наукова думка, 1991. – С. 47-59.
226. *Сич О.* Деякі нотатки про еміграцію населення Коломийського повіту до Канади // *Літопис коломийський.* – 1991. – ч. 4. – С. 7-8.
227. *Смолій А. А., Головка О. Б.* Проблема українсько-польських зв'язків доби феодалізму в українській радянській історіографії // *Україна і Польща в період феодалізму: зб. наук. пр.* – Київ: Наукова думка, 1991. – С. 3-10.
228. *Тихомиров М. Н.* Древнерусские города // *Ученые записки МГУ.* – Москва, 1946. – Вып. 99. – С. 36-38.
229. *Трильовський К.* З мого життя... // *Літопис коломийський.* – 1992. – ч. 1. – С. 3-24.
230. *Федоров Г. Б.* Тиверцы // *Вестник древней истории (ВДИ).* – 1952. – № 2. – С. 250-280.
231. *Ясіновський Ю.* З музичної історії Коломиї // *Літопис коломийський.* – 1991. – ч. 2. – С. 4.

Публікації в періодичних виданнях

232. А. Росія в Галичині // Покутське слово. – 1912. – 11 квітня.
233. Андрійшин С. Таємниця віків // Червоний прапор. – 1990. – 29 вересня, 7 вересня, 10 жовтня, 24 жовтня, 2 листопада, 10 листопада, 21 листопада.
234. Андрійшин С. Церква святого Михайла // Вісник Коломиї. – 1990. – 20 листопада.
235. Андрійшин С. «Коломийський Боян» // Вісник Коломиї. – 1990. – 12 грудня.
236. Андрійшин С. Гончарі, різьбярі й малярі // Вісник Коломиї. – 1992. – 22 травня.
237. Андрійшин С. Місто над Прутом // Агро. – 1991. – 8, 15, 22 червня; 27 липня; 3 серпня.
238. Андрійшин С. Одне з трьох міст // Агро. – 1991. – 17 серпня.
239. Андрійшин С. Світло крізь сторіччя: Коломийська гімназія в контексті розвитку української культури // Агро. – 1991. – 5, 12 жовтня.
240. Андрійшин С. Фрагменти з пам'яті: до 100-річчя механіко-технологічного коледжу // Вісник Коломиї. – 1994. – 12 жовтня.
241. Арсак М., Монолатій І. Братство Пресвятої Родина // До істини. – 1993. – 25 листопада.
242. Арсак М., Монолатій І. Товариство св. ап. Петра в Коломиї // До істини. – 1993. – 25 листопада.
243. Арсак М., Монолатій І. Русько-католицьке товариство св. Йоанна Милостивого // До істини. – 1993. – 25 листопада.
244. Б. Прут. Таємниця архіву коломийського магістрату // ПіКа. – 1991. – 19 грудня.
245. Балабан М. Жиди в Коломиї // Вісник Коломиї. – 1991. – 12 липня.
246. Білінкевич І. Культурні традиції Коломиї // Червоний прапор. – 1970. – 6 жовтня.
247. Білінкевич І. Теодор Білоус // Червоний прапор. – 1971. – 2 липня.
248. Білінкевич І. Михайло Білоус // Червоний прапор. – 1971. – 4 серпня.
249. Білінкевич І. 1240-? Ні. 1241-! // Червоний прапор. – 1989. – 17 лютого.
250. Білінкевич І. Чи є такий знімок? (про пам'ятник-меморіал на польському цвинтарі в Коломиї) // Вісник Коломиї. – 1992. – 30 грудня.
251. В альбом ... «Газеті коломийській» // Покутське слово. – 1912. – 14 березня.
252. Васильчук М. Леопольд Вайгель // Всевідо. – 1994. – 19, 26 лютого.
253. Вісти: поляків коле в очи // Покутське слово. – 1912. – 24 квітня.
254. Витвицький В. Коломия. Спогади // Чорногора. – 1991. – № 1. – С. 43-49.
255. Вишиванюк К. Місто над Прутом: фрагменти з історії Коломиї // Червоний прапор. – 1991. – 3 серпня.
256. Волошенюк М. Парки нашого міста // Червоний прапор. – 1987. – 30 травня.
257. Волошенюк М. Коломия – місто // Агро. – 1989. – 8 грудня.
258. Волошенюк М. Роки і події // Вільний голоС. – 1991. – 16 травня.

259. З Коломийщини // Свобода. – 1915. – 2 березня.
260. Голос народний. – 1866. – № 9. – С. 79-82.
261. Голос чешки // Жіноча доля. – 1933. – 15 квітня.
262. *Городиська Я.* Коломийські адвокати // Вісник Коломиї. – 1995. – 17 травня.
263. *Гуйтин М.* Колонія, Коломан чи Коломий? // Червоний прапор. – 1989. – 6 травня.
264. *Гуйтин М.* Коломия – місто // Агро. – 1990. – 21 квітня.
265. *Ковашкова Л.* Відвага // Жіноча доля. – 1933. – 15 квітня.
266. *Крицевий О.* Коломна і Коломия // Червоний прапор. – 1986. – 22 березня.
267. *Kurjer Stanisławowski.* – 1936. – Nr. 8.
268. *Кушнірчук В.* Коломийська сіль // Агро. – 1991. – 17 серпня.
269. *Кушнірчук В.* Коломийка: звідки вона родом? // Агро. – 1991. – 17 серпня.
270. Литературный сборникъ Галицко-Русской Руси. – Львовъ, 1872-1873. – С. 163-165.
271. *Мельник Л.* Біля джерел (огляд газет і журналів кінця ХІХ – початку ХХ ст. про створення музеїв у Галичині) // Червоний прапор. – 1984. – 2, 3 березня.
272. *Мицан К.* Антивоєнний рух на Прикарпатті (1917-1939 рр.) // Червоний прапор. – 1988. – 3, 5 серпня.
273. *Mównica publiczna od Kazimierza Dobruckiego, Radcy Sądu Okręgowego w odpowiedzi na „Jednodniowke” p. D-ra Dominika Szekałowskiego // Gazeta Kołomyjska.* – 1925. – Nr. 16.
274. *Монолатій І.* Коломиї – 750 років // Наша слава. – 1991. – № 1. – С. 6.
275. *Монолатій І.* Архів греко-католицького уряду парохіального // До істини. – 1993. – 19 грудня.
276. *Монолатій І.* Сонячні лети Марії Бессажанки (діячі польської культури в Коломиї) // Вісник Коломиї. – 1995. – 15 липня.
277. *Монолатій І.* Болгари у місті над Прутом // Вісник Коломиї. – 1995. – 22 липня.
278. *Монолатій І.* Отець Тит Войнаровський – душпастир і економіст Коломийщини // Вільний голоС. – 1995. – 22 липня.
279. *Морозов І., Заводчикова Л.* В єдиній сім'ї (до 45-річчя возз'єднання Західної України з УРСР) // Червоний прапор. – 1984. – 11 вересня.
280. *Морозов І., Заводчикова Л.* За владу Рад (боротьба пролетаріату Коломийського повіту в 1917-1939 рр.) // Червоний прапор. – 1987. – 31 липня.
281. *Nasza Niwa. Piśmo młodzieży szkół średnich w Kołomyji.* – 1935. – Nr. 6-7 (43-44). – 24 s.
282. *Nasza Niwa. Organ Samorządu Gminy Szkolnej Państwowego im. Króla Kazimierza Jagellończyka w Kołomyji.* – 1936. – Nr. 1 (46). – 20 s.
283. Новинки (про розкопки в Коломиї) // Русская Рада. – 1875. – № 9. – С. 72.
284. Овація Архикнягині Зиті і відправа польським клеветникам // Покутське слово. – 1912. – 2 травня.
285. Одозва // Русская Рада. – 1875. – 17 вересня.

286. *Перкатюк Й.* Михайло Павлик і Росія // Червоний прапор. – 1987. – 16 вересня.
287. *Петрів М.* З історії української адвокатури в Західній Україні // Вільний голоС. – 1995. – 1 липня.
288. *Подгорнов А.* Чапаєв на Прикарпатті // Червоний прапор. – 1985. – 16 березня.
289. *Полек В.* 1906 року у Коломиї (до 135-річчя від дня народження Шолома Алейхема) // Всевідо. – 1994. – 5 березня.
290. Проч з такою Радою // Покутське слово. – 1912. – 2 травня.
291. *Савчук М.* Розкопки ведуться у Пилипах // Червоний прапор. – 1984. – 1 вересня.
292. *Савчук М.* І знову в Пилипах розкопки // Червоний прапор. – 1987. – 22 вересня.
293. *Савчук М.* Поляки українського міста Коломиї (розмова з Казимиром Патковським, головою товариства культури польської Покуття) // Вісник Коломиї. – 1992. – 13 жовтня.
294. *Скварко З.* Провокація чи комізм? // Покутський вісник. – 1918. – 14 падолиста.
295. *Turkowski M.* Wystawa etnograficzna Pokucia w Kołomyi // Czas. – 1880. – Nr. 264-265. – S. 4.
296. Українське військо надихатиме польський аристократ (про відновлення меморіальної дошки З. Красинському в Коломиї) // Вільний голоС. – 1992. – 3 вересня.
297. *Хавлюк М.* Покуття // Вісник Коломиї. – 1991. – 20 лютого.
298. *Czeżałowski D.* Co mówią myszy kołomyjskim szurom? // W odpowiedzi Komitetowi Redakcyjnemu „Gazety Kołomyjskiej”: Jednodniowka. – 1925. – 10 kwietnia.
299. *Шевчук Г.* Їх гартував «Пласт» // Вісник Коломиї. – 1992. – 16 грудня.

IV. Інші (доповнення)

300. *Антонович Н.* Гуцульщина в англійській літературі // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ – Коломия, 1994. – С. 90-91.
301. *Арсак М., Монолатій І.* Товариство «Братство св. арх. Михаїла при греко-католицькій церкві парохіальній в Коломиї». – Коломия: Літопис коломийський, 1993. – 32 с.
302. *Баб'юк-Коссак Л.* Бачимо великий ентузіазм усіх учасників // Вісник Коломиї. – 1995. – 16 грудня.
303. *Baliński M., Lipiński T.* Starożytna Polska. – Warszawa, 1884. – Т. 2, cz. 1. – 740 s.

304. *Балушок В.* Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. – Київ: Наукова думка, 1993. – 120 с.
305. *Баран Р.* Петро Кошак // Животоки: статті, есе, розвідки. – Коломия, 1994. – С. 28-29.
306. *Будуйкевич Н.* Гуцульська тема в польському образотворчому мистецтві // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ – Коломия, 1994. – С. 56-57.
307. *Бурдуланюк В.* Гуцульська тематика в творчості наддніпрянських художників початку ХХ ст. // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ – Коломия, 1994. – С. 54-55.
308. Вибір Краєвого Комітету УПНС // Світ праці: селянсько-робітничий календар-альманах на звичайний рік 1939. – Коломия: Чорногора, 1938. – С. 30-32.
309. *Heleniusz E.* Rozmowy o Polskiej Koronie. – Kraków, 1873. – Т. I. – 480 s.
310. *Гольдберг А. Л.* Матвей из Мехова // Советская историческая энциклопедия. – Т. 9. – Москва, 1966. – С. 176.
311. *Гробоуецький В., Чорний А.* Коломия: звідки походить? // Наука і суспільство. – 1983. – № 6. – С. 30-31.
312. *Грушевський М. С.* Історія України-Руси: 11 т., 12 кн. / ред. П. С. Сохань та ін. – Київ: Наукова думка, 1995. – Т. VI. – 680 с.
313. *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ ст. – Київ: Либідь, 1993. – 288 с.
314. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. – Нью-Йорк: Червона калина, 1974. – 325 с.
315. Державні свята і обходи // Плай. – 1933. – ч. 5. – С. 10.
316. Діло. – 1925. – ч. 227. – С. 3.
317. Діло. – 1935. – ч. 83. – С. 3.
318. *Дорошенко Д.* Нарис історії України. – Київ: Глобус, 1992. – т. I.
319. *Друшкевич Є.* Польські латинські письменники про Україну // Український календар. – Варшава, 1975. – С. 264-268.
320. *Запшкільняк Л.* Польща // Довідник з історії України. – В 3-х т. – Київ: Генеза, 1995. – Т. 2. – С. 403-404.
321. Зоря. – Коломия, 1903. – 4 квітня.
322. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII вв.: документы и материалы. – В 3-х т. – Москва, 1956. – Т. I.
323. *Кобринський В.* Коломия. Рукопис. – 22 с.
324. *Котляр М., Кульчицький С.* Шляхами віків: довідник з історії України. – Київ: Україна, 1993.
325. *Курилюк Я.* I Гарматний полк УГА // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988. – С. 767-769.

326. *Кушнірчук В.* Коломия – серце Галичини // Вісник Коломиї. – 1992. – 15, 17, 21 квітня; 5 травня.
327. *Лаба С.* Українська національна школа на сторінках журналу «Прапор» на початку ХХ століття // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ – Коломия, 1994. – С. 129-130.
328. *Миллер И. С.* Длугош Ян // Советская историческая энциклопедия. – Т. 5. – Москва, 1964. – С. 243-244.
329. *Monitor Polski.* – 1938. – Nr. 261. – S. 8.
330. *Монолатій І.* «Січова зоря» // Вісник Коломиї. – 1993. – 19 листопада.
331. *Монолатій І.* Коломия – потужний видавничий центр західноукраїнської провінції другої половини ХІХ – першій половині ХХ століть // Роль і місце західноукраїнської провінції у розвитку національної видавничої справи: доповіді і повідомлення Першої регіональної науково-практичної конференції 27-28 жовтня 1994 р. – Коломия, 1994. – С. 6-10.
332. *Монолатій І.* У таборі на Косачеві // Вісник Коломиї. – 1995. – 2 серпня.
333. *Монолатій І.* Голова орла була увінчана руською короною // Вісник Коломиї. – 1995. – 19 серпня.
334. *Монолатій І.* З церковного життя Коломиї в українській та польській історичній літературі // Нова зоря. – 1995. – ч. 20 (172).
335. *Монолатій І.* Єзуїти в Коломия // Людина і світ. – Київ, 1995. – № 11-12. – С. 44-47.
336. Народ. – Коломия, 1892. – ч. 2, додаток.
337. Народ. – Коломия, 1893. – ч. 15.
338. Народ. – Коломия, 1893. – ч. 16.
339. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів. – Київ: Наукова думка, 1994. – 560 с.
340. *Nafta.* – 1901. – S. 68.
341. Нова зоря. – Станиславів, 1938. – ч. 53. – С. 6.
342. *О. Г.* Народне учительство а суспільність. – Коломия, 1912. – 24 с.
343. Оголошенє. Руський мужеський приватний семінар в Коломиї // Покутське слово. – 1912. – 24 квітня,
344. *Панас К.* Історія Української церкви. – Львів: НВП «Трансінтекс», 1992.
345. *Полонська-Василенко Н.* Історія України. – В 2-х т. – К.: Либідь, 1994. – Т. 1.
346. *Samorząd mieski.* – 1939. – Nr. 2. – S. 108.
347. Свято в честь Б. Лепкого // Плай. – 1933. – ч. 5. – С. 10.
348. *Stanisławowski Dziennik Wojewodski.* – 1938. – Nr. 5. – S. 75.
349. Специальные исторические дисциплины: учебное пособие / за ред. В. А. Замлинского и Н. Ф. Дмитриенко. – Киев, 1992. – 480 с.
350. *Стахів М.* Про москвофільство у Зборівщині і Золочівщині // Зборівщина: над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи. Історико-мемуарний і

- літературний збірник. – Торонто – Нью-Йорк – Париж – Сідней, 1985. – С. 109-117.
351. *Ст. Г.* Окружний Комітет кураєвого шкільного союзу «Рідної школи» в Коломиї // *Покутське слово*. – 1912. – 14 березня.
352. *Субтельний О.* Україна: історія. – Київ: Либідь, 1991. – 512 с.
353. *Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А.* Західноукраїнська Народна Республіка 1918-1923 рр. – Коломия: Світ, 1993. – 120 с.
354. *Трегуб М. М.* Документальні матеріали про життя і діяльність видавця Михайла Білоуса (на матеріалах відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України) // Роль і місце західноукраїнської провінції у розвитку національної видавничої справи: доповіді і повідомлення Першої регіональної науково-практичної конференції 27-28 жовтня 1994 р. – Коломия, 1994. – С. 29-32.
355. Україна і світ: історія господарства. – Київ: Генеза, 1994. – 480 с.
356. Україна: путівник / підгот. і упор. О. Зінкевич, В. Гула. – Київ – Балтимор. 1993.
357. Українські Січові Стрільці 1914-1920 / за ред. В. Гнатевича (репринтне відтворення видання 1935 р.). – Львів: Слово, 1991. – 160 с.
358. *Ульяновський В. І.* Історія Церкви та релігійної думки в Україні: навчальний посібник. – У 3-х кн. – Київ: Либідь, 1994. – Кн. 2. – 256 с.
359. *Фоменко В.* Тайни половецького стану // *Молодь України*. – 1968. – 15 лютого.
360. *Хонигсманн Я. С., Найман А. Я.* Евреи Украины (краткий очерк истории) / под ред. Ф. Я. Горовского. – Киев: Украинско-финский институт менеджмента и бизнеса, 1992. – Т. 1. – 160 с.
361. Червоний прапор. – Коломия, 1963. – 23 жовтня.
362. *Ясінчук Л.* 50 літ «Рідної школи» 1881-1931 рр. – Львів: Накладом товариства «Рідна школа», 1931.
363. *Ясіновський Ю.* Коломия на сторінках стародруків. Рукопис. – 5 с.

**Джерела до нарису
«Коломия у роки Другої світової війни (1939–1944 рр.)»**

1. *Андрійшин С.* Коломия, 1939–1941. Короткий аналіз суспільно-політичних взаємин на Коломийщині. – Коломия, 2003. – С. 11, 15–16.
2. Там само. – С. 48, 49.
3. Там само. – С. 48.
4. Там само. – С. 79, 80–82; Див.: 3 резолюції мітингу інтелігенції м. Львова з нагоди вступу Червоної армії у Західну Україну. 1 жовтня 1939 р. // Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали. – К., 1995. – Т. 1 (1939–1953). – С. 57–58.
5. *Андрійшин С.* Вказ. пр. – С. 108, 109.
6. Там само. – С. 110.
7. Прикарпаття під прапором Рад / Ред. кол.: О.Ю. Карпенко, В.І. Кононенко, З.В. Куравський, П.С. Федорчак, О.І. Шокалюк. – Ужгород, 1989. – С. 83, 84, 92.
8. *Андрійшин С.* Вказ. пр. – С. 85, 88.
9. Там само. – С. 93.
10. Інформація «Подайте вістку». 8 липня – 24 серпня 1941 р. // Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. / Відпов. ред. Я. Лялька. – Кн. І. – Львів, 1993. – С. 127, 140.
11. Список репресованих і депортованих із Західної України у 1941 р. у Красnojарський край. 13 грудня 1943 р. // Там само. – С. 202.
12. *Андрійшин С.* Вказ. пр. – С. 223–224; Большевицькі методи допиту (про мешканця Коломиї Іллю Візерканюка) // Воля Покуття. – 1941. – 17 серпня; В'язниця НКВД в Коломиї // Там само. – 17, 24 серпня.
13. Підраховано за: Реабілітовані історією. Івано–Франківська область. У п'яти томах. – Том 1. – Коломийський і Косівський райони. / Упор. Л. Вардзарук. – Івано–Франківськ, 2000. – С. 107–350.
14. *Андрійшин С.* Вказ. пр. – С. 116.
15. Там само. – С. 99, 101–102, 105, 108–109, 115; Ковтун В., Курчій Д. Літопис Коломийського педагогічного коледжу. – Снятин, 2000. – С. 7, 8.
16. *Савчук М., Суш П.* Друга світова війна (1939–45) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 3, літера В / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия: Вік, 2000. – С. 161; Прикарпаття під прапором Рад. – Ужгород, 1989. – С. 104.
17. *Савчук М., Суш П.* Вказ. ст. – С. 161; Кічак І. Коломийське революційне підпілля під час і після Другої світової війни // Воля нації [Коломия]. – 1996. – 24 лютого; Монолатій І. Коломийська округа 1941–1942 рр. на сторінках газети «Воля Покуття» / Бібліограф. покажч. – Коломия, 1996. – С. 3, 4.
18. Українське слово [Станіслав]. – 1942. – 25 березня.
19. Воля Покуття. – 1941. – 7, 14 червня; 27, 31 липня; 17, 31 серпня.

20. *Кічак І.* Вільна Коломия 55 років тому // Вісник Коломиї. – 1996. – 10 вересня; Кіцелюк В... І замаяв над магістратом синьо-жовтий стяг // Там само. – 1996. – 20 серпня.
21. *Радзикевич В.* Нарис історії української літератури. – Львів, 1941. – С. 218.
22. Новий поділ Коломийської округи // Воля Покуття. – 1941. – 28 вересня. Архівні документи свідчать, що до Коломийської округи належали міста та містечка Гвіздець, Городенка, Заболотів, Коломия, Косів, Снятин, Печеніжин, Яблунів, а також 30 земельних сільських громад колишніх Косівського, Кутського, Жаб'євського, Заболотівського, Снятинського, Яблунівського, Печеніжинського, Ланчинського, Коршівського, Гвіздецького і Городенківського районів, утворених за першої радянської окупації. (ДАіФО. – Ф. Р–37, оп. 1, спр. 13, арк. 42, 43).
23. *Хонигсман Я.* Документи Катастрофы в государственных архивах Ивано-Франковской и Львовской областях и в немецких архивах г. Людвигсбурга и г. Кобленца // Голокост і сучасність. Науково-педагогічний бюлетень Українського центру вивчення історії Голокосту. – К., 2003. – № 1 (7). – С. 15–17.
24. ДАіФО. – Ф. 98–с, оп. 1, спр. 18, арк. 1–31.
25. ДАіФО. – Ф. 60, оп. 1–д, спр. 2, арк. 3–9.
26. *Хонигсман Я.* Документы Катастрофы в государственных архивах Ивано-Франковской и Львовской областях и в немецких архивах г. Людвигсбурга и г. Кобленца... – С. 15, 16.
27. Зарядження про обмеження перебування жидів в Дистрикті Галичина від 1 вересня 1941 р. // Воля Покуття. – 1941. – 28 вересня; Круглов А.И. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. Энциклопедический справочник. – Харьков, 2001. – С. 160.
28. *Круглов А.И.* Указ. спр. – С. 160; *Хонигсман Я.* Указ. ст. – С. 16.
29. *Круглов А.И.* Указ. спр. – С. 160.
30. Российский государственный военный архив. – Ф. 1323, оп. 2, д. 292–б, л. 55; Там же. – Л. 40–42, 53–54.
31. Там же. – Л. 40–42, 54.
32. *Хонигсман Я.* Указ. ст. – С. 16.
33. Круглов А. И. Указ. спр. – С. 161; Монолатій І. Катастрофа колумийського єврейства (за матеріалами радянських періодичних видань часів «відлиги», 1960–ті рр.) // Катастрофа європейського єврейства під час Другої світової війни. Рефлексії на межі століть. Зб. наук. пр. – К., 2000. – С. 89–94; Див. також: Арсен Б. С. Як знищено єврейську громаду в Коломиї // Б. С. Арсен. Моя гірка правда. Я і Холокост на Прикарпатті. – (Б. м. і р. в.). – С. 130–163.
34. *Кассян М.* Забуті жертви ґестапо в Коломиї // Коломия й Коломийщина. – С. 875; Польський «Озон» і советське НКВД (проурядова польська організація «Озон») // Воля Покуття. – 1941. – 27 липня.

35. *Харкевич М.* З діяльності ОУН в Коломийщині // Коломия й Коломийщина. – С. 839–856.
36. *Томащук М.* Ягільницька трагедія // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 14, літери Щ, Ю, Я / за ред. М. Савчука. – Коломия: Вік, 2002. – С. 39–41.
37. *Савчук М., Суш П.* Вказ. ст. – С. 162.
38. Концерт колядок і щедрівок в Коломії // Воля Покуття. – 1942 – 7 січня; Конкурс хорів Коломийського повіту // Там само. – 14 червня; Урочишта академія в Коломії (20-ліття Великої Жертви під Базаром) // Там само. – 1941. – 30 листопада.
39. Розпорядження відділу науки і освіти генерал-губернаторства про закриття музеїв. 23 червня 1943 р. // Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали. – С. 151.
40. *Клалчук М.* Молодість віддав боротьбі за волю // Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. – С. 44.
41. *Б[огдан] Р[оманенчук].* Деякі події й люди ОУН–УПА // Коломия й Коломийщина. – С. 861, 862.
42. *Савчук М., Суш П.* Вказ. ст. – С. 162.
43. Там само. – С. 162.
44. Прикарпаття під прапором Рад. – С. 115.
45. *Суш П.* Коломийський район // Книга Пам'яті України. Івано-Франківська область: У 3 т. – Т. 1: м. Івано-Франківськ, Богородчанський район, Верховинський район, Галицький район, Городенківський район, Долинський район, Калуський район, Коломийський район. – Львів, 1998. – С. 569.

ЗМІСТ

З відгуків про видання 1996 року	3
КОЛОМИЄЗНАВСТВО:	
ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ПОТОМУ.....	5
НАРИС ПЕРШИЙ	
ДЖЕРЕЛА, ІСТОРИОГРАФІЯ,	
ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ КОЛОМИЇ	7
ЗАВДАННЯ.....	18
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	22
НАРИС ДРУГИЙ	
ДАВНЯ ІСТОРІЯ КОЛОМИЇ.....	27
ЗАВДАННЯ.....	35
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	37
НАРИС ТРЕТІЙ	
КОЛОМИЯ В ПЕРІОД ФЕОДАЛІЗМУ	
У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН.....	42
ЗАВДАННЯ.....	50
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	56
НАРИС ЧЕТВЕРТИЙ	
КОЛОМИЯ В ПЕРІОД ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО	
КНЯЗІВСТВА (1119–1349 РР.)	61
ЗАВДАННЯ.....	66
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	71
НАРИС П'ЯТИЙ	
КОЛОМИЯ У СКЛАДІ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬЩІ (1349–	
1569 РР.), МОЛДАВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА (1367, 1411–	
1426, 1505, 1531 РР.) І РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1569–1772 РР.)	75
ЗАВДАННЯ.....	102
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	115

НАРИС ШОСТИЙ	
КОЛОМИЯ В ПЕРІОД АВСТРІЇ (1772–1867 РР.),	
АВСТРО-УГОРЩИНИ (1867–1918 РР.)	
ВЕЛИКА ВІЙНА ТА РОСІЙСЬКІ ОКУПАЦІЇ КОЛОМИЇ	
(1914–1918 РР.).....	121
ЗАВДАННЯ.....	161
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	184
НАРИС СЬОМИЙ	
КОЛОМИЯ У ПЕРІОД ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ	
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918–1919 РР.)	
ТА РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1919 Р.)	211
ЗАВДАННЯ.....	219
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	229
НАРИС ВОСЬМИЙ	
КОЛОМИЯ В ПЕРІОД ПОЛЬСЬКОЇ ЗАЙМАНЩИНИ	
(1919–1921 РР.)	
ТА ДРУГОЇ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	
(1921–1939 РР.)	235
ЗАВДАННЯ.....	265
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	272
НАРИС ДЕВ'ЯТИЙ	
КОЛОМИЯ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	
(1939–1944 РР.)	278
ЗАВДАННЯ.....	288
РЕКОМЕНДОВАНЕ ЧИТАННЯ.....	297
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.....	303

«Коломийська бібліотека» – це науково-популярні й художні книжки давніх і нинішніх авторів про Коломию, про різні її епохи. Це переклади, які залишалися невідомими, щоденники, передруки, які розсіпані по давніх часописах і збірниках та нарешті зібрані докупи. Це розповіді про тих, хто жив у цих сірих каменицях і ходив міською бруківкою 100 чи 200 літ тому. Це захоплюючі нариси про сучасників, про талановитих і цікавих коломийців. Це, можливо, фотоальбоми і презентовані колекції.

Гадаємо, книжки з «Коломийської бібліотеки» будуть у кожній коломийській оселі та в кожній книжковій шафі тих, хто народився, навчався чи мешкав у місті над Прутом. Видавці намагатимуться не розчаровувати своїх читачів, а читачі, сподіваємося, нетерпляче чекатимуть на нові видання «Коломийської бібліотеки».

У СЕРІЇ «КОЛОМИЙСЬКА БІБЛІОТЕКА»
ЗАПЛАНОВАНО ТАКІ ВИДАННЯ:
(назви і порядковість – умовні)

- О. Полюк. В. Ковтун. Коломийські колекціонери.
- В. Глаголюк. Товариство «Просвіта» на Коломийщині.
- М. Савчук. Коломия очима європейців.
- М. Савчук. Історія Коломиї: короткий посібник.
- Л. Генік. Коломийська філателія.

ДОТЕПЕР У СЕРІЇ «КОЛОМИЙСЬКА БІБЛІОТЕКА» ПОБАЧИЛИ СВІТ ТАКІ КНИЖКИ:

Випуск 1. **Леопольд Вайгель. Нарис про місто Коломию** / Переклад з польської мови М. Васильчука і М. Кочержук. – Коломия : Вік, 2008. – 120 с.

Польський краєзнавець Леопольд Вайгель – один з перших істориків міста Коломиї. В українському перекладі краєзнавчої книжки про Коломию і Коломийську округу, яка вийшла друком ще 1877 р., читач знайде маловідомі факти з природознавства, історії та народознавства.

Випуск 2. **Микола Савчук. Колумб з Коломиї, або Розповідь про те, як 400 років тому коломисець Іван Богдан першим з України відкрив Америку.** – Коломия : Вік, 2008. – 64 с.

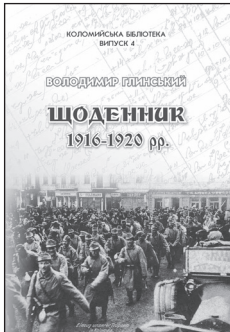
Ця книжка знайомить українського читача з забутим відкривачем Америки Іваном Богданом з Коломиї. Він був першим посланцем України в Новому Світі. Сталося це 400 років тому. Захоплююча розповідь відомого письменника й журналіста Миколи Савчука не залишить байдужим нікого.

Випуск 3. **Микола Васильчук. Світочі галицького відродження: Микола Верещинський, брати Білоуси.** – Коломия : Вік, 2009. – 64 с.

У книзі представлено дослідження краєзнавця Миколи Васильчука про чільні постаті українського національно-культурного відродження на Покутті у ХІХ столітті – Миколу Верещинського та братів Білоусів. Тут розкрито промовисті сторінки історії української культури та літератури.

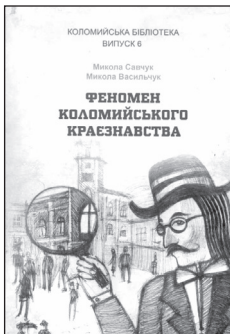
Випуск 4. **Володимир Глинський. Щоденник 1916–1920 рр.** / Підготовка тексту, передмова, примітки М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2010. – 112 с.

Щоденникові записи коломиянина Володимира Глинського (1843–1920), які опубліковано вперше, – цінне джерело до вивчення суспільно-політичного та економічного життя у регіоні в період 1916–1920 рр. Видання доповнює наші знання про добу великих перемін початку минулого століття.

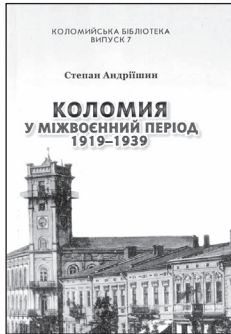
Випуск 5. **Валерій Ковтун. Золота доба коломийської листівки.** – Коломия : Вік, 2010. – 64 с. +XVI с. іл.

У книжці відомого краєзнавця Валерія Ковтуна вперше розглянуто коломийські поштові листівки як культурно-мистецьке явище. Автор віднайшов і прокоментував понад 1400 листівок, виданих у різний період у Коломії понад 60-ма накладами та видавництвами.

Випуск 6. **Микола Савчук, Микола Васильчук. Феномен коломийського краєзнавства.** – Коломия : Вік, 2010. – 112 с +XVI с.

Коломийщина славна і своїм краєзнавством, яке бере початки в давні часи. Від 1860-х років тут друкують краєзнавчі статті, нариси й книжки. Про краєзнавчий рух, про колекціонерів і дослідників минулого Коломийщини, про виставки, музеї і краєзнавчі ініціативи, про краєзнавців і їхні видання розповідає книжка двох відомих авторів, які також причетні до цього феномену.

Випуск 7. Степан Андрійшин. Коломия у міжвоєнний період 1919–1939. Суспільно-політичний та національно-визвольний рух у Галичині. – Коломия : Вік, 2010. – 536 с.

У книжці подано основні етапи українського патріотичного руху в Східній Галичині, зокрема в Коломійі, у міжвоєнний період 1919–1939 рр. На тлі суспільно-політичного розвитку згадується понад тисячу прізвищ знакових постатей Західної України — знаменитих коломийських професорів, видатних громадсько-політичних діячів краю, незламних борців за незалежність країни.

Випуск 8. Мирослава Кочержук. Українська державна гімназія в Коломійі. 1892–1944. – Коломия : Вік, 2011. – 304 с.

Книжка знайомить читача з історією заснування української державної гімназії в Коломійі (1892–1944), різними періодами її діяльності, розповідає про викладачів, а також подає короткі відомості про учнів, які своєю працею чи участю у національно-визвольній боротьбі заслужили особливу шану.

Випуск 9. М. Топографія історична. Коломия. / Підготовка тексту, передмова і коментарі М. Савчука. – Коломия : Вік, 2011. – 48 с.

Нарешті шанувальники нашої минувшини, коломієзнавці, історики, краєзнавці отримують у книжковому форматі перший історичний нарис про Коломию, який упродовж 1865–1866 років публікувала перша українська коломийська газета «Голось Народный». Він засвідчує тогочасний український погляд на заснування, розвиток і проблеми славного, відомого в світі літописного міста над Прутом.

Випуск 10. Василь Нагірний. Недавні історії давнього міста. – Коломия : Вік, 2011. – 240 с.

Відомий коломийський краєзнавець і тележурналіст Василь Нагірний подає на суд читацької аудиторії сценарії, написані у звичному для нього стилі художньої документалістики. Всі вони вже пройшли через телеефір у проєкті «Місто Кола – спадок предків» і були належно сприйняті глядачами. Тепер ви маєте змогу у книжковому форматі поринути в недавні історії улюбленого давнього міста та його мальовничих околиць.

Випуск 11. Михайло Андрусyak. Останні з когорти «залізних» / Передмова М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2012. – 456 с.

Документально-художня повість «Останні з когорти «залізних» написана на основі архівних документів і свідчень очевидців. Автор розповідає про героїчні й водночас трагічні сторінки національно-визвольної боротьби на терені Коломиї та Коломийщини, про її останні роки. Гола правда, нерідко гірка, про звитягу й ганьбу, про відданість і зраду, про самопожертву й пристосуванство не може залишити байдужим нікого.

Випуск 12. Микола Васильчук. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX – XX ст.) : Монографія. – 2-е вид., переробл. і доп. – Коломия : Вік, 2012. – 224 с., іл.

У книзі читач знайде розповідь про історію започаткування та становлення друкарства в Коломиї як першооснови для розбудови національно зорієнтованого інформаційного простору. Показано тісну взаємодію між друкарством, газетярством, книговидавництвом, літературою. Коломия постає як своєрідний духовний центр Західної України. У додатку наведено інформацію про друкарні Коломиї XIX–XX ст., в яких виготовляли українськомовну друковану продукцію.

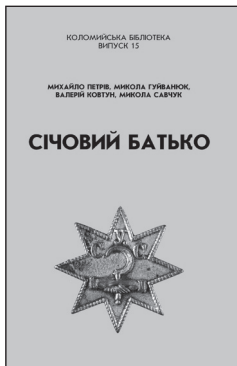
Випуск 13. Коломийський календар історичних дат та персоналій / Автор-упорядник Василь Нагірний ; післямова Миколи Васильчука. – Коломия : Вік, 2012. – 216 с.

Книжка, автором-упорядником якої є краєзнавець Василь Нагірний, містить сконденсовану коломиєзнавчу інформацію. Вона продовжує традицію давніх коломиєських календарних видань, започаткованих ще наприкінці ХІХ ст. Але, разом з тим, це книжка універсальна, не призначена для якогось одного року. Читач тут знайде відомості про осіб і про події, починаючи від доби середньовіччя – і до дня нинішнього.

Випуск 14. Васильчук Микола. Сліди на бруківці: збірник статей / Передм. М. Савчука. – Коломия : Вік, 2012. – 176 с.

У книзі подано статті Миколи Васильчука, які торкаються літературно-мистецького життя Коломиї та гуцульсько-покутського порубіжжя. Автор занурюється у минуле, змальовує сучасний літературний процес.

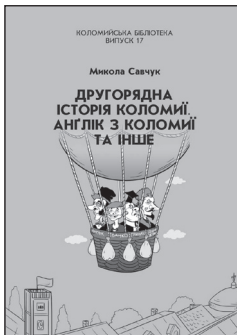
Випуск 15. Михайло Петрів, Микола Гуйванюк, Валерій Ковтун, Микола Савчук. – Січковий батько. Штрихи до портрета Кирила Трильовського – Коломия : Вік, 2012. – 64 с.

Читач знайде велику й маловідому інформацію про видатного громадсько-політичного діяча початку 20 ст. Кирила Трильовського (1864–1941). Він був знаковою постаттю не лише Коломиї, але й усього Покуття, Гуцульщини та Буковини. Автори нагадують сучасникам про творця й опікуна товариства «Січ», активного депутата Віденського парламенту та Галицького сейму, провідника радикалів, адвоката, видавця, який зумів витворити громадський феномен.

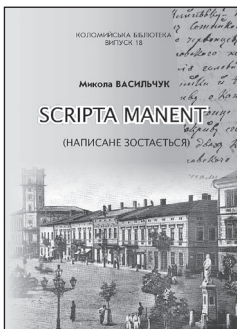
Випуск 16. **Степан Андрійшин. Коломия. 1939 – 1941. Короткий аналіз суспільно-політичних взаємин на Коломийщині.** – Вид. друге, доповнене. – Коломия : Вік, 2013. – 488 с.

Автор доповнив нове видання вартісною інформацією, виявленими фактами та новими фотоілюстраціями. Читач складе собі повне уявлення про найтрагічніший період в новій історії Коломиї, коли до неї восени 1939 р. ввійшли більшовики і встановили свою жорстоку владу. Книжка вражає правдивістю, об'єктивністю і розрахована на широке коло читачів.

Випуск 17. **Микола Савчук. Другорядна історія Коломиї. Англік з Коломиї та інше. Що є коломийського у світі.** – Коломия : Вік, 2013. – 80 с.

Відомий письменник-гуморист Микола Савчук запропонував читачам свою іронічну історію Коломиї. Вона теж має право на існування, тим паче, що тримається історичної основи. Другу частину книжки складають дослідження не лише краєзнавчого, але й мовознавчого характеру. Йдеться про усталені словосполучення, прислів'я й приказки на коломийську тему, а також висвітлюється коломийська присутність у назовництві.

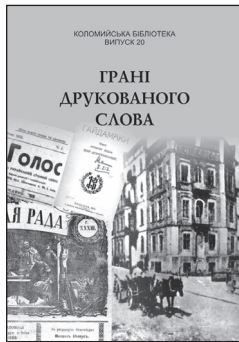
Випуск 18. **Scripta manent (написане зостається) : Статті.** – Коломия : Вік, 2013. – 224 с.

У збірнику представлено різнопланові статті письменника і науковця Миколи Васильчука. Автор розробляє питання історії української преси, розглядає проблеми відображення гуцульського світу в українській літературі, розповідає про навколітературні справи тощо. Прикметною рисою книжки є те, що всі матеріали так чи інакше «прив'язані» до Коломиї.

Випуск 19. Василь Нагірний. Коломийські променади : – Коломия : Вік, 2014. –184 с.

У книжці ви відкриєте для себе цікаві закутини давньої і не дуже давньої Коломії. У притаманній художньо-документальній, доступній формі автор уміло веде читача лабіринтами подій, пов'язаних з непересічними особистостями. Його очима ви побачите те, що неохоче відкривалося іншим, відчуєте дух епохи, у якій він жив, зокрема, дитинства, юності, того періоду, який минав у самому середмісті.

Випуск 20. Грані друкованого слова. Автор-упорядник кандидат філологічних наук, доцент Микола Васильчук. – Коломия : Вік, 2014. – 176 с.

Збірник містить тексти доповідей наукової конференції, приуроченої 150-річчю ювілею видавничої справи в Коломії. Представлено матеріали, які розкривають різноманітні аспекти становлення та розвитку друкарства, журналістики, книговидання на Прикарпатті та загалом в Україні.

Випуск 21. Кирило Трильовський і Січовий рух : – Коломия : Вік, 2014. –256 с.

Збірник містить тексти доповідей наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчю створення Легіону Українських Січових Стрільців. Представлено матеріали, які розкривають різноманітні аспекти життя і діяльності Кирила Трильовського та січового руху.

КОЛОМИЙСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИПУСК 22

ІВАН МОНОЛАТІЙ

КОЛОМИЄЗНАВСТВО

Нариси з історії Коломиї
Видання друге, виправлене та доповнене

Монолатій Іван.

М 77 **Коломиезнавство: Нариси з історії Коломиї.** – Коломия: Вік, 2016. – 352 с.
ISBN 966-550-020-1

У цьому випуску «Коломийської бібліотеки» представлені нариси з історії міста над Прутом з найдавніших часів до закінчення Другої світової війни уродженця Коломиї та випускника Коломийської гімназії ім. М. Грушевського Івана Монолатія. Нині автор – знаний український вчений, а тому його текст, що з'явився вперше 1996 р. і став підґрунтям нового напрямку в українському краєзнавстві під назвою «коломиезнавство», дозволить краще зрозуміти особливості не лише коломийської історії, а й специфіку праці в робітні історичної науки.

Для коломийців та усіх, хто цікавиться українським краєзнавством.

ББК 66.5(4УКР)

*З НАГОДИ 25-ЛІТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ,
775-ЛІТТЯ ПЕРШОЇ ЛІТОПИСНОЇ ЗГАДКИ ПРО КОЛОМІЮ*

Засновник серії «Коломийська бібліотека»

Валерій Ковтун

а/с 22, м. Коломия, Івано-Франківська обл., Україна, 78200

Редакція авторська

Коректор Ольга Солоджук

Верстка Андрій Запхлій

Здано до складання 06.02.2016 р. Підписано до друку 23.05.2016 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 16. Вид. № 828. Замовлення № 020513. Наклад 500 примірн.

Видавничо-поліграфічне товариство «Вік» ЛТД.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, №4640 від 29.10.2013 р.
Коломийська друкарня ім. Шухевича.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ІФ, №15 від 18.07.2001 р.
78200, Коломия, Гетьмана І. Мазепи, 235. Тел. (03433) 2-34-06, 2-49-37.